

Міністерство освіти і науки України
Громадська організація
«Всеукраїнська асоціація кримінального права»
Миколаївський інститут права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ▪ 2017 ▪

Збірник наукових праць

Миколаїв
«Іліон»
2017

УДК 343.2/.7
ББК 67.9-308
Н 73

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР:

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» **Козаченко О. В.**

*Збірник наукових праць за матеріалами
Міжнародної наукової Інтернет-конференції
«Новітні кримінально-правові дослідження – 2017»,
20 квітня 2017 року,
Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Новітні кримінально-правові дослідження – 2017 : збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О. В. Козаченко. — Миколаїв : Іліон, 2017. — 386 с.

ISBN 978-617-534-____

До збірника наукових праць увійшли матеріали, які були представлені у вигляді доповідей під час проведення Міжнародної наукової Інтернет-конференції «Новітні кримінально-правові дослідження – 2017». Автори наукових праць, якими виступили як відомі дослідники кримінально-правових проблем, так і молоді науковці досліджують актуальні питання становлення, сучасного стану і перспектив подальшого розвитку кримінального права та інших суміжних галузей права та окремих юридичних дисциплін кримінально-правового циклу, пропонуючи власні концепти вирішення нагальних проблем, сформованих соціальним викликом сьогодення.

Видання присвячене 20-й річниці заснування Національного університету «Одеська юридична академія».

**УДК 343.2/.7
ББК 67.9-308**

© Миколаївський інститут права
Національного університету
«Одеська юридична академія», 2017

ISBN 978-617-534-____

ШАНОВНИЙ ЧИТАЧУ!

Перед Вами черговий збірник наукових праць, до якого включені найбільш цікаві результати досліджень, що були оприлюднені під час проведення Міжнародної наукової Інтернет конференції «Новітні кримінально-правові дослідження – 2017», яка традиційно, вже протягом останніх десяти років, проводилась на кафедрі кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» 20 квітня 2017 року, і вдруге співорганізатором заходу виступила Всеукраїнська асоціація кримінального права. Це видання присвячене непересічній події в житті навчального закладу – 20-й річниці заснування Національного університету «Одеська юридична академія».

Національний університет «Одеська юридична академія» має багату історію та значні академічні традиції, оскільки вони сягають своїм корінням початку XIX сторіччя, часів заснування престижного навчального закладу закритого типу, який був названий на честь генерал-губернатора краю герцога Армана Ємманюеля дю Плессі Рішельє – Рішельєвським, та подальшим відкриттям в його стінах юридичного факультету. Саме з цими історичними подіями пов'язується початок формування Одеської юридичної школи та її подальшого розвитку. Без перебільшення можна констатувати, що Університет сьогодні – це унікальне поєднання сучасного європейського підходу і класичних академічних традицій. Облаштована за останнім словом техніки матеріально-технічна база гармонійно поєднується з неповторною атмосферою єднання студентства.

Сьогодні Національний університет «Одеська юридична академія» – це стабільно висока якість освіти і затребуваність випускників на ринку праці, це визнаний міжнародний авторитет і великі академічні зв'язки з кращими вишами світу. Наш Університет динамічно розвивається і вдосконалюється,

впроваджуючи в освітню діяльність новітні технології, щоб відповідати постійно зростаючим стандартам освіти та вимогам практичної діяльності фахівців в галузі права. Університет вже багато років є членом Асоціації європейських університетів і Європейської Асоціації публічного права. Щорічно сотні студентів, аспірантів, докторантів і викладачів виїжджають за кордон, де продовжують навчання або проходять професійне стажування в кращих університетах світу, міжнародних організаціях, урядових установах зарубіжних країн. Усі бажаючі студенти мають можливість з першого курсу відвідувати лекції з правових дисциплін англійською, німецькою та французькою мовами. Завдяки відповідності наших освітніх програм європейським стандартам, диплом Національного університету «Одеська юридична академія» визнається за кордоном, що відкриває для наших випускників можливість працевлаштування в міжнародних інституціях та іноземних компаніях.

Сучасне гасло Національний університет «Одеська юридична академія» – це добрі традиції минулого, стабільність сьогодення і впевненість у майбутньому – втілює у життя його засновник, людина, багаторічною працею якого колектив Університету завдячує своєму розвитку – Президент Національного університету, академік КІВАЛОВ Сергій Васильович. Саме з діяльністю цієї непересічної людини та талановитого керівника пов'язуються досягнення навчального закладу в різних сферах юридичного буття країни.

І хоча безпосередньо Національний університет «Одеська юридична академія» розташований у самому серці Південної Пальміри – місті Одесі, однак відомий і своїми структурними підрозділами, які знаходяться за її межами. Одним з них є Миколаївський інститут права НУ «ОЮА», в якому і функціонує кафедра кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін – організатор проведення щорічного наукового обговорення актуальних проблем розвитку кримінального права.

Історія створення кафедри бере свої витоки з 2005 року, коли за рішенням Вченої ради та наказом ректора Одеської

національної юридичної академії академіка КІВАЛОВА Сергія Васильовича, на той момент ще у Навчальному центрі Миколаївського комплексу Одеської національної юридичної академії, було створено першу у відокремленому структурному підрозділі ОНЮА, розташованому за межами м. Одеса, кафедру правових дисциплін. Враховуючи значний навчально-науковий потенціал новоствореної кафедри, наказом ректора ОНЮА №301-28 від 17 березня 2008 року на базі кафедри правових дисциплін були створені дві самостійні кафедри – кримінально-правових і цивільно-правових дисциплін. З 1 липня 2016 року, на підставі специфіки фахової діяльності, кафедра отримала нову назву – кафедра кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія».

Сьогодні кафедра має значний науково-педагогічний потенціал, який утворюється діяльністю 9-ти висококваліфікованих та визнаних науковим загалом фахівців, які працюють за основним місцем роботи та 2-ома кваліфікованими сумісниками, здатними вирішувати завдання щодо забезпечення якісної підготовки кваліфікованих фахівців в галузі права.

Кафедра кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін МІП НУ «ОЮА» здійснює активну та планомірну наукову діяльність: з 2011 року науково-педагогічним складом кафедри підготовлено та видано 3 монографії (2 монографії колективні), 10 щорічних збірників наукових праць («Прибузькі юридичні читання» та «Новітні кримінально-правові дослідження» (з 2007 року)) та близько 200 наукових статей, майже третина яких увійшли до фахових збірників та періодичних видань, рекомендованих МОН, здійснено редагування більше 10 збірників наукових праць, підручників і навчальних посібників, рецензувались монографії, наукові статті, підручники та інші наукові та навчально-методичні видання. Результат багаторічної наукової діяльності науково-педагогічного складу кафедри втілюється у підготовку та видан-

ня у 2016 році колективної монографії «Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані», до якої увійшли найбільш цікаві тематичні дослідження загальнотеоретичного та галузевого характеру. Колектив кафедри започаткував і протягом 8 років проводив Міжнародну науково-практичну конференцію «Прибузькі юридичні читання», під час якої обговорювались актуальні проблеми розвитку держави і права в сучасних умовах їх генезису. З 2007 року започатковано проведення Міжнародної наукової конференції «Новітні кримінально-правові дослідження».

Багато зусиль науково-педагогічний склад кафедри спрямовує на організацію та керівництво науковою діяльністю студентів Миколаївського інституту права НУ «ОЮА». Зокрема, щорічно здійснюється підготовка студентських наукових робіт, які приймають участь у всеукраїнських конкурсах студентських наукових праць. За останні 5 років студентами підготовлено більше 200 наукових праць, які були опубліковані в іноземних («*Pravna veda a prax: vyzvy modernych Europskych integračnych procesov*», Bratislava, 2015 та інших) та українських («Тенденції та пріоритети реформування законодавства України», Херсон, 2014; «Приватне право в умовах глобалізації: традиційні цінності та європейські перспективи», Миколаїв 2014; «Адвокатура: минуле та сучасність», Одеса, 2014; «Аеро – 2015. Повітряне і космічне право», Київ, 2015 тощо) збірниках студентських наукових праць. За результатом планомірної наукової діяльності студенти спеціалізації «Кримінальна юстиція» щорічно визнаються стипендіатами Миколаївського міського голови та Миколаївської обласної державної адміністрації.

Саме на базі кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін МІП НУ «ОЮА» створений у 2016 році та результативно функціонує Миколаївський осередок Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права», метою діяльності якої є сприяння розвитку науки кримінального права, обмін науковим досвідом між членами

організації, координація, допомога і сприяння у науковій діяльності спеціалістів у сфері кримінального права, співробітництво з громадськими та державними діячами, а також міжнародне співробітництво щодо запобігання та протидії злочинності.

Що стосується саме цього святкового видання, з яким Ви, шановний читачу, маєте можливість ознайомитися, то воно традиційно складається з двох частин. До першої групи наукових праць увійшли дослідження вже відомих фахівців в галузі кримінального права, наукові здобутки яких визнані не тільки в Україні, але й за її кордонами. Не вдаючись до детального аналізу представлених наукових праць, така прерогатива залишається за Вами, шановний читачу, слід визнати, що кожна із статей спрямована на вирішення нагальних проблем розвитку кримінального права та практики його застосування. І хоча жодна з розміщених у першій частині збірника публікація не претендує на завершене наукове дослідження, однак, безумовно, закладає підвалини подальших наукових звитяг для всіх, кому не байдужі проблеми кримінального права, у тому числі і тих, хто ділився першими науковими здобутками у другій частині збірника.

Відповідно, сторінки другої частини збірника традиційно віддані молодим науковцям, які роблять перші, але слід визнати, достатньо впевнені кроки на шляху осмислення власних наукових напрацювань. Безумовно, деякі з представлених наукових робіт молодих дослідників ще не виглядають бездоганними, їх структура інколи викликає зауваження, а деякі висновки потребують додаткової аргументації, однак, всі вони підкорюються загальній цілі – зробити свій оригінальний та особистий внесок в пошук шляхів підвищення ефективності кримінально-правової охорони.

Слід особливо підкреслити, що саме таке поєднання досвіду та науково-практичної вагомості першої частини із завзятістю та оптимізмом, а інколи і романтизмом, другої частини, відрізняє даний збірник наукових праць в кращу сторону. Од-

нак, при редагуванні збірника кидається в очі той факт, що обидві групи авторів об'єднує небайдужість до проблем і перспектив розвитку кримінального права в сучасних умовах розбудови соціальної і правової держави, яка повинна функціонувати на засадах верховенства права та необхідності подолання негативних проявів постмодерну.

Науково-педагогічний склад кафедри вдячний всім, хто поділяє нашу впевненість в тому, що мирний час, який обов'язково настане на теренах України, не стане мирним для злочинності у різних формах її прояву, а тому пошук шляхів ефективного і допустимого кримінально-правового впливу з метою протидії злочинності буде предметом роздумів ще багатьох представників кримінально-правової доктрини. А ми, у свою чергу, навесні наступного року представимо можливість всім охочим вступити в дискусію щодо шляхів розвитку кримінально-правової науки, перспектив розбудови кримінального права та підвищення ефективності його застосування.

*Від імені науково-педагогічного складу
кафедри кримінального права та
інших кримінально-правових дисциплін
Миколаївського інституту права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
доктор юридичних наук, професор
Олександр КОЗАЧЕНКО*

Розділ І

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 347.962.233

БІЛІЧАК Олена

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Одним із найбільш вагомих кроків законодавця у руслі реалізації Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, стало прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Цим нормативним актом визначено засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні на основі верховенства права та відповідно до європейських стандартів. Найбільшим досягненням цього Закону можна визначити те, що вступ його в дію дав поштовх масштабній судовій реформі, покликаний оптимізувати систему органів судової влади, та створив передумови для формування високоморального професійного суддівського корпусу. Від часу вступу його в дію добір кандидатів на заміщення вакантної посади судді здійснюватиметься максимально прозоро та винятково на конкурсних засадах; періодично судді проходитимуть навчання та підтверджуватимуть свою кваліфікацію. За діяльністю органів судової влади запроваджено громадський контроль, що забезпечуватиметься постійно діючим органом – Громадською радою доброчесності, сформованою на виборних засадах із числа представників громадських правозахисних організацій. З метою виявлення потенційних корупційних ризиків більш широкий громадський контроль забезпечуватиметься шляхом надання відкритого доступу до інформації про рівень фінансового забезпечення та майнового стану судді (через обов'язкове щорічне декларування), а також через оприлюднення суддівських досьє у разі проходження конкурсу на заміщення вакантної посади судді. Водночас, незважаючи на досить про-

гресивні норми, що уособлюють найкращі традиції європейського судочинства, деякі положення Закону України «Про судоустрій та статус судів» підлягають критиці.

Нині неабияку увагу правової спільноти привертає конкурс на заміщення вакантних посад суддів касаційних судів, що відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» відтепер входитимуть до складу найвищої ланки національної судової системи – Верховного Суду України. Вперше в історії держави найвищий орган судової системи формується на конкурсних засадах, відмітною новелою законодавства є те, що до участі в ньому допускаються не лише судді, але й представники інших юридичних професій – адвокати й науковці. Так, пунктом 2 частини першої статті 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вказується, що суддею Верховного Суду може бути особа, яка має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років. Частина 6 статті 69 цього нормативного акту, яка встановлює вимоги до кандидатів на посаду судді, у пункті 3 говорить, що «для цілей цього Закону вважається науковим ступенем – науковий ступінь у сфері права, здобутий у вищому навчальному закладі (університеті, академії чи інституті, крім вищих військових навчальних закладів) чи науковій установі України або аналогічному вищому навчальному закладі чи науковій установі іноземної держави». Далі, пункт 4 частини 6 статті 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплює, що стажем наукової роботи (необхідним для участі в конкурсі на заміщення вакантної посади судді), є стаж професійної діяльності у сфері права на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників у вищому навчальному закладі (університеті, академії чи інституті, крім вищих військових навчальних закладів) чи науковій установі України або аналогічному вищому навчальному закладі чи науковій установі іноземної держави. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року у пункті 6 частини 1 статті 1 закріплює, що вищим військовим навчальним закладом (вищим навчальним закладом із специфічними умовами навчання) є «вищий навчальний заклад державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує дер-

жавну політику у сфері цивільного захисту». З огляду на наведену норму, визначений Законом перелік військових ВНЗ є досить широким, та включає навчальні заклади, в яких забезпечується підготовка не лише військовослужбовців для потреб Збройних Сил України, але й навчальних закладів, які здійснюють підготовку кадрів на замовлення державних органів, які виконують правоохоронні функції. Звертаючись до аналізу положень наведених вище нормативних актів у сукупності можна дійти висновків, що відповідно пунктів 3, 4 частини 6 статті 69 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» на посаду судді Верховного Суду України не може претендувати особа, яка захистила дисертаційну роботу у спеціалізованій вченій раді, акредитованій при вищому навчальному закладі, а також працює за умовами трудового договору чи проходить службу на посадах науково-педагогічного складу ВНЗ, які підпадають під перелік, визначений у пункті 6 частини 1 статті 1 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07. 2014 року. Таким чином від участі у формуванні найвищого суддівського корпусу держави фактично усувається значна кількість науковців-правників, які в переважній більшості випадків мають не лише високий рівень наукового фаху, але й значний досвід роботи в правоохоронних органах держави.

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року № 5207-VI у пункті 2 частини 1 статті 1 визначає, що «дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі (*встановленій цим Законом*), крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними». Відповідно статті 2 цього Закону, законодавство України будується на принципі недискримінації, а сфера його дії також поширюється на суспільні відносини пов'язані із організацією діяльності органів державної влади та системи правосуддя (стаття 4). З огляду на положення цього нормативного акту, положення пунктів 3,4 частини 6 статті 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» мають відверто дискримінаційний характер, оскільки у сукупності з іншими його статтями встановлюють нерівні умови доступу науковців-правників, що представляють вищі навчальні заклади, до участі у формуванні органів судової влади.

Принцип недискримінації є засадничим принципом права країн Євросоюзу, та покладений в основу низки міжнародних нормативних актів, визнаних Україною. Стаття 14 Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод 1950 р. забороняє дискримінацію за будь-якою ознакою при користуванні визнаними в ній правами та свободами. Практика ЄСПЛ свідчить про те, що стаття 14 Конвенції може застосовуватись автономно, тобто забороняє дискримінацію, незважаючи на підставі яких ознак вона здійснюється (наприклад, рішення Суду у справах «Inze v. Austria» від 28.10.1987 року, «Salguiero da Silva Mouta v. Portugal» від 21.12.1999 року). Протокол № 12 до Конвенції, ратифікований Законом України № 3435-IV від 09.02.2006 року, встановлює загальну заборону дискримінації за будь-якою ознакою, та у пунктах 1, 2 статті 1 вказує: «здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою (пункт 1). Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад за тими, які зазначено в пункті 1 (пункт 2)». Європейська соціальна хартія від 3 травня 1996 р. у ст. 21 також містить заборону будь-якої дискримінації. Заборона дискримінації передбачена низькою європейських правостановлюючих актів та відображена у Директиві Ради Європейського Союзу 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 р., яка встановлює загальні засади рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності, Директиві Європейського парламенту і Ради 2006/54/ЄС від 5 липня 2006 р. про імплементацію принципу рівних можливостей і рівного ставлення до чоловіків і жінок у питаннях зайнятості та професійної діяльності та ін.

Конституція України проголошує, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7, 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року №475/97-ВР визнано її дію на території України. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV у частині 1 закріплює, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду (ЄСПЛ – авт.) як джерело права. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року № 1906-IV у частині 2 статті 19 вказує: «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору». З огляду на викладене, положення пунктів 3, 4 частини 6 статті 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів є такими, що не відповідають Європейській Конвенції про

захист прав та основоположних свобод та практиці її застосування ЄСПЛ, а також йдуть у розріз із положеннями інших міжнародних нормативних актів, визнаних Україною. Враховуючи те, що міжнародні договори визнані Україною мають вищу юридичну силу порівняно із положеннями законодавства, під час добору претендентів на заміщення посад суддів Верховного Суду ВКСУ повинна не допускати необґрунтованої дискримінації представників вищих військових ВНЗ, задля недопущення свавільного тлумачення змісту чинного законодавства, прийняття незаконних і необґрунтованих рішень. Така практика має створити логічне підґрунтя для появи наступних ініціатив щодо удосконалення відповідних положень законодавства, адже формування сучасної моделі національного судочинства не може і не повинно ґрунтуватися на дискримінаційних засадах.

Література:

1. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015/ Режим доступу зі сторінки: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>
2. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»/ Режим доступу зі сторінки: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів»/ Режим доступу зі сторінки: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

УДК 343.32

КНИЖЕНКО Оксана

ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Події, які останнім часом відбуваються в нашій державі, засвідчили, що питання кваліфікації стосовно злочинів проти основ національної безпеки набули неабиякої актуальності. Під час досудового розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування Автономної Республіки Крим злочинів, передбачених ст.ст. 110, 111 КК України, виникає чимало запитань. Серед них найбільш часто постають такі: тлумачення поняття «підбивна діяльність» як конститутивної ознаки складу злочину, передбаченого в ст. 111 КК України; можливість кваліфікації за сукупністю злочинів дій, що пов'язані з посяганням на територіальну цілісність, так й державною зрадою.

Вивчення нормативно-правових актів засвідчує, що поряд із терміном «підбивна діяльність» вживаються інші поняття, які за змістом подібні до нього. Це передусім «розвідувально-підбивна діяльність» та

«підрив». Проте зміст цих понять не розкривається. Судова практика до «підривної діяльності» відносить:

- збір та передачу відомостей військового характеру щодо базування і передислокації військових частин та з'єднань Збройних Сил України, ступеня їх бойової готовності, виду та кількості озброєння тощо, а також стосовно пошуку осіб із числа військовослужбовців підрозділів Збройних Сил України, дислокованих у відповідних адміністративно-територіальних одиницях України, які хотіли б перейти на територію тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим (АРК) на службу до лав Збройних Сил Російської Федерації на виконання завдання представника іноземної держави. Передачу цих відомостей під час телефонних розмов представнику іноземної держави;
- збір інформації з обмеженим доступом, що становить військовою таємницею (з грифом «Для службового користування»), на виконання завдання спецслужби Російської Федерації щодо кількісного складу військовослужбовців військової частини, характеризуючих, біографічних та контактних даних військовослужбовців, планів оборони території військових містечок Національної гвардії України, позивних та радіочастот, схем оповіщення та бойових розрахунків військової частини тощо;
- злочинну змову для отримання з Російської Федерації зброї, боєприпасів та вибухових пристроїв, використання їх на території України проти представників органів державної влади, співробітників правоохоронних органів, військовослужбовців, які задіяні в АТО, мирних учасників мітингів та пересічних громадян з метою дестабілізації суспільно-політичної обстановки у східних областях України, а також для утримання влади незаконно створеної так званої Донецької Народної Республіки;
- змову з представниками спецслужб Російської Федерації та виконання завдання про угон військового повітряного судна, що належить Збройним Силам України.

У науковій літературі «підривна діяльність» тлумачиться як:

- різновид боротьби, здійснюваної проти України державами, їх спеціальними службами, партіями, закордонними антиукраїнськими організаціями, окремими ворожими елементами, що знаходяться на території України, з метою підриву чи ослаблення конституційного ладу України, нанесення шкоди суверенітету, територіальній цілісності і недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України;
- надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України полягає в будь-якій допомозі у проведенні підривної діяльності проти інтересів України. При цій формі не має значення, як діяла особа – за завданням іноземної держави чи з власної ініціативи. Допомога у проведенні підривної діяльності може виявлятися у

сприянні резидентам (таємним представникам іноземних розвідок), укритті розвідника або його спорядження, вербуванні агентів для проведення підривної діяльності проти України тощо. Цією формою охоплюються й випадки, коли особа за завданням іноземних держав або їх представників організовує (або вчинює) на шкоду Україні будь-який інший злочин проти основ національної безпеки України (наприклад, диверсію, посягання на життя державного чи громадського діяча). У таких випадках відповідальність повинна наставати за сукупністю злочинів (наприклад, за статтями 111 і 113 чи 112 КК України).

Отже, види підривної діяльності проти України можуть бути різноманітними. Різною може бути й допомога у проведенні такої діяльності. Вона може надаватися шляхом організації чи вчинення конкретного злочину, схиляння до державної зради інших осіб, усунення перешкод з метою здійснення певних діянь тощо.

Спільним для наведених позицій є те, що науковці ототожнюють підривну діяльність зі спричиненням шкоди різноманітного характеру інтересам держави, її національній безпеці.

Такий спосіб вчинення державної зради, як надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України, сформульовано таким чином, що протиправним визнається лише надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України. Надання допомоги можна витлумачити шляхом з'ясування значення слів, що утворюють це словосполучення. Так, в українській мові «допомога» – це «сприяння, підтримка в чому-небудь», а «надання» – це дія за значенням «надавати», що має такий зміст: «1) дати що-небудь у якійсь кількості або в кілька заходів; 2) давати можливість мати щось, користуватися чимось і т. ін.» Таким чином, надання допомоги як складова способу вчинення державної зради, на нашу думку, переважно полягає в активних діях громадянина України, який сприяє іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України шляхом надання порад, вказівок, засобів чи знарядь або усунення перешкод. Державна зрада у формі надання іноземному представнику допомоги в проведенні підривної діяльності проти України може бути вчинена шляхом бездіяльності у тому випадку, коли громадянин України зобов'язаний вчиняти певну діяльність, невчинення якої, за задумом представника іноземної держави, є необхідним задля реалізації відповідного епізоду підривної діяльності, і, діючи у злочинній змові з останнім та за його завданням, суб'єкт ухиляється від вчинення відповідних дій.

Також зауважимо, що у ч. 1 ст. 111 КК України криміналізовано лише надання громадянином України допомоги в проведенні підривної діяль-

ності проти України, а не самостійне здійснення такої діяльності. Її, відповідно, можуть реалізувати лише іноземна держава, іноземна організація або їх представники. Громадянин України може вчиняти певні дії, що є частиною загального плану іноземної держави, іноземної організації або їх представників щодо проведення розвідувально-підривної діяльності проти України.

Цей спосіб вчинення державної зради містить чітку вказівку на тих суб'єктів, яким має надавати допомогу у проведенні підривної діяльності громадянин України. Це іноземна держава, іноземна організація або їх представники.

Отже, дії депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим можуть оцінюватися як допомога в проведенні підривної діяльності проти України за наявності хоча б однієї із вказаних вище ознак.

Необхідно мати на увазі й момент закінчення державної зради у формі надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України. Від того, коли саме вважати момент закінчення державної зради, залежатиме кваліфікація дій особи, передусім – те, чи матиме місце в її діях сукупність злочинів.

Аналіз ст. 111 КК України дає можливість стверджувати, що законодавець державну зраду вважає закінченою, коли громадянин України встановив зв'язок із зазначеними суб'єктами підривної діяльності і отримав від них відповідне завдання.

Розв'язуючи питання щодо можливої кваліфікації здійснення допомоги в проведенні підривної діяльності проти України одночасно за двома нормами, зокрема за ст.ст. 111 та 110 КК України, зазначимо наступне.

Злочин, відповідальність за який передбачена ст. 110 КК України, тобто вчинення посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, може вчинятися як громадянами України, так і іноземцями та особами без громадянства. Також може вчинятися як на виконання плану іноземної держави, так і самостійно, без наявності так званого іноземного елементу. Тобто особа самостійно виконує ці дії й вони не є частиною загального плану іноземної держави, іноземної організації або їх представників щодо проведення розвідувально-підривної діяльності проти України. З огляду на це можлива кваліфікація за сукупністю злочинів. Приміром, особа виконала завдання іноземної держави, що полягало в посяганні на територіальну цілісність України. За наявності усвідомлення того, що посягання на територіальну цілісність є складовою плану іноземної держави, такі дії мають кваліфікуватися за сукупністю. До цього висновку спонукає й час закінчення державної зради, оскільки остання закінчена з моменту, коли громадянин України встановив зв'язок із зазначеними суб'єктами підривної діяльності і отримав від них

відповідне завдання. Виконання самого завдання, яке полягає в посяганні на територіальну цілісність і недоторканність України, становить самостійний злочин.

УДК 343.222

КОЗАЧЕНКО Олександр

СПЕЦІАЛЬНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ В СИСТЕМІ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКУ ПРАВОПОРУШНИКА

Особливу групу в системі примусових кримінально-правових заходів, які позбавлені ознак кари, утворюють спеціальні кримінально-правові заходи. В кримінально-правовій доктрині зазвичай спеціальними називають такі кримінально-правові заходи, які передбачені в санкціях окремих статей Особливої частини кримінального закону за умови, що такі заходи не віднесені до окремих видів покарань. Однак змінами до Кримінального кодексу України протягом 2013-2016 років змістовні властивості спеціальної конфіскації отримали чергове коригування, що є передумовою для наступних висновків. Спеціальні кримінально-правові заходи – це заходи кримінально-правового впливу, які передбачені як Загальною (спеціальна конфіскація), так і Особливою (обмеження спеціального права на керування транспортними засобами) частинами КК України, які не відносяться до покарання (позбавлені ознак кари) і полягають в обмеженні або позбавленні певних прав як наслідок вчиненого злочину (кримінального проступку) або іншого об'єктивно-протиправного діяння.

Визначальною метою застосування спеціальних кримінально-правових заходів слід визнати необхідність оптимізації кримінально-правового впливу на особу з урахуванням особливостей вчиненого діяння та ознак, що характеризують особу. Така оптимізація забезпечується шляхом доповнення примусового впливу покарання або інших заходів кримінально-правового впливу, особливими видами спеціальних примусових кримінально-правових заходів. Поєднання покарання з одночасним застосуванням спеціальних кримінально-правових заходів забезпечує здійснення необхідного і достатнього впливу, який вимагає справедливого і не допускає надмірного обмеження, який поширюється не тільки на правопорушника, але й на фактори, які супроводжують вчинення злочинного діяння, зокрема, позбавляючи можливості застосовувати певні предмети матеріального світу для вчинення злочину або позбавляючи можливості користуватися спеціальним правом, зловживання яким набуло ознак злочинного діяння.

Окремими цілями застосування спеціальних кримінально-правових заходів слід визнати: 1) позбавлення можливості користуватися вигодами, які були отримані злочинним шляхом; 2) запобігання вчиненню злочинного діяння шляхом створення несприятливих фінансових, організаційних та інших умов (позбавлення фінансування, матеріальної винагороди правопорушника; вилучення предметів злочинів, обмежених в обігу, та ін.); 3) загальне та спеціальне попередження (позбавлення права на управління транспортними засобами; позбавлення можливості розповсюдження знарядь або засобів учинення злочину та ін.).

Слід наголосити, що у кримінальному законі України закріплюється два види спеціальних кримінально-правових заходів: спеціальна конфіскація, яка визначена Загальною частиною КК України, та позбавлення спеціального права передбаченого в ст. 286 КК України.

Особливим видом спеціальних кримінально-правових заходів є спеціальна конфіскація, передбачена статтею 96-1 КК України. Відповідно до вказаної статті спеціальна конфіскація полягає в примусовому і безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей або іншого майна за умови вчинення злочину або суспільно небезпечного діяння, яке відповідає вимогам кримінального закону.

Підставами для застосування спеціальної конфіскації може бути: перше, вчинення умисного злочину (в майбутньому кримінального проступку) або об'єктивно протиправного діяння, які відповідають одній з умов: 1) за таке діяння в Особливій частині КК України передбачається покарання у виді позбавлення волі або в якості основного передбачається покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян; 2) діяння віднесене до одного з тих, перелік яких визначений в ч. 1 ст. 96-1 КК України (наприклад, ч. 1 ст. 150, ст. 154 тощо). Таким чином, спеціальна конфіскація може застосовуватися: а) додатково до кримінального покарання (у випадку вчинення злочину); б) без призначення покарання (у випадку звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (п. 2 ч. 2 ст. 96-1 КК України), крім випадку звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України); в) додатково до примусових заходів медичного або виховного характеру (п. 3-4 ч. 2 ст. 96-1 КК України); г) у випадку закриття кримінального провадження на підставі ч. 1 ст. 284 КПК України (п. 1-2 ч. 3 ст. 96-1 КК України), виключно за умови, що таке майно вилучено з цивільного обороту.

Предметом спеціальної конфіскації (ч. 1 ст. 96-2 КК України), визнаються гроші, цінності та інше майно, якщо буде доведено, що вони: 1) одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна (наприклад, гроші, які були отримані як неправомірна вигода або вигода, яка отримана від тримання акцій підприємства, які були придба-

ні як неправомірна вигода). Якщо гроші, цінності або інше майно були повністю або частково перетворені в інше майно, конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможливо її здійснити на підставі використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, відчуження або інших причин, суд приймає рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна; 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину чи винагороди за його вчинення (наприклад, підкуп посадової особи; винагорода посередникам у підкупі посадової особи); 3) були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави (наприклад, гроші для підкупу, але якщо вони належать особі, яка викривала вчинення службового злочину, – вони повертаються цій особі); 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання (зловживання владою, якщо воно супроводжувалось використанням зброї, яка не є табельною).

Спеціальній конфіскації підлягають гроші, цінності, в тому числі і ті, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні в банках або інших фінансових установах, або інше майно, що знаходиться у третьої особи, якщо вона набула таке майно від підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка переслідується за вчинення об'єктивно-протиправного діяння чи іншої особи безоплатно, за ринкову ціну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості і знала або повинна була і могла знати, що до такого майна може бути застосована спеціальна конфіскація (ч. 4 ст. 96-2 КК України).

Спеціальна конфіскація не застосовується до грошей, цінностей або іншого майна за вказаних умов, якщо, по-перше, майно перебуває у власності добросовісного набувача (ч. 4 ст. 96-2 КК України); по-друге, воно підлягає поверненню власнику (законному володільцю), по-третє, призначене для відшкодування шкоди, завданої злочиним (ч. 5 ст. 96-2 КК України).

Суб'єктами, до яких може застосовуватися спеціальна конфіскація, є: засуджений за вчинення злочину, передбаченого як підставу для застосування спеціальної конфіскації; підозрюваний, обвинувачений у випадку прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; особа, до якої застосовується примусовий захід медичного характеру або примусовий захід виховного характеру в разі вчинення діяння неосудною особою або особою, яка не досягла віку кримі-

нальної відповідальності, але досягла одинадцятирічного віку, відповідно; треті особи які набули майно, що підлягає спеціальній конфіскації; інші особи у випадку закриття кримінального провадження слідчим або прокурором на досудовому розслідуванні.

Що стосується процесуальної складової застосування спеціальної конфіскації, то слід вказати на наступне. Умови застосування спеціальної конфіскації внесені законодавцем до предмета доказування (п. 6 ч. 1 ст. 91 КПК України). З метою забезпечення можливої спеціальної конфіскації застосовується такий кримінально-правовий захід забезпечення, як тимчасове вилучення майна. Рішення про застосування або відмову в застосуванні спеціальної конфіскації приймається виключно в судовому порядку і оформлюється підсумковим процесуальним рішенням (вироком, ухвалою). У випадку закриття кримінального провадження слідчим або прокурором у межах наданої компетенції вони зобов'язані, за наявності підстав, передбачених законом, підготувати і направити клопотання про застосування спеціальної конфіскації до суду за загальними правилами подання клопотань. Алгоритм діяльності суду при вирішенні питання про спеціальну конфіскацію вимагає, по-перше, встановлення підстав для повернення грошей, цінностей або майна їх власнику (законному володільцю), який є добросовісним набувачем; по-друге, якщо гроші, цінності або майно не підлягають поверненню, суд вирішує питання про можливість за їх рахунок здійснити відшкодування завданої шкоди; по-третє, за відсутності підстав для першого або другого рішення суд застосовує спеціальну конфіскацію тільки за умови, що сторона обвинувачення доведе, що власник (законний володільць) грошей, цінностей та іншого майна знав про їх незаконне походження та/або використання. При цьому законодавець установлює виключно імперативні засади призначення спеціальної конфіскації.

Як вже зазначалось, особливим видом спеціальних кримінально-правових заходів виступає обмеження спеціального права. Даний кримінально-правовий захід полягає в позбавленні особи на певний строк права керувати транспортними засобами у випадку вчинення злочину (кримінального проступку), передбаченого ст. 286 КК України.

Визначальною метою застосування даного кримінально-правового заходу є створення перешкод шляхом позбавлення спеціального права керувати транспортним засобом, для вчинення злочинів у майбутньому особою, яка допустила злочинне порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, чим забезпечується безпека як самої особи, так й інших осіб.

Процесуальні особливості застосування обмеження спеціального права характеризуються наступними положеннями законодавства. Якщо діяння під час досудового розслідування або судового провадження

кваліфіковане за ст. 286 КК України, то особи, які здійснюють провадження (під час досудового розслідування – слідчий або прокурор, під час судового провадження – суд), зобов'язані забезпечити можливе рішення про позбавлення особи права керувати транспортними засобами шляхом застосування такого заходу забезпечення, як тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (Глава 13 КПК України). Цей захід полягає в тимчасовому (на строк не більше ніж три дні) вилученні документів, які дають право особі керувати транспортними засобами, з подальшим вирішенням у судовому порядку питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (строком до двох місяців). Суб'єктивна особливість застосування обмеження спеціального права полягає в тому, що суд, який визнав особу винною у вчиненні діяння, передбаченого ч. 1-2 ст. 286 КК України, на дискреційних засадах вирішує питання про застосування даного заходу, а у випадку кваліфікації діяння за ч. 3 ст. 286 КК України позбавлення керування транспортним засобом на строк до трьох років є обов'язковим додатковим заходом до призначеного покарання.

На підставі проведеного дослідження властивостей спеціальних кримінально-правових заходів, які мають примусовий характер, однак позбавлені ознак кари, можна зробити висновок, що їх нормативне закріплення та подальше застосування в процесі притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення забезпечує оптимізацію правового впливу з врахуванням суспільно небезпечних наслідків вчинення кримінального правопорушення та відповідної кваліфікації діяння.

УДК 341.4 (043.2)

***ЛИХОВА Софія
ЛОБОДА Юлія***

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Навколо питання щодо відповідальності за незаконне проведення абортів вже чимало років точаться наукові дискусії. Широке коло фахівців та науковців країн Європи, зокрема, Литовської Республіки, у своїх працях звертають увагу на наявність такого явища та закріплюють норми щодо відповідальності за діяння, що охоплюються відповідним складом злочину в кримінальному законодавстві.

В КК Литовської Республіки передбачена окрема глава XIX «Злочини, пов'язані із небезпекою для здоров'я та життя людини». Ця глава складається із чотирьох статей. У ст. 142 КК Литовської Республіки «Незаконне проведення абортів» передбачена відповідальність за проведення абортів лікарем, який мав на це право і який робив це по проханню пацієнтки, але при умові, що проведення абортів було протипоказаним або ця операція була проведена не в медичному закладі. Цей злочин карається громадськими роботами або позбавленням права виконувати певну роботу або займатися визначеним видом діяльності, або обмеженням волі, або позбавленням волі на строк до двох років.

У частині 2 цієї статті передбачена відповідальність спеціаліста по охороні здоров'я, який на прохання пацієнтки провів цю операцію в медичному закладі. Покаранням за це діяння є громадські роботи або позбавлення права виконувати певну роботу чи займатися визначеним видом діяльності, або обмеженням волі, або позбавленням волі на строк до трьох років.

У частині 3 цієї статті встановлена кримінальна відповідальність особи, яка не мала права проводити операцію абортів, але перервала вагітність на прохання самої жінки. Покаранням за цей злочин є арешт або позбавлення волі на строк до чотирьох років.

У ст. 143 КК Литовської Республіки «Примушування до незаконного проведення абортів» передбачена кримінальна відповідальність особи, яка шляхом застосування фізичного чи психічного насильства, примусила жінку до незаконного проведення абортів. Карається цей злочин громадськими роботами або обмеженням волі, або арештом, або позбавленням волі на строк до двох років.

Порівняння відповідних норм литовського кримінального законодавства із нормою, яка міститься у ст. 134 КК України «Незаконне проведення абортів» дає змогу встановити як спільні риси, так і відмінності. В КК Литовської Республіки кримінальну відповідальність несе більш широко коло осіб і в ньому міститься склад злочину, якого немає в КК України, а саме «Примушування до незаконного проведення абортів». В КК Литовської Республіки не передбачена кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів, якщо це діяння спричинило такі наслідки як тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої. Очевидно, литовський законодавець вважає, що такі наслідки свідчать не стільки про те, що особа поставлена в небезпечне становище, скільки про реальне нанесення шкоди життю чи здоров'ю жінки. Якщо ж порівнювати санкції, то слід дійти висновку, що не дивлячись на те, що в КК Литовської Республіки відповідальність встановлена за менш суспільно небезпечне діяння, карається воно більш суворо. В КК України лише в ч. 2 ст. 134 передбачене покарання у вигляді позбавлення волі.

Необхідно зауважити, що за діяння, передбачені в диспозиціях статей 142 КК Литовської Республіки та 134 КК України жінка, яка дає згоду на здійснення абортів не несе відповідальності взагалі. Законодавство більшості європейських країн дозволяє за бажанням жінки проводити цю операцію, але, наприклад, в Польщі вільне здійснення абортів є обмеженим, а переривання вагітності з порушенням встановлених правил тягне за собою дуже суворе покарання. Крім того, нещодавно польський парламент ухвалив у першому читанні законопроект, який передбачає повну заборону абортів без жодних винятків і встановлює кримінальну відповідальність для кожного, хто причетний до абортів.

У світі немає єдиного підходу до визначення морального та правового статусу абортів і законодавство кожної країни регулює дане питання по-різному. Литовська Республіка та Україна належать до країн, проведення абортів в яких є легальним, а відповідальність настає лише за проведення процедури з порушенням низки правил та вимог. Встановлення заборони на проведення легальних абортів може призвести до збільшення кількості незаконних абортів, що в свою чергу може спричинити більшу шкоду життю та здоров'ю жінки, яка зважилась на здійснення операції.

УДК 343.211

ОРЛОВСЬКА Наталія

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАОХОЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Заохочення – одне з актуальних питань кримінально-правової науки і доктрини. Однак, хоча доречність заохочувальних норм у кримінальному законодавстві вже не викликає сумнівів, до сьогодні не сформовані загальні погляди на імперативність/диспозитивність заохочувальних норм, їх відношення до певного виду (видів) кримінально-правових приписів, функцій заохочення, його заходів (їх видів та форм) тощо.

Наш погляд, складовою дослідження кримінально-правового заохочення, яка залишається до сьогодні досить проблемною – його роль в процесі реформування системи кримінальної юстиції, зокрема, для запровадження відновного правосуддя.

Вбачається, що відновне правосуддя являє собою не лише особливу організацію та спрямування процесуальної діяльності, а й відповідну систему кримінально-правових приписів. Бо саме кримінальне право визначає юридичну підставу конфлікту (вид злочинної поведінки) та можливі види реакції на нього (зокрема, покарання, звільнення від кри-

мінальної відповідальності, покарання та його відбування тощо). Процесуальне право на підставі матеріальних положень визначає форми діяльності уповноважених законом суб'єктів зі встановлення факту конфлікту та реалізації певної реакції (О.В. Сумачев, 2003). Як свого часу зазначив Х.Зер, саме кримінально-правові норми визначають парадигму кримінальної юстиції (Х. Зер, 2002).

Таким чином, запровадження відновного правосуддя має починатися з формування кримінально-правових норм, що дозволяють побачити у злочині конфлікт сторін та регламентують такі моделі його розв'язання, які дають можливість відновити становище його учасників.

Щодо визначення ролі кримінально-правового заохочення в контексті запровадження відновного правосуддя існує, як вбачається, низка концептуальних проблем.

Перша з них полягає у тому, що відновне правосуддя переважно пов'язується із відновленням соціальної справедливості, тобто з метою покарання, але таке бачення видається неточним. Відновлення соціальної справедливості не може вважатися метою покарання, адже уявлення про справедливість входять у колективні стереотипи у сфері права, сформовані в історико-культурному процесі розвитку суспільства. Ці стереотипи задають відносну єдність оцінок правового порядку та правових очікувань стратифікованих груп на адресу політико-правових інститутів (І.О. Петрулевич, 2009). Легітимація кримінального права фактично відбувається на основі соціокультурних уявлень про три аспекти: які з суспільних відносин є настільки цінними, що мають охоронятися кримінальним законом; який ступінь соціальної шкідливості посягань ці відносини; якою має бути реакція на порушення заборон. Іншими словами, у сфері кримінального права через дихотомію «законно/кримінально протиправно» оформлюються аксіологічні уявлення «справедливо/несправедливо».

Але ототожнювати соціокультурні уявлення про реакцію на порушення кримінально-правової заборони лише із покаранням є очевидним перебільшенням. Ще здавна у суспільстві під час конфліктів гостро поставала проблема примирення сторін (щодо України це показала А.М. Гриб у дисертаційному дослідженні «Становлення та розвитку інституту примирення на українських землях (IX ст. -1917 р.)», 2015).

Таким чином, пов'язувати справедливість винятково з покаранням означає істотно звужувати спектр можливостей кримінального закону в рішенні поставлених перед ним завдань. У зв'язку із цим можна говорити про те, що не тільки покарання, а й будь-які заходи кримінально-правового впливу мають розглядатися з точки зору відновлення соціальної справедливості.

Друга проблема полягає у непорозуміннях із сутністю кримінально-правового заохочення. Так, ряд вчених зводять останнє переважно до

відшкодування шкоди потерпілому, образно зазначаючи, що якщо сучасне кримінальне право вважати страховою конторою, тоді відшкодування шкоди можна розглядати як компенсацію страхових ризиків потерпілих, але таке бачення веде до відмови від кримінального права (В. М. Бурлаков, 2005). Але сенс заохочення полягає у тому, що воно дозволяє перевести систему координат від «державна – злочинець» до «потерпілий – злочинець»; забезпечити повне відшкодування потерпілому завданої моральної та матеріальної шкоди; налагодити громадський контроль за розв'язанням кримінально-правового конфлікту (П. В. Хряпінський, 2010).

Звернемо увагу, що заохочення не може обмежуватися (повністю або переважно) питаннями відшкодування або компенсації шкоди потерпілому від злочинів. Тим більше, що відновлення справедливості – це не тільки індивідуальні почуття учасників кримінально-правового конфлікту, але й відображення завдання відновлення цілісності суспільства (зокрема, ресоціалізація, соціальна реабілітація, соціальна та професійна реадaptaція засудженого). Цього можна досягти, застосовуючи заходи кримінально-правового заохочення – зменшуючи кримінально-правові обтяження в обмін на позитивну посткримінальну поведінку винної особи.

Третя проблема полягає у тому, що розуміння відновного правосуддя почасти зводиться лише до процедурних аспектів.

Так, прагнення до реформування систем кримінальної юстиції втілювалося у Концепції реформування кримінальної юстиції України (2008) та Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (2011).

У Концепції реформування кримінальної юстиції України, в основу якої було покладено ідею гуманізації кримінального законодавства, розширення застосування відновних процедур і примирення, відновне правосуддя передбачено запровадити для примирення потерпілих і правопорушників та усунення наслідків, спричинених злочином. Однак жодного слова стосовно реформи кримінального законодавства як матеріального підґрунтя відновного правосуддя у документі немає.

Вельми опосередковано це питання зачіпається у контексті розбудови системи кримінальної юстиції для неповнолітніх, коли йдеться про розширення кола суб'єктів (волонтери, медіатори), які потенційно зможуть брати участь у здійсненні виховного впливу на неповнолітніх. Тут було б доречним хоча б у загальних рисах окреслити напрями реформування застарілої системи примусових заходів виховного характеру, однак про це у спеціалізованій (!) Концепції не згадується.

Хибна, як на нашу думку, позиція запровадження відновного правосуддя без кримінально-правової складової була продовжена і пізніше.

Зокрема, у 2012 р. була оприлюднена низка рекомендацій робочих груп «Національний Конвент України щодо ЄС», які запропонували дорожню карту наближення українського законодавства до *Acquis* ЄС, у том числі й у сфері кримінальної юстиції: третя робоча група «Перспективи співробітництва України та ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки» зазначила принципову необхідність «розширення сфери застосування відновних і примирних процедур, створення нових процедур без застосування покарання, що сприяють виправленню особи, яка опинилася у конфлікті із законом, та попередженню вчинення нею нових злочинів».

У свою чергу, в Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20.05.2015 р., констатується, що «на сьогодні система правосуддя не виконує поставлені перед нею завдання на належному рівні». Стратегія наголошує на необхідності «вдосконалення матеріальної та процесуальної законодавчої бази для наближення українського законодавства до *Acquis* ЄС у секторі кримінальної юстиції». Але при цьому відновне правосуддя взагалі не згадується, не говорячи вже про кримінально-правову його складову.

З огляду на зазначене, наголосимо, що кримінально-правове заохочення є інструментом відновлення справедливості. При цьому, на відміну від покарання, воно забезпечує різносторонність вирішення завдань захисту особи, суспільства та держави від кримінально протиправних посягань. Заохочувальні кримінально-правові приписи складають матеріально-правову основу відновного правосуддя і втілюють можливості сторін конфлікту (включаючи державу) взаємовигідно вийти із ситуації. Таким чином, кримінально-правові заохочувальні норми є засадничими чинниками становлення оновленої моделі кримінальної юстиції.

УДК 343.21

ТОПЧІЙ Василь

ВПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЯК ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ ДІЯНЬ

На думку більшості науковців кримінальний проступок – це діяння, за яке передбачене покарання у виді арешту на строк не більше шести місяців, обмеження волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад тисячу неоподаткованих мінімумів доходів громадян [1].

В адміністративному праві визначено проступки як протиправна, винна дія чи бездіяльність, яка посягає на державний або громадський

порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління, за яке законодавством передбачена адміністративна відповідальність (ст. 10 КпАП).

Також, визначають адміністративний проступок як порушення загальнообов'язкових вимог громадянами, посадовими особами, незалежно від їх положення та службової підпорядкованості. Відповідальність за адміністративний проступок накладається певним законом спеціальними органами, а не вищою посадовою особою чи органом за підпорядкованістю. Видами адміністративних стягнень за досконалий адміністративний проступок є: попередження, штраф, виправні роботи, адміністративний арешт, конфіскація предмета, що був знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення [2].

Як бачимо вже є певна регламентація і законодавче закріплення проступку в адміністративну праві. Тож, необхідно врахувати положення про адміністративні проступки при визначені кримінальних проступків.

Положення проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» ґрунтуються на Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311.

Під час підготовки проекту були враховані положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідні вимоги Європейського Суду з прав людини, досвід країн Західної Європи (ФРН, Австрія, Швейцарія, Франція, Бельгія, Голландія, Італія, Іспанія) і Східної Європи (Естонія, Литва, Латвія, Польща, Словаччина) [3].

Наступним постає питання у розробленні та реалізації ефективного механізму впровадження інституту кримінальних проступків у національне законодавство, а саме у визначені єдиного та обґрунтованого підходу до правової природи кримінального проступку, класифікації кримінально-караних діянь (кримінальних правопорушень) та раціоналізації заходів кримінально-правового регулювання за вчинення кримінальних проступків зокрема та визначених видів кримінальних правопорушень у цілому.

Кримінальним проступком пропонується вважати дії, за які передбачено покарання у вигляді арешту на термін не більше шести місяців або обмеження волі на термін до двох років. Всього до провини можуть віднести 30 статей Кримінального кодексу, зокрема, ст. 125 («умисне легке тілесне ушкодження»), ч. 1 ст. 185 («крадіжка»), ч. 1 ст. 186 («грабіж») і ч. 1 ст. 309 («незаконне виробництво, придбання, зберігання наркотичних засобів без мети збуту»). При цьому особи, які вчинили кримінальний проступок, не вважатимуться судимими, а осіб, які вчинили таке правопорушення вперше і розкаялися, пропонується звільняти

від відповідальності. На думку пана Малишева, це сприятиме декриміналізації злочинів, пов'язаних з позбавленням волі.

Також Володимир Малишев у своєму законопроекті пропонує пом'якшити відповідальність за правопорушення у сфері виборчого законодавства. Так, за порушення ст. 159 КК («порушення таємниці голосування») передбачається зниження обмеження волі від трьох до двох років. А за невиконання зарплати пропонується карати обмеженням волі на строк до двох років замість позбавлення волі на такий же термін, як зараз.

Варто відзначити, що раніше поняття «кримінальний проступок» пропонував ввести ще президент Віктор Ющенко, який у 2008 році затвердив концепцію реформування кримінальної юстиції. Пан Ющенко тоді пропонував створити окремий Кодекс про кримінальні проступки. Пізніше, в 2012 році, кілька народних депутатів внесли до Верховної Ради законопроект про введення в КК поняття «кримінальні проступки». Проте потім законопроект був відкликаний [4].

Метою створення даного інституту є гуманізація кримінального права, відповідно до європейських стандартів. Науковці пропонують певні адміністративні проступки, які не мають управлінського характеру, перевести у категорію кримінальних проступків. Відповідно до цього поняття кримінальні проступки будуть включати в себе частину адміністративних проступків та злочини невеликої тяжкості.

Але є незрозумілим послідовність введення поняття «кримінальний проступок» у законодавство України. Спочатку визначили процедуру розслідування даного правопорушення, тобто процесуальну сторону, проте не визначили, що саме являє собою кримінальний проступок, а саме матеріальну сторону. А тому на даний момент виникла парадоксальна ситуація. Існує процедура розслідування кримінального проступку, але не визначено, що це таке та чим регулюється.

Підсумовуючи вище зазначене, вбачається, якщо і постала необхідність впровадження кримінального проступку, то найбільш виваженим та доцільним було б створення самостійного Кодексу кримінальних проступків.

Література:

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravoconsult.com.ua/shho-take-kriminalnij-prostupok-i-z-chim-jogo-yidyat-v-ukrayini/>
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mego.info/12-система-та-види-адміністративних-проступків>
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index23361.html>
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbnews.com.ua/ua/news/102982/>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ (ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ)

Загальновідомо, що термін «ідеологія» був запроваджений у науку А. Д. де Трасі у 1796 році в роботі «Елементи ідеології» і використовувався для позначення науки, що досліджує ідеї. З того часу він зазнав суттєвих змістовних змін і сьогодні використовується в значенні сукупності «вірувань та ментальних моделей, які описують і структурують соціальне середовище, репрезентують різноманітні соціальні групи та їх специфічні інтереси, фіксуються в суспільній свідомості та реалізуються у сфері дискурсивних практик» [1, с. 289]. Тривалий час у XIX ст. ставлення до ідеології як науки було достатньо негативним, сформованим під впливом ставлення до неї і до представників науки, що її досліджували, з боку імператора Наполеона, який називав її відірваною від реального життя, а представників цієї науки називав «темними метафізиками» [2, с. 520]. Лише з появою праць К. Маркса та Ф. Енгельса, які взяли ідеологію в якості «зброї» для впровадження у життя власних поглядів і думок, ставлення до неї змінилось. При цьому самі вони негативно ставилися до неї як такої, відмовляючись визначати свої вчення як ідеологію.

В. І. Ленін, хоча і вважав себе вірним учнем К. Маркса та Ф. Енгельса, тим не менш, переглянув ставлення до ідеології і зробив спробу поєднати її з наукою. При цьому він виходив з того, що ідеологія це партійна (групова) система поглядів і ідей які мають науковий характер [3, с. 83]. Він чудово зрозумів, що ідеологія сповідується державою, а право являє собою вираз волі держави. Саме це поєднання є найважливішим інструментом для утримання влади. Завдяки такому підходу ідеологія на десятиріччя стала чи основним знаряддям впливу на маси, критерієм лояльності до влади.

Достатньо тривалий час дослідження ідеології здійснювались переважно під кутом зору її проявів у сфері соціальної політики (політичні ідеї, політичні цілі, політичні інтереси та т. ін.). Практично поза межами наукових зацікавленості залишалась правова ідеологія, а що до ідеології в розрізі окремих галузей системи права, то до неї взагалі науковці не проявляли інтересу. При цьому сама ідеологія активно вторгалась у правове життя, активно використовувалась в якості інструменту за допомогою якого держава (мається на увазі СРСР), вирішувала свої політичні питання, досягала своїх цілей.

Однак, при тому при всьому, проблеми ідеології окремих галузей права залишались недослідженими. Слід щиро визнати, що і на сьогодні вони у переважній більшості залишаються *tabula rasa*. Аналіз наукової

літератури (як українських науковців, так і науковців країн колишнього РСР), свідчить про лише окремі, розрізнені спроби дослідження ідеології в контексті окремих галузей права і наук правового циклу [див. напр. 4, 5, 6].

Для представників науки кримінального права в першу чергу, звичайно, найбільш актуальними завжди будуть питання кримінально-правової ідеології, яка визначає розвиток кримінального права (як з позицій теоретичних так і законодавчих та правозастосовних).

Однак, перед тим як зробити спробу визначитись із поняттям кримінально-правової ідеології необхідно зробити це стосовно поняття правової ідеології, яке є базовим і співвідноситься з першою як основне і родове поняття.

Серед чисельного кола науковців, які досліджували проблему правової ідеології практично немає суттєвих розбіжностей у її понятті [див. напр. 7, 8, 9 та ін.]. Вбачається, що найбільш чітко та емке визначення правової ідеології дав А. Б. Венгеров, який зазначав, що правова ідеологія являє собою «систему концентрованих поглядів, які ґрунтуються на певних соціальних і наукових пізнаннях» [1, с. 118].

Правова ідеологія, як і будь-яка філософська і правова конструкція, являє собою достатньо складне явище. Вона є філософським осмисленням права, як цінності людської цивілізації, права, як соціального інституту, права, як соціального регулятора. У будь-якому випадку правова ідеологія на підставі оціночного сприйняття права (у більшості випадків через емоційну оцінку практики його застосування під кутом зору соціальної справедливості), виробляє загальні вимоги до права як соціального інституту.

Правова ідеологія, разом з правовою психологією, являє собою складову частину правосвідомості яку І. Є. Фарбер визначав як «форму суспільної свідомості, яка являє собою сукупність правових поглядів і почуттів, що мають нормативний характер і включають у себе як знання правових явищ, так і оцінку з точки зору класової (або загальнонародної) справедливості, а також нові правові вимоги, що відбивають економічні і політичні потреби і інтереси суспільного розвитку» [11, с. 204–205]. Таким чином можна стверджувати, що правосвідомість являє собою концентрований вираз правової ідеології.

Нерозвинутість правової ідеології негативним чином відбивається на суспільстві у цілому оскільки саме право є основним суспільним регулятором від якого суттєво залежить функціонування суспільства. Його окремих інститутів, життєдіяльність громадян.

Основна роль соціальна функція правової ідеології полягає у здійсненні впливу на процес формування системи законодавства як у цілому так і його окремих галузей. Саме на підставі правової ідеології повинна

формуватися правова політика держави. П. Е. Недбайло, даючи оцінку правовій ідеології, зазначав, що вона являє собою складову правової політики держави [12, с. 27–30].

Визначення кримінально-правової ідеології може і повинно здійснюватися на підставі загального вчення про правову ідеологію з урахуванням особливостей цієї галузі права. Таким чином кримінально-правова ідеологія може бути визначена як *система концентрованих поглядів на злочин та покарання, які ґрунтуються на комплексі соціальних і наукових знань*. Кримінально-правова ідеологія знаходить свій вияв у кримінально-правовій правосвідомості яка являє собою систему поглядів, почуттів, щодо кримінального права, що мають нормативний характер і включають в себе як знання кримінального права так і його оцінку з точки зору соціальної справедливості. При цьому необхідно зазначити, що кримінально-правова ідеологія формується у т. ч. під впливом кримінально-правового менталітету нації [13].

Як вже зазначалось, правова ідеологія являє собою базове, загальне явище. Родовими явищами що до нього виступають галузеві правові ідеології – конституційно-правова, цивільно-правова, кримінально-правова та ін.

Розглядаючи кримінально-правову ідеологію як цілісне соціально-філософське явище, необхідно зазначити, що його структура також є неоднорідною. Її аналіз дозволяє виділити видовий рівень, до якого можна віднести ідеологію кримінальної відповідальності, ідеологію покарання та ін. Виділяється також і «найнижчий» спеціальний рівень на якому знаходяться ідеологічні оцінки конкретних інститутів кримінального права – співучасті у злочині, покарання у вигляді позбавлення волі та т. ін.

Кримінально-правова ідеологія являє повинна бути базою кримінально-правової політики, адже саме в ній сформовано розуміння добра і зла, злочинного і незлочинного. Саме вона в ній віддзеркалюються вимоги до правової реакції на вчинений злочин.

Формуючи кримінально-правову політику кримінально-правова ідеологія:

- виробляє її завдання, цілі, принципи, напрями та етапи;
- визначає підстави та межі криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації;
- визначає основні підходи до формування системи покарань;
- визначає основні підходи до застосування інститутів звільнення від кримінальної відповідальності, кримінального покарання та його відбування.

Слід зазначити, що в Україні по сей день кримінально-правова ідеологія не знайшла свого визначення, що самим негативним чином впли-

ває на кримінально-правову політику, а через неї на стан кримінального законодавства та практику його застосування. Саме на базі кримінально-правової ідеології повинні бути розроблені доктрина кримінально-правової політики, її концепція і кримінальне законодавство.

Література:

1. Пруднікова О. В. Ідеологія політична. Велика українська юридична енциклопедія – Харків: Право, 2017. – 1128 с.
2. Категории политической науки: Учебник для студентов вузов / Под. ред. А. Ю. Мельвиля. – М., 2002.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 39.
4. Клименко А. И. Идеолого-политические основания гражданского общества как правового феномена: к вопросу о гражданском обществе в современных политических структурах западного типа. / А. И. Клименко. // Система координат. Пространство и время. – 2015. – №1–2 (19–20). – С. 18–23
5. Губар С. В. Ідеологічні засади правового регулювання діяльності органів кримінальної юстиції / С. В. Губар. // Філософські та методологічні проблеми права. – 2015. – №1–2 (9–10). – С. 171–183
6. Адаменко И. Е. К вопросу о философских основаниях уголовно-процессуальной деятельности / И. Е. Адаменко // Вестник Краснодарского университета МВД России. – 2015. – №1. – С. 56–59.
7. Певцова Е. А. Правовая культура и правовое воспитание в России на рубеже XX–XXI веков. – М., 2003. – 416 с.
8. Шеяфетдинова Н. А. Правосознание в механизме обеспечения экологической безопасности. Автореф. дис.... канд. юрид. наук. – М., 2003. – 24 с.
9. Байниязов Р. С. Правосознание и правовой менталитет в России. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – 53 с.
10. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Часть 2. Теория права Т. 2 / Анатолий Борисович Венгеров. – М.: Юристъ, 1996. – 152 с.
11. Фарбер И. Е. Правосознание как форма общественного сознания / И. Е. Фарбер. – Москва: Юрлит, 1963. – 205 с.
12. Недбайло П. Е. Введение в общую теорию государства и права / П. Е. Недбалю. – К.: «Вища школа», 1971. – 197 с.
13. Фріс П.Л. Кримінально-правовий менталітет народу і кримінально-правова політика. Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму. Львів 21–22 вересня 2012 р. С. 222–227.

УДК 343.375; 347.2/3

ХАРЧЕНКО Вадим

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Виходячи з соціально-політичного устрою нашої країни за часів СРСР, система Особливої частини Кримінального кодексу Української РСР 1960 року [6] містила дві окремих глави, в яких встановлювалися самостійні підстави кримінальної відповідальності за злочини проти

державної та колективної власності (Глава II) та злочини проти особистої (індивідуальної) власності громадян (Глава V). Крім того, земля, її надра, води, ліси та їх окремі складові були визначені предметом економічних (господарських) злочинів, передбачених Главою VI Особливої частини КК 1960 року (статті 159, 160, 162, 162-1, 163 та ін.).

Для соціалістичної доби розвитку нашої держави зазначене було цілком природне, виходячи із положень Конституції (Основного закону) Української РСР 1937 року [1]. Відповідно до ст. 5 цієї Конституції, соціалістична власність в УРСР має або *форму державної власності (всенародне добро)*, або форму кооперативно-колгоспної власності. Крім того, ст. 6 закріплювала положення, що земля, її надра, води, ліси, заводи, фабрики, шахти, рудні, залізничний, водний і повітряний транспорт, банки, засоби зв'язку, організовані державою великі сільськогосподарські підприємства, а також комунальні підприємства і основний житловий фонд у містах і промислових пунктах *є державною власністю, тобто всенародним добром* (виділення моє – *В.Х.*). Право особою власності громадян на їх трудові прибутки та заощадження, на житловий будинок і підсобне хатнє господарство, на предмети хатнього господарства і вжитку, на предмети особистого споживання та комфорту (ст. 10 Конституції). Наведені положення, по-перше, ототожнювали форму державної власності з власністю всього народу (всенародне добро). По-друге, характеризували землю, її надра, воду та ліси виключно як частину, необхідну для здійснення індустріальної діяльності (засоби виробництва), наводячи їх у єдиному рядку (переліку) із заводами, фабриками, шахтами, рудниками, залізничним, водним і повітряним транспортом, банками тощо. По-третє, поширювали відносини особою власності виключно на трудові прибутки та заощадження, житловий будинок і підсобне хатнє господарство, предмети хатнього господарства і вжитку, предмети особистого споживання та комфорту. Відповідно до Основного закону, Цивільний кодекс Української РСР 1963 року [10], в цілому відображав наведені положення, а ст. 90 ЦК УРСР 1963 року визначала, що земля, її надра, води і ліси є у виключній власності держави і надаються тільки в користування.

Саме ці положення й обумовлювали завдання Кримінального кодексу 1960 року, а також наведену вище систему побудови Особливої частини кримінального закону. Але 7 лютого 1991 року Верховною Радою Української РСР був прийнятий Закон № 697-XII «Про власність» [7], згідно з ч. 5 ст. 2 якого, було визначено, що власність в Україні існує в різних формах і держава створює рівні умови для розвитку всіх форм власності та їх захисту. Положення ч. 1 ст. 9 наведеного Закону визначали, що земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони є об'єктами права виключної власності народу України. Окрім пра-

ва виключної власності народу України, в Законі окремі розділи були присвячені іншим формам власності: 1) право приватної власності (розділ III); 2) право колективної власності (розділ IV); 3) право державної власності (розділ V). Відповідно до цього, суб'єктами права власності визнавалися: народ України, громадяни, юридичні особи та держава (ч. 1 ст. 3 Закону). Закон УРСР «Про власність» був значним кроком на шляху побудови цивілізованого цивільного законодавства нашої держави. Незважаючи на те, що на сьогодні наведений Закон втратив чинність, визначений його положеннями напрям розвитку цивільного законодавства та регулювання в цілому правовідносин щодо різних форм власності, залишився незмінним та набули свого розвитку у Конституції України 1996 року [2] та Цивільному кодексі України 2003 року [9] (далі – ЦК України).

Відповідні зміни щодо встановлення рівності всіх форм власності були враховані у конструкції системи Особливої частини Кримінального кодексу України 2001 року [5] (далі – КК України), що на сьогодні містить єдиний розділ, в якому об'єднана група злочинів проти власності (Розділ VI). Крім того, на сьогодні визначальним для предмету переважної більшості корисливих та некорисливих злочинів проти власності є те, що майно повинно бути чужим для винного, тобто не належати йому на праві власності.

Водночас, підходи до визначення ознак предмету злочинів проти власності у кримінальному праві України залишилися незмінними ще з радянських часів. Типовими для класифікації такого предмету є виокремлення юридичної, фізичної та економічної його ознак. Саме зміст юридичної ознаки обумовлює віднесення до предмету злочинів проти власності виключно такого майна, що для винного є чужим, тобто право на майно належить певному власнику або особі, якій воно на законній підставі ввірено, знаходиться у її віданні чи під її охороною. Для характеристики фізичної ознаки предмету злочинів проти власності усталеним у науці кримінального права України є її визначення як майна, що може бути вилучено, привласнено, спожито, пошкоджено, знищено тощо.

Економічна ознака майна, як предмету злочинів проти власності, полягає у тому, що такі речі повинні мати певну матеріальну цінність. Окремі науковці іноді виділяють соціальну ознаку предмету злочинів проти власності, наголошують на тому, що за допомогою праці така річ має бути створена або відокремлена від природного середовища [3, с. 352].

Водночас, стосовно ж регулювання майнових відносин (цивільних відносин), заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, якими і є відносини права особи на річ (майно), таке завдання покладене на ЦК України і саме ним визначається зміст наведених правовідносин. Наведене у повному обсязі знайшло своє відображення в теорії кримінального права України, адже будь-які правовідносини можливі лише з приводу спільного, єдиного для них

предмета, який завжди входить до кола людських потреб, а ця обставина саме і зумовлює виникнення і функціонування самих відносин (природні об'єкти, різні товари чи предмети, що мають ознаки товару) [8, с. 83]. У злочинах проти власності (Розділ VI Особливої частини КК України) родовим об'єктом виступають правовідносини власності, а майно (речі) одночасно є як предметом цих правовідносин, так і предметом більшості складів злочинів цієї групи. Майно у речовому його розумінні виступає як необхідна (обов'язкова) ознака складів злочинів проти власності адже безпосередньо зазначена (названа) у самому законі про кримінальну відповідальність.

Як вже зазначалося, на сьогодні наукою кримінального права та чинним КК України у повному обсязі враховані конституційні зміни (ст. 13 Конституції) та зміни у цивільному законодавстві України щодо рівності перед законом усіх суб'єктів права власності. Водночас, кримінальне законодавство фактично залишило поза увагою законодавче закріплення крім приватної, державної та комунальної форм власності ще й четвертої форми – власність Українського народу. Наведене форма власності не тільки прямо передбачена ст. 13 Конституції, а й врегульована ст. 324 ЦК України. Розкриваючи об'єкти права власності Українського народу (предмети злочину у кримінальному праві), ч. 1 ст. 324 ЦК України фактично відтворює положення ст. 13 Конституції та визначає, що ними є: земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони.

Безумовно, віднесення наведених об'єктів права власності Українського народу до предметів злочинів проти власності може бути піддано критиці з трьох основних підстав. По-перше, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, природні ресурси континентального шельфу не мають соціальної ознаки, що пов'язана з її створенням працею людини або виокремлення з природного середовища. У зв'язку з цим, необхідно наголосити на відсутності будь-яких нормативних підстав виокремлення так званої соціальної ознаки та її існування взагалі. Відповідно до ч. 1 ст. 190 ЦК України, річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Без жодного сумніву, що такі права та обов'язки можуть виникати як щодо явищ навколишнього світу в які була вкладена праця людей (в яких зматеріалізована людська праця), так і подібні явища (речі), що належать на праві власності і мають відповідну цінність, яка не обумовлена людською працею.

Отже на сьогодні для характеристики предмету злочинів проти власності необхідним та достатнім є сукупність трьох ознак: 1) юридичної (предмет злочину належить на праві власності іншій особі); 2) економічної (предмет злочину має відповідну вартість (ціну), яка й обумов-

лює розмір збитків, що спричиняються власникові); 3) фізичної (зазначені предмети можна вилучити, привласнити, спожити, пошкодити, знищити). Необов'язковість соціальної ознаки предмету злочинів проти власності де-юре вже визнана у кримінальному законі України. Встановлюючи підстави кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 197-1 КК України), закон про кримінальну відповідальність жодним чином не пов'язує умовою наявності або відсутності складу цього злочину попереднє вкладення у цю земельну ділянку людської праці.

По-друге, недоцільність віднесення до злочинів проти власності відповідних суспільно небезпечних посягань щодо землі, її надр, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів, природних ресурсів континентального шельфу може бути обґрунтована наявними на сьогодні підставами кримінальної відповідальності, передбаченими окремими нормами Розділу VIII Особливої частини КК України «Злочини проти довкілля» (статті 239, 239-1, 239-2, 240, 241, 242 та ін.). Але родовим об'єктом вищенаведеної групи посягань типово визнаються суспільні відносини з охорони довкілля як сукупності об'єктивних умов існування людства і джерела життя людини, її благополуччя та розвитку [4, с. 266]. Спричинення шкоди зазначеним правовідносинам жодним чином не виключає і не поглинає спричинення відповідної шкоди відносинам власності на зазначені об'єкти. На нашу думку, такі дії повинні утворювати ідеальну сукупність злочинів проти власності та злочинів проти довкілля.

По-третє, є очевидним, що предмет охоронюваних правовідносин власності, як родового об'єкта відповідної групи злочинів, і предмет злочинів проти власності у характеристиці злочинів, передбачених Розділом VI Особливої частини КК України, повністю співпадають. Водночас, поряд з предметом суспільних відносин і предметом злочину необхідно виокремлювати й предмет злочинного впливу – той елемент охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, який піддається безпосередньому злочинному впливу і якому, отже, в першу чергу завдається шкода [8, с. 103]. Аналіз механізму спричинення шкоди у разі вчинення злочинів проти власності дозволяє стверджувати, що саме соціальний зв'язок, зміст відносин права власності на речі, у разі вчинення злочинів проти власності і становить предмет злочинного впливу.

Водночас, визначаючи зміст відносин власності, ч. 1 ст. 317 вказує, що ним є право володіння, право користування та право розпорядження майном. Але зазначений у ч. 2 ст. 324 ЦК України механізм здійснення права власності фактично ототожнює реалізацію права користування та розпорядження об'єктами права власності Українського народу з об'єктами, щодо яких здійснюються повноваження органами державної влади та органами місцевого самоврядування і які їм належать на праві державної або комунальної власності.

Водночас, наведені проблеми визначення порядку користування і розпорядження об'єктами права власності Українського народу у конституційному та цивільному праві нашої держави, жодним чином не є перешкодою для віднесення протиправних посягань щодо таких об'єктів до групи злочинів проти власності у кримінальному праві України.

Література:

1. Конституція (Основного закону) Української РСР: Закон від 30.01.1937 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html> (дата звернення: 16.03.2017).
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/254k/96-vr> (дата звернення: 16.03.2017).
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ: «Елтон-2», 2012. 780 с.
4. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2015. 680 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.02.2017).
6. Кримінальний кодекс Української СРСР: Закон від 28.12.1960 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/2002-05> (дата звернення: 15.03.2017).
7. Про власність: Закон від 07.02.1991 № 697-XII // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/697-12> (дата звернення: 14.03.2017).
8. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Х.: Право, 2016. 256 с.
9. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 14.03.2017).
10. Цивільний кодекс Української РСР: Закон від 18.07.1963. № 1540-06 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-06/ed19630718> (дата звернення: 12.03.2017).

УДК 343.2

ХРАМЦОВ Олександр

ЩОДО ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЩО ВЧИНИЛА ЗЛОЧИН, ЯК ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ

Затримання особи, що вчинила злочин, як обставина, що виключає злочинність діяння має самостійну підставу. Більшість вчених визнають, що це повинен бути дійсно очевидний злочин. Ю. В. Баулін наголошує, що правовою підставою затримання злочинця є очевидний злочин, тобто таке відоме громадянину в якості забороненого кримінальним зако-

ном суспільно небезпечне діяння, яке на підставі достовірної інформації про вчинене оцінюється ним як беззаперечно злочинне [1, с. 274]. На наш погляд, правовою підставою для затримання особи може бути вчинення любого очевидного суспільно небезпечного діяння, а не злочину. Як справедливо зауважує С. В. Блинська, вчинення особою об'єктивно суспільно небезпечного посягання само по собі не робить її злочинцем, оскільки може виявитися, що ця особа є неосудною або не досягала віку кримінальної відповідальності чи діяла невинно [2, с. 136].

Аналіз діючого законодавства про кримінальну відповідальність дозволяє зробити висновок про те, що затримання злочинця можливе при вчиненні любого злочину. Законодавець не робить винятків з цього правила, незважаючи на норму про поділ злочинів відповідно до їх тяжкості (ст.12 КК України). Нами не підтримується пропозиція визначити коло суспільно небезпечних діянь, які будуть виступати правовою підставою виникнення права особи на затримання. Таке у особи виникає при вчиненні любого злочину, в тому числі і незакінченого: готування чи замаху.

Співрозмірність як ознака правомірного затримання особи характеризується двома основними критеріями: 1) небезпечністю посягання; 2) обстановкою захисту. Другим виступає обстановка затримання може варіюватися від відносно сприятливої до несприятливої для особи, яка затримує. Відносно сприятлива обстановка свідчить, що потерпіла або інша особа має явну, наприклад, фізичну перевагу над злочинцем, і усвідомлює, що наявна можливість успішно здійснити затримання без заподіяння злочинцеві тяжкої шкоди. І, навпаки, несприятлива обстановка затримання означає, що той, хто затримує, перебуває у невідгладному, програваному становищі порівняно зі злочинцем і усвідомлює, що успішне затримання можливе лише у разі заподіяння злочинцю тяжкої шкоди. Недотримання особою, що затримує вказаних критеріїв (хоча б одного) свідчить про перевищення меж затримання злочинця. Дослідниками даної проблеми називаються і інші критерії оцінки правомірності дій при затриманні. Ними можуть виступати ступінь безпеки злочинця, його поведінка при затриманні, співвідношення сил затримуючого та затримуваного тощо. На наш погляд, всі вони охоплюються вказаними критеріями.

Ч. 2 ст. 38 КК України встановлює, що перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, визнається умисне заподіяння, особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання. П. п. 3 та 5 Постанови Пленуму Верховного суду України № 1 від 26.04.2002 року «Про судову практику у справах про необхідну оборону» визначають, що за змістом ст. 38 КК України до необхідної оборони прирівнюються дії, вчинені під час пра-

вмірного затримання та доставлення відповідним органам влади особи, яка вчинила злочин. Щоб встановити наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони, суди повинні враховувати не лише відповідність чи невідповідність знарядь захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їхні фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини [3, с. 19-20]. Таким чином, особа при затриманні перевищує межі як допустимої так і достатньої шкоди. Перевищення меж допустимої шкоди – це умисне заподіяння в несприятливій обстановці шкоди особі, яка вчинила злочин, який не представляє великої суспільної небезпечності та яка ухиляється від законного затримання. Перевищення меж достатньої шкоди – це умисне спричинення злочинцю, який ухиляється від затримання у відносно сприятливій обстановці тяжкої шкоди, яка явно перевищує шкоду, яка достатня для його успішного затримання. Ці дії обов'язково повинні мати ознаку «явної невідповідності» суспільній небезпечності діяння або обстановці затримання. Питання про співрозмірність – це завжди питання конкретного факту.

Законодавець встановлює лише два випадки, в яких особа підлягає кримінальній відповідальності за перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця – «Вбивство» (ст. 118 КК України) та «Нанесення тяжких тілесних ушкоджень» (ст. 124 КК України). Як ми бачимо, це два види самих небезпечних насильницьких злочинів. В інших випадках перевищення заходів для затримання злочинця не тягне за собою кримінальну відповідальність. Розглянемо ці злочини. Склади злочинів, передбачених статтями 118 та 124 мають особливість, яка полягає в тому, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони в них виступає обстановка та час вчинення злочину. Нею виступає стан необхідної оборони або затримання злочинця, при яких особа перевищує співрозмірність таких дій. Інші ознаки складу цього злочину в цілому співпадають з ознаками загальних складів злочину – вбивства та нанесення тяжких тілесних ушкоджень.

Дискусійним в науці є питання про форму вини при вбивстві при перевищенні заходів для затримання злочинця. Так О. М. Попов вважає, що такий злочин може бути вчинений тільки з непрямым умислом, тому що метою затримання є, перед усім, доставлення затриманого в органи державної влади, а прямий умисел виключає таку мету [4, с. 30]. Однак, український законодавець визначає, що при вчиненні вбивства при перевищенні заходів, необхідних для затримання можливий як прямий, так і не прямий умисел. Слід також сказати, що метою затримання є не тільки доставлення злочинця в органи влади, а і припинення можливос-

ті вчинення ним нових злочинів. Тому цей злочин може бути вчинений як з прямим, так і непрямим умислом.

На наш погляд, важливим є також питання кримінально-правової оцінки нанесення тяжких тілесних ушкоджень, які потягли за собою смерть потерпілого у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця. Особливістю цього злочину є те, що в ньому присутні два суспільно небезпечні наслідки (первинний – тяжкі тілесні ушкодження і похідний – смерть), психічне ставлення до яких з боку винного є різним. До заподіяння тяжкого тілесного ушкодження він ставиться умисно, а до настання смерті від такого тілесного ушкодження – необережно. В цілому цей злочин визнається умисним. У випадку нанесення тяжкого тілесного ушкодження, як потягло за собою смерть потерпілого у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, винний підлягає відповідальності по ст. 124 КК України і додаткова кваліфікація за вбивство з необережності не потрібна. Це обумовлено саме метою вчинення таких дій. Окрім того ці наслідки не передбачені диспозицією відповідної кримінально-правової норми.

Стаття 38 КК України, на відміну від ст. 36 не містить положення про те, що особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди небезпечності посягання чи обставинці захисту. Це може бути лише обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України). В науці кримінального права вже виказувалися думки з цього питання. Так С. Ф. Мілюков запропонував наступні зміни у відповідні норми: перевищення заходів необхідних для затримання особи, що вчинила злочин, яке обумовлене сильним душевним хвилюванням (афектом), виключає кримінальну відповідальність [5, с. 123]. Нами підтримується така позиція, але з окремими зауваженнями. На наш погляд, якщо затримання проводиться особою, на яку здійснювалося посягання, то на неї повинні бути розповсюджені відповідні положення. Такий підхід в цьому питанні обумовлений і іншими кримінально-правовими нормами. Так ст. 116 та 123 КК України передбачають кримінальну відповідальність за вбивство та нанесення тяжких тілесних ушкоджень, які вчинені в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого. Це положення не поширюється на осіб, які затримують злочинця і не були об'єктом його протиправного посягання. На підставі викладеного автором пропонується наступна редакція ч. 3 ст. 38 КК України: не підлягає кримінальній відповідальності особа, на яку здійснене посягання, якщо

через сильне душевне хвилювання, викликане цим суспільно небезпечним посяганням вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обставинці затримання.

Література:

1. Баулін Ю. В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния: монография / Ю. В. Баулін. – Х.: Основа, 1991. – 360 с.
2. Блинська С. В. Кримінально-правова природа затримання особи, яка вчинила злочин, як обставини, що виключає злочинність діяння: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2006. – 197 с.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про необхідну оборону // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України та постанов Верховного Суду України у справах кримінальної юрисдикції. – Х.: Одиссей, 2012. – 432 с.
4. Попов А. Н. Обстоятельства, исключающие преступность деяния: монография / А. Н. Попов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 1998. – 260 с;.
5. Милуков С. Ф. Российское уголовное законодательство: опыт критического анализа: монография / С. Ф. Милуков. – СПб.: СПБИВЭСЭП, Знание. – 2000 – 279 с.

УДК 343.222.3

ХРЯПІНСЬКИЙ Петро

ЩОДО ОБ'ЄКТА СКЛАДУ ПРАВОМІРНОГО, СУСПІЛЬНО-КОРИСНОГО ДІЯННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Суспільно-корисна поведінка, при всьому розмаїтті її різновидів, як підстава кримінально-правової кваліфікації, має визначатися у вигляді складу правомірної поведінки. Багатьма правниками звертається увага на існування в кримінальному праві складу правомірної поведінки, яка утворюється об'єктом та об'єктивною стороною, суб'єктом та суб'єктивною стороною позитивної поведінки [1, с. 136; 2, с. 110; 3, с. 37-38]. В новітніх дослідженнях Ю.В. Баулін скорегував розуміння суб'єктивної сторони та запропонував розглядати її як «суб'єктивний контроль», який включає інтелектуальний та вольовий моменти, формування мотивів і визначення цілей правомірної поведінки [4, с. 48-49]. На наш погляд, нова позиція є більш виваженою, тому що «суб'єктивна сторона», зазвичай, пов'язується із протиправним та винним завданням шкоди об'єктам кримінально-правової охорони. Поділ складу правомірної поведінки на вказані елементи, як і кожний поділ, є умовним. Умовність виділення чотирьох елементів складу правомірної поведінки, та й в цілому його самого, підтверджується тим, що окремий елемент і навіть ознака складу визначається не одним, а кількома фактичними ознаками та характеризувати об'єктивну сторону та суб'єктивний контроль водночас.

Так, наприклад, дійове каяття, що передбачене як підстава звільнення від кримінальної відповідальності в ст. 45 КК, характеризує як зміст позитивних посткримінальних дій особи, яка вперше вчинила злочин невеликої або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, так і суб'єктивний контроль у вигляді визнання своєї вини та щиросердного розкаяння [5, с. 105]. Тим не менше, – як обґрунтовано зазначає В.О. Навроцький щодо складу злочину, – класифікація ознак складу злочину за елементами дозволяє впорядкувати процес застосування кримінально-правової норми, визначити наявність ознак складу злочину в певній послідовності – від ознак об'єкта і об'єктивної сторони до ознак суб'єкта і суб'єктивної сторони [6, с. 257].

Об'єкт позитивної кримінально-правової поведінки виокремлюється усіма, без виключення, дослідниками. Це слід пояснити тим, що «безоб'єктної» діяльності взагалі існувати не може. Об'єкт (від лат. – *objectum*) – це соціальне явище, предмет матеріального світу або їх окремі якості на які спрямовується діяльність людини. Знаходження такої діяльності у площині кримінально-правових правовідносин, що виникають у зв'язку з вчиненням злочину (суспільно-небезпечного посягання), породжує ілюзію про тотожність об'єкту злочину (об'єкту кримінально-правової охорони) та об'єкту правомірної, суспільно-корисної поведінки. Так, відносно обставин, що виключають злочинність діяння, майже аксіоматичною є думка, що об'єктом вчинку, що виключає злочинність діяння, визнається та цінність (благо), якій суб'єкт заподіює певну шкоду для досягнення визначеної суспільно корисної мети. Цей погляд обстоює С. І. Дячук, на думку якого об'єктом спричинення шкоди внаслідок виконання обов'язкового наказу як обставини, що виключає злочинність діяння, завжди є відповідний об'єкт кримінально-правової охорони [2, с. 110]. Визнаючи право дослідників на власне розуміння щодо впливу позитивної поведінки на об'єкти кримінально-правової охорони, принагідно зазначимо, що фактично тут здійснюється певна підміна філософських категорій «об'єкт – засоби діяльності». Заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони виступає «засобом», завдячуючи якому здійснюється вплив на «об'єкт», – інші суспільні відносини, що знаходяться у безпосередній загрозі заподіяння шкоди з боку особи, яка вчинює суспільно небезпечне посягання, або такі відносини, що вже зазнали повної або часткової руйнації і, особа, яка здійснює позитивну поведінку, спрямовує свої дії на мінімізацію суспільно-небезпечних наслідків, затримання особи, яка вчинила злочин, наприклад. Аргументом, на користь зазначеного розуміння виступає вимушеність заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони. Так, в ч. 1 ст. 36 КК зазначається, що «дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також сус-

пільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання», в ч. 1 ст. 39 КК – «заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами».

Крім того, закон передбачає відповідальність за перевищення меж необхідної оборони (ч. 3 ст. 36 КК), за перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ч. 2 ст. 38 КК), за перевищення меж крайньої необхідності (ч. 2 ст. 39 КК), що свідчить про те, що заподіяння шкоди об'єктом, кримінально-правової охорони слід визнавати правовим засобом захисту об'єктів правомірної поведінки. Загальним для суспільних відносин, що знаходяться у безпосередній загрозі заподіяння шкоди або, яким певною мірою шкода вже заподіяна, а також тими, що зазнають «санкціонованої шкоди», є те, що як перші, так і другі суспільні відносини поставлені під охорону у кримінальному законодавстві. Утім, слушною є думка Ю. В. Бауліна, що коло об'єктів кожного виду цих обставин є строго визначеним й неоднаковим для кожного із них [1, с. 176]. Для вчинків у стані необхідної оборони характерні такі об'єкти правомірної поведінки як життя, здоров'я, особиста свобода, тілесна недоторканість та майно. Для крайньої необхідності, крім вже зазначених, об'єктами правомірної поведінки можуть виступати непорушність державного кордону, державна таємниця, державна або приватна власність тощо. Таким чином, об'єктом правомірної поведінки за обставин, що виключають злочинність діяння, доцільно визначити суспільні відносини, що знаходяться у стані безпосередньої загрози заподіяння шкоди або які, вже зазнали повної або часткової руйнації у разі вчинення злочину (суспільно небезпечного діяння).

Більш рельєфно об'єкт правомірної, суспільно-корисної поведінки у кримінальному праві позначається у позитивній поведінці. Об'єктом правомірної посткримінальної поведінки є суспільні відносини, що були знищені або пошкоджені вчиненням злочину. На відміну від попередніх неправомірних, злочинних діянь особи, які порушили суспільні відносини, що охороняються кримінальним законодавством, позитивна посткримінальна поведінка цієї ж особи спрямовується на відновлення суспільних відносин або на мінімізацію їх руйнації. Суспільні відносини, на відновлення яких спрямовується правомірна поведінка мають сталу внутрішню структуру у вигляді: предмету (об'єкту), суб'єктів (учасників) та змісту (комплексу взаємних прав и обов'язків суб'єктів відносно

предмету). Позитивно впливаючи на один чи кілька елементів суспільного відношення, порушеного вчиненням злочину, особа, яка здійснює правомірний вчинок, у різний спосіб прагне, й нерідко, дійсно досягає відновлення первинного, нормального стану взаємодії всіх елементів суспільного відношення. Прямо вказує на відвернення заподіяння шкоди інтересам України, як сукупності суспільних відносин в сфері державного суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України заохочувальна норма ч. 2 ст. 114 КК, якщо особа припинила діяльність з передачі або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представниками відомостей, що становлять державну таємницю, та добровільно повідомила органи державної влади про вчинене. Особа, яка добровільно повідомила правоохоронний орган про незаконне заволодіння транспортним засобом, повернула засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки, у визначений кримінальним законом спосіб, відновлює нормальні суспільні відносини щодо права володіння, користування та розпорядження транспортним засобом його титульним власником (ч. 4 ст. 289 КК). Особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, фактично приводить суспільне відношення, з встановленого законом порядку виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення і пересилання цих засобів та речовин, в стан нормальної функціонування. Аналогічно, в нормальну площину повертається суспільне відношення, із встановленого законом порядку обігу отруйних та сильнодіючих речовин або отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, якщо особа здала отруйні чи сильнодіючі речовини або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом (ч. 5 ст. 321 КК) та ін.

Певним часом після вчинення злочину і до призначення покарання особою може здійснюватися цілеспрямована позитивна поведінки на відновлення порушеного злочином суспільного відношення. Відтак її основним об'єктом, як і в вищезрозглянутих випадках, буде пошкоджене або зруйноване злочином суспільне відношення, що є об'єктом кримінально-правової охорони. Позитивна поведінка суттєвим чином впливає на кримінальне покарання, що може бути призначене судом. Судом здійснюється дискреційне або імперативне пом'якшення покарання: а) за наявності пом'якшуючих обставин, що свідчать про позитивну посткримінальну поведінку винного: 1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину; 2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди; 3) надання медичної

допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину; (пп. 1), 2), 2-1) ч. 1 ст. 66 КК); б) за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного може бути призначене основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, або більш м'який вид основного покарання, не зазначений в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за цей злочин (ч.1 ст. 69 КК); за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пп. 1 та 2 ч. 1 ст. 66 КК, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні підсудним своєї вини, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (ст. 69-1 КК). Відтак, об'єкт правомірної, суспільно-корисної поведінки у кримінальному праві узгоджується та гармонізується із об'єктом кримінально-правової охорони й, насамперед, позитивна поведінка має спрямовуватися на запобігання, мінімізацію заподіяння шкоди суспільним відносинам, а у разі знищення або суттєвого пошкодження суспільних відносин у їх відновленні у спосіб визначений кримінальним законом.

Література:

1. Баулин Ю. В. *Обстоятельства, исключающие преступность деяния: [моногр.] / Ю. В. Баулин.* – Харьков: Основа, 1991. – 360 с.
2. Дячук С. І. *Виконання наказу чи розпорядження у кримінальному праві (основні поняття, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства): [моногр.] / С. І. Дячук.* – К.: Атіка, 2001. – 176 с.
3. Усатий Г.О. *Кримінально-правовий компроміс: [моногр.] / Г.О. Усатий.* – К.: Атіка, 2001. – 128 с.
4. Баулин Ю. В. *Причинение вреда с согласия «потерпевшего» как обстоятельство, исключающее преступность деяния: [моногр.] / Ю. В. Баулин.* – Харьков: Изд-во «Кроссруд», 2007. – 96 с.
5. Хряпінський П. *Юридична конструкція складу правомірної поведінки у кримінальному праві / П. Хряпінський // Підприємство, господарство і право.* – 2007. – № 8 (140). – С. 102-106.
6. Навроцький В.О. *Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації: [моногр.] / В.О. Навроцький.* – К.: Атіка, 1999. – 418 с.

Розділ II

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЙНИХ (ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЙНИХ) ПРОЦЕСІВ

УДК 343.2.01

ГУРТОВЕНКО Олег

ПОЗИТИВНО-ПРОВАВА КРИМІНАЛІЗАЦІЯ В СВІТЛІ ПРИНЦИПУ ЗБАЛАНСОВАНOSTІ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Позитивно-правова криміналізація як процес і результат повинна відповідати принципу збалансованості положень кримінального права. Здавна було очевидним, що право має бути породженням правди, істини, справедливості і, відтак, просякнуте збалансованими підходами. У Давньому Єгипті ієрогліф, який зображував перо страуса (атрибут крилатої богині Маат), означав справедливість і право. Ось пояснення. Зазвичай опахало пташиного пера по різні боки стовбура має різну ширину. У страуса же опахало пера є симетричним: воно має однакову ширину по різні боки стовбура.

В науці вітчизняного кримінального права неодноразово йшлося про оптимізацію кримінального права, кримінально-правові баланси. Це, наприклад, питання гармонії в кримінальному праві, сталий розвиток кримінального права, питання пропорційності кримінально-правового впливу, баланс між публічним і приватним началами кримінального права, між народними і професійними підходами при створенні положень кримінального права, між формальним і дискреційним підходами при реалізації заходів кримінально-правового впливу, між місцевими особливостями кримінального права, супранаціональним і міжнародним кримінальним правом (Є. Л. Стрельцов, В. О. Туляков, О. В. Козаченко, Н. А. Орловська та ін.).

Разом із тим процеси криміналізації часто бувають ірраціональними, що є одним із чинників виникнення дисбалансів в кримінальному праві, зокрема, дисбалансів в питанні позитивно-правового відображен-

ня складів злочинів. В сучасній Україні криміналізаційні процеси характеризуються гіпердинамічністю. Значною мірою це викликано ірраціоналізмом в діяльності створювачів юридичних положень. На ірраціоналізм парламентів вказували вже Оноре Дом'є, Герберт Спенсер, Гюстав Ле Бон.

Можна навести такі приклади дисбалансів в положеннях Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1] про склади злочинів: 1) дисбаланс в межах однієї частини однієї статті. Так, ст. 118 КК України передбачає умисне вбивство при перевищенні меж правомірної шкоди у стані тільки двох обставин, які виключають злочинність діяння: необхідна оборона і затримання «особи, що вчинила злочин», тоді як існують підстави для ширшого підходу, принаймні, для закріплення в цій статті умисного вбивства при перевищенні меж правомірної шкоди у стані крайньої необхідності; 2) дисбаланс між положеннями, передбаченими різними статтями. Так, вже перша і друга статті Особливої частини КК України містять подвійні стандарти: стосовно одного із домірних випадків – дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109) – змову про вчинення відповідних дій передбачено в Особливій частині КК України, а стосовно іншого – посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110) – змову про вчинення відповідних дій передбачено в Загальній частині КК України. Це призводить до дисбалансу в сфері призначення покарання. Ще приклад. В КК України кваліфіковані склади злочинів часто передбачено у виді відмінних моделей там, де повинен дотримуватись спільний стандарт; 3) наявність зайвих складів злочинів. Це, зокрема, зайві спеціальні склади злочинів. Також мова йде про зайві позитивно-правові моделі ідеальної сукупності злочинів. Ще приклад. Як видається, є підстави для об'єднання в одній статті за спільним стандартом ряду схожих або пов'язаних процесом вчинення злочинів, скажімо, зґвалтування і насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, поведінки сторін злочинної угоди про неправомірну вигоду; 4) колізії в сфері регулювання складів злочинів. Так, згідно із ч. 6 ст. 27 КК України особи, які вчинили не обіцяне заздалегідь переховування злочинця, знярядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів, підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, передбачених ст.ст. 198 та 396 КК України. При цьому ст. 256 КК України також передбачає, серед іншого, не обіцяне заздалегідь сприяння злочинцям.

У цьому зв'язку для врівноваження ситуації необхідно розробити і втілювати в життя балансологію, юридичну балансологію, кримінально-правову балансологію, які слід вважати науками. Очевидно, що принцип збалансованості положень кримінального права полягає в ідеї про необ-

хідність дотримуватися балансів між положеннями кримінального права. Викладене тягне за собою питання про поняття, структуру і класифікацію і функції балансів. Баланси в соціумі є балансами між ідеями, між поведінкою людей, між ідеями і поведінкою людей (далі – баланси між сутностями). Баланс між сутностями – це система сутностей, яка відповідає принципу і методу необхідності і достатності сутностей. Саме в такому випадку досягається оптимальне співвідношення між сутностями. Стівен Гокінг каже, що не буває нічого ідеального, завдяки цьому й виникло людство. Цікаво, що схожі ідеї містяться в Біблії і творчості Льюїса Керрола. Тому треба зробити таке уточнення: під зазначеним оптимальним співвідношенням мається на увазі співвідношення, яке є настільки наближеним до оптимального, наскільки це постає можливим.

Баланс між сутностями складається з таких компонентів (має таку структуру): 1) одна або більше формули (тобто моделі) балансу між сутностями; 2) один або більше засоби забезпечення таких однієї або більше формул. Такі засоби також повинні бути збалансованими. Скажімо, юридичне положення, яке є засобом забезпечення іншого юридичного положення, повинно бути формулою балансу між сутностями; 3) реалізованість таких засобу (засобів) і формули (формул) та їх нормальне відображення в психіці людини (людей), наприклад, правильне розуміння юридичних положень, на підставі якого прийнято рішення суду. Цей компонент складається із форм існування першого і другого компонентів, тому якщо його не виділяти, а таке є допустимим, то необхідно не забувати про нього при визначенні першого і другого компонентів; 4) зв'язки між зазначеними компонентами. Дві або більше сутності, які потребують встановлення співвідношення між ними для певних цілей, можна назвати вихідними сутностями. Формула балансу між сутностями – це ідея (рішення), яка розповсюджується на всі випадки встановлення співвідношення між вихідними сутностями і вказує, в чому полягає співвідношення між ними, яке відповідає принципу і методу необхідності і достатності сутностей. Така формула є оптимальним результатом узгодження вихідних сутностей на рівні моделі. Наприклад, згідно із практикою Європейського суду з прав людини формула балансу між правом на свободу висловлювань і правом на повагу честі і гідності політиків у зв'язку з їх політичною діяльністю полягає в тому, що зазначена свобода стосується не лише інформації, ідей, які розглядаються як необразливі чи зустрічаються байдуже, але й образливих, і таких, що шокують або непокоїть (зокрема, Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Обершлік проти Австрії» від 23 травня 1991 р. [2]).

Будь-яке юридичне положення є або збалансованим (тоді «паперова» іпостась такого положення підпадає під наведене визначення формули балансу між сутностями), або незбалансованим.

Можна виділяти формули безкомпромісних балансів (наприклад, колізійне положення, згідно з яким колізія між Конституцією України [3] та КК України вирішується на користь Конституції України), формули компромісних балансів (наприклад, юридичне положення про вирішення конкуренції між загальним і спеціальним юридичними положеннями на користь спеціального юридичного положення), формули паритетних балансів (наприклад, у вітчизняній юриспруденції поняття злочину складається із ідей про формальну і матеріальну ознаки злочину, що варто вважати збалансованим підходом).

Принцип і метод збалансованості положень кримінального права є засобом створення, тлумачення положень кримінального права, здійснення кваліфікації на підставі таких положень та їх реалізації.

Ірраціональність в правотворчій політиці відноситься до ціни, яку суспільство платить за демократію. Зазначену ціну можна зменшити. Щоби позитивно-правова криміналізація і декриміналізація відповідали принципу і методу збалансованості положень кримінального права, необхідно розуміти закономірності (моделі, тенденції) динаміки криміналізаційної і декриміналізаційної діяльності створювачів юридичних положень.

Статичні і динамічні явища активно вивчаються різними науками. Звернення до їх надбання допоможе зрозуміти статичні і динамічні явища в кримінальному праві. Висновки інших наук здатні наштовхнутися на ідеї в сфері кримінального права, зокрема, такі висновки в сфері кримінального права може бути використано *mutatis mutandis*. В адаптованому для цілей кримінального права виді можна застосовувати, наприклад, такі поняття, що стосуються статички і динаміки: модальність, потенційна енергія, кінетична енергія, діахронність, синхронність, когерентність, ритми, інерція, осцилятор, коливання, хвиля (зокрема, гармонічна хвиля), гармонічні коливання, конвекція, рівновагові і нерівновагові процеси, стаціонарні і нестаціонарні випадкові процеси, квазістаціонарний процес, збудження, гальмування, ригідність, дифузія, осмос, лабільність, інгібітор, каталізатор, біфуркація, стохастичність, регулярний і дивний атрактори, турбулентність, негативний зворотний зв'язок, позитивний зворотний зв'язок, цільова функція, системна динаміка, динамічна система, система із самоорганізацією, адаптивна система, система із самоналаштуванням, система із саморозвитком, адаптивне керування, ситуація вибору.

Сучасне суспільство є меметичним. Тому перспективи уникнення дисбалансів в сфері позитивно-правової криміналізації і декриміналізації великою мірою залежать від створення та реалізації меметичних кримінології, віктимології (меметичної теорії злочинності, меметичних теорій факторів, попередження злочинності, теорії меметичних характерис-

тик злочинця і жертви злочину), меметичних засад кримінального права і дослідження меметичних явищ в сфері кримінального права.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – С. 1. – Ст. 920.
2. Case of Oberschlick v. Austria [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#{{docname}}:{{Oberschlick%20v.%20Austria}}>, «documentcollectionid2»: [«GRANDCHAMBER», «CHAMBER»], «itemid»: [«001-57716»]]. – Title from the screen.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

УДК 343.2.01

ДИДКІВСЬКА Галина

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ІСТОРИЧНІ ЧИННИКИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯНЬ

З історичної точки зору сутність злочину визначається порушенням існуючих соціальних цінностей, посяганням на пануючі соціальні відносини, на права та охоронювані інтереси фізичних та юридичних осіб. Інтереси і потреби суспільства перебувають у постійному розвитку; вони можуть змінюватися на певному етапі суспільного прогресу, і залежно від цього змінюється оцінка кримінальної активності людини. Так, у Стародавньому Римі не вважалося злочином вбивство господарем раба, в той же час, посягання з боку раба на господаря вважалося тяжким злочином. У Середньовіччі небезпечним злочином вважалась ересь, тобто поширення вчень або поглядів, що суперечили офіційній релігії.

Протягом тисячоліть держава захищала недоторканність багатства, тому посягання проти власності карались у всіх суспільних формаціях. Тож категорія «злочин» не може бути незмінною. У сучасному світі ця категорія відображає суспільні уявлення про необхідність кримінально-правового захисту загальнолюдських цінностей від небезпечних протиправних посягань.

Криміналізація – це визначення тих чи інших діянь як злочинів із передбаченням у відповідній статті Особливої частини кримінального закону ознак складу злочину та встановленням покарання за його вчинення. Таким чином, криміналізація – це вагомий елемент правової політики, що встановлює, які з діянь є злочинами, а які такими не є.

Юридичним засобом реагування на правопорушення є декриміналізація злочинів – діяння, характер і ступінь суспільної небезпечності яких не потребує жорсткого реагування, мають бути переведені до категорії

адміністративних правопорушень або взагалі виключені з кола правопорушень. Декриміналізація – це процес, зворотний криміналізації. Обидва застосовуються у кримінальній політиці, адекватній принципам гуманізму, справедливості, економії кримінально-правової репресії. Така політика чітко визначає місце кримінального права в системі державно – правової охорони об'єктів захисту – як допоміжного, а не головного засобу в системі стримування злочинності [1].

У науці запропоновано багато варіантів принципів криміналізації, які нерідко суттєво різняться один від одного [2]. Великий інтерес викликає класифікація, запропонована О. І. Коробєєвим, який виділяє три групи підстав, що впливають на криміналізацію: юридично-кримінологічні, соціально-економічні та соціально-психологічні [3]. Одночасно криміналізація здійснюється на підставі відповідних принципів, які детально проаналізовані Г. А. Злобіним [4]. Юридично-кримінологічні підстави криміналізації. Ці підстави криміналізації дозволяють виділити ті діяння, щодо яких застосування кримінальної репресії як способу реалізації соціального контролю є дійсно ефективним. Для віднесення законодавцем тих або інших діянь до числа злочинних вирішальним є їх суспільна небезпечність [5].

Слід погодитися з М. Й. Коржанським, в тому, що суспільна небезпечність має два виміри – характер та ступінь. При цьому характер «суспільної небезпечності діяння становить його якість», яка визначається «суспільною цінністю об'єкта посягання, а також злочинними наслідками, способом вчинення злочину, мотивом і формою вини. Ступінь суспільної небезпечності діяння становить її кількість і визначається, головним чином, способом вчинення злочину та розміром заподіяної шкоди» [6].

Визнання діянь злочинними не видається можливим без урахування соціально-психологічних й історичних чинників, оскільки без відповідності цих процесів рівню розвитку суспільної свідомості і вимогам громадської думки норми кримінального закону не діятимуть або діятимуть тільки завдяки державному примусу, не виконуватимуть свої функції. Для того, щоб норми закону про кримінальну відповідальність могли реально впливати на поведінку людей, вони повинні бути соціально-психологічно і традиційно-історично обґрунтовані. Будь-які нормативні системи і уложення залишаться формальними актами, якщо не будуть використовуватися соціально- психологічні закономірності організації і регуляції поведінки людей та відносин між ними. На криміналізацію впливають найрізноманітніші чинники: існуючі в суспільстві історичні, соціальні і культурні умови, традиції вибору способу регулювання певних суспільних відносин і багато іншого, оскільки правове регулювання (у тому числі за допомогою криміналізації і декриміналізації окремих

діянь) є наслідком дії різних суспільних явищ, в яких, природно, беруть участь чинники свідомості й ідеології [7].

Чинний КК надзвичайно «перевантажений», сфера кримінально – правової заборони невинувато розширена. Це визначає необхідність проведення декриміналізації, звуження сфери кримінально-правового регулювання.

З проблемами криміналізації діянь тісно зв'язані також аспекти декриміналізації. Проблема декриміналізації справедливо може бути віднесена до категорії актуальних, важливих і винятково складних питань соціально-правової сфери, вирішення яких повинне бути в компетенції вчених-правознавців і юристів-практиків.

Література:

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1141080656183/pravo/istorichna_zminyuvanist_viznannya_diyaz_zlochinami.
2. Гаверов Г. С. Общие начала назначения наказания по советскому уголовному праву. – Иркутск, 1976. – С. 89; Дагель П. С. Проблемы советской уголовной политики. – Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1982. – С. 56– 57; Злобин Г. А. О необходимости концептуального подхода к совершенствованию уголовного законодательства // Конституция СССР и дальнейшее укрепление законности и правопорядка. – М., 1979. – С. 74.
3. Фефелов П. А. Общественная опасность преступного деяния и основание уголовной ответственности. Основные методологические проблемы. – М.: Юрид. лит., 1972. – С. 112.
4. Коробеев А. И. Советская уголовная политика: понятие, содержание, структура. – Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1985.
5. Злобин Г. А. Основания и принципы уголовно-правового запрета // Сов. государство и право. – 1980. – № 1. – С. 70–77.
6. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України: Частина Загальна: підручник. – К.: Атіка, 2001. – С. 81.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/2_2.pdf

УДК 343.353.1

БИКОВ Клим

ПРИВЛАСНЕННЯ ТА РОЗТРАТА МАЙНА ЯК СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНОГО ЗЛОЧИНУ (ч. 2 ст. 191 КК України)

Не зважаючи на зміну політичної еліти в Україні та прихід до влади нових людей, корупція в нашій державі не зменшилася, а в деяких сферах навіть зросла. На розв'язання зазначеної проблеми, Верховна Рада України упродовж останніх років прийняла велику кількість нових нормативно-правових актів, спрямованих на протидію корупції, а також внесла численні зміни до системи чинного законодавства нашої держа-

ви. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 року № 198-VIII [6] до групи корупційних злочинів було віднесено суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 191 Кримінального кодексу України [5] (далі – КК України), у випадку його вчинення шляхом зловживання службовим становищем.

Тобто жодних питань щодо віднесення до групи корупційних злочинів заволодіння чужим майном у разі вчинення такої протиправної поведінки шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем не виникає, адже такий спосіб скоєння злочину та вказівка на відповідну кримінально-правову норму (ст. 191 КК України) прямо зазначені у примітці до ст. 45 КК України.

Але специфіка складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України полягає у тому, що наведеною кримінально-правовою нормою передбачено декілька способів незаконного обертання чужого майна на користь винного або інших осіб. Не зупиняючись на вочевидь невдалій законодавчій конструкції ст. 191 КК України, зазначимо, що метою цієї доповіді є визначення привласнення та розтрата майна як способів вчинення корупційного злочину.

Наведене постановка питання обумовлена тим, що службова особа, яка вчиняє злочин, передбачений ч. 2 ст. 191 КК України, незалежно від способу його вчинення, спричиняє істотну шкоду як правовідносинам власності, так і нормальній (в межах і в порядку, передбачених відповідними нормативно-правовими актами) діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ чи організацій, законодавчого, виконавчого або судового органу іноземної держави, іноземного державного органу або державного підприємства, міжнародної організації міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, або міжнародних судів.

Для правильного розуміння способів вчинення корупційного злочину, пов'язаного з незаконним обертанням чужого майна на користь винного або інших осіб, які передбачені ч. 2 ст. 191 КК України, важливе значення має характеристика предмету цього злочину. В абз. 2 п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» наголошується на тому, що предметом привласнення та розтрата є лише те чуже майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, тобто таке майно, що знаходилося в неї на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки використання або зберігання тощо [7]. Таким предметом може виступати майно, що було ввірено службовій особі або

перебувало у її віданні (при привласненні та розтраті) або майно, що не перебувало у правомірному володінні службової особи (при заволодінні ним шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем) [4, с. 218].

Привласнення чужого майна, яке було ввірене винному чи перебувало у його віданні, – це протиправне та безоплатне вилучення винним чужого майна, яке знаходилось у його правомірному володінні, з метою повернення на свою користь. Привласнення чужого майна має місце тоді, коли винний не повертає (утримує) майно, у встановлений для цього термін або за правомірною вимогою його власника. О. О. Дудоров обгрунтовано стверджує, що з цього моменту правомірне володіння майном (внаслідок його ввірення чи передачі у відання винної особи) трансформується у протиправне володіння, а винна особа починає незаконно володіти та користуватися чужим вилученим майном, поліпшуючи безпосередньо за рахунок викраденого своє матеріальне становище [1, с. 453] або задовольняючи за рахунок такого майна свої особисті потреби.

Окремі науковці визначають розтрату чужого майна, яке було ввірене винному чи перебувало у його віданні, як протиправне відчуження (продаж, дарування, обмін тощо), витрачення (грошей, цінних паперів, дорогоцінних металів тощо) або споживання (вживання в їжу продуктів харчування, використання речей, які швидко зношуються, тощо) винним чужого майна, яке знаходилось у його правомірному володінні [2, с. 409]. Вони погоджуються з тим, що у найбільш загальному вигляді розтрата полягає в умисному протиправному розпорядженні ввіреним винному чужим майном.

Безумовно, обертання чужого майна на користь винного або інших осіб, вчинене шляхом привласнення та розтрати, мають багато спільних рис, але передбачені в законі про кримінальну відповідальність як альтернативні способи вчинення злочину. В роз'ясненні Пленуму Верховного Суду України чітко наголошується на тому, що при привласненні відповідні повноваження використовуються для повернення винною особою майна на свою користь, а при розтраті – на користь інших осіб, зокрема це може бути відчуження майна іншим особам для споживання, як подарунок чи товар, в обмін на інше майно [7].

Усталеними у кримінальному праві України є підходи щодо визнання привласнення та розтрати як послідовних етапів незаконного обертання чужого майна на користь винного або інших осіб [3, с. 510]. Водночас, Л. М. Кривоченко та М. І. Панов наголошують на тому, що розтрата може бути і не пов'язаною з привласненням [4, с. 218], а М. В. Саприкіна стверджує, що при розтраті відсутній будь-який проміжок часу, коли винний незаконно володів майном [8, с. 132]. На нашу думку, слід повністю погодитися з позицією тих науковців, які зазначають, що винний не

може вчинити розтрату чужого майна, яке було йому ввірене чи перебувало у його віданні, після того як він його вже привласнив, адже таке використання або розпорядження вже вчиняється щодо майна, яке перебуває у протиправному володінні винної особи. Зазначені дії засвідчують тільки відповідний мотив та мету вчинення корисливого злочину [2, с. 410].

Як вже наголошувалося, заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем за будь-яких умов походить до групи корупційних злочинів, адже зазначений у законі спосіб («у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем») апріорі відносить таке протиправне обертання чужого майна на користь винного або інших осіб до корупційних злочинів. Водночас, кримінальний закон жодним чином не враховує привласнення та розтрату чужого майна, яке було ввірене службовій особі чи перебувало в її віданні, як корупційний злочин.

При цьому, характеризуючи підстави, за яких майно було ввірене винному чи перебувало у його віданні та стосовно якого він здійснював певні повноваження, в науці кримінального права зазначається, що такі повноваження можуть витікати з господарського відання, оперативного управління, розпорядження, управління, доставки, використання, зберігання тощо, а також здійснюватися на підставі статуту підприємства, посадової інструкції, товарно-транспортної накладної, акту прийому-передачі товарно-матеріальних цінностей, договору про повну матеріальну відповідальність, договору підряду, оренди (найму), комісії, прокату, перевезення, зберігання тощо [2, с. 408]. Але наведені повноваження та їх підстави характеризують привласнення та розтрату виключно як способи вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 191 КК України. У випадку використання наведених способів незаконного обертання чужого майна на користь винного або інших осіб службовою особою, коло таких повноважень, а також підстави їх здійснення нерозривно пов'язані з функціями представників влади чи місцевого самоврядування або з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків такими службовими особами. Якщо такого зв'язку немає – ознака суб'єкту злочину не може враховуватися при кваліфікації вчиненого за ч. 2 ст. 191 КК України.

Зазначене дає підстави стверджувати, що незаконне обертання чужого майна на користь винного або інших осіб, у разі його вчинення службовою особою, слід відносити до кола корупційних злочинів не тільки у разі заволодіння ним шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, а і у тому випадку, коли таке викрадення вчиняється службовою особою шляхом привласнення або розтрати. Тому було б більш доцільним зазначити у примітці до ст. 45 КК України

посилання саме на ч. 2 ст. 191 КК як один із видів корупційного злочину без будь-якої вказівки на спосіб вчинення наведеного посягання.

Література:

1. Злочини у сфері підприємництва: навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк; за ред. М. І. Хавронюка. К.: Атіка, 2001. 605 с.
2. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Вид. «Елтон-2», 2012. 704 с.
3. Кримінальний кодекс України: науково-практ. коментар / Ю. В. Баулін [та ін.]; заг. ред. В. В. Сташис, В. Я. Тацій; Ака. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Вид. 3-тє, перероб. та доп. Х.: Одиссей, 2007. 1183 с.
4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгін. 5-те вид., допов. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/80731-10> (дата звернення: 15.02.2017).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон від 12.02.2015 № 198-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/198-19> (дата звернення: 12.02.2017).
7. Про судову практику у справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 6.11.2009 № 10 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09> (дата звернення: 15.03.2017).
8. Саприкіна М. В. Про деякі спірні питання кваліфікації злочинів, передбачених ст. 191 КК України // Вісник Харківського національного університету внутрішніх. 2009. Вип. 47. С. 130–137.

УДК 343.53

БЕЛЬСЬКА Людмила

МЕТА ЯК КОНСТРУКТИВНА ОЗНАКА ЗЛОЧИННОЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

В сучасному світі торгівля людьми є одним серед головних порушень прав людини. Появу торгівлі людьми в Україні пов'язують із незнанням людиною своїх прав, зубожінням населення, зростанням безробіття, міграції громадян. Економічні причини штовхають людей на пошуки роботи за кордоном без достовірних знань про працевлаштування, за відсутності правових знань, на нелегальних умовах, тим самим спричиняють перехід їх до групи ризику.

Міжнародне визначення поняття «торгівля людьми» надається в Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації

Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, який був прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 року.

Згідно статті 3 цього документу торгівля людьми означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів [1].

Із ратифікацією Україною вказаного Протоколу (Закон України від 04.02.2004 № 1433-IV), були внесені відповідні зміни до українського законодавства. В Кримінальному кодексі України від 5 квітня 2001 року № 2341-III була закріплена стаття 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини», зміст якої відповідає міжнародному визначенню поняття.

Мета наукової статті полягає у проведенні порівняння українського кримінального законодавства із законодавством провідних європейських країн (Франції, Федеративної Республіки Німеччини та Польщі), що полягає у розгляді норм, які передбачають кримінальну відповідальність за торгівлю людьми.

Країни, які беруть участь у торгівлі людьми, поділяються на три типи: країни-постачальниці живого товару; країни, через які здійснюється транзит людей; країни призначення, куди власне вивозяться люди. При цьому одну й ту ж саму країну може бути віднесено до двох або і до всіх категорій [2, с. 11]. Франція, Німеччина, Польща в переважній більшості є країнами призначення для торгівлі людьми, тоді як Україна – країною, через яку здійснюється транзит людей та країною постачальником.

Кримінальний кодекс Франції в главі IV «Про замах на свободу людини» закріплює ряд статей, які пов'язані з торгівлею людьми і за вчинення яких передбачена кримінальна відповідальність, наприклад: арешт, викрадення, затримання або незаконне позбавлення волі іншої особи (стаття 224-1); вчинення злочинного діяння, передбаченого статтею 224-1, внаслідок якого потерпілому було заподіяно каліцтво або він отримав хронічне захворювання, викликане навмисно або що стало результатом умов утримання, або позбавлення їжі або догляду (стаття 224-2); звідництво, яке виражається: у наданні допомоги, сприянні або заохоченні проституції іншої особи; в отриманні вигоди з проституції іншої особи, або в отриманні виплат від особи, яка систематично займається проституцією;

в залученні заняття проституцією, в спокушанні або наймі для заняття проституцією (стаття 225-5); отримання від особи шляхом зловживання його вразливістю або його залежним становищем безоплатних послуг або послуг, оплачуваних винагородою, яка явно не відповідає значущості виконаної роботи (стаття 225-13) [3].

Отже, торгівля людьми у Франції включає в себе: сексуальну експлуатацію, виконання різних видів трудової діяльності, домашнє рабство, примусові праці у сільському господарстві, на будівництві, у готельному або сервісному бізнесі та примусове жебрацтво.

Законодавство Федеративної Республіки Німеччини так само закріплює положення, якими забороняється торгівля людьми у будь-яких формах. Так, в статті 12 Конституції Федеративної Республіки Німеччини зазначається, що ніхто не може бути примушений до виконання будь-якої певної роботи [4]. Дане положення має відношення і до заборони торгівлі людьми з цією метою.

Відповідно до Кримінального кодексу Федеративної Республіки Німеччини, розділ вісімнадцятий, який має назву «Злочинні діяння проти особистої свободи» забороняє: торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації (параграф 232), торгівлю людьми з метою експлуатації робочої сили (параграф 233), сприяння в торгівлі людьми (параграф 233a), викрадення людини (параграф 234) [5].

Зміст перелічених злочинних діянь полягає в наступному.

Торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації, тобто особа залучає іншу особу, використовуючи її підневільний стан або безпорадний стан, пов'язаний з перебуванням в чужій країні, до заняття або продовження заняття проституцією, або до вчинення дій сексуального характеру.

Торгівля людьми з метою експлуатації робочої сили, тобто обернення однією особою іншої особи, використовуючи її підневільний стан або безпорадний стан, пов'язаний з перебуванням в чужій країні, в рабство, кріпацтво або боргову кабалу, або залучення її до вступу на роботу до себе або до третьої особи або продовження роботи у себе або у третьої особи на умовах праці, які явно не відповідають умовам роботи інших працівників, які здійснюють таку ж або прирівняну діяльність.

Сприяння торгівлі людьми полягає в наданні допомоги при торгівлі людьми, передбаченої в параграфі 232 або параграфі 233, тим, що одна особа вербує, перевозить, передає, розміщує або приймає іншу особу.

Викрадення людини розуміє під собою те, що одна особа насильно, погрожуючи заподіянням відчутної шкоди, або обманним шляхом заволодіває іншою особою, щоб залишити її напризволяще в безпорадному стані або передати її на службу в іноземну військову або їй подібну організацію.

В Кримінальному кодексі Польщі, як і в Кримінальному кодексі України такий злочин, як торгівля людьми закріплений в окремій статті

115 і передбачає вербування, перевезення, поставку, передачу, приховування або одержання особи із застосуванням: 1) насильства або погрози; 2) викрадення; 3) обману; 4) введення в оману або використання омані або нездатності належного розуміння вчиненої дії; 5) зловживання залежним становищем, використання критичної ситуації або стану безпорадності; 6) надання або отримання майнової чи особистої вигоди або обіцянки її особі, яка здійснює догляд або нагляд за іншою особою.

Метою є використання особи, навіть з її згоди, зокрема, в проституції, порнографії або інших формах сексуальної експлуатації, для роботи або послуг примусового характеру, для жебрацтва, в рабстві або іншій формі експлуатації, що принижує людську гідність чи для отримання клітин, тканин або органів, порушуючи закон [6].

В статті 149 Кримінального кодексу України передбачено: «Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи». В примітці до цієї статті визначено, що під експлуатацією людини слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичай, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Підсумовуючи, можна зазначити, що законодавство всіх порівнюваних країн закріплює кримінальну відповідальність за торгівлю людьми. Однак, деякі країни виділяють торгівлю людьми в окремий злочин, що охоплює усі форми торгівлі людьми, а деякі не виділяють. Так, в кримінальному законі Франції та Федеративної Республіки Німеччини злочинні діяння, які відносять до торгівлі людьми закріплені в різних статтях і не становлять єдиної мети. На відміну від Кримінального кодексу Польщі, в якому передбачено, що метою торгівлі людьми є використання особи. Так само і в Кримінальному кодексі України метою торгівлі людьми є їх експлуатація.

Проте, необхідно запроваджувати позитивний досвід зарубіжних країн для розширення переліку злочинних діянь, пов'язаних із торгівлею людьми, в українському кримінальному законі. З часом з'являються нові тенденції в торгівлі людьми, наприклад, сьогодні досить розповсюдженим видом експлуатації внутрішньої торгівлі людьми є жебракування. Відповідно до примітки статті 149 Кримінального кодексу України, торгівля людьми не обмежується лише переліченими формами експлуатації, що дозволяє застосовувати дану норму при виникненні нових

форм. Тому, доцільним є доповнювати наявний перелік, щоб охопити усі форми експлуатації людини.

Література:

1. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_791. – Назва з екрана.
2. Соціальна профілактика торгівлі людьми: навчально-методичний посібник / за ред. К. Б. Левченко. – К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2007. – 352 с.
3. Уголовный кодекс Франции: Принят 22 июля 1992 г. [Электронный ресурс] // Федеральный правовой портал «Юридическая Россия». – Режим доступа: <http://law.edu.ru>. – Название с экрана.
4. Конституция Федеративной Республики Германии: Принята 23 мая 1949 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://legalportal.am>. – Название с экрана.
5. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии: Принят 15 мая 1871 г. [Электронный ресурс] // Федеральный правовой портал «Юридическая Россия». – Режим доступа: <http://law.edu.ru>. – Название с экрана.
6. Уголовный кодекс Республики Польша: Принят 6 июня 1997 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://mojeparanstwo.pl> – Название с экрана.

УДК 343.3

ДАВИДЕНКО Микола

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ СТАТЕВИХ ЗНОСИН З ОСОБОЮ, ЯКА НЕ ДОСЯГЛА СТАТЕВОЇ ЗРІЛОСТІ

Суспільна небезпека злочину, пов'язаного з вступом у статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, передбаченого ст. 155 КК України, полягає в тому, що потерпілі, які не досягли статевої зрілості, ще не в змозі правильно оцінювати деякі дії, у тому числі і статевого характеру, і це може призвести до небезпечних наслідків, які знаходяться як у сфері фізичного здоров'я дитини, так і її психічного та психологічного благополуччя.

Основним безпосереднім об'єктом посягання, передбаченого ст. 155 КК України виступає така соціальна та особиста цінність як статевая недоторканість особи, яка забезпечує нормальний фізичний, психічний і соціальний розвиток неповнолітніх. Загалом статевая недоторканість, як об'єкт кримінально-правової охорони, це абсолютна заборона вступати у статеві контакти з особою, яка в силу певних обставин не є статевовільною (перебуває у безпорадному стані, є малолітньою, в статевому сенсі незрілою тощо), всупереч її справжньому волевиявленню або ігноруючи його [1, с. 332]. Додатковим факультативним об'єктом злочину,

передбаченого ст. 155 КК України може виступати здоров'я особи, оскільки кваліфікуючими ознаками визнані безплідність або інші тяжкі наслідки, що знаходяться у причинному зв'язку із злочинними діями правопорушника.

Слід наголосити, що шкода досліджуваним злочином заподіюється спеціальному потерпілому, тобто особі, яка крім загальних ознак (фізична або юридична особа, якій заподіяна майнова, фізична або моральна шкода) характеризується додатковими властивостями, наявність яких є обов'язковою умовою кваліфікації злочину за ст. 155 КК України. Відповідно потерпілим від злочину є, по-перше, особа жіночої або чоловічої статі, що є протилежною статтю правопорушника (на цю спеціальну ознаку потерпілого вказує використаний законодавцем термін «зносини», який абу поширення у кримінальному праві виключно у випадку характеристики природного статевого акту), по-друге, особа, яка не досягла статевої зрілості. Питання про досягнення потерпілим від злочину, передбаченого ст. 155 КК України, статевої зрілості, вирішується у кожному конкретному випадку на підставі висновку судово-медичної експертизи, яка за такою кваліфікацією діяння є обов'язковою [1, с. 369]. Так, відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 242 КПК України, експертиза призначається обов'язково для встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочину, передбаченого ст. 155 КК України [2, с. 7]. Як показує практика, у цьому питанні нерідко допускають помилки, у зв'язку з чим призначаються повторні експертизи. Особливо складно визначити факт досягнення (чи недосягнення) статевої зрілості потерпілої особи, якщо з часу статевого акту пройшов значний проміжок часу.

В межах ювенальної юстиції склалась позиція, відповідно до якої статева зрілість – це такий фізіологічний стан організму людини, досягнення якого дозволяє їй належним чином і без шкідливих наслідків для здоров'я виконувати репродуктивну функцію. За змістом Правил проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6 [3], особи як жіночої, так і чоловічої статі віком до 14 років вважаються такими, що не досягли статевої зрілості. Встановлення статевої зрілості проводиться щодо осіб віком з 14 до 18 років. Якщо керуватися таким однозначним підходом, то особи віком до 14 років завжди повинні бути визнані такими, що не досягли статевої зрілості, а ті, що досягнули 18-річчя завжди мають бути статевозрілими. Видається, що такий «буквальний» підхід не враховує особливостей розвитку потенційних потерпілих [4, с. 167]. Потрібно передбачити можливість вирішення судово-медичним експертом питання про статева зрілість особи і у інших випадках без прив'язки

до віку, оскільки вік особи вказує на чітко визначенні координати життя особи, кількість прожитого нею часу [5, с. 7], натомість статева зрілість відображає фізіологічні процеси, які відбуваються в організмі особи.

Щодо змісту суспільно небезпечного діяння у злочині, передбаченому ст. 155 КК України, варто погодитися, що законодавець використовує однакові терміни для позначення діяння у згвалтуванні (ст. 152 КК України) і у злочині «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості» (ст. 155 КК України). В обох статтях діяння, як ознака об'єктивної сторони складу злочину, позначено як «статеві зносини». Як вже зазначалось, під статевими зносинами слід розуміти лише природний статевий акт [6, с. 74-75]. Ми погоджуємося із тим, що розуміння однакових термінів, вжитих законодавцем, має бути тотожним [7, с. 322]. Водночас потрібно констатувати наявність прогалини у кримінальному законодавстві, яку необхідно терміново усувати. Фактично добровільні статеві зносини, що полягають у зносинах природного характеру з особою, яка не досягла статевої зрілості, є злочином (ст. 155 КК України). Однак, добровільні статеві зносини так званого «неприродного характеру» з особою, яка не досягла статевої зрілості не тягнуть кримінальної відповідальності. Аналіз суспільної небезпеки обох перелічених діянь дає можливість зробити висновок про її тотожність. Тому слід підтримати позицію тих науковців, які вказують на доцільність внесення змін у ст. 155 КК України з чітким визначенням змісту вчинюваних дій та кола осіб, щодо яких вони можуть бути вчинені: «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості та задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо такої особи».

При встановленні статевої зрілості під час проведення експертного дослідження враховується сукупність таких ознак: по-перше, загальний фізичний розвиток потерпілої особи; по-друге, розвиток зовнішніх і внутрішніх статевих органів; по-третє, для особи жіночої статі – здатність до статевих зносин, запліднення, виношування плоду, розродження (пологів) і годування дитини, а для особи чоловічої статі – здатність до статевих зносин та запліднення. Таким чином, статева зрілість охоплює виключно біологічні фактори і не торкається соціальних факторів, таких як матеріальна залежність, можливість утримання майбутньої дитини тощо.

Кваліфікуючи даний злочин за об'єктивною стороною, необхідно враховувати, що вона полягає у вчиненні добровільного природного статевого акту з особою, яка не досягла статевої зрілості. Такі дії утворюють склад злочину, передбаченого ст. 155 КК, у разі, якщо винна особа усвідомлювала (достовірно знала або припускала), що потерпіла особа не досягла статевої зрілості, а так само, коли вона повинна була і могла це усвідомлювати. Така оцінка статевого статусу потерпілої особи

повинна походити з об'єктивних обставин: її зовнішнього вигляду, знання про вік, медичні показники тощо.

Добровільними статевими зносинами потрібно визнавати такі, що здійснюються без застосування фізичного насильства, погрози його застосування і використання безпорадного стану потерпілої особи [8, с. 129].

Кримінальна відповідальність за ст. 155 КК України настає як за одиничний статевий акт з особою, яка не досягла статевої зрілості, так і за більш-менш тривалі стосунки, які навіть можуть мати форму фактичного шлюбу. Однак тривалість та багаторазовість статевих зносин впливають на вид та міру кримінальної відповідальності правопорушника.

За загальним правилом, досліджуваний склад злочину передбачає згоду потерпілого на вчинення статевого акту з ним. У разі, коли статевим зносинам з особою, яка не досягла статевої зрілості, передувало примушування жінки або чоловіка до вступу у статевий зв'язок, дії винного потребують кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених статтями 154 і 155 КК України.

Відповідно до п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5, якщо потерпіла особа з певних причин (малолітній вік, розумова відсталість, непритомний стан тощо) не розуміла характеру і наслідків вчинюваних з нею дій, вчинені статеві зносини треба розцінювати як зґвалтування малолітньої (малолітнього) або неповнолітньої (неповнолітнього) з використанням її (його) безпорадного стану. Якщо особа, яка не досягла статевої зрілості, була спочатку зґвалтована, а потім погодилась на вступ у статеві зносини, дії винного треба кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтями 152 і 155 КК України.

Кваліфікуючи даний злочин за суб'єктом, варто прийняти до уваги, що ним є фізична осудна особа (чоловічої або жіночої статі, протилежної статі потерпілої особи), що досягла 16-річного віку. Натомість у ч. 2 ст. 155 КК України законодавцем визначаються ознаки спеціального суб'єкту кваліфікованого складу злочину – батько, мати, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього.

Здійснюючи кваліфікацію за суб'єктивною стороною, слід пам'ятати, що вона характеризується прямим умислом. Психічне ставлення до стану статевої зрілості потерпілої особи може бути і необережним – коли винний знав або допускав, що потерпіла особа не досягла статевої зрілості, або коли він міг і повинен був це передбачати. Це питання вирішується у кожному конкретному випадку з урахуванням обізнаності винного про вік потерпілої особи, її зовнішнього вигляду і поведінки, інших факторів. Сумлінна помилка щодо досягнення статевої зрілості особою,

з якою мали місце статеві зносини, відповідальність за ст. 155 КК України виключає [9, с. 130].

Кваліфікуючими ознаками складу злочину (ч. 2 ст. 155 КК України) визнаються: 1) вчинення його батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього; 2) спричинення ним безплідності чи інших тяжких наслідків. Безплідність – це втрата потерпілою особою репродуктивної здатності, тобто нездатність особи жіночої або чоловічої статі до запліднення, а в особи жіночої статі це також нездатність до виношування плоду та розродження (пологів). Безплідність особи встановлюється судово-медичною експертизою. До інших тяжких наслідків, за наявності хоча б одного з яких дії винного кваліфікуються за ч. 2 ст. 155 КК України, потрібно відносити, зокрема, зараження ВІЛ чи іншою невиліковною інфекційною хворобою, захворювання тяжкою хворобою, у тому числі й психічною, самогубство потерпілої особи. Безплідність та інші тяжкі наслідки повинні перебувати у причинному зв'язку із статевими зносинами з особою, яка не досягла статевої зрілості.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що в процесі кваліфікації злочинів, передбачених ст. 155 КК України слід приділяти увагу правильному встановленню як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак зазначеного складу злочину, а також інших обставин, які не впливають на кваліфікацію, але підлягають врахуванню судом при визначенні виду та міри покарання.

Література:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2005. – 1104 с.
2. Козаченко О.В. Кримінальний процес: конспект лекцій / О.В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016 – 320с.
3. Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи: від 17 січня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// mozdocs.kiev.ua/view.php?id=5245](http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=5245).
4. Антонюк Н. Проблемні питання кримінально-правової кваліфікації злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості // Вісник Львівського університету. – 2008. – Вип. 46. – С. 163–169.
5. Козаченко О. В., Богомягков Ю. С. Кримінальна відповідальність неповнолітніх: Навч.-метод. пос. – Миколаїв, 2003. – 28 с.
6. Брич Л. П. Розмежування зґвалтування із суміжними складами злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи // Життя і право. – 2004. – № 4. – С. 72–77.
7. Мусиченко О. Зрозумілість кримінального закону як один з факторів забезпечення ефективності кримінально-правового впливу / Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія / за ред. професорів О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова. – Миколаїв: Іліон, 2016. – С. 320–344.

8. Кузнецов В. В. Кримінальне право України: посіб. для підгот. до іспитів / Кузнецов В. В. Савченко А. В.; за заг. ред. О. М. Джужи. – К.: Паливода А. В., 2007. – 326 с.
9. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів: підручник / Кузнецов В. В., Савченко А. В.; за заг. ред. Є. М. Моїсєєва, О. М. Джужи. – К.: КНТ, 2007. – 288 с.

УДК 343.3

ДАВИДЕНКО Ирина

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРИТОНОСОДЕРЖАНИЕ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ЕВРОПЕЙСКИХ ГОСУДАРСТВ (ВЫБОРОЧНЫЙ АНАЛИЗ)

В законодательстве большинства стран Европы осуществляется дифференциация понятия «притон» по тому же основанию, что и в Уголовном кодексе Украины (далее по тексту УК Украины). Так в Украине уголовная ответственность за организацию и содержание притона предусматривается двумя разделами УК Украины: «Преступления против общественного порядка и нравственности» и «Преступления в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров и другие преступления против здоровья населения». Поэтому выборочный сравнительный анализ законодательства Украины и европейских стран следует проводить по категориям «наркопритон» и «притон разврата» под которыми следует понимать систематически (регулярно) используемое для употребления наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или одурманивающих средств с целью наркотизации, а также для совершения развратных действий или сводничества, помещение, как обычное, так и специально приспособленное (оборудованное) с целью создания условий для осуществления одного из указанных видов преступной деятельности. Таким образом, уголовно-наказуемым деянием, связанным с использованием притона, является только то деяние, которое характеризуется совокупностью следующих признаков: во-первых, это обязательно помещение, которое либо прямо предназначено для проживания людей, либо которое было приспособлено под использование с преступной целью; во-вторых, такое помещение используется с одной из двух преступных целей: создание условий для разврата и сводничества или для употребления средств и веществ, способных вызвать наркотическое опьянение (таким образом, использование помещений с иными целями, такими, например, как употребление спиртных напитков, проведения азартных игр и прочее, уголовной ответственности за «притоносодержание» не влечет).

Как показывает ознакомление с законодательством некоторых европейских государств, притоны известны практически во всех странах и практически во всех странах государственная власть стремится, с помощью уголовно-правовых мер, противодействовать их появлению и деятельности. В XXI веке, когда появление притонов стало обычным делом для любой страны, развитие многостороннего сотрудничества государств является как никогда актуальным. Деятельность транснациональных преступных организаций и группировок, связанная с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ, а также с торговлей людьми, является одной из основных источников угроз национальной безопасности в сфере государственной и общественной безопасности. Наркомания и проституция традиционно называются одними из главных угроз национальной безопасности в сфере здравоохранения и здоровья нации.

Что касается публичных домов, то эта проблема не настолько животрепещуща, как проблема наркомании. В основном, в странах бывших советских республиках, действует правовая модель, унаследованная от Советского Союза – сама проституция наказывается только в административном порядке, а принуждение к проституции и вовлечение в неё являются уголовно наказуемыми преступлениями. Однако есть и существенные различия – например, Молдова полностью легализовала проституцию, а власти Таджикистана, наоборот, рассматривают варианты ужесточения наказаний за занятие проституцией, в том числе и в притонах.

В Российской Федерации уголовно преследуется и считается тяжким преступлением вовлечение в занятие проституцией, поскольку за его совершение предусматривается лишение свободы сроком до 8 лет, а организация занятием проституцией – наказывается лишением свободы сроком до 10 лет. Однако Кодексом об административных правонарушениях Российской Федерации предусмотрено и административное взыскание – штраф до 2,5 тыс. рублей – за получение дохода от занятия проституцией другим (не предоставляющим сексуальные услуги) лицом [1]. Такое несовершенство законодательства предоставляет широкие возможности для коррупции – судья может по своему усмотрению приговорить сутенёра либо к лишению свободы, либо к незначительному штрафу. Выдвигались инициативы и по смягчению законодательства вплоть до полной легализации проституции – как на федеральном уровне, так и в ряде регионов страны. Например, в декабре 2001 года мэр Воркуты Игорь Шпектор заявил, что намерен дать разрешение на открытие в Воркуте официального публичного дома – чтобы сотрудницы этого заведения, как и все жители Заполярья, имели право на государственные субсидии, 46-дневный отпуск и бесплатные билеты «на мате-рик».

Что касается Федеративной Республики Германии, то следует подчеркнуть, что большой популярностью пользовались притоны еще в нацистской Германии и назывались они тогда лагерные бордели. Заключённых концлагерей принуждали заниматься проституцией в специальных заведениях, чтобы поощрять лояльных узников. Конечно же, ни о каких наркотиках там речи не шло, поэтому это были исключительно публичные дома. Невольниц-проституткок рекрутировали в основном из концентрационного лагеря Равенсбрюк, который был крупнейшим женским концентрационным лагерем Третьего рейха. На данный момент проституция в Германии легализована, но заниматься ею разрешено только гражданам ЕС, более того, причисление проституции к аморальной и безнравственной деятельности преследуется в судебном порядке. Закон предоставляет немецким проституткам право на государственное социальное и пенсионное обеспечение, а также медицинское страхование, а клиент, отказавшийся платить, может быть привлечён к ответственности в судебном порядке. Предоставление сексуальных услуг облагается налогом, а сам проститутки объединены в профсоюзы.

В то же время Уголовным кодексом Германии предусматривается ответственность за организацию и содержание притонов. Правда само понятие «притон» в законодательстве не применяется, а преступление называется: «Способствование проституции» и содержит следующие правовые предписания: (1) Кто содержит заведение или руководит им профессионально, в котором люди занимаются проституцией, и в котором: 1. они находятся в личной или материальной зависимости, 2. оказывается содействие занятию проституцией такими мерами, которые выходят за рамки только лишь предоставления жилья, пристанища или местопребывания и связанных с этим предоставлением обычных дополнительных услуг, наказывается лишением свободы на срок до трех лет или денежным штрафом. (2) Такому же наказанию подлежит тот, кто: 1. предоставляет лицу, не достигшему восемнадцатилетнего возраста, квартиру или предоставляемое в виде промысла пристанище или местопребывание для занятия проституцией или 2. удерживает другое лицо, которому он предоставляет квартиру для занятия проституцией, или эксплуатирует его в связи с занятием проституцией.

Что касается наркопритонов, то нормы УК ФРГ не содержат специального раздела, о наркотических средствах или психотропных веществах, следовательно, лица, употребляющие наркотические вещества в небольшом количестве уголовным законом не преследуются. Это же положение действует в случаях выращивания, изготовления, ввоза и иных действий с целью личного употребления (без цели сбыта) наркотических средств.

В Греции официально разрешена уличная проституция, но при этом публичные дома запрещены, а, следовательно, используется уголовная ответственность для борьбы с «притоносодержанием».

В Италии организованная проституция, в том числе и публичные дома, запрещены с 1958 года. Закон также запрещает жить только на доходы от проституции и запрещает склонять женщин к занятию проституцией. Впрочем, нарушения последнего из этих законоположений носят массовый характер. С 2002 года обсуждается правительственный законопроект о разрешении публичных домов, а в 2007 году партия коммунистического возрождения Италии предложила создать в Риме так называемые «парки секса» – специальные рабочие зоны для проституток.

Основным нормативным актом в Италии, регулирующим борьбу с наркобизнесом, является Закон о наркотических и психотропных веществах, лечении и реабилитации токсикоманов. В законодательстве Италии установлена уголовная ответственность за незаконное производство наркотических веществ и за организованное незаконное производство наркотических веществ. Предусматривается уголовная ответственность членов вооруженных мафиозных группировок за незаконные действия в сфере оборота наркотиков. С этой целью в законе дано понятие вооруженного объединения. Им считается такое объединение, когда его члены имеют огнестрельное оружие или взрывчатые вещества, а равно содержат их в тайниках. Понятия «наркопритон» в законодательстве Италии не упоминается.

В Латвии сексуальные услуги разрешено оказывать на частных квартирах или в помещениях, на которые составлен договор аренды. Однако эти места законодательно не считаются притонами, так как публичные дома и сутенёрство в Латвии запрещены Уголовным кодексом, в частности статьей 163-1 «Создание, содержание борделя или его финансирование». Уголовной ответственности за содержание наркопритонов в Латвии не предусмотрена. Хотя в главе XX Уголовного кодекса Латвии «Преступные деяния против общей безопасности и общественного порядка» достаточно большое количество статей посвящено ответственности за незаконный оборот наркотиков.

Законами Франции сутенёрство и публичные дома запрещены. В 2003 году законодательство Франции было значительно ужесточено, поскольку для проституток введено наказание за «пассивное приставание». Под этим подразумевается определённое фривольное поведение и даже манера одеваться. Это вызвало неодобрение некоторых депутатов и значительный резонанс в обществе и прессе – правозащитники утверждали, что закон открывает широкие возможности для полицейского произвола. В Уголовном кодексе Франции нет упоминания о запрете

организации и содержания наркопритонов. Зато статья 222-34 предусматривает ответственность за руководство группировкой или организацию группировки, имеющей целью производство, изготовление, ввоз, вывоз, транспортировку, хранение, предложение, передачу, приобретение или незаконное употребление наркотиков. Многие из указанных в диспозиции действий можно расценивать как организацию и руководство притоном.

В Турции разрешены публичные дома, а уличная проституция, наоборот, запрещена. Желая открыть публичный дом должен обратиться в правительство и дать согласие на контроль заведения органами здравоохранения и социального обеспечения. Публичные дома, получившие лицензию, работают на законных основаниях и охраняются муниципальной полицией. А вот в отношении наркопритонов в Турции всё намного жестче. Законодательство предусматривает суровую уголовную ответственность за содержание притонов. Так в статье 404 УК Турции устанавливается, что лица, которые содержанием притонов или иным образом способствуют потреблению наркотических веществ, предоставляют наркотические вещества лицам, не достигшим восемнадцатилетнего возраста, психически больным или наркоманам, осуждаются к тюремному заключению на срок от четырех до десяти лет и денежному штрафу в размере 50 тысяч лир за каждый грамм наркотических веществ.

Сравнительно-правовой анализ правовых норм некоторых европейских стран в части противодействия «притоносодержанию» позволяет сделать следующие выводы. Отношение к притонам разврата и сводничества в целом либеральное, что вызвано легализацией проституции во многих странах Европы. В большинстве случаев лицензия на занятие проституцией имеет личный характер и выдается конкретному человеку, который сам решает, где предоставлять разрешенные государством услуги. В свою очередь более жесткое отношение властей разных государств к незаконному обороту наркотиков и, как следствие, к организации и содержанию наркопритонов. Так, даже в тех странах, где разрешено употребление легких наркотиков, оно допускается только в строго отведенных для этого местах и любое использование наркотиков за их пределами рассматривается как уголовно наказуемое деяние, в том числе и за содержание «наркопритонов».

Л и т е р а т у р а :

1. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях. [Электронный ресурс]: [от 30.12.2001 N 195-ФЗ (принят ГД ФС РФ 20.12.2001) (ред. от 04.10.2010)]. // Российская газета. – 31.12.2001. – N 256.

ЗВОРОТНА ДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В ЧАСІ

Дослідження питання зворотної дії кримінального закону був і залишається одним з найважливіших інститутів в кримінальному праві, що у певній мірі є закономірним, адже зворотна дія кримінального закону є тією функціональною особливістю закону, яка направлена безпосередньо на захист прав, свобод і інтересів людини та громадянина, що знаходить своє вираження під час вирішення питання застосування закону, яким визначається покарання, суспільна небезпека діяння тієї чи іншої особи, помилкове застосування якого може призвести до помилок в кримінальному процесі і невірному покаранні осіб, що є неприпустимим.

Зворотна дія кримінального закону знаходиться у розробці науковцями вітчизняного та зарубіжного права вже досить довгий період часу, результатом чого є наявність чималої кількості робіт, присвячених цьому питанню, проте дискусія стосовно певних аспектів зворотної дії залишається і до тепер. Розгляду питання зворотної дії кримінального приділили увагу: Ю. В. Александров, В. Б. Боровиків, О. О. Житний, В. В. Кузнецов, І. Я. Козаченко, О. С. Капінус, І. І. Митрофанов, П. С. Матишевський, Ю. А. Понаморенко, В. М. Трубникова, А. Е. Якубов та інші.

Зворотна дія кримінального закону являє собою фундаментальну складову його дії в часі, без якої існування кримінального закону не здається можливим, про що свідчить наявність в законодавстві більшості сучасних демократичних країн світу можливості зворотної дії кримінального закону, яка закріплена лише за такими кримінальними законами, які пом'якшують чи скасовують кримінальну відповідальність. Тим не менше, попри таку практично одностайність з цього питання, і в загальній теорії права, і в науці кримінального права досі, як правило, залишається поза увагою питання про юридичне обґрунтування зворотної дії кримінального закону [З с. 142].

Загалом, сформульовані в літературі підходи до обґрунтування зворотної дії кримінального закону можна звести до двох основних груп. Перша група аргументів на її користь полягає в тому, що надання зворотної дії більш м'яким кримінальним законам вважається вираженням гуманізму, милосердя чи справедливості держави, її піклуванням про права людини тощо. Це, так би мовити, морально-етичний підхід до обґрунтування зворотної дії кримінального закону та визначення того, що саме більш м'які кримінальні закони повинні її мати. Друга група висловлених в літературі аргументів стосується проблеми доцільності при застосуванні нового закону із зворотною дією (теж, як правило, більш

м'якого). Такий підхід до обґрунтування зворотної дії кримінального закону слід, очевидно, назвати прагматичним [3, с. 142–143].

Проведення подальшого аналізу досліджуваного питання має за необхідність встановити визначення зворотної дії кримінального закону.

В Кримінальному кодексі зворотній дії кримінального закону присвячена ст. 5, де в частині 1 зазначається, що Закон про кримінальну відповідальність (далі Закон), що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість. Ч. 2 ст. 5 вказує на те, що Закон, що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі, а ч. 3 ст. 5 зауважує на тому, що Закон, який частково пом'якшує відповідальність, а частково її посилює, має зворотну дію в часі лише у тій частині, яка пом'якшує відповідальність. Особливу увагу слід звернути на ч. 4 в якій закріплено положення про те, що в випадку, якщо після вчинення діяння, Закон змінювався декілька разів, зворотну дію має той, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи.

Так, в розвиток положень, зазначених в ст. 5 Кримінального кодексу, Конституційним судом України було прийнято ряд рішень, які розтлумачили вказані положення таким чином, а саме рішення від 19 квітня 2000 р. у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень ст. 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) зазначено, що суть зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів «полягає в тому, що їх приписи поширюються на правовідносини, які виникли до набрання ними чинності, за умови, якщо вони скасовують або пом'якшують відповідальність особи». Крім того, «дія закону... не може поширюватися на правовідносини, які виникли і закінчилися до набрання чинності цим законом» (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа про податки) від 5 квітня 2001 р. [2])

Таким чином, виходячи з викладеного, відповідно до ч. 1 ст. 5 зворотна дія закону про кримінальну відповідальність в часі – це поширення нового кримінального закону, яким скасована злочинність діяння, пом'якшена кримінальна відповідальність, на осіб, які вчинили відповід-

не діяння до набрання таким законом чинності. Так як норми статті вирішують колізійні ситуації, пов'язані зі зворотною дією закону про кримінальну відповідальність вони мають темпоральний характер.

Окрему увагу слід звернути на те, що ст. 5 Кримінального кодексу, в свою чергу, прийнята в розвиток положень ст. 58 Конституції України: «Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи», де в ч. 2 також зазначено, що «Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення». Так, спираючись на зазначене в ч. 1 ст. 58 Конституції України і ст. 5 Кримінального кодексу, можна зробити висновок, що закони такого характеру є ретроактивними.

Отже, в ситуації коли, під час вчинення злочину діяв один закон, за яким повинна була наступати кримінальна відповідальність, а на час провадження по справі діє інший закон з цього приводу, або кримінальна відповідальність за скоєне діяння взагалі відмінена, треба послідовно керуватися та застосовувати ст. 58 Конституції та ст. 5 Кримінального кодексу України.

Частина 2 ст. 5 КК за своїм змістом протилежна ч. 1 цієї ж статті. Відповідно до ч. 2 даної статті і на підставі ч. 1 ст. 58 Конституції України всі інші закони про кримінальну відповідальність, крім тих, що усувають злочинність діяння, пом'якшують кримінальну відповідальність, не мають зворотної дії в часі. Положення даної частини статті побудовані виходячи з принципу гуманізму, і пов'язано це з тим, що людина, вчиняючи злочин, керується тим ступенем суспільної небезпеки його діяння, який закріплений у санкції статті на момент вчинення посягання. Найбільшої актуальності набуває таке положення, у випадку коли, діяння на момент його вчинення взагалі не вважалося злочином.

Тобто, у випадках, коли закон, який діяв раніше, був більш м'який, то він і повинен застосовуватися до випадків, що мали місце на час його чинності, незважаючи на той факт, що цей закон вже відмінено і діє новий жорсткіший закон. Таку особливість закону називають ультра активністю [4 с. 27].

Іноді проблема зворотної дії закону про кримінальну відповідальність ускладнюється тим, що він частково пом'якшує кримінальну відповідальність, а частково її посилює. У подібних випадках зворотну дію мають тільки ті положення закону про кримінальну відповідальність, що пом'якшують кримінальну відповідальність, і не мають такої всі інші положення. Наприклад, умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, відповідно до КК 1960 р. каралося позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років (ч. 3 ст. 101), а за КК 2001 р. карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років

(ч. 2 ст. 121). На підставі ч. 3 ст. 5 новий КК має зворотну дію тільки в частині зниження верхньої межі покарання. Отже, особі, яка вчинила даний злочин до 1 вересня 2001 р., може бути призначене покарання в межах від п'яти до десяти років позбавлення волі [2].

Зважаючи на зазначене вище, можна зробити висновок, що у вітчизняному законодавстві існують добре регламентовані норми матеріального та процесуального права, що упорядковують діяльність, пов'язану зі зворотною дією кримінального закону в часі, що є, безумовно, великим плюсом для нього, проте не дивлячись на це досягнути однастайності в питанні обґрунтованості та доцільності застосування нового закону із зворотною дією науковці так і не спромоглися, поділившись у своїх думках. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що вітчизняне законодавство є перспективним та знаходиться в процесі реформації, а це дає надію на його покращення в майбутньому.

Л і т е р а т у р а :

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
3. Пономаренко Ю.А. Чинність і дія кримінального закону в часі: Монографія. – К.: Атіка, 2005. – 288 с.
4. Александров Ю.В. Кримінальне право України: Заг. частина: Підруч. для студ. виш. навч. закл. / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. – К.: МАУП, 2004. – 328 с.

УДК 343.22.1

КОНЧЕНКО Неля

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

З історичної точки зору сутність злочину визначається порушенням існуючих соціальних цінностей, досягання на пануючі соціальні відносини, на права та охоронні інтереси фізичних і юридичних осіб.

Пропорушення – це суспільно небезпечне винне протиправне діяння деліктоздатного суб'єкта, за яке чинне законодавство передбачає юридичну відповідальність.

Криміналізація – це законодавче визнання тих чи інших діянь злочинними, встановлення за них кримінальної відповідальності.

Декриміналізація – це діяння, характер і ступінь суспільної небезпечності яких не потребує жорсткого реагування, мають бути переведені до категорії адміністративних правопорушень або взагалі виключені з кола правопорушень. Декриміналізація – це процес, зворотний криміналізації.

Криміналізація, якщо її розглядати в динаміці, як процес, виявляє декілька стадій, які конкретна норма проходить в процесі законотворчості. Остання стадія процесу криміналізації одночасно є і його результатом. Результат виражається в створенні системи кримінально-правових норм, фіксуючих коло злочинного і кримінально караного діяння бо сама кримінально-правова заборона створюється об'єктивними потребами суспільства в кримінально-правовій охороні громадських інтересів [2].

Значної уваги щодо криміналізації суспільно небезпечної поведінки відчувають суспільні відносини у сфері виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина (Розділ V Особливої частини КК), серед яких особливо інтенсивної криміналізації зазнають суспільно небезпечні діяння, пов'язані із правопорушеннями у виборчій системі [3].

Значної уваги щодо криміналізації суспільно небезпечної поведінки відчувають суспільні відносини у сфері виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина (Розділ V Особливої частини КК), серед яких особливо інтенсивної криміналізації зазнають суспільно небезпечні діяння, пов'язані із правопорушеннями у виборчій системі. У ч. 2 ст. 115 чинного КК України про умисне вбивство при кваліфікуючих обставинах у порівнянні з ст. 93 не чинного КК внесено ряд уточнень і доповнень, які стосуються послідовності розташування (перерахування) кваліфікаційних ознак вбивства: вони згруповані і за елементами складу, що їх вони характеризують. Як самостійні ознаки виділення вбивства з метою приховання злочину або полегшення його вчинення та вбивство, поєднане зі зґвалтуванням, оскільки ці кваліфікаційні ознаки багато в чому не збігаються за змістом (форма вини, мотиви). Зараз ч. 2 ст. 115 чинного КК України доповнено рядом ознак. Це не викликає ніяких заперечень, але злочинність не стоїть на місці і для свого збагачення знаходить все нові і нові форми. На сьогодні, і про це свідчить світова практика, українським законодавством не враховані такі кваліфікуючі ознаки, які, на наш погляд, повинні знайти своє відображення у ч. 2 ст. 115 чинного КК України, а саме: умисне вбивство близьких родичів, рідних (батька, матір, брата, сестру тощо); особи, яка перебувала у безпорадному стані (похилого віку, неповнолітньої тощо); поєднане з викраденням людини (зауважимо при цьому, не заручників); з метою використання органів або тканин потерпілого; вчинене з використанням зброї тощо. Характерною особливістю кримінально-правового регулювання є тенденція до диференціації кримінальної репресії. Одним із руйнівних джерел її є суперечливий характер декриміналізації діянь, завдяки чому репресії постійно змінюються відповідно до реальності існуючої соціальної дійсності.

Законодавець знімає заборону з тих або інших форм поведінки, визнаючи їх такими, що не становлять великої суспільної небезпеки для

суспільства, а звідси – і не є злочинними. І це, на наш погляд, повинно бути, як справедливо відмічає М. Й. Коржанський, принципами кримінального права, якими можна визначити лише найзагальніші і найбільш важливі положення, що визначають стратегію і тактику кримінальної політики держави; основні ж заходи і методи її реалізації, безпосередньо закріплені в законі або прямо витікають із нього, виконуючи регулятивну функцію, і тому мають конкретну практичну дію [2].

Проблемами криміналізації та декриміналізації діянь повинна займатися не тільки наука кримінального права, тому що процесуалісти й криміналісти можуть оцінити реальні можливості правоохоронної системи в переслідуванні тих або інших правопорушників. О. Готін вказує, що однією із найбільш дискусійних і такою, що потребує глибинного системного дослідження, є проблема підстав криміналізації діянь. До підстав криміналізації відносять такі: існування суспільно небезпечної поведінки, яка потребує кримінально-правової заборони; відносна поширеність суспільно небезпечних діянь; зміна уявлень про ступінь суспільної небезпеки діяння; зміна загальноновизнаної моральної оцінки відповідного діяння; виконання державою міжнародно-правових обов'язків з охорони прав людини. М. Мельник вказує на різного роду фактори, які можуть спричинити неправильну, або так звану помилкову криміналізацію, та називає такі її види: необґрунтована; надмірна; неповна; неправильна [1].

Досліджуючи проблеми декриміналізації, ототожнюють її з поняттям «депеналізації». На цей факт звертає увагу А. Митрофанов. Він вказує на те, що КК України 2001 р. (порівняно з попереднім КК України 1960 р.) кардинально розширив перелік підстав, за яких особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності. Ці підстави передбачені в низці статей як Загальної, так і Особливої частин [1].

Отже, особливе значення для протидії небезпечним викликам у всіх сферах життєдіяльності України є стан кримінально-правової доктрини, кримінального законодавства і правозастосування. Основним критерієм, що визначає криміналізацію, слід визнати доцільність її застосування для боротьби з конкретним видом діянь. Вирішення питання про доцільність пов'язано з констатацією того факту, що здійснення боротьби з відповідним видом антигромадської поведінки іншими (не кримінально-правовими) засобами є неможливим. Кримінально-правова політика націлює законодавця на відмову від застосування кримінальної відповідальності в усіх без винятку випадках, коли вона неспроможна служити меті зменшення рівня злочинності відповідного виду.

Л і т е р а т у р а :

1. Дорохіна Ю.А. канд. юрид. наук, доцент кафедри цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління» Аналіз підстав криміналізації і декриміналізації злочинів проти власності [Електронний ресурс] Режим

доступа: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1431/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%85%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

2. Короленко М.П. Криміналізація і декриміналізація діянь, які посягають на життя людини [Електронний ресурс] Режим доступа: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6904/1/62-66.pdf>.
3. Мисливий В.А. Сучасні тенденції криміналізаційних (декриміналізаційних) процесів [Електронний ресурс] Режим доступа: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4914>.

УДК 343.341

КОРІННА Оксана

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА БАНДИТИЗМУ

В наш час є досить актуальним питання стосовно криміналізації тих чи інших діянь, оскільки з розвитком суспільства змінюється ступень небезпеки діянь, що можливо віднести до кримінальних або ж вони втратили свою небезпеку. В наслідок цього наявність або відсутність певних заборон в законодавстві не залишається незмінним. Зокрема, однією умовою реформ сьогоднішнього законодавства є приведення його до стандартів Європейського Союзу, внаслідок чого зростає актуальність захисту прав, інтересів та безпеки громадян.

Бандитизм сьогодні можливо назвати одним з найнебезпечніших злочинів проти громадської безпеки. Події, які пов'язані із бандитизмом сьогодні є актуальними для українського суспільства, внаслідок політичної та соціальної кризи в державі. Дані події впливають на створення організованих злочинних груп, які є озброєними та які в майбутньому перетворюються на воєнізовані формування.

Метою роботи є аналіз складу злочину, пов'язаного із бандитизмом, виявлення основних його ознак з ціллю правильної кваліфікації діянь, які підпадають під дану норму.

Кримінальний кодекс України у ст. 2 передбачає, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину [1]. Таким чином, для здійснення правильної кваліфікації того чи іншого діяння необхідно проаналізувати всі елементи складу злочину.

У теорії кримінального права здійснюють класифікацію об'єктів кримінально-правової охорони, зокрема найпоширенішою є триступенева класифікація, яка передбачає такі види як загальний, родовий та безпосередній.

Склад злочину щодо бандитизму міститься у розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» Кримінального кодексу України. З цього випливає, що родовим об'єктом даної групи злочинів є суспільні відносини, що забезпечують умови життя людей, їх діяльності, безпеки

використання радіоактивних матеріалів та безпечне використання зброї, боєприпасів тощо, в цілому – суспільну безпечність [2, с. 266].

Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає безпеку як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам» [3].

Основним безпосереднім об'єктом бандитизму є стан захищеності громадян, юридичних осіб, органів державної влади та суспільство в цілому від злочинної діяльності озброєних банд.

Додатковим безпосереднім об'єктом бандитизму можуть бути життя та здоров'я людини, власність, статева свобода і статева недоторканість особи тощо.

Для кваліфікації бандитизму необхідно встановити обов'язкові ознаки даного злочинного об'єднання, зокрема дане об'єднання характеризується наявністю 3 та більше суб'єктів злочину (дана характеристика міститься у визначенні організованої групи, а саме у ч. 3 ст. 28 Кримінального кодексу України), дане об'єднання є стійким та озброєним. Під зброєю розуміють пристрої, прилади та інші предмети, які призначені і технічно придатні для ураження живої або іншої цілі. Наступною характеристикою є наявність мети учасників даного об'єднання, нею може виступати вчинення даною групою осіб нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб.

При кваліфікації необхідним є також умова врахування об'єктивної сторони складів злочину проти громадської безпеки. Другим елементом складу злочину є об'єктивна сторона злочину під якою розуміють зовнішній акт суспільно небезпечного посягання на охоронюваний кримінальним правом об'єкт, тобто акт вольової поведінки, який відбувається в об'єктивному світі та виражається у вчиненні шкоди вказаному об'єкту або створенні загрози завдання йому шкоди [4, с.128].

Більшість злочинів проти громадської безпеки є формальними, оскільки характеризуються суспільно небезпечним діянням. Крім формальних, в даній групі злочинів виділяють усічені склади злочинів, прикладом можливо зазначити випадок, коли мова йде про створення злочинної організації, банди або терористичної організації.

Характеризуючи об'єктивну сторону бандитизму, то можливо зазначити, що вона включає в себе три альтернативні діяння:

- організація банди – дане діяння передбачає саме створення банди, тобто відповідальність настане в не залежності від того вчинили вже вони будь-які дії у вигляді нападу чи ні;
- участь у банді – розуміється здійснення самих нападів, вступу особи до неї або ж вчинення інших дій, що спрямовані на створення умов для функціонування даних банд.

- участь у нападі, вчинюваному бандою – характеризується тим, що участь у нападі може брати не лише учасник банди, але й стороння особа, що не входить до її складу, проте дії даної особи підпадають під дану статтю лише у разі, коли вона усвідомлювала, що є учасником нападу, який вчинює банда.

Наступним елементом є суб'єкт злочину. Поняття даного елементу міститься в ч. 1 ст. 18 Кримінального кодексу України [1] передбачає, що під суб'єктом розуміють фізичну осудну особу, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Доречним є виділення двох суб'єктів загального та пониженого.

Суб'єктом злочину бандитизму визнається фізична осудна особа, котра досягла 14-річного віку, оскільки як законом встановлено відповідальність за сам факт організації банди, то особа, яка була одним із її організаторів, визнається виконавцем злочину, навіть якщо дана особа у подальшому не брала участі в діяльності банди.

Наступним елементом є суб'єктивна сторона складу злочину, під даним елементом розуміють характеристику внутрішньої сторони злочину, встановлення якої дає можливість виявити психологічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Суб'єктивна сторона складає основну частку доказової бази та викликає більшу частину дискусій між сторонами в кримінальному процесі [5, с. 161]. Суб'єктивна сторона бандитизму характеризується прямим умислом і спеціальною метою.

Таким чином, характеристика складу злочину, передбаченого ст. 257 Кримінального кодексу України, а саме бандитизму здійснюється шляхом аналізу елементів складу злочину (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона). Так як бандитизм входить до групи злочинів проти громадської безпеки, родовим об'єктом є суспільні відносини, які забезпечують умови життя людей, їх діяльності, безпеки використання зброї тощо. Основним безпосереднім об'єктом є стан захищеності громадян, юридичних осіб, органів державної влади та суспільство в цілому від злочинної діяльності озброєних банд. Об'єктивна сторона виражена у формі дії. Суб'єкт даного злочину понижений, а суб'єктивна сторона виражена у формі прямого умислу та спеціальної мети. Для правильної кваліфікації даного діяння необхідно чітко встановлювати особливості кожного елементу, оскільки особа, яка вчинила дане діяння повинна перетерпіти певні обмеження, але задля того необхідно чітко розуміти чи містили її діяння всі ознаки притаманні бандитизму.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Терентьев В. І. Кримінальне право України. Особлива частина. Конспект лекцій / В. І. Терентьев. – Миколаїв: Вид-тво «Дизайн та поліграфія», 2007. – 564 с.

3. Про основи національної безпеки: закон України від 19.06.2003 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – С. 38.
4. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев // Советское уголовное право. Общая часть. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. – С. 128–143.
5. Стрельцов Є. Л. Суб'єктивна сторона злочину / Є. Л. Стрельцов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1. – С. 161–168.

УДК 343.7:34.05

КРИБОБОРОДОВ Костянтин

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕКОРИСЛИВИХ ПОСЯГАНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ

Кримінальна відповідальність за некорисливі посягання на власність передбачається, як і в національному законодавстві, у законодавстві інших країн, які належать до романо-германської правової системи, а саме: Франції, Японії, Федеративної Республіки Німеччина, Болгарії, Швейцарії та інших.

Кримінальні кодекси іноземних держав у більшості випадків передбачають відповідальність за некорисливі посягання проти власності, але мають свої певні відмінності у видах посягань, ступені їх суспільної небезпеки та в обсязі кримінально-правової охорони власності від протиправних посягань.

Кримінальні кодекси іноземних країн доцільно буде порівняти з вітчизняним законодавством, поділивши кримінально-правові норми, які охороняють суспільні відносини від некорисливих посягань проти власності на три групи:

1. Кримінальна відповідальність за умисне або необережне знищення або пошкодження майна;
2. Кримінальна відповідальність за недобросовісну охорону майна;
3. Кримінальна відповідальність за погрозу знищення майна.

До першої групи належать ті країни, які, крім кримінальної відповідальності за так зване «загальне» знищення або пошкодження майна, встановлюють відповідальність за «спеціальне» знищення або пошкодження майна. Так, наприклад, у Франції такими «спеціальними» об'єктами виступають фасади будинків, транспортні засоби, міське рухоме майно, археологічні знахідки [4]; у Швейцарії – електронні дані [5]; в Японії – офіційні та приватні документи, побудови та судна [6]; в Болгарії – в VII Розділі «Знищення або пошкодження майна» V Глави присвячена лише одна стаття (ст.216), яка не передбачає будь-яких «спеціальних» об'єктів [2]; у ФРН – важливі засоби праці, споруди (мости, дамби, залізні дороги), предмети суспільного значення (пам'ятники, природні пам'ятники, предмети мистецтва) [3].

Кримінальний кодекс України також передбачає відповідальність за знищення або пошкодження «спеціальних» об'єктів. Наприклад: пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст.277 ККУ); нищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури (ст.298 ККУ); умисне та необережне знищення чи пошкодження військового майна (ст.411, 412 ККУ) тощо.

Кримінальний кодекс України, на відміну від вищеперерахованих кодексів іноземних країн, не систематизує дані норми в єдиному розділі VI «Злочини проти власності», а розташовує їх в інших розділах, і це є цілком логічно, оскільки норми в Кримінальному кодексі України систематизуються за родовим об'єктом злочину. Однак, і в цьому правилі є виняток: так, 31 травня 2005 року розділ VI ККУ було доповнено статтею ст.194-1 (умисне пошкодження об'єктів електроенергетики); також розділ доповнився статтею 197-1 (самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво) [1]. Законодавець, доповнюючи розділ цими нормами, керувався не взятим за основу критерієм – систематизація норм в кодексі відповідно до родового об'єкта злочину, а врахував об'єкт некорисливого посягання.

До другої групи належать кодекси, які передбачають кримінальну відповідальність за недобросовісну охорону майна. До цієї групи можна віднести Кримінальний кодекс Болгарії та України. Під недобросовісною охороною майна слід розуміти неналежне та недобросовісне виконання обов'язків щодо охоронюваного майна, що спричинило розкрадання, знищення або пошкодження цього майна.

Кримінальний кодекс Болгарії у розділі VIII «Зловживання довірою» (ч.1 ст.217) містить наступну норму: «Хто усвідомлюючи причинить шкоду майну, яке довірене для управління чи охорони, карається штрафом у вигляді позбавлення волі до трьох років чи штрафом» [2, с. 158].

Тобто, можна зазначити основну особливість ч.1 даної статті, яка полягає у тому, що кримінальна відповідальність настає, якщо особа свідомо завдасть шкоди майну, яке ввірене їй для охорони чи управління. На відміну від Кримінального кодексу Болгарії, Кримінальний кодекс України, виділяє дві окремі статті: корисливе посягання на ввірене майно (ч.1 ст.191 ККУ), та некорисливе посягання (порушення обов'язків щодо охорони майна ст.197 ККУ).

Якщо в КК Болгарії передбачається в даному випадку однакове покарання, як за корисливе посягання, так і некорисливе, Кримінальний кодекс України визначає, що корисливе посягання носить більшу суспільну небезпеку.

До третьої групи слід віднести Кримінальний кодекс Франції та України, так як в обох кодексах, але з певними відмінностями, передбачається кримінальна відповідальність за погрозу знищення майна.

В Кримінальному кодексі Франції виділена Глава II «Знищення, пошкодження та псування майна», яка містить в собі чотири розділи, які класифікують некорисливі посягання проти власності. Так, безпосередньо Розділ III «Погроза знищенням, пошкодженням чи псуванням, та неправдива тривога» містить три статті: в ст. 322-12 вказано: «Погроза знищенням, пошкодженням чи псуванням, небезпечними для людей, карається шістьма місяцями тюремного ув'язнення або штрафом в розмірі п'ятдесят тисяч франків, якщо вона повторюється чи виражена в письмовій, художній чи іншій матеріальній формі»; ст. 322-14 регламентує: «Діяння, яке виражається в повідомленні чи розповсюдженні неправдивої інформації з метою змусити повірити, що знищення, пошкодження чи псування небезпечні для людей, пройдуть в найближчий час чи вже були скоєні» [4, с. 325].

З вищенаведеного слід зробити висновок, що Кримінальний кодекс Франції, на відміну від Кримінального кодексу України, виділяє статті, які визначають кримінальну відповідальність за погрозу знищення майна в окремий розділ та розмежовує погрозу знищення майна від знищення, пошкодження та псування майна. Оскільки погроза знищення майна проявляється більше в посяганні на психічний стан особи; порушує її душевний спокій; спонукає особу до дій, які б вона без погрози знищення ніколи не вчинила (ст. 322-13 Кримінального кодексу Франції).

Виходячи з цього, можна простежити, яку увагу в кодексі приділено кримінальній відповідальності за погрозу знищення майна, яка, є не менш важливою, ніж завдання реальної шкоди майну, оскільки погроза значно впливає на психічний та духовний стан людини, спричинивши розлад якого, можуть виникнути більш шкідливі наслідки.

Доволі незвичайний спосіб вчинення некорисливого злочину проти власності порівняно з Кримінальним кодексом України передбачений в Кримінальному кодексі Швейцарії. Так, в ст. 151 «Зловмисне спричинення шкоди майну» говориться: «Хто без цілі збагачення зловмисно введе когось в оману, шляхом ствердження фактів чи приховання, або зловмисно збільшує його оману і таким чином спонукає особу, яку введено в оману, до поведінки, в результаті якої, особа яка помиляється, наносить шкоду собі чи комусь іншому» [5, с. 180].

В даній кримінально-правовій нормі робиться неабиякий наголос на психологічно-емоційному впливі, який направлений на особу, тим самим змушуючи чи спонукаючи внаслідок неправильного розуміння ситуації, чи навпаки, створення ілюзії існування тої чи іншої ситуації, вчинити певну дію, або навпаки, утриматися від її вчинення, що і є настанням небажаного, шкідливого результату.

Не можна не згадати Кримінальний кодекс Японії, в якому некорисливим посяганням проти власності виділена ціла Глава, яка називається

«Злочини, що полягають в пошкодженні та приховуванні» [6, с. 151]. Однак він, в порівнянні з Кримінальним кодексом України, не передбачає кримінально-правової відповідальності за погрозу пошкодження або знищення майна.

Проаналізувавши Кримінальні кодекси зарубіжних країн романо-германської правової системи та порівнявши їх з Кримінальним кодексом України, можна дійти висновку, що набутий країнами досвід захисту прав громадян від некорисливих посягань є безперечним та досить цінним, його можна переймати в певній частині й українському законодавцеві.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341 – III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25-26. – Ст.131.
2. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А. И. Лукашова; вступ. ст. Й.И. Айдарова; пер. с болг. Д. В. Милушева. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – С. 291.
3. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред. и вступ. ст. Д. А. Шестакова; пер. с немец. Н. С. Рачковой. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003 – С. 504.
4. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крыловой; пер. с франц. Н. Е. Крыловой. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 648.
5. Уголовный кодекс Швейцарии / науч. ред. А. В. Серебренниковой; пер. с немец. А. В. Серебренниковой. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 348.
6. Уголовный кодекс Японии / науч. ред. А. И. Коробеева; пер. с япон. В. Н. Еремина. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 216.

УДК 343.222.2:34.05

ЛЕТУЧИЙ Микита

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ, ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Одним з основних методів, що використовується у науці кримінального права для раціонального дослідження і вдосконалення кримінально-правових норм є порівняльно-правовий метод дослідження. В даному аспекті особливий інтерес викликає процес утворення та закріплення в нормах законодавства зарубіжних країнах однієї з найбільш проблемних складових вітчизняного кримінального права – інституту обставин, що виключають злочинність діяння. Саме порівняння норм, що регулюють даний інститут в різних країнах світу з вітчизняним законодавством, надасть можливість скористатися досвідом більш розвинутих правових систем для покращення власного кримінального законодавства.

Питання щодо здійснення та дослідження порівняльного аналізу обставин, що виключають злочинність діяння за законодавством захід-

ноєвропейських країн розглядають такі відомі вчені-науковців, як: Малиновський А. А., Маймескулов Л. М., Тихоненков Д. А., Кузнецов Н. Ф., Нерсисян А. А., Савченко А. В., Хавронюк М. І., Додонов В. Н., Есаков Г. А., Житний О. О., Зубкова В. И., Старовойтова Ю. Г., Яценко С.С. та інші вчені.

Норми, які закріплюють обставини, що виключають злочинність діяння, зустрічаються у кримінальному законодавстві багатьох країн світу, зокрема, в законодавстві Англії, Федеративної Республіки Німеччини, Франції та багатьох інших держав.

Англійське законодавство не дає чіткого визначення обставин, що виключають злочинність діяння, але загальне право в деяких випадках визнає такі обставини. Найвідоміша класифікація таких обставин встановлена за вченим-юристом Блекстоном. За цією класифікацією кримінальна відповідальність не повинна виникати у випадках:

- 1) коли відсутня воля;
- 2) коли воля не направлена на скоєне;
- 3) коли воля була направлена примусом.

До першої групи відносили неповноліття, душевну хворобу та сп'яніння. До другої прийнято було включати помилку. Отже, за кримінальним законодавством Англії помилка визнавалась достатньою обставиною, яка виключала кримінальну відповідальність.

Наступна обставина, яка закріплена в нормах кримінального законодавства Англії, має назву «Концепції примушення, викликаного неблагополучними обставинами», яка означає, що небезпеку може спричиняти не тільки людина, а й природа; також дана обставина не супроводжується потребою вчинення злочину [3, с. 132]. обов'язковою ознакою цієї обставини є те, що небезпека повинна йти безпосередньо від зовнішніх обставин, а не від людини, яка може породити небезпеку в уяві.

Ще однією, не менш значущою обставиною, є необхідність. Ця обставина за зовнішніми ознаками дуже подібна до крайньої необхідності з Кримінального кодексу України. Необхідність не може бути визнана у випадках, якщо:

- 1) попереджене зло було меншим, ніж те, що було заподіяне;
- 2) коли зло могло бути відвернене іншим шляхом, ніж вчинення злочину;
- 3) якщо спричинена шкода була більшою, ніж необхідна.

Під дією радянського впливу Кримінальний кодекс ФРН 1968 р., закріпив у своїх нормах назву обставини, які виключають кримінальну відповідальність [5, с. 32]. Основна відмінність відносно обставин, що виключають злочинність діяння, в кримінальному законодавстві ФРН, у порівнянні з законодавством України, полягає у тому, що в кримінальному праві України для висновку відносно протиправності достатньо наявності відповідності діяння складу злочину; в німецькому праві спершу

встановлюють склад злочину, потім протиправність і на остаток – провину. Відповідно провина та протиправність в німецькому праві виходить за межі складу злочину.

У кримінальному законодавстві Німеччини зазначається: «Хто здійснює діяння, знаходячись в стані необхідної оборони, діє не протиправно». Виходячи з цього, варто зазначити, що необхідна оборона визнається підставою, що звільняє від відповідальності [5, с. 33].

Така обставина, як крайня необхідність, в кримінальному законодавстві Німеччини має власну специфіку і має два визначення у Кримінальному кодексі. Такий поділ крайньої необхідності було викликано тим, що перша обставина виключає відповідальність, а друга обставина виключає або пом'якшує саме провину. Це обумовлено тим, що в німецькому кримінальному праві усвідомлення протиправності є одним з елементами складу злочину, поряд з провиною.

Звертаючись до Кримінального кодексу Франції, варто зазначити, що обставини, які виключають злочинність діяння, розташовані в одній главі під назвою «Підстави не настання кримінальної відповідальності».

Однією з обставин, що виключає настання відповідальності за КК Франції, є примушування до вчинення злочину. В Кримінальному кодексі Франції 1810 року, закріплювалось наступне: «не має ні злочину, ні проступку, якщо під час вчинення діяння обвинувачений знаходився в стані божевілля або під примусом сили, якій не міг протистояти» [2, с. 487]. Кримінальний кодекс Франції 1998 року трохи змінив цю статтю, надавши їй іншого значення. Згідно ст. 122-2 «Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка діяла під дією якої-небудь сили або примушення, котрій вона не могла протистояти».

За законодавством Франції посягання повинне бути явним і таким, що не можна було уникнути. Також, в Кримінальному кодексі Франції закріплене поняття уявної оборони. Дана обставина тотожна з аналогічною обставиною в Кримінальному кодексі України.

Звертаючись до кримінального законодавства Латвії, варто зазначити, що в статті 29 Кримінального кодексу Латвії заподіяння шкоди нападнику при необхідній обороні не є кримінально караним у випадку, якщо воно вчинене за необережності [4, с. 145].

Згідно статті 412 Кримінального кодексу Бельгії, необхідна оборона є правомірною у випадку проникнення особи у житло, якщо той, хто заподіяв шкоду, міг припустити напад, але, в такому випадку, ця обставина не виключає злочинність діяння, а відноситься до «вибачаючих посягань», тобто, допускається для пониження покарання.

За статтею 52 Кримінального кодексу Італії, не може підлягати покаранню особа, яка вчинила діяння за необхідністю захищати власні права або права іншої особи від наявної небезпеки посягання, за умови,

що захист є співрозмірним шкоді, яка завдається при посягання на законні права та блага особи. Так само як і в вітчизняному законодавстві, для кримінального законодавства Італії, для визнання в діях особи необхідної оборони характерним є обов'язковість дотримання наступних умов:

- дійсність і наявність посягання;
- неправомірність посягання;
- співмірність заподіяної шкоди характеру та суспільній небезпеці посягання.

Отже, варто зазначити, що інститут обставин, що виключає злочинність діяння, є одним із найдавніших та найскладніших в теорії та практиці кримінального права. Обставини розглянуті в законодавстві різних країн Європи та світу, хоча, вони і називаються по-різному та мають власний притаманний лише їм характер, проте, є дуже схожими за зовнішніми ознаками з обставинами, закріпленими в кримінальному законодавстві України.

Л і т е р а т у р а :

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
2. Історія держави і права зарубіжних країн: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. М. Маймескулов, Д. А. Тихоненков. – Харків: Право, 2011. – 520 с.
3. Малиновский А. А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права: моногр. / А. А. Малиновский. – М.: Междунар. отношения, 2002. – 376 с.
4. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: дис. доктора юрид. наук: 12.00.08 / А. В. Савченко. – К., 2007. – 616 с.
5. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / под ред. Д. А. Шестакова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.
6. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

УДК 343.611

ПОКРАСОВ Максим

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА З МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

В світлі глобалізації людського суспільства, коли кордони між державами перестали бути перешкодою для туризму, навчання, праці, все частіше постають проблеми, що загрожують безпеці кожної людини та суспільства в цілому. До них належать крайній націоналізм, расизм, ксенофобія та антисемітизм. Україна також нерідко стикається з проявами національних та релігійних протиріч. І не так давно національне кримі-

нальне законодавство було доповнено нормами, що передбачають особливу відповідальність за злочини, вчинені з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості.

У вітчизняній кримінально-правовій науці питанням насильницьких злочинів присвячено багато праць, проте, зважаючи на відносну новизну кримінально-правової норми, що передбачає особливу кримінальну відповідальність за посягання на життя людини з мотивів національної, расової та релігійної нетерпимості, вивчення даної категорії діянь ще не завершено. Розгляду цих питань приділили увагу П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, В. М. Данькевич, Л. В. Дорош, І. О. Зінченко, С. Л. Лисенков, О. А. Мартиненко, Д. І. Масол, М. І. Панов, А. В. Савченко, Н. В. Уварова, Н. В. Шепелева та ін.

У ч. 2 ст. 24 Конституції України визначено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Зважаючи на це положення, законодавство України містить коло норм, що закріплюють та деталізують принцип рівності людей. Такі норми, зокрема, містить і кримінальне законодавство. Пункт 3 ч. 1 ст. 67 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає як одну із обтяжуючих покарання обставин вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату. Визначення цієї ознаки як такої, що робить злочин особливо небезпечним, пояснюється тим, що такий злочин, окрім безпосереднього об'єкту, посягає також на фундаментальні засади суспільства. Адже принцип рівності належить саме до таких.

Найвпливовішим засобом захисту права людини на життя, що визнано Конституцією як найвища соціальна цінність, є правове забезпечення виду та міри відповідальності за злочинне посягання на нього. КК України передбачає найсуворіше в українському праві покарання (довічне позбавлення волі) за найтяжчий злочин проти життя особи – кваліфіковане вбивство (ч. 2 ст. 115 КК України). До таких злочинів належить і вбивство, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п.14. ч.2 ст.115 КК України)

Пункт 14 було додано до ч. 2 ст. 115 КК України в зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» від 5 листопада 2009 р. Як зазначає Н. В. Уварова: «Особливістю цього законодавчого акту, серед інших змін до Кримінального кодексу України, є формування нової групи суспільно небезпечних діянь, а саме злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» [4, 503]. Зло-

чин визнається вчиненням з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, коли основним мотивом злочинця є його ставлення до особи через відмінність такої особи у кольорі шкіри, національності, або приналежності до певної релігійної організації чи общини. А за мету злочинець має демонстрацію неповноцінності такої особи чи доведення привілейованого становища власного світогляду чи національності. Суспільна небезпека цього злочину полягає у тому, що об'єктом посягання, окрім життя, є гарантоване конституцією право рівності людини і громадянина незалежно від раси, походження, релігійних переконань, мови тощо.

При кваліфікації злочину необхідною умовою є урахування всіх елементів складу злочину. Це є запорукою правильного відмежування злочинів один від одного, а також від інших суспільно-небезпечних діянь, що не є злочинами.

КК України закріпив на нормативному рівні об'єкти, що охороняються кримінальним законом. Стаття 1 КК України конкретизує положення Конституції України і визначає пріоритет людини, її прав і свобод у системі суспільних цінностей. Посягання на життя людини є не лише злочин проти особи та її основного блага, але й проти суспільства, у якому ця людина знаходиться, проти його безпеки та цілісності. У випадку посягання на життя з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості основним об'єктом звичайно залишається життя як цінність, проте, окрім нього, злочин загрожує основоположним засадам суспільства, ставить під питання безпеку інших людей.

Об'єктивна сторона злочину не відрізняється від інших видів умисних вбивств при обтяжуючих обставинах, і полягає в злочинному позбавленні життя іншої людини. Її характеризують три обов'язкові ознаки: злочинна дія (бездіяльність), суспільно-небезпечні наслідки у виді смерті особи та причинний зв'язок між діянням на наслідками, що настали. Це напряду пов'язано з тим, що законодавець відніс вбивство до злочинів із матеріальним складом. Адже для визнання злочину закінченим обов'язковим визнається настання наслідків – смерті потерпілої особи.

При кваліфікації вбивства при обтяжуючих обставинах важливим елементом складу злочину є спосіб вчинення дій або бездіяльності. Під способом злочину слід розуміти насильство (фізичне або психічне), яке потягло за собою реальну загрозу життю людини. При вчиненні такого злочину як вбивство суб'єкт частіше за все має усвідомлювати не лише характер своїх дій і наслідки, які ці дії можуть спричинити, а і спосіб вчинення діяння, адже завдати людині смерті не завжди дуже просто і частіше за все це потребує спеціальної підготовки, зокрема, знарядь. Проте вбивство з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості часто вчиняються подібно до аналогічних злочинів із хуліганських мо-

тивів і характеризуються раптовістю виникнення наміру, непередбачуваністю знарядь та спонтанністю вибору способу вчинення злочину залежно від об'єктивних обставин. Значна кількість як з хуліганських мотивів, так і з мотивів расової чи релігійної нетерпимості вчиняються шляхом раптових нападів. Таким злочинам характерні певні умови (місце, час), які сприяють неочікуваному нападу. Злочинці обирають місця, де найменший шанс появи небажаних свідків або правоохоронців, а також відсутня можливість візуального впізнання осіб. Напади вчиняються вночі в безлюдних місцях, де потерпілий не може чекати на допомогу.

Суб'єктивна сторона умисного вбивства при обтяжуючих обставинах характеризується формою вини, мотивом і метою вчинення такого злочину. Вина у даному злочині завжди буде проявлятися лише в умисній формі. Якщо злочин вчинено з необережності, діяння буде кваліфікуватися за іншою статтею Особливої частини КК України. Щоб кваліфікувати злочин за п. 14 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України потрібно визначити мотив вчинення злочину, а саме упереджене ставлення до людини у зв'язку з її кольором шкіри, національністю чи віросповіданням. Тобто норма передбачає три окремих мотиви, наявність одного з яких, тягне за собою кваліфікацію діяння за цією нормою. Мотив може не обмежуватися лише прагненням довести неповноцінність потерпілого, він може мати місце у комплексі з іншими більш поширеними – хуліганство, корисливість, помста та ін. До цього також може належати прагнення здійснити провокацію з метою розпалювання міжнаціональних або міжконфесійних конфліктів. Проте важливим є визначення того, що злочин був вчинений саме і лише у зв'язку з конкретними ознаками потерпілої особи. З іншого боку сама лише належність злочинця та потерпілого до різних націй, рас, або конфесій не може трактуватися як вчинення злочину з мотивів національної, расової чи релігійної ненависті. На основі такої відмінності має з'явитися певне особливе ставлення, що формує бажання вчинити злочин. Винний отримав намір вчинити злочин з метою показового доведення неповноцінності людини або власної над нею зверхності. Лише у такому випадку ненависть може бути ознакою кваліфікованого злочину. Деталізуючи ознаки мотиву, можна звернутися до праці Д. І. Масола, в якій було виділено три типові прояви мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості. Винний, на його думку, вчиняє злочин з відповідних мотивів, якщо:

- а) ненавидить представників іншої раси, нації або релігії у силу історичних традицій, відповідного виховання, заздрощів до кращих умов існування у суспільстві тощо і скоюючи злочин реалізує таку ненависть;
- б) не маючи можливості помститися особі, що завдала шкоди йому чи його близьким, переносить своє бажання помститися на лю-

дей, які належать до тієї ж національності, раси, конфесії, що й безпосередній кривдник винного, і скоюючи злочин, реалізує таку помсту;

- в) якщо злочин вчинюється в рамках конфлікту великих спільнот людей, коли всі «свої» ненавидять всіх «чужих» або за всіх «своїх» мстять всім «чужим» [5, 260].

Суб'єктом злочину за загальним правилом є фізична осудна особа, що досягла віку, з якого може наступати кримінальна відповідальність. Віком, з якого настає кримінальна відповідальність за злочин, передбачений статтею 115 Кримінального кодексу України, є досягнення особою 14 років (ч. 2 ст. 22 КК України). Понижений суб'єкт у даному випадку пов'язаний з значною суспільною небезпекою посягання на життя людини.

Проте не тільки ознаки, що характеризують злочинця як суб'єкта є важливими для кваліфікації діяння. Доволі часто у науковій літературі акцентується, що велике значення для запобігання злочинів має вивчення особи, а точніше – особистості злочинця, що їх вчинює. Таке твердження, безсумнівно, є правильним, а тому при дослідженні умисних вбивств та замахів на них вкрай важливо розуміти, які особи їх вчиняють. Соціальна характеристика особи злочинця нерозривно пов'язана з юридичними ознаками суб'єкта злочину, які є необхідною умовою кримінальної відповідальності особи, яка скоїла суспільно небезпечне діяння. По-перше необхідно зазначити, що наявність у особи певного виду нетерпимості може бути доведено лише на підставі певної сукупності фактів. До таких можуть відноситися, наприклад, належність цієї особи до організації, що сповідує певну шовіністичну або ксенофобську ідеологію, або наявність свідчень, що доводять екстремістські погляди винного стосовно його минулих дій або висловлювань, пропагандистської діяльності та інше. Такі особи, як і у випадку вчинення злочинів з хуліганських мотивів, мають яскраво виражені антисуспільні настрої. Їм характерний певний егоцентризм, бажання привернути на себе увагу, показати себе самовідданим борцем за власну ідеологію, захисником рівноваги у суспільстві.

Зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що норма, введена положеннями Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» є ще одним кроком до виходу української правової системи на рівень європейської правової культури. Склад злочину, передбаченого п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України має перелік особливостей, які вирізняють його з-поміж інших кваліфікованих вбивств. Визначення цих особливостей необхідно для правильної кваліфікації діяння та призначення справедливої міри покарання за вчи-

нення вбивства з мотивів, що загрожують фундаментальним засадам рівності та безпеки людей у суспільстві.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості: Закон України від 5 листопада 2009 р. № 1797-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 5. – Ст. 43.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка – 7-ме вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2010 – 1288 с.
4. Уварова Н. В. Поняття злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості] / Н. В. Уварова // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 503–508.
5. Масол Д. І. До визначення змісту мотиву (мотивів) расової, національної чи релігійної нетерпимості / Д. І. Масол // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. – 2012. – Вип. 173(3). – С. 258–265.

УДК 343.54

ПОТРИВАЄВА Світлана

ДИТИНА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Кримінальний кодекс України містить ряд статей, в яких дитина виступає об'єктом кримінально-правової охорони. На відміну від КК багатьох європейських держав, КК України не містить єдиного розділу проти сім'ї та інтересів неповнолітніх, вони зосереджені в різних розділах КК. Відповідно, усі вони мають різні і відмінні родові об'єкти.

Втім, така позиція законодавця неодноразово критикувалась в наукових колах і висловлювалась пропозиція стосовно доцільності виділення в окремих розділ КК «Злочини проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх» [2, с. 339-342; 3, с.186-191] тих злочинів, які розпорощені по всьому КК (від розділу II до розділу XIII).

Протилежна точка зору з цього питання полягає у тому, що захист сім'ї і дитинства у чинному КК має комплексний і наскрізний характер і забезпечується системою кримінально-правових норм, яку неможливо охопити окремим розділом [1, с.399-401].

Поділяємо першу позицію щодо виділення окремого розділу, оскільки у чинному КК України міститься низка норм щодо кримінальної відповідальності за окремі суспільно небезпечні діяння, які фактично посягають на сімейні відносини, здебільшого права та інтереси неповноліт-

ніх, що становлять самостійну і відносно відокремлену групу суспільних відносин, проте вони розміщені у різних розділах Особливої частини КК. Це носить суперечливий характер, не є логічно узгодженим із точки зору системного підходу й підстав систематизації правових норм, не враховує сутності, обсягу й змісту цих суспільних відносин, що виступають як родові об'єкти вказаних злочинів. Нашу думку підтверджує і аналіз зарубіжного законодавства, оскільки здебільшого злочини проти сім'ї та прав і інтересів неповнолітніх у КК інших держав містяться в окремих розділах або главах. Так, КК Росії містить главу, що має назву «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх», КК Білорусі – «Злочини проти укладу сімейних стосунків та інтересів неповнолітніх», КК Латвії – «Злочинні діяння проти сім'ї та неповнолітніх», КК Польщі – «Злочини проти сім'ї та опіки». КК Франції вирізняється деталізацією. Злочинні діяння проти прав та інтересів дітей зосереджені у главі «Посягання на неповнолітніх осіб і на сім'ю», яка складається з п'яти відділів: I – «Залишення неповнолітньої особи»; II – «Залишення сім'ї»; III – «Посягання на здійснення батьківських прав»; IV – «Посягання на стосунки батьків і дітей»; V – «Поставлення у небезпеку неповнолітніх осіб».

Порівняльний аналіз показав, що КК України містить багато аналогічних злочинів тим, які містяться в спеціальних главах КК інших держав, однак вони «розпорошені» по різних розділах КК України.

Чинний КК закріпив положення щодо захисту неповнолітніх у розділах: II – V, XII, XIII, в яких передбачено окремі склади злочинів, у яких потерпілими можуть бути малолітні або неповнолітні особи, а саме: в Розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи»: ч. 1 ст. 135 – залишення в небезпеці малолітнього, ч. 2 ст. 135 – залишення в небезпеці новонародженої дитини; ст. 137 – неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей; в Розділі III «Злочини проти волі, честі та гідності особи»: ст. 148 – підміна дитини; ст. 150 – експлуатація дітей; 150-1 – використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом; в Розділі IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи»: ст. 156 – розбещення неповнолітніх; в Розділі V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»: ст. 164 – ухилення від сплати аліментів на утримання дітей; ст. 166 – злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування; ст. 167 – зловживання опікунськими правами; ст. 168 – розголошення таємниці усиновлення (удочеріння); ст. 169 – незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння); в Розділі XII «Злочини проти громадського порядку та моральності»: ст. 304 – втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність; в Розділі XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я

населення»: ст. 323 – спонування неповнолітніх до застосування допінгу ст. 324 – схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів.

Також в Особливій частині КК України 2001 р. передбачено низку статей, у яких за вчинення окремих злочинів щодо зазначеної категорії осіб передбачено посилену кримінальну відповідальність (тобто кваліфікуючі ознаки), а саме: п. 2 ч. 2 ст. 115 – умисне вбивство малолітнього; ч. 3 ст. 120 – доведення до самогубства неповнолітнього; ч. 3 ст. 130 – зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби неповнолітнього; ч. 2 ст. 136 – ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, за можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам; ч. 2 ст. 140 – неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, якщо воно спричинило тяжкі наслідки неповнолітньому; ч. 2 ст. 142 – незаконне проведення дослідів над неповнолітнім; ч. 2 ст. 144 – насильницьке донорство, учинене щодо неповнолітнього; ч. 3 ст. 302 – створення або утримання місць розпусти і звідництво, вчинених із залученням неповнолітнього; ч. 3, 4 – сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією, вчинених щодо неповнолітнього чи малолітнього, та багато інших норм.

Вказані злочини проти дітей відрізняє від інших складів злочинів єдиний їх об'єкт – нормальний розвиток особистості неповнолітнього.

Об'єктами злочинів проти дитинства можуть бути життя та здоров'я дитини; її воля, честь і гідність, фізичне і психічне здоров'я дитини; статеві недоторканість і нормальний фізичний, психічний і соціальний розвиток неповнолітніх; право неповнолітніх дітей на повноцінне життя та всебічний (фізичний, психічний і соціальний) розвиток; нормальний моральний розвиток неповнолітніх.

Об'єктивні сторони злочинів проти дитинства різняться в залежності від злочину. Найчастіше вони характеризуються фізичним або психологічним насиллям на дітьми, використанням їх фізичної та інтелектуальної незрілості.

Суб'єкт злочинів проти дитинства може бути як загальним, так і спеціальним. Серед спеціальних суб'єктів можна назвати особу, на яку покладено професійні чи службові обов'язки щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх; батьків або особи, які їх замінюють; будь-які інші особи, крім батьків та осіб, які замінюють батьків.

Суб'єктивні сторони злочинів проти дитинства частіше всього характеризуються прямим умислом. Однак є й склади злочинів, що передбачають необережність.

Отже, вказані групи кримінально-правових норм покликані охороняти найбільш важливі аспекти формування особистості дитини, такі

як: фізичний, моральний розвиток, свободу дитини й матеріальні (майнові) права, які забезпечують неповнолітньому належні умови для нормального психофізичного розвитку й існування.

Л і т е р а т у р а :

1. Бандурка І. О. Чи потрібен в Особливій частині КК України окремий розділ про злочини проти сім'ї та дітей? / І. О. Бандурка // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р. / Редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків: Право, 2013. – С. 399–401.
2. Гальцова В. В. Злочини проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх у системі / В. В. Гальцова // Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт. 2016 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2016. – С. 339–342.
3. Колесников С. В. Процес формування особистості неповнолітнього як об'єкт кримінально-правової охорони / С. В. Колесников // Вісник університету внутрішніх справ. – 1999. – Вип. 5. – С. 186–191.

УДК 343.346

ПУСТОВОЙТЕНКО Тетяна

ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ З ІНШИМИ ЗЛОЧИНАМИ

При дослідженні будь-якого складу злочину особливу увагу необхідно приділяти його відмежуванню від суміжних складів злочинів, оскільки саме це дає можливість не тільки більш повно та всебічно дослідити елементи складу злочину, але й правильно кваліфікувати діяння винної особи.

Безпека руху та безпека експлуатації транспорту кримінально-правовою охороною забезпечуються не самі по собі. Так, вчинення злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту може спричинити шкоду у вигляді позбавлення життя, загрожувати власне здоров'ю, волі, безпеці людини, власності, екологічній безпеці. Шкода при вчиненні злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту може спричинятися і громадській безпеці, правам і законним інтересам підприємств, установ, організацій та громадян.

Злочини у сфері дорожнього руху необхідно відрізнати від інших діянь, пов'язаних з експлуатацією транспортних засобів. Судова практика виходить з того, що особа, яка керує трактором чи іншою самохідною машиною, може нести відповідальність за ст. 286 КК України у тому разі, коли транспортна подія пов'язана з порушенням правил безпеки руху і

експлуатації транспорту. Якщо ж особа порушила правила при проведенні певних робіт техніки безпеки чи інші правила охорони праці, хоч би ці порушення і були допущені під час руху машини, то дії винного слід кваліфікувати за статтями кодексу, що передбачають відповідальність за порушення цих правил, а у відповідних випадках – за злочини проти життя і здоров'я громадян, знищення або пошкодження майна [3, с. 400–404; 12, с. 80].

Злочини проти безпеки дорожнього руху відрізняються від інших тим, що транспортний засіб у процесі дорожнього руху не використовується для виконання нетранспортних робіт (лісозаготівля, буксирування чи виштовхування іншого транспортного засобу тощо). Травмування потерпілого під час ремонту машини або роботи її механізмів (підйому чи опускання кузова, стріли автокрана або «міксером» з бетонним розчином та інше) до цієї функції не відноситься. До ДТП не належать пригоди за участю тракторів чи інших самохідних машин у разі виробничих операцій за своїм призначенням (польові роботи, прокладання траншей тощо), а також пригоди, що сталися внаслідок: стихійного лиха; порушення водіями техніки безпеки і правил експлуатації транспортних засобів при відсутності водія за кермом (пуск двигуна з допомогою пускової рукоятки); зчеплення або розчеплення транспортних засобів від причепів; пожежі на транспортних засобах, що рухалися, виникнення яких не пов'язано з їх технічною несправністю.

Важливим є також наголосити на необхідності більш точного визначення юридичної природи вищезазначених діянь. Пропонуємо розмежувати зазначені діяння через оптимізацію норм, які в таких випадках конкурують зі ст. 286 КК України. У першу чергу слід удосконалити норму, яка передбачає вбивство через необережність (ст.119). Незважаючи на її модернізацію, законодавець не пішов далі передбачення кваліфікованого складу, ознаками якого є тяжкість суспільно небезпечних наслідків. Проте норма повинна передбачати діяння, пов'язані з позбавленням потерпілого життя через порушення правил безпеки при користуванні джерелами підвищеної небезпеки або загальнонебезпечними предметами. Доведено, що 47 % цих злочинів вчинюється саме у сфері дії джерел підвищеної небезпеки, і при цьому дії винних у 24 % проваджені даної категорії судами перекваліфіковуються [6, с. 10, 14; 55, с. 83-87].

Відмежуванню злочинів проти безпеки дорожнього руху від діянь, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України) сприятиме встановлення відповідальності за порушення зазначених вимог не тільки службовими особами, а й іншими працівниками.

Для кримінально-правової охорони безпеки дорожнього руху необхідно криміналізувати діяння осіб, діяльність яких безпосередньо впли-

ває на стан аварійності, суб'єктів, які здійснюють недоброякісний ремонт транспортних засобів та їх допуск в експлуатації, правовою базою якої має бути відповідний нормативний акт [4]. Така норма матиме превентивне значення, оскільки недоброякісний ремонт транспортних засобів та випуск їх в експлуатацію з технічними несправностями – явище поширене, але вся відповідальність фактично перекладається на водія.

Учасники дорожнього руху повинні враховувати реальний стан умов дорожнього руху. Потерпілими від суспільно небезпечних діянь, що розглядаються, в першу чергу є водії, які, відповідно до правил дорожнього руху, повинні дотримуватись безпечної швидкості, встановлених обмежень, враховувати інтенсивність руху, дорожню обстановку, метеорологічні умови, особливості вантажу, стан транспортного засобу, щоб мати змогу постійно контролювати його рух. В умовах недостатньої видимості обирати таку швидкість руху, за якої мати змогу зупинити транспорт у межах видимості.

У разі виникнення небезпеки для руху, яку водій об'єктивно спроможний виявити, він повинен негайно вжити заходів для зменшення швидкості аж до зупинки транспортного засобу чи безпечного для інших учасників руху об'їзду перешкоди. Така можливість існує не завжди, тому відповідальність настає у випадку, коли дефекти дорожніх умов є наслідком порушення певних стандартів при будівництві (реконструкції, ремонті) дороги або неналежного її утримання, а водій мав можливість заздалегідь їх виявити і вжити відповідних заходів.

З розглядуванням питанням пов'язана ще одна проблема. Мова йде про кримінальну відповідальність особи, яка заподіяла шкоду життю чи здоров'ю під час керування транспортним засобом в лісі, полі, автосалоні чи внутрішніх територіях підприємств. Тобто йдеться про ті місця, на які, на нашу думку, формально не поширюються правила дорожнього руху. В цьому відношенні позиція в Постанові Пленуму Верховного Суду України 1972–2002 також викликає певні застереження. Так, зокрема, в п. 5 названої постанови вказується, що відповідальність за ст. 286 КК України настає незалежно від місця, де були допущені порушення правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту, правил водіння або експлуатації машини (на магістралі, шосе, вулиці, залізничному переїзді, полі, території підприємства, у дворі тощо). Разом з тим, треба відзначити, що правила дорожнього руху регламентують поведінку учасників дорожнього руху на тих ділянках місцевості, які спеціально призначені для руху транспортних засобів. Очевидно, що поле, ліс, приміщення автосалонів тощо не можуть вважатися місцями, спеціально призначеними для руху транспортних засобів. Проте знову ж таки треба погодитися, що суспільна небезпека вчиненого діяння та його наслідків від цього не зменшується, адже мова йде про використання джерела підвищеної небезпеки. І

в цьому відношенні не має значення чи використовувався він відповідно до певних правил, чи ні [5, с. 13–17].

Таким чином, вважаємо, що є підстави для того, щоб зробити висновок про необхідність доповнення загальних складів злочинів проти життя та здоров'я, які передбачають заподіяння тілесних ушкоджень чи смерті, новою кваліфікуючою ознакою, яка би вказувала на заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи у зв'язку з використанням джерела підвищеної небезпеки. На нашу думку, така кваліфікуюча ознака поряд з кваліфікуючою ознакою, яка буде вказувати на порушення спеціальних правил безпеки, дозволить відмовитися від значної кількості спеціальних норм, в тому числі і норм, передбачених в Розділі XI Особливої частини КК України.

З урахуванням викладених положень можна дійти таких висновків. Охорона суспільних відносин у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту об'єктивно обумовлюється сучасною системою чинників, що включає діяльність: суб'єктів, відповідальних за безпечну експлуатацію транспортних засобів; суб'єктів, відповідальних за нагляд і контроль за безпекою дорожнього руху; суб'єктів, відповідальних за безпечну експлуатацію середовища руху; суб'єктів, відповідальних за зниження шкоди; суб'єктів – учасників дорожнього руху; транспортні засоби; зовнішнє середовище дорожнього руху. Домінуючим у цій системі залишається людський фактор.

Злочини проти безпеки дорожнього руху – окрема група суспільно небезпечних діянь, що посягають на суспільні відносини експлуатації транспортних засобів у сфері дорожнього руху.

Визначення безпосереднього об'єкта злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту дає підстави для їх класифікації за такими видами: злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, вчинювані особами, які керують транспортними засобами; злочини проти безпеки експлуатації транспорту у сфері дорожнього руху, вчинювані особами, відповідальними за експлуатацію транспорту; злочини проти безпеки дорожнього руху, вчинювані особами, відповідальними за дотримання безпечних умов середовища руху; злочини, пов'язані з порушенням чинних на транспорті правил; злочини, пов'язані з незаконним заволодінням транспортними засобами та вчиненням інших умисних дій, що дезорганізують його роботу.

У злочинах проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту суспільна небезпека діяння виникає не за рахунок самого по собі порушення правил безпеки дорожнього руху, а внаслідок порушень таких правил, що можуть потягти суспільно небезпечні наслідки. Отже, виходячи з цього діяння, суб'єкта, як початкового компонента вчинення злочину та прояву причинного зв'язку, мають визначати ознаки суспільної небезпеки та кримінальної протиправності.

Література:

1. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 року на п'ятій сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 254к/96-ВР.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 2341-III.
3. Постанови Пленуми Верховного Суду України 1972-2002. – Офіц. вид. // За заг. ред. В.Т. Маляренка. – К.: А.С.К., 2003. – С. 400-404.
4. Правила надання послуг з технічного обслуговування і ремонту автомобільних транспортних засобів. Затв. наказом Міністерства транспорту України від 11 листопада 2002 року № 792.
5. Бурдін В.М. Деякі аспекти кримінальної відповідальності за злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту за КК України / Володимир Миколайович Бурдін // Новітні кримінально-правові дослідження. – 2016. – С. 13-17.
6. Гороховська О.В. Кримінальна відповідальність за вбивство через необережність: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. Корещького. – К., 2003. – С. 10, 14.

УДК 343.57:34.05

СНЕГОВИЙ Владислав

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ НАРКОТИЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Незаконний обіг наркотичних засобів та його організований сегмент – наркобізнес – у світі мають тенденцію до зростання і є одними з найнебезпечніших видів організованої злочинності. Їм притаманні транснаціональний характер, професіоналізм, висока технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність власної розвідки й контррозвідки, володіння новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам. Окрім цього, наркобізнес спричиняє збільшення кількості хворих на наркоманію, розростання корисливо-насилницької злочинності [6, с. 105].

Відповідно до санкцій за наркотичні злочини, які передбачені в законодавстві, країни поділяють на три групи:

Перша група – «група жорсткої політики». До цієї групи країн можна віднести Малайзію, Іран, Пакистан, Китай та ін., де боротьба ведеться найжорсткішими засобами, аж до смертної кари, і законодавство в частині, що стосується розповсюджувачів наркотиків, максимально посилено. Наприклад, в Ірані тільки за півтора року відповідно до Закону 1989 р. було публічно страчено понад тисячу осіб.

Друга група – «група жорсткого контролю». Для країн, які входять до цієї групи (Великобританія, Франція, Австрія та ін.), притаманним є те, що державними органами здійснюється жорсткий контроль за обігом

будь-яких видів наркотичних засобів, йде активне протистояння наркомафії, але найбільш радикальні заходи не вживаються.

Як і в інших державах проблема наркотичної злочинності в Великобританії також досить актуальна. В 1964 році був прийнятий Закон про попередження зловживання наркотичними засобами. За даним законом підприємства, які виготовляють та збувають наркотичну продукцію зобов'язані були значно обмежити ввезення і вивіз наркотичних засобів. Законом від 2 червня 1965 року передбачались основні положення про кримінальну відповідальність за незаконне розповсюдження наркотичних засобів з детальним переліком видів наркотиків, які забороняється ввозити і вивозити без спеціального дозволу.

У 1967 р у зв'язку з широким розповсюдженням вживання героїну і галюциногенних речовин типу ЛСД, прийнятий Закон про контроль за поширенням небезпечних видів наркотиків. Закон про кримінальне правосуддя 1982 вніс значні зміни в систему кримінальних покарань щодо жінок – правопорушників, головним чином, це стосується порядку призначення і виконання позбавлення волі. 3 травня 1983 в країні почала переглядатися також кримінальна політика щодо правопорушень неповнолітніх. Особі, яка не досягла 17-ти років, як правило, призначається покарання терміном позбавлення волі не більше 1 року. Молоді люди можуть направлятися в центри тимчасового ув'язнення, якщо суд визнає можливим призначити покарання у вигляді позбавлення волі менше ніж на 4 місяці. Якщо ж кримінальне діяння вчинили жінки до 17 років, то суд, визнавши їх винними, не призначає покарання у вигляді позбавлення свободи. Жінкам у віці від 17 до 21 року встановлено мінімум утримання в місцях позбавлення волі – 3 тижні. Крім того, реформа кримінальної політики Англії щодо неповнолітніх передбачає розширення всякого роду освітніх програм. Наприклад, встановлення двогодинного тижневого мінімуму для загальноосвітньої підготовки і годинного мінімуму для фізичної підготовки.

З 1994 року діє багатопланова стратегія протидії зловживанню наркотиками, що передбачає проведення заходів щодо боротьби з наркотичними засобами за п'ятьма пріоритетними напрямками. Боротьба проти попиту на наркотики здійснюється за двома напрямками: утримання тих, хто ще не зловживає ними, і допомога тим, хто вже вподобав їх [5, с. 77].

Франція, яка є однією з основних країн-виробників макової соломки, здійснює ефективний контроль над виробництвом на основі введених систем ліцензування та кримінальних покарань, що обмежують масштаби витоку і незаконного використання не тільки даного, а й інших видів наркотиків. У Франції притягуються до кримінальної відповідальності не тільки фізичні, але і юридичні особи.

До фізичних та юридичних осіб, винних у вчиненні злочинного діяння, пов'язаного з незаконною торгівлею наркотиками, поряд з основни-

ми видами покарань, суд може винести рішення про призначення додаткового покарання у вигляді конфіскації установок, обладнання і всього майна, що служило, безпосередньо або побічно, для здійснення злочинного діяння; конфіскації всього або частини майна засудженого; позбавлення ліцензії на 5 років або закриття закладу, якщо власником або з його співучастю були вчинені кримінально-карані незаконні операції з наркотиками.

Однією з основних особливостей законодавства Франції є встановлення аналогічних меж покарань як за закінчений злочин, так і за замах на злочин.

Третя група – «ліберальна». До цієї групи країн можна віднести такі, в яких частково були дозволені деякі види «легких» наркотиків. Найбільш відомим її представниками є Голландія, Німеччина, Італія, Іспанія та Швейцарія. Однак, проаналізувавши голландський варіант вирішення окресленого питання, можна виявити, що досвіду протидії обігу наркотиків у цій країні практично немає. Існує подвійний стандарт стосовно наркотиків, який дозволяє, з одного боку, експортувати до Західної Європи марихуану, вирощену на території держави, а з іншого – стимулює потік «наркотуристів». Більш того, Голландія, в першу чергу Амстердам, перетворилася на «наркотичну яму Європи».

В Італії кримінально-караними визнаються незаконне поводження (пропозиція, збут, передача й ін.) наркотичних засобів в невеликому розмірі для споживання іншою особою, зберігання наркотиків для споживання іншою особою, також незаконне виробництво наркотичних речовин (з виділенням кваліфікуючих ознак – «у великому розмірі» і «організоване незаконне виробництво наркотичних речовин») [3, с. 117].

Також в даній країні передбачається підвищена кримінальна відповідальність членів збройних мафіозних угруповань (злочинні групи, члени яких мають при собі вогнепальну зброю або вибухові речовини або приховують їх у схованках) за незаконні дії у сфері обігу наркотиків.

Іспанське законодавство найбільш показове в сфері диференціації відповідальності за вчинення незаконних дій з різними видами наркотиків. Після введення в Іспанії в 1985 року голландської моделі (легальне споживання наркотиків в немедичних цілях) кількість тільки зареєстрованих наркоманів збільшилася з 200 тис. до 1,5 млн., а країна перетворилася на перевалочну базу наркотиків з усього світу. Це істотно вплинуло на розміри покарань. В даний час іспанське законодавство карає діяння з «м'якими наркотиками» строком до 17 років 4 місяців, замість 6-ти років, як раніш, позбавлення волі, а за жорсткі до 23 років 4 місяців, замість 12-ти років, як раніше.

Так як Україна є учасницею всіх основних Конвенцій, то її законодавство в більшій мірі відповідає положенням цих Конвенцій. До числа

досягнень національного законодавця відносять ту обставину, що Україна першою з країн СНД погодила внутрішнє законодавство в сфері контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів з вимогами відповідних конвенцій ООН, що знайшло своє відображення у прийнятті відповідних законів.

Так, законами України передбачено жорсткий контроль за обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, встановлено заборону на здійснення з ними дій з метою, що суперечать правовим розпорядженням, а також заходи відповідальності за його порушення.

Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», визначає правові та організаційні засади державної політики щодо обігу в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, повноваження органів виконавчої влади, встановлює порядок державного контролю, чітко передбачає права та обов'язки фізичних і юридичних осіб у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [1].

Наступним, досить важливим в даній сфері є Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними. Даний закон врахувавши міжнародні норми визначає систему заходів в Україні, спрямованих проти незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними, а також визначає права і обов'язки юридичних осіб і громадян у зв'язку із застосуванням цього Закону.

Також у даному Законі визначено організацію протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а саме: Протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів здійснюють Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Генеральна прокуратура України, Державний митний комітет України, Державна прикордонна служба України, центральний орган виконавчої влади у сфері охорони здоров'я України та інші органи виконавчої влади в межах наданих їм законом повноважень [2].

Основним в даній сфері є Кримінальний кодекс України. В цьому нормативному акті, а саме в розділі XIII передбачені злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів або прекурсорів та відповідальність за дані злочини. Порівняно з іншими європейськими країнами в Україні основних складів злочинів в наркотичній сфері найбільше, а саме шістнадцять. Щодо інших європейських держав: найбільша кількість складів аналізованих злочинів міститься у Кримінальному кодексі Болгарії – вісім; найменша кількість – у Кримінальних кодексах Данії, Норвегії – по три склади злочинів [4, с. 380].

Порівняльне дослідження законодавства у сфері боротьби з наркотичною злочинністю в різних державах дозволило виділити властивості законодавчого вирішення боротьби з наркоманією і наркотизмом в Європейських країнах, пов'язані з національними особливостями правової системи держави, наявністю міжнародно-правових зобов'язань на рівні міждержавних відносин і залежні від того, чи є держава більшою ступеня експортером (країна-виробник), імпортером (країна-споживач) або країною-транзитом наркотиків.

Підводячи підсумки аналізу правового регулювання боротьби з наркотичною злочинністю в різних країнах, слід зазначити, що законодавство переважної більшості країн світу керуються міжнародними правовими актами. Разом з тим законодавство і виконавча система покарань різних держав в області боротьби з наркотичною злочинністю специфічні, що обумовлено не стільки національними особливостями країни, скільки конкретно сформованою криміногенною ситуацією в цій сфері. При існуючих особливостях правових систем, що регламентують відповідальність за наркотизм і наркоманію в різних країнах, загальною тенденцією є різке посилення покарань за організовані форми вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин.

Л і т е р а т у р а :

1. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 15 лютого 1995 року № 60/95-вр // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10.
2. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними: Закон України від 15 лютого 1995 року № 62/95-вр // Відомості Верховної Ради України. – 1995 р., № 10.
3. Жилина Н. Ю. Особенности международно-правового предупреждения и борьбы с наркопреступностью, наркотизмом и наркоманией / Н. Ю. Жилина // Научные ведомости БелГУ. Сер. Философия. Социология. Право. – 2010. – № 2(73), вып. 11. – С. 116–125.
4. Горох П. Відповідальність за «наркотичні» злочини: порівняльно-правовий аналіз законодавства деяких європейських та азійських держав / П. Горох // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – № 4. – С. 379–385.
5. Копотун І. М. Запобігання незаконному обігу наркотичних засобів в Україні та зарубіжних країнах / І. М. Копотун // Наукові праці НУ ОЮА. – 2015. – С. 74–80.
6. Погорельский М. А. Агентурна робота федеральних правоохоронних органів США у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів / М. А. Погорельський, І. В. Смирнова // Юридичний радник. – 2007. – № 5 (19). – С. 101–105.

Розділ III

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ІНШІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ: ПРОБЛЕМИ ПЕНАЛІЗАЦІЇ (ДЕПЕНАЛІЗАЦІЇ)

УДК 343.222

ТЕРЕНТЬЕВ Виктор

КВАЛИФИКАЦИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ И ЕЁ ЗНАЧЕНИЕ

Квалификация преступления считается центральным вопросом любого уголовного дела. Ответы на вопросы, какое именно преступление совершено, кто его совершил, виновен он в этом или не виновен, какого заслуживает наказания и т.д., можно получить только в следствии правильной квалификации.

В уголовно-правовой науке понятие квалификации преступлений впервые было сформулировано после второй мировой войны [3, с. 91]. В 1947 году А. А. Герцензон определил квалификацию как установление соответствия конкретного деяния признакам того или иного состава преступления, предусмотренного уголовным законом [4, с. 4].

Дальнейшее развитие это понятие нашло в работах таких ученых правоведов, как В. М. Кудрявцев [5, с. 9], Б. А. Куринов [6], С. А. Тарарухин [7, с. 11], В. А. Навроцкий [8, с. 20], которые рассматривают квалификацию не только как процесс установления точного соответствия между признаками деяния и признаками состава преступления, предусмотренного уголовным законом, но ещё и как юридическое закрепление в официальном документе результата установленного или неустановленного соответствия.

Наиболее полным на наш взгляд представляется определение понятия квалификации, данное В. А. Навроцким. Квалификация преступлений – это результат уголовно-правовой оценки деяния, органами дознания, предварительного расследования (досудебного следствия), прокуратуры и суда, в следствии чего констатировано, что содеянное является преступлением, определено норму(ы) уголовного закона, которая(ые)

предусматривает(ют) ответственность за содеянное и установлено соответствие между юридически значимыми признаками посягательства и признаками преступления, предусмотренными законом, и процессуально закреплено заключение о наличии такого соответствия [9, с. 33].

В соответствии части 1 статьи 2 УК Украины единственным основанием уголовной ответственности является совершение лицом общественно опасного деяния содержащего состав преступления, предусмотренного настоящим Кодексом [10, с. 6]. Это означает, что лицо может быть признано виновным в совершении преступления и нести уголовную ответственность только в том случае, если совершенное им деяние прямо предусмотрено по крайней мере одной из норм Особенной части уголовного кодекса. Так, лицо, которое завладело чужим имуществом, должно нести ответственность не «вообще» за хищение чужого имущества (безразлично к тому, кража это или мошенничество), а только за конкретную разновидность (форму) хищения, предусмотренную соответствующей статьей Особенной части УК т.е. или по ст. 185 УК «Кража» или по ст. 190 УК «Мошенничество». В связи с этим можно сделать вывод, что «Квалификация преступления – это установление и процессуальное закрепление точного соответствия признаков совершенного лицом общественно опасного деяния всем признакам состава преступления, предусмотренного конкретной нормой Особенной части Уголовного кодекса Украины».

Процесс квалификации обычно завершается выводом о том, какое именно преступление совершено лицом в данном конкретном случае и какой уголовно-правовой нормой (статьей УК) оно охватывается. Однако квалификация может завершиться констатацией того, что содеянное не содержит признаков состава преступления, т.е. не является преступлением (например, образует правомерную необходимую оборону – ст. 36 УК Украины, представляет собой действие, формально содержащее признаки какого-либо предусмотренного законом деяния, но в силу малозначительности не представляет общественной опасности (ч.2 ст.11 УК).

Такому выводу как результату уголовно-правовой оценки содеянного предшествует ряд необходимых условий и этапов квалификации. На первом этапе необходимо по возможности отобрать из фактических обстоятельств содеянного юридически значимые признаки, характеризующих объект преступного посягательства (родовой, непосредственный), а также главным образом его объективную, субъективную стороны и признаки субъекта преступления.

На следующем этапе устанавливается группа уголовно-правовых норм, которые в той или иной степени соответствуют установленные юридически значимые признаки (смежные составы преступлений). Например, все нормы (статьи Особенной части УК) которые включают на-

ступившие в результате совершения должностным лицом действий явно выходящих за пределы его полномочий, общественно опасные последствия в виде вреда здоровью (ч. 2 ст. 365 и ч. 2 ст. 373 УК).

Затем из всей этой совокупности норм должна быть выбрана одна конкретная уголовно правовая норма, определяющая состав преступления, который полностью и точно соответствует всем установленным фактическим обстоятельствам дела. Именно эта уголовно правовая норма и подлежит применению, т.е. с её помощью квалифицируется содеянное.

В силу того, что особенная часть УК содержит не мало смежных, близких друг другу по содержанию уголовно-правовых запретов (составов преступлений), состоятельным и весьма важным направлением квалификации является разграничение преступлений. Оно проводится как по объективным (объекту, объективной стороне), так и по субъективным (субъективной стороне и субъекту) признакам соответствующих смежных составов преступлений. Например, убийство, предусмотренное ч. 2 ст. 115 УК, следует по целому ряду объективных (способ, количество потерпевших) и субъективных (цель, мотив преступления) признаков отличать от убийства предусмотренного ч. 1 ст. 115 УК. В свою очередь обе эти разновидности убийства с учетом фактических обстоятельств дела необходимо разграничить с убийствами, признаки которых содержатся в статьях 116–118 УК, а также от умышленного причинения тяжкого телесного повреждения, повлекшего смерть потерпевшего (ч. 2 ст. 121 УК).

Сложность для квалификации преступлений представляет конкуренция уголовно-правовых норм, при которой одно совершенное лицом деяние одновременно содержит признаки, предусмотренные двумя или более нормами Особенной части УК. Конкуренция может быть двух видов: конкуренцией общей и специальной нормы (например, норм о хищении путем злоупотребления служебным положением (ч. 2. ст. 191 УК) и злоупотребление властью или служебным положением (ч.1 ст. 364 УК) и конкуренцией части и целого (например, норм об убийстве по неосторожности (ст. 119 УК) и умышленное уничтожение или повреждение имущества повлекшее смерть (ч. 2. ст. 194 УК). В первом случае согласно правилам квалификации применению подлежит специальная норма (в нашем примере ч. 2 ст. 191 УК). В соответствии с этим уголовное законодательство устанавливает, что если квалифицируемое преступление предусмотрено общей и специальной нормами, совокупность преступлений отсутствует и уголовная ответственность наступает по специальной норме. При втором виде конкуренции, то есть конкуренции части и целого, должна применяться та норма, которая с наибольшей полнотой охватывает все фактические признаки совершенного деяния. Она имеет

преимущество перед нормой, предусматривающей лишь часть того, что было совершено виновным лицом (в нашем примере – ч. 2 ст. 194 УК).

Квалификация преступлений, являющаяся в основе своей проблемой применения норм Особенной части уголовного права, в виду неразрывной, органической связи Общей и Особенной части немыслима без использования норм Общей части. Таковы, в частности, нормы определяющие действие уголовного закона во времени и пространстве (ст. 4-6 УК), общее понятие преступления (ст. 11 УК), возраста, с которого наступает уголовная ответственность (ст. 22 УК), понятие вменяемости субъекта (ст. 19 УК), содержание умысла и неосторожности (ст.ст. 24, 25 УК), правомерное поведение лица в ситуации необходимой обороны, крайней необходимости, задержания лица, совершившего преступление (ст. 36, 38, 39 УК), понятие приготовления и покушения (ст. 14, 15 УК), добровольный отказ от совершения преступления (ст. 17 УК), соучастия в совершении преступления (ст.ст. 26 и 27 УК) [11, с. 139].

Правильная квалификация преступлений это неперемнное требование, которому должны следовать лица производящие дознание, прокурор, суд. Она является необходимой предпосылкой индивидуализации уголовной ответственности, назначению справедливого уголовного наказания и определения вида исправительного учреждения.

Только с учетом правильной уголовно-правовой оценки совершаемых общественно опасных деяний может сложиться точное представление о состоянии и структуре преступности в стране в той или иной период времени.

Из выше изложенного следует, что правильная квалификация преступлений имеет значение для определения меры наказания, для определения вида исправительного учреждения, для определения состояния и структуры преступности по отдельным регионам, а также в целом по стране.

Л и т е р а т у р а :

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.03.2016 г.)
3. Уголовное право Украины. Общая часть. Учебник, ответственный редактор, профессор Я. Ю. Кондратьев. – К.: Атика. – 2002. – 441 с.
4. Герцензов А. А. Квалификация преступлений. – М., 1947. – С. 4.
5. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – М.: Юридическая литература, 1972. – 352 с.
6. Куринов Б. А. научные основы квалификации преступлений. – М.: Изд-во. МГУ, 1984.
7. Тарарухин С. А. Установление мотива и квалификация преступления. – К.: Высшая школа, 1977. – 151 с.

8. Навроцький В. О. Проблеми кваліфікації злочинів: конспект лекцій. – Львів, 1993. – 82 с.
9. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій. – К., 2000. – 536 с.
10. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий, Ответ. Редактор Е. Л. Стрельцов, Харьков «Одиссей». – 2010. – 903 с.
11. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: [Навчальний посібник]. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

УДК 343.21

ШПІЛЯРЕВИЧ Вікторія

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ТА «НЕБЕЗПЕЧНИЙ СТАН» ОСОБИ У ПОГЛЯДАХ ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

На сучасному етапі розвитку науки кримінального права актуальним є проблема дослідження кримінально-правових заходів безпеки й так званого «небезпечного стану» особи, які є предметом вивчення представників різноманітних шкіл (напрямів, течій) кримінального права, у тому числі й соціологічної. Однак для того, щоб належним чином вирішити цю проблему, доцільно перш за все детально дослідити поняття кримінально-правових заходів безпеки й так званого «небезпечного стану», у якому може перебувати особа. Зокрема, під заходами безпеки слід розуміти різновид заходів кримінально-правового характеру, передбачених КК України, які від імені держави за мотивованим рішенням суду застосовуються до особи, яка перебуває у «небезпечному стані», з метою запобігання повторному вчиненню нею суспільно небезпечного діяння, яке підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України [1, с. 4, 8, 12].

Варто зазначити, що наукову думку щодо вивчення правової природи кримінально-правових заходів безпеки започатковано ще з 80-х років XIX ст., коли виникла соціологічна школа кримінального права. Зокрема, вчення соціологів про заходи безпеки ґрунтувалося на тому, що вони, розробивши класифікацію злочинців, рекомендували різні види репресій, які необхідно чи можуть бути до них застосовані. Так, на їхню думку, до так званих «випадкових» злочинців слід застосовувати, дотримуючись принципу моральної вини, «відплатне покарання», а стосовно звичних злочинців (невиправних) – елімінацію (знищення), тобто смертну кару або довічне позбавлення волі. Заходів безпеки, вважають представники соціологічної школи, потребують застосування тільки хронічні злочинці [2, с. 406, 407]. Саме їхні ідеї стали основоположними щодо виокремлення та закріплення зазначених вище заходів на нормативному

рівні, які згодом вперше були передбачені у КК Королівства Норвегії 1902 р. [2, с. 407]. Правонаступниками належної законодавчої регламентації кримінально-правових заходів безпеки стали швейцарська та італійська школи кінця XIX – початку XX ст., а саме: швейцарський правознавець Карл Штоос, включаючи у проект КК 1893 р. поряд із заходами покарання інститут заходів безпеки (die Sicherungsmaßnahmen), зважаючи на те, що, застосовуючи до винного виключно заходи покарання, неможливо у повному обсязі протидіяти злочинності, а також захистити суспільство від суспільно небезпечних посягань [3, с. 2063; 4, с. 346].

Отож, підкреслюючи таку реакційність соціологічної школи на необхідність і доцільність вивчення кримінально-правових заходів безпеки, слід водночас зазначити, що вона слугувала поштовхом не лише для розвитку науки кримінального права, але й кримінального законодавства багатьох країн світу.

Якщо говорити про так званий «небезпечний стан» особи, то під останнім слід розуміти такий її стан, який констатується у разі вчинення нею суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, та свідчить про високий ступінь ймовірності повторного його вчинення цією ж особою [1, с. 4, 8–9].

«Соціологи» кримінального права, які створили факторну теорію злочинності, пояснюючи, що на її появу впливають численні фактори індивідуального (походження, біологічні та психологічні властивості особи тощо), соціального (алкоголізм, проституція, безробіття, погані житлові умови тощо), а інколи й фізичного характеру (пора року, час доби, стан погоди тощо), у межах зазначеної вище теорії виокремили теорію «небезпечного стану» особи, яка, на їхню думку, зводиться до того, що у суспільстві є такі люди, спосіб життя яких або особливості особи становлять загрозу для цього ж суспільства. До таких категорій людей належать не лише ті, хто вчинив злочин, який і виступає «симптомом» наявності у них зазначеного стану [5, с. 26], але й ті, хто ще не вчинив конкретно нічого злочинного, тобто перебувають у так званому «передделіктному (передкримінальному) небезпечному стані», однак внаслідок певних обставин потребують застосування заходів безпеки, які не є покаранням. Це, наприклад, учасники антигромадських організацій, жебраки, безпритульні, безробітні алкоголіки, дегенерати, душевно хворі тощо [6, с. 75]. Крім того, представники зазначеної вище школи пропонували також застосовувати ці заходи як доповнення до покарання за злочинну діяльність з метою посилення репресії, адже вони підтримували ідею винесення невизначених вироків. Зокрема, А. Принс стверджував, що викорінити злочинність людству навряд чи вдасться, але суспільство може виробити заходи захисту від суспільно небезпечних проявів. При цьому учений, виступаючи активним прихильником

соціальних перетворень основних шляхів впливу на злочинність, вбачав за доцільне у систему заходів соціального захисту (так раніше називалися заходи безпеки) відносити [7, с. 100–101]:

- а) загально-соціальні заходи;
- б) судові;
- в) пенітенціарні.

Ф. Фон-Ліст виділяв випадкових та постійних злочинців (які здатні до виправлення, невинуваті та природжені). Внаслідок цього, кримінально-правові заходи, що необхідно застосовувати до випадкових злочинців, спрямовані, перш за все, на залякування особи, а ті, які застосовуються до постійних злочинців – на виправлення та знешкодження, що позбавлять таких осіб можливості вчинення нового злочину. Більше того учений зазначав, що покарання, враховуючи ступінь вини, для звичного злочинця є недостатнім, як і замало самої відплати в якості мети покарання, необхідний ще й захист суспільства від суспільно небезпечного посягання, яке може бути вчинено у майбутньому [8, с. 77]. З цією метою Ф. Фон-Ліст виділяв наступну систему заходів соціального захисту (заходів безпеки) від потенційних злочинців [8, с. 79]:

- 1) заходи пристосування (*mesures d'adaption* – пристосувати особу до суспільного життя) – заходи, які повинні припинити свою дію, якщо після закінчення встановленого часу їх застосування не досягли своєї мети;
- 2) заходи усунення (*mesures d'elimination* – заходи вилучення особи з суспільних відносин) – заходи, які повинні тривати до того часу, доки особа залишається у «небезпечному стані».

Практично аналогічними з цього приводу були позиції й Г. Тарда [9] та І. Я. Фойницького [10] та ін.

Найбільш конкретно виокремив види осіб, які перебувають у «небезпечному стані» й потребують застосування заходів соціального захисту (заходів безпеки), передбачених кримінальним правом Російської імперії, учений соціологічної школи О. О. Жижиленко. Зокрема, на його думку, такими особами є [11, с. 307]:

- а) особи, які потребують видалення у певну місцевість або з певної місцевості;
- б) особи, які потребують лікування (божевільні, особи зі зменшеною осудністю, алкоголіки);
- в) особи, які потребують примусового виховання (неповнолітні злочинці);
- г) особи, які потребують трудового перевиховання (злиденні, дармоїди тощо);
- г) злочинці-рецидивісти.

Таким чином, на підставі усього вище зазначеного можна зробити висновок, що взаємозв'язок «небезпечного стану» особи із кримінально-

правовими заходами безпеки простежується у тому, що їх застосування можливе виключно до тієї особи, яка перебуває у зазначеному вище стані. Крім того, загальною метою застосування до особи таких заходів є саме усунення наявного у неї «небезпечного стану».

Література:

1. Шпіляревич В. В. Кримінально-правові заходи безпеки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / В. В. Шпіляревич. – Львів, 2015. – 20 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ-Харків, 2001. – 416 с.
3. Die Freiheitstrafe und ihre Surrogate im deutschen und ausländischen Recht / hrsg. Von N – N. Jeschek, Baden-Baden: Verlag Nomos, 1998. – В. 3. – S. 2063.
4. Frisch W. Die Manregeln der Besserung und Sicherung im strafrechtlichen Rechtssystem / W. Frisch. – S. 346.
5. Герцензон А. А. Уголовное право и социология: Проблемы социологии уголовного права и уголовной политики / А. А. Герцензон. – М., 1970. – 286 с.
6. Люблинский П. И. Международные съезды по вопросам уголовного права за десять лет (1905–1915) / П. И. Люблинский. – Пг.: Сенатская типография, 1915. – 412 с.
7. Принс А. Преступность и репрессия: уголовно-юридический очерк / А. Принс; пер. под ред., с предисл. и примеч. В. В. Прижевальского. – М., 1898. – 210 с.
8. Фон-Лист Ф. Учебник уголовного права. Общая часть / Ф. Фон-Лист; пер. Ф. Ельашевич, предисл. М. В. Духовской. – М., 1903. – 358 с.
9. Тард Г. Преступник и преступление / Г. Тард; пер. Е. Выставкиной; под ред. М. Н. Гернета. – М., 1906. – 324 с.
10. Фойницкий И. Я. Учение о наказании в связи с тюремноведением: учебное пособие / И. Я. Фойницкий. – М., 2000. – 464 с.
11. Жижиленко А. А. Наказание. Его понятие и отличие от иных правоохранительных средств / Александр Александрович Жижиленко. – Петроград, 1914. – 676 с.

УДК 343.2.01

МУСИЧЕНКО Ольга

ОЦІННІ ПОНЯТТЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Оцінні поняття вживаються в багатьох нормативно-правових актах, не виключенням є і Кримінальний кодекс України. Існування оцінних понять в праві викликає жваві дискусії в наукових колах. Це пов'язано з тим, що, з одного боку, важко зовсім виключити оцінні поняття з нормативно-правових актів через власне функціонування (призначення) останніх – регулювання багатьох сторін суспільного життя. З іншого – надмірне вживання оцінних понять може призводити до свавілля під

час тлумачення їх, оскільки застосування норми в кожному випадку, де є оцінне поняття, потребує індивідуального суб'єктивного тлумачення норми.

До оцінних понять в теорії права у окремих монографічних дослідженнях звертались такі вчені як О. В. Веренкіютова, В. М. Косович, Т. В. Кашаніна, Д. М. Левіна, О. Є. Фетисов. Оцінні поняття стали предметом вивчення в дисертаційних дослідженнях різного галузевого спрямування, зокрема, адміністративного (В. В. Ігнатенко, Т. О. Коломоєць), трудового (О. А. Степанова, С. М. Черноус), кримінально-процесуального (С. С. Безруков, І. А. Тітко) права.

Особливий інтерес до оцінних понять простежується в кримінальному праві. Це питання досліджували предметно в своїх дисертаціях такі науковці як О. В. Кобзева, В. В. Пітецький, С. Д. Шапченко, О. С. Шуміліна, також в межах дослідження інших кримінально-правових проблем звертались до оцінних понять З. А. Загинеї, М. І. Панов, О. В. Степаненко, М. І. Хавронюк та багато інших науковців.

Чим же зумовлений такий інтерес до проблеми оцінних понять в праві? Передусім це неоднозначність ставлення в науці до ролі оцінних понять в законі. Крім того, помилки в правозастосуванні, пов'язані з використанням в нормативно-правових актах оцінних понять, потребують однозначного вирішення цієї проблеми.

Загалом роль оцінних понять в кримінальному законі науковцями розцінюється неоднозначно. Одна група вчених висловлюється про те, що наявність оцінних понять є вкрай небажаним явищем в тексті кримінального закону, тому їх всіляко слід уникати, а то й взагалі вилучити або ж пояснювати кожен у КК України. Так, наприклад, на думку Заруцького О. В., наявність оцінних понять не узгоджується з ч. 3 ст. 3 КК України [3, с. 47–50], яка встановлює «злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим кодексом». Останнє положення підтверджує принцип правової визначеності, відповідно до якого кримінальний закон повинен бути доступним, передбачуваним, чітким в частині визначення злочину і покарання за нього, наявності підстав і процедури визнання особи винною у вчиненні злочину тощо [6, с. 9].

Представники іншої точки зору визначають позитивну роль оцінних понять в законі, зокрема і кримінальному. Так, оцінні поняття забезпечують гнучкість кримінально-правового регулювання [4], забезпечуючи законодавчу та нормотворчу економію, надають можливість максимально лаконічно, компактно найбільш повно описати ту сукупність явищ, предметів, які охоплюються обсягом оцінного поняття; допомагають запобігти законодавчій інфляції в Україні [2]; є способом закріплення індивідуалізації та диференційованості відповідальності [1]; виступають

важелем, за допомогою якого у результаті реалізації суддями права на розсуд досягається певна стабільність й упорядкованість, а також баланс у суспільних відносинах [5].

Погоджуємось з першою групою науковців в тому, що кримінально-правові норми повинні володіти найбільш високим ступенем чіткості і зрозумілості, тому що встановлюють найсуворіший вид юридичної відповідальності, орієнтують усіх на неухильне виконання кримінально-правових приписів, а використання оцінних понять дещо порушує вказані вимоги. Надмірність оцінних понять в кримінальному законі, їх неузгодженість, відсутність орієнтирів для правозастосовника в конкретних ситуаціях часто призводить до помилок та різного застосування у схожих ситуаціях.

Втім, відмовитися взагалі від оцінних понять при формулюванні тексту кримінального закону є неможливим, так як використання виключно казуїстичного викладу кримінально-правових норм занадто звужить сферу кримінально-правового впливу, позбавить кримінальне право можливості реагувати на постійні зміни і виклики суспільства. А оскільки наявність оцінних понять – явище, якого не уникнути, необхідно зважати на правила їх вживання у тексті кримінального закону, а також правила тлумачення їх правозастосовними органами. Саме формулювання таких правил сприятиме правильному розумінню кримінально-правової норми.

Оцінні поняття належать до лексичних засобів, становлять пласт лексики кримінального закону, що має свої особливості, серед яких можна виділити наступні.

По-перше, це відкритість, незамкненість змісту, невичерпність обсягу оцінного поняття. Навіть якщо оцінне поняття тлумачиться вищим судовим органом, таке тлумачення носить поширювальний характер, все рівно суд лише орієнтує певним чином на розуміння оцінного поняття, залишаючи частину повноважень щодо оцінки конкретної правової ситуації правозастосовним органам.

По-друге, наявна суб'єктивна оцінка такого поняття. Так, певні об'єктивні обставини, пов'язані з учиненим правопорушенням, немов проходять через призму системи цінностей конкретного суб'єкта, який сприймає і в подальшому тлумачить кримінально-правову норму з наявним оцінним поняттям.

По-третє, зміст оцінного поняття конкретизується у ході кримінального провадження. Конкретний юридичний факт – своєрідний об'єктивний початок, який обмежує суб'єктивізм. Цей факт правозастосовник повинен співвіднести не лише з власною суб'єктивною системою цінностей, але й з цінностями, які об'єктивно склались на певному історичному етапі розвитку суспільства. І тут важливо згадати про орієнтир,

«стандарт» оцінного поняття, про наявність якого неодноразово наголошувалось в доктрині кримінального права.

Погоджуючись з тим, що уникнути взагалі оцінних понять неможливо, у доктрині кримінального права слід чітко визначити шляхи для подолання негативних тенденцій при вживанні оцінних понять у кримінальному законі, які призводять і до порушення такої властивості кримінального закону як його зрозумілість.

Література:

1. Веренкіотова О. В. Оціночні поняття у правових актах: теорія та практика реалізації [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ольга Валеріївна Веренкіотова; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2013. – 20 с.
2. Загиней З. А. Герменевтика кримінального закону України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Загиней Зоя Аполлінаріївна; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2016. – 39 с.
3. Заруцький О. В. Оціночні ознаки в складі злочину хуліганство (ст. 296 Кримінального кодексу України) / О. В. Заруцький // Наукові записки: юридичні науки. – 2004. – Т. 26. – С. 47–50.
4. Кобзева Е. В. Оценочные признаки в уголовном законе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Е. В. Кобзева. – Саратов, 2002. – 32 с.
5. Макаренко А. С. Суддівський розсуд при призначенні покарання в Україні: монографія / А. С. Макаренко; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса: Юрид. літ., 2013. – 269 с.
6. Панов М. І. Принцип правової визначеності у практиці Європейського суду з прав людини і проблеми якості кримінального законодавства України / М. І. Панов // Проблеми законності. – 2015. – Вип. 128. – С. 8–19.

УДК 343.222

БОРИСОВА Олена

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЯК ОСОБЛИВОГО ВИДУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХОДУ

В діючому кримінальному законі України закріплена видова норма, диспозиція якої орієнтований на визначення змісту інституту звільнення від кримінального покарання. Зокрема, в ст. 74 КК України законодавець визначає, що звільнення засудженого від покарання або його подальшого відбування, заміна більш м'яким покаранням, а також пом'якшення призначеного покарання за винятком звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію або акту про помилування, може застосовуватися тільки судом у випадках, передбачених кримінальним законом.

Наведену законодавчу характеристику звільнення від кримінального покарання не можна визнати достатньо вдалою, хоча окремі позитивні моменти допускають схвалення і подальшої розробки. Зокрема, пред-

ставляється справедливою використана законодавцем вказівка на процесуальну складову зазначеного інституту, яка визначена у положенні про суб'єкт, який має право звільняти від кримінального покарання, тобто про суд. До матеріальної складової віднесене положення про можливість застосування даного інституту виключно з підстав, передбачених кримінальним законом України. Однак, відповідний інститут представляється більш складним ніж він описаний у діючому кримінальному законі, що вимагає звернення до більш детального аналізу змістовних характеристик звільнення від покарання на підставі яких може бути запропонована дефініція звільнення від кримінального покарання та визначені основні його ознаки, на підставі яких існує можливість розмежування звільнення від покарання та суміжних інститутів кримінального права, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності.

По-перше, слід зазначити, що звільнення від кримінального покарання має всі підстави визначитися як окремий кримінально-правовий захід, правові положення щодо регламентації застосування якого можуть розглядатися як інститут звільнення від кримінального покарання. Слід підтримати висловлену точку зору професором Козаченком О.В., який запропонував розглядати категорію «кримінально-правовий захід» в якості самостійної, універсальної кримінально-правової категорії, яка виступає своєрідним уособленням субстрату кримінально-правового впливу в різних формах його існування – як тих, що характеризуються примусовим (покарання, судимість, інші кримінально-правові заходи тощо), так і тих, що характеризуються домінуючим заохочувальним (звільнення від кримінальної відповідальності, засудження із звільненням від призначення покарання, звільнення від покарання тощо) впливом [1]. Слід підтримати позицію науковців, які пропонують розглядати кримінально-правовий захід в якості системи нормативно визначених і адаптованих до особливостей національної ментальності заходів впливу, які, в залежності від виду, орієнтовані на кару, виправлення, превенцію, перевиховання, надання медичної допомоги, реституцію та компенсацію, профілактику та попередження, реабілітацію та заохочення, підставою для застосування яких є вчинення особою злочинного або об'єктивно неправомірного діяння, яке посягає на систему соціальних цінностей, що формується на засадах незаперечного визнання домінування природних прав і свобод людини.

По-друге, враховуючи, що кримінально-правові заходи мають різноплановий, багатовекторний характер слід визначити, що звільнення від покарання відноситься до реабілітаційно-заохочувальних кримінально-правових заходів, які являють собою систему прийомів і способів впливу на поведінку особи, яка вчинила злочин, з метою спонукання особи до соціально-позитивної поведінки шляхом пом'якшення або відмови від

застосування примусового кримінально-правового впливу, за виключенням заходів, які мають реституційно-компенсаційний характер [2].

По-третє, за своїм змістом звільнення від кримінального покарання полягає у відмові держави від здійснення функції кари, яка реалізується в процесі переживання особою позбавлень та обмежень, які супроводжують застосування покарання. Функція кари займає особливе і визначальне місце серед основних напрямків впливу на суспільні відносини у зв'язку з вчиненням особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом в якості кримінального правопорушення (злочину) [3].

По-четверте, звільнення від покарання застосовується тільки відносно обвинуваченого, тобто особи, щодо якої здійснюється судове провадження на підставі або розгляду обвинувального акту (§ 3 Глави 24 КПК України), або затвердження судом угоди про примирення чи про визнання винуватості (Глава 35 КПК України) [4].

По-п'яте, призначенням звільнення від покарання є диференціація кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Ми підтримуємо точку зору тих науковців, які вважають, що диференціація кримінальної відповідальності представляє собою діяльність Верховної Ради України, яка полягає в нормативному закріпленні на загальному для всіх випадків рівні правил притягнення до кримінальної відповідальності, які враховують суспільну небезпеку діяння. Ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, а також види покарання, які встановлені законом і застосування яких по відношенню до окремого кримінального правопорушення визнається справедливим [5].

По-шосте, звільнення від покарання застосовується виключно з підстав, передбачених кримінальним законом. В цілому підстави для звільнення від покарання можна охарактеризувати як такі, що мають загальний, так і особливий (спеціальний) характер. Що стосується загальних підстав звільнення від покарання та його відбування, то вони мають наскрізний по відношенню до умов застосування покарання характер і визначаються в ст. 74 КК України. Крім того, загальні підстави звільнення від покарання мають ярко виражений імперативний характер, тобто за їх наявності особа повинна бути звільнена від кримінального покарання у спосіб, передбачений законом. Загальною підставою звільнення від кримінального покарання слід визнати декриміналізацію суспільно небезпечного діяння. Під декриміналізацією слід розуміти таку діяльність законотворчого органу, відповідно до якої діяння, що в законі визначалось як кримінальне, втрачає відповідні ознаки і його вчинення не тягне за собою кримінальну відповідальність у будь якій формі, в тому числі і покарання. Другою загальною підставою слід визнати випадок зміни положень кримінального закону в частині пом'якшення покаран-

ня. У випадку, якщо після ухвалення вироку набрав чинності закон, відповідно до якого зменшується верхня межа покарання, то особа звільняється від покарання у тій частині, яка утворюється різницею між верхньою межею покарання за скрованим положенням і цією ж межею покарання відповідно до нового закону. До особливих (спеціальних) підстав звільнення від кримінального покарання діюче законодавство відносить: звільнення від покарання за хворобою; звільнення від відбування покарання на підставі закону України про амністію або акта про помилування, а також виключно до неповнолітніх застосовується звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

На підставі виділених ознак звільнення від кримінального покарання можна зробити узагальнюючий висновок, що під звільненням від кримінального покарання слід розуміти заохочувально-реабілітаційний кримінально-правовий захід, застосуванням якого реалізується положення сучасного кримінального закону про необхідність диференціації кримінальної відповідальності, змістом якого є відмова держави від здійснення функції кари відносно особи, визнаної винною у вчиненні правопорушення і який застосовується виключно з підстав, передбачених кримінальним законом і у порядку, визначеному кримінально-процесуальним законодавством.

Література:

1. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір: монографія / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2011. – 504 с.; Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 216 с.; Козаченко О. В. Об'єктивні та суб'єктивні властивості кримінально-правових заходів // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 8–9 жовтня 2015 / редкол.: В. Я. Тацій (головний редактор), В. І. Борисов (заступник головного редактора) та інші. – Харків: Право, 2015. – С. 78–84.; Козаченко О. Ознаки та властивості кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу: Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія / за ред. професорів О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. – Миколаїв: Іліон, 2016. – С. 31–51.
2. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічна концепція // Право України. – 2013. – № 1–2. – С. 351–357.
3. Козаченко О. В. Змістовні та суттєві властивості покарання: наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 9–10 жовтня 2014 року / редкол. В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та інші. – Х.: Право, 2014. – С. 121–126.
4. Козаченко О. В. Кримінальний процес: конспект лекцій / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – 320 с.
5. Чугаев А. П. Основы дифференциации ответственности и индивидуализации наказания / А. П. Чугаев. – Москва, 2005. – 319 с.

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ КРАЇН ЄВРОПИ

Інститут звільнення від покарання це певний заохочувальний кримінально-правовий захід, застосуванням якого реалізується положення сучасного кримінального закону про необхідність диференціації кримінальної відповідальності [8, с. 187]. Заохочувальні кримінально-правові заходи, що застосовуються виключно щодо неповнолітніх, здатні реально запобігати вчиненню ними нових кримінальних правопорушень і сприяти виправленню підлітків.

Аналізові проблем, пов'язаних із звільненням неповнолітніх від покарання присвячено праці багатьох учених: Васильківського І. П., Вечерової Є. М., Гончар Т. О., Козаченка О. В., Мирошніченко Н. М., Ямкової О. О. та інших.

Проведення вибіркового порівняльно-правового аналізу кримінального законодавства зарубіжних країн та України щодо звільнення від покарання неповнолітніх дозволяє визначити ступінь розвитку зазначеного інституту в нашій державі. Порівняльний метод дозволяє виділити ті чи інші особливості підстав та умов звільнення від покарання неповнолітніх, а найбільш прогресивні положення можуть бути запозичені вітчизняним законодавцем у кримінальному праві.

Гуманний підхід у питанні звільнення неповнолітнього від покарання, у тому числі із застосуванням примусових заходів виховного характеру, прослідковується в багатьох країнах Європи. Розглянемо особливості досліджуваного нами інституту кримінального права на прикладі наступних країн: Німеччина, Франція, Латвія, Литва, Естонія. Кримінальне законодавство вищезазначених європейських країн містить окремі положення або інститути, що регламентують особливості звільнення від покарання неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

В свою чергу кримінальне право ФРН значну увагу приділяє саме питанням звільнення від покарання неповнолітніх, як альтернативи покаранню за вчинене кримінальне правопорушення. Відповідно до Кримінального кодексу ФРН [6] та Закону «Про правосуддя для неповнолітніх» [11] до неповнолітньої особи можуть бути застосовані наступні заходи кримінально-правового впливу: *виховні заходи, примусові заходи, заходи виправлення та безпеки, покарання*. Законом також встановлюється наступні вікові групи неповнолітніх осіб: з 14 до 18 та молодь у віці від 18 до 21 року.

Абзац 2 параграфу 5 Закону «Про правосуддя для неповнолітніх» (Jugendgerichtsgesetz) встановлює, що суд призначає покарання тільки у тому випадку, коли виховні заходи впливу є недостатніми для виправлення поведінки неповнолітнього. При призначенні виховних заходів критерієм виступає не тяжкість злочину, (як це зазначено у КК України), а потреба у вихованні підлітка [9, с.146].

В німецькому праві звільнення від покарання неповнолітнього із застосуванням примусових заходів виховного характеру має першорядне значення. За своїм внутрішнім переконанням суддя приймає рішення щодо такого суб'єкта у кожному окремому випадку. Згідно із законодавством ФРН неповнолітні віком від 14 до 18 років підлягають кримінальній відповідальності лише у разі, якщо на момент вчинення діяння вони є достатньо зрілими за своїм моральним і духовним розвитком. Тобто на перший план виходить спроможність неповнолітнього повною мірою усвідомлювати протиправність та суспільну небезпечність власної поведінки, а також можливість діяти відповідно до такого усвідомлення [2, с.202].

Отже, кримінальне законодавство ФРН видається більш гнучким у порівнянні із законодавством України щодо можливості та доцільності притягнення осіб у віці від 14 до 21 року до кримінальної відповідальності.

Систему виховних заходів у німецькому кримінальному праві, що можуть бути застосовані до неповнолітнього правопорушника в разі звільнення його від покарання, складають наступні два види: 1) вказівка, 2) припис. Більш суворими заходами, що можуть бути застосовані до неповнолітнього правопорушника, якого звільняють від покарання відповідно до Закону «Про правосуддя для неповнолітніх» виступають «виправні заходи», що в свою чергу виступають проміжним інститутом між виховними заходами та покаранням. Суд призначає виправні заходи, якщо застосування покарання для неповнолітніх недоцільно, однак необхідно, щоб неповнолітній усвідомив, що зобов'язаний відповідати за свої дії. Виправні заходи не тягнуть правових наслідків покарання [1, с.114].

Питання звільнення неповнолітніх від покарання неповнолітніх у Франції регулюється спеціальним законом – «Ордонансом про правопорушення неповнолітніх» від 2.02.1945 року [10] та Кримінальним кодексом Франції [7]. Відповідно до статті 122-8 Кримінального кодексу Франції неповнолітні у віці від 16 до 18 років, у випадку вчинення вперше злочину невеликої тяжкості, середньої тяжкості та тяжкого злочину (як виключення, коли неповнолітня особа, в силу свого розумового розвитку не в повній мірі оцінює свої дії) підлягають звільненню від покарання із застосуванням до них заходів безпеки, допомоги, нагляду або виховання.

У кримінальному законодавстві Литовської Республіки визначено особливий (спеціальний) вид звільнення від покарання – інститут застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх. Відповідно до статті 66 Кримінального кодексу Литви суд може звільнити неповнолітнього від покарання та застосувати примусові заходи виховного характеру, при цьому враховуючи всі обставини кримінального правопорушення та особу обвинуваченого. Стаття 82 Кримінального кодексу Литовської Республіки передбачає види примусових заходів виховного характеру. Більшість з них також передбачені і в українському кримінальному законодавстві. На наш погляд, цікавим та ефективним виховним заходом виступають безоплатні роботи виховного характеру[5].

В Латвії кримінальна відповідальність для неповнолітніх встановлюється з 14 років. Питання щодо звільнення неповнолітнього від покарання регулюється Кримінальним кодексом Латвії та окремим законом «Про освітні та виправні заходи» [4]. Неповнолітня особа може бути звільнена від покарання у випадку, якщо вона вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості у віці 14 до 16 років. При цьому застосування освітніх та виховних заходів можливе як при звільненні від покарання, так і при звільненні від його відбування.

В Естонії примусові заходи виховного характеру розглядаються в двоаспектному плані: як спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності, так і як вид звільнення від покарання неповнолітніх (стаття 10 Кримінального кодексу Естонії) [3].

Такий підхід підтримує і український законодавець (стаття 97, 105 Кримінального кодексу України). Відповідно до статті 67 Кримінального кодексу Естонії примусовими заходами виховного впливу є: поміщення неповного до спеціальної навчально-виховної установи та поміщення до лікувально-виховної установи.

Таким чином, провівши дослідження окремих положень кримінального законодавства країн Європи (Німеччина, Франція, Литва, Латвія, Естонія) щодо звільнення від покарання неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру та їх видів (форм), можливо сформулювати наступні висновки:

1. В аналізованих нами країнах регулювання питання звільнення від покарання неповнолітніх міститься або в нормах Кримінального кодексу, або в нормах, що містяться в спеціалізованих законах (Франція, Німеччина, Латвія)
2. Наявність спеціальних законів, демонструє особливий підхід законодавця європейських країн у питанні звільнення неповнолітніх від покарання
3. Кримінальний кодекс Литовської республіки не лише називає примусові заходи виховного впливу, що можуть бути призначені неповнолітнім при звільненні від покарання, але й чітко визначає

їх зміст в окремих статтях. На нашу думку, закріплення схожих норм у Кримінальному кодексі України позитивно вплине на практику застосування відповідного примусового заходу виховного характеру.

4. Цікавим та ефективним виховним заходом виступають безоплатні роботи виховного характеру, що призначаються неповнолітньому у зв'язку зі звільненням його від покарання за вчинене кримінальне правопорушення. Саме праця виховує у неповнолітнього такі якості, як дисциплінованість та розуміння необхідності самостійно заробляти кошти. Зазначений захід, на нашу думку, міг би знайти своє відображення і в Кримінальному кодексі України.

Література:

1. Гончар Т. О. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх у німецькому праві / Т. О. Гончар // Правова держава. – 2011. – № 13. – С. 112–116.
2. Дзюба А. Ю. Заходи кримінально-правового впливу на неповнолітніх правопорушників за кримінальним законодавством ФРН / А. Ю. Дзюба // Питання боротьби зі злочинністю. – 2014. – Вип. 28. – С. 199–207.
3. Кримінальний кодекс Естонії від 6.06.2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.law.edu.ru/norm/norm.
4. Кримінальний кодекс Латвії від 8.06.98 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.law.edu.ru/norm/norm.
5. Кримінальний кодекс Литовської Республіки від 26.09.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.law.edu.ru/norm/norm.
6. Кримінальний кодекс Німеччини в редакції від 13.11.97 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.law.edu.ru/norm/norm.
7. Кримінальний кодекс Франції від 01.01.1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.law.edu.ru/norm/norm.
8. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / під ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 216 с.
9. Мирошниченко Н.М. Виховні заходи, що застосовуються до неповнолітніх за кримінальні правопорушення: зарубіжний досвід / Н.М. Мирошниченко // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – № 3. – 2015. – С. 146–152.
10. «Ордонанс про правопорушення неповнолітніх» від 2.02.1945 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/www.legifrance.gouv.fr/affichertexte.do?cidtexte=legit-ext000006069158](http://www.legifrance.gouv.fr/affichertexte.do?cidtexte=legit-ext000006069158).
11. Про правосуддя для неповнолітніх» Jugendgerichtsgesetz – JGG. 1953. In der Fassung der Bekanntmachung vom 11. Dezember 1974 (BGBl. I, S. 3427). [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.datenschutz-berlin.de/recht/de/rv/szprecht/jgg/teil-12.htm#1>.

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ ЩОДО СПІВУЧАСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЇ

На сьогоднішній день у зв'язку з встановленням країн як демократичних і правових держав перед органами влади стоїть ряд невідкладних і важливих завдань. Одним з таких завдань є удосконалення протидії злочинності, якій властивий підвищений ступінь суспільної небезпечності. До таких відносять злочини, що вчинюються у співучасті. Підвищена суспільна небезпечність цих злочинів викликана, насамперед, важливістю об'єкта кримінального правопорушення, а також можливістю застосування співучасниками більш ефективних способів підготовки, вчинення, приховування суспільно небезпечних діянь.

Питання щодо визначення співучасті є досить суперечливим на сьогоднішній день. Його чітке вирішення необхідне для правильного з'ясування характеру та рівня суспільної небезпеки спільно вчиненого злочину, належної кваліфікації діянь співучасників і правильного призначення покарання.

Детальне вивчення наукових праць показує, що зазначеному питанню у літературі не приділяється достатньо уваги. Проте, загальнотеоретичні положення, що стосуються співучасті у європейських країнах відомо, наведено у працях таких вчених як: Абакумова Ю. В., Пионтковский А. А., Хавронюк М. І.

В законодавстві окремих країн поняття співучасті відсутнє (наприклад у кримінальному кодексі Австрії, Бельгії, Болгарії, Іспанії, Франції, ФРН тощо). У законодавстві інших держав поняття співучасті визначено частково. Наприклад, у КК Данії визначається співучастю сприяння виконанню злочинного діяння підбурюванням, порадою або дією. У більшості країн СНД визначається не тільки поняття співучасті, а й детально розкриваються характеристики видів співучасників. Зокрема, ст. 26 розділ VI «Співучасть у злочині» КК України так визначає поняття співучасті: «співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину» [3, с. 83]. Стаття 27 КК України визначає види співучасників – виконавця, організатора, підбурювача та пособника. Практично той самий підхід ми спостерігаємо в КК Азербайджанської Республіки, КК Республіки Вірменія, КК Республіки Білорусь, КК Російської Федерації тощо.

Різні підходи існують при визначенні кількості співучасників (два, три або більше), спільності їх діянь, а також при визначенні ознак суб'єк-

тивної сторони. Наприклад, у КК Латвійської Республіки співучастю визначається не тільки спільна дія, але й бездіяльність особи. У КК Сан-Марино та КК Італії передбачена можливість співучасті у злочині, вчиненому з необережності. КК України виділяє питання форм співучасті, залежно від суб'єктивних ознак, а саме: вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією (ст. 28), розкриває питання кримінальної відповідальності співучасників (ст. 29) і організаторів та учасників організованої групи чи злочинної організації (ст. 30). Окрема увага приділяється питанням добровільної відмови співучасників (ст. 31 КК України) [3].

Аналіз норм КК України, Росії, Білорусії свідчить, що виконавець підлягає кримінальній відповідальності за статтею Особливої частини КК, що передбачає вчинений ним злочин, а організатор, підбурювач і пособник – не тільки за статтею Особливої частини КК, а й обов'язковим посиленням на відповідну статтю Загальної частини КК. Наприклад, у КК України при визначенні кримінальної відповідальності організатора, підбурювача і пособника потрібне обов'язкове посилення на ст. 27 КК України [3].

Схожі підходи до визначення кримінальної відповідальності співучасників застосовані в КК Австрії, ФРН та деяких інших країн. Наприклад, за КК ФРН співучасники караються так само, як і виконавець злочину, оскільки, як нами зазначалось, у законодавстві цієї країни загальне поняття співучасті відсутнє. Однак при призначенні покарання пособнику злочину, на відміну від виконавця, воно повинно бути нижчим. У КК Австрії кожен зі співучасників повинен нести покарання «в межах своєї вини».

Італійське кримінальне законодавство виділяє декілька обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність при вчиненні злочину у співучасті, а саме підвищується відповідальність особи, що схилила до здійснення кримінального правопорушення неповнолітнього, який не досягнув 18-ти років, або особу, що має певні фізичні чи психічні вади (ч. 1 п. 4 ст. 112 КК Італії). У цьому випадку виконавець є неосудним або не підлягає відповідальності через неповноліття. Якщо ж до числа співучасників входить особа неосудна, або яка не підлягає покаранню, то підбурювач до злочину несе підвищену відповідальність. Обставини, що пом'якшують відповідальність, при співучасті передбачені ст. 114 КК Італії, а саме: покарання може бути пом'якшене особам, залежним від підбурювача, а також схильним до вчинення злочинного діяння особам, що не досягли 18-ти років, розумово відсталим або психічно хворим, якщо вони не були визнані неосудними.

Досить схожі підходи до визначення кримінальної відповідальності співучасників існують у КК Фінляндії та КК Литовської Республіки. Зок-

рема, за КК Литовської Республіки всі співучасники, незалежно від їх ролі у вчиненні злочину, підлягають кримінальній відповідальності як виконавці. У КК Фінляндії співучасники також відповідають за вчинений умисний спільний злочин як виконавці. Однак при визначенні виду та міри покарання враховується ступінь участі кожного співучасника та певна стадія (замах на злочин, закінчений злочин) [4].

Не можна оминати й правил, за якими визначається кримінальна відповідальність за окремими формами співучасті, а саме організована група та злочинна організація. Треба вказати, що такі форми співучасті виділяються окремо у КК України, Білорусії, Литовської Республіки, Республіки Молдова, Російської Федерації. Незважаючи на те, що визначення понять «організована група» та «злочинна організація» за законодавством цих країн не завжди збігаються (за кількістю учасників, за ознаками та розподілом дій тощо), підходи до притягнення до кримінальної відповідальності та призначення покарання в узагальненому виді є досить схожими, адже, як ми зазначали, організована злочинність та її різновиди, такі, як організована група та злочинна організація, – це найбільш небезпечні форми співучасті.

Як зазначається в законодавстві вказаних країн, організовані групи та злочинні організації створюються для вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, у тому числі й тих, що мають транснаціональний характер. Невипадково, що, наприклад, терористичні групи та терористичні організації практично ототожнюються за характеристиками учасників та характером своїх дій із організованими групами та злочинними організаціями. Ще одна низка діянь, притаманних указаним формам співучасті, – це діяльність щодо легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом.

Як правило, в законодавстві України, Білорусії, Литовської Республіки, Республіки Молдова, Російської Федерації, Республіки Грузія, Республіки Узбекистан участь у діяльності організованих груп та злочинних організацій є обставиною, що обтяжує кримінальну відповідальність [2, с. 117-121].

У частині країн Європи, оскільки в законодавстві не визначено форм співучасті, як і самого поняття співучасті, за вчинення таких злочинів передбачена можливість підвищення покарання кожному з учасників. Наприклад, у КК Австрії, КК Польщі, КК Швейцарії, КК Туреччини, КК Естонської Республіки при вчиненні тяжких злочинів насильницького спрямування значно підвищується кримінальна відповідальність, якщо злочин вчинено спільно кількома особами за попередньою змовою.

Як слушно зазначає М. І. Хавронюк, незважаючи на те, що в КК Франції не визначено форм співучасті, надається розгорнута характеристика участі в організованій групі, організованій банді та організації зловмис-

ників і хоча певні положення французького законодавця не є досконалими, ним підкреслюється намагання підвищити відповідальність учасників цих груп. На думку науковця, підвищена увага французького законодавця, «яку він приділяє навіть зародковим формам злочинної організації, свідчить про те, що він має намір карати за будь-яку змову кожного її учасника як виконавця (співвиконавця) злочину особливого роду – змови, зібрання тощо – і схильний ігнорувати те, ким (виконавцем чи пособником) повинен виступати реально той чи інший учасник» [5, с. 255].

Щодо притягнення до кримінальної відповідальності осіб у складі організованих груп та злочинних організацій, то існує складність у відмежуванні цих понять. Як наголошується українським законодавцем, специфіка злочинної організації полягає в більш стійкому характері дій, наявності ієрархічної структури, цільовій спрямованості дій, здійснення керівних та координаційних дій щодо інших учасників організації [2, с. 117–121].

Отже, сьогодні, коли Україна вступила на шлях поступового реформування кримінального законодавства, необхідно враховувати не тільки вплив зовнішніх факторів – глобалізацію світового господарства, побудову єдиного соціального простору ЄС і поступове входження до нього України, а й необхідність приведення законодавства України у відповідність до універсальних стандартів прав людини ООН та Ради Європи.

Необхідно звернутися до досвіду регулювання кримінальної відповідальності співучасників та її меж. Проаналізувавши КК України, кримінальне законодавство іноземних країн, які активно протидіють груповій та організованій злочинності, наукові розробки вчених, можемо стверджувати про нагальну потребу визначити особливості такої співучасті з метою забезпечення міжнародного співробітництва щодо протидії злочинам, вчиненим у співучасті, а особливо таким формам, як організована злочинність та злочинна організація.

Як зрозуміло, доцільно вивчити деякі відповідні зарубіжні нормативно-правові акти та наукові розробки, які становлять значний теоретичний та практичний інтерес, але залишаються мало відомими в Україні. Доцільно було б використати такий досвід з урахуванням особливостей національного розвитку.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26.
2. Абакумова Ю. В. Відповідальність співучасників за кримінальним законодавством України та іноземних держав / Ю. В. Абакумова // Право і безпека. – № 4 (46). – 2012. – С. 117–121.
3. Кримінальний кодекс України: наук.-практ.комент / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – К.: Ін Юре, 2003. – 1208 с.

4. Современное зарубежное уголовное право: в 3 т. Т.2. Финляндия, Швейцария [ред. И с предисл. А. А. Пионтковского; пер. с нем. С. Л. Либермана]. – М.: Изд-во иностр. лит., 1961. – 550 с.
5. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія / М. І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

УДК 343.28/.29

ЕРМЕНЧУК Владилена

ПРИМИРЕННЯ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Наявність в чинному законодавстві норми, передбаченої ст. 46 КК «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим» є безпосереднім проявом гуманізму, справедливості та законності. Саме ця норма є «закріпленням відомого зарубіжному законодавству інституту медіації як альтернативного способу врегулювання кримінально-правових конфліктів, в основу якого покладено посередництво у примиренні сторін» [3, с. 127].

Виходячи з розташування даної норми у розділі IX «Звільнення від кримінальної відповідальності», логічним є віднесення її до інституту звільнення від кримінальної відповідальності. У свою чергу звільнення від кримінальної відповідальності є одним заохочувальних кримінально-правових заходів, що «являють собою систему прийомів і способів впливу на поведінку особи, яка вчинила злочин (кримінальний проступок), з метою спонукання такої особи до соціально-позитивної поведінки шляхом пом'якшення або відмови від застосування примусового кримінально-правового впливу, за виключенням заходів, які мають компенсаційний характер» [2, с. 182]. З цього визначення випливає, що примирення винного з потерпілим є однією із загальних підстав заохочувального заходу.

Стаття 46 передбачає: «Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду» [1].

Із зазначеного припису можна виокремити умови, сукупність яких дозволяє застосувати дану норму на імперативних засадах.

Розглянемо кожну із умов. Так, стосовно того, що слід розуміти під «вчиненням злочину вперше» в теорії кримінального права суттєвих протиріч немає. Злочином, вчиненим вперше, визнається діяння, що передбачене Кримінальним кодексом України і яке особа фактично раніше не вчиняла, чи діяння, вчинене вперше в юридичному розумінні, тоб-

то можливо особа раніше вже чинила злочин, але всі його юридичні наслідки анульовано, наприклад, у зв'язку із зняттям або погашенням судимості. Відповідно до чинного КК України, злочин визнається вчиненим вперше, якщо: злочин є фактично вчиненим у перший раз; особу за раніше вчинений злочин було звільнено від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених ст. ст. 45-48 КК України; за раніше вчинений злочин закінчилися строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49 КК України); особу, засуджену за вчинення злочину, було звільнено від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК України); особу за вчинений злочин було засуджено без призначення покарання або звільнено від покарання чи вона відбула покарання за діяння, злочинність і караність якого усунута законом, оскільки така особа не вважається судимою відповідно до ч. 3 ст. 88 КК України; особа не вважається судимою у зв'язку з реабілітацією (ч. 4 ст. 88 КК України); збігли строки погашення судимості чи судимість знято судом (ст. ст. 89, 91 КК України).

Відповідно до ч. 2,3 ст. 12 КК України злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Злочином середньої тяжкості є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Крім того, злочин середньої тяжкості має бути вчинений лише з необережної форми вини (злочинна самовпевненість та злочинна недбалість).

Стосовно такої умови як заборона звільняти від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням за корупційні злочини, то слід зазначити, що цим положенням КК України був доповнений Законом України № 1698-VII від 14.10.2014 р. Відповідно до примітки статті 45 КК України «корупційними злочинами відповідно до цього Кодексу вважаються злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 КК». Вказані в цьому переліку злочини є умисними, тому хоча серед них є середньої тяжкості, вони не підпадають під вищевказану умову. Санкції вказують на те, що серед вказаних в примітці злочинів лише злочини, передбачені ст.ст. 357 (вчинений шляхом зловживання службовим становищем), 210, 354, 364-1, 365-1, 368-2, 368-3, 368-4, 369-2 є злочинами невеликої тяжкості, однак законодавець встановив обмеження на звільнення від кримінальної відповідальності, навіть за наяв-

ності інших формальних умов, за вчинення саме цих злочинів. Такий крок слід розцінювати як один із засобів боротьби з корупцією.

Наступною умовою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим є те, що винна особа повинна відшкодувати завдані нею збитки або усунути заподіяну шкоду, до якої слід віднести будь-яку шкоду, що заподіяна потерпілому злочинцем: майнову та/або моральну.

Ще однією умовою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим є дійсність досягнення примирення між правопорушником та потерпілим. Згідно з п. 4 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12 примирення винної особи з потерпілим (потерпілими) належить розуміти як акт прощення її ним (ними) у результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором та з яких мотивів [4].

Отже, примирення винного з потерпілим передбачене як підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності. У свою чергу для застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим необхідна сукупність відповідних умов: по-перше, злочин має бути вчинений вперше; по-друге, має бути вчинено злочин, що підпадає під категорію злочинів невеликої або середньої тяжкості; по-третє, форма вини при вчиненні злочину невеликої тяжкості може бути як умисною, так і необережною, а щодо злочину середньої тяжкості – тільки необережною; по-четверте, вчинений злочин не є корупційним; по-п'яте, винна особа повинна відшкодувати завдані нею збитки або усунути заподіяну шкоду; по-шосте, це дійсне досягнення примирення між правопорушником та потерпілим.

Література:

1. Кримінальний кодекс України, від 5 квіт. 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. професора Козаченка О.В. – Миколаїв: Іліон. 2016. – 216 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук, О. О. Дудоров, М. І. Мельник. – К.: Канон, А.С.К., 2001. – 1104 с.
4. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 // Вісник ВСУ. – 2006. – № 2. – С. 14.

МІСЦЕ ІНСТИТУТУ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

На сьогодні проблема злочинності неповнолітніх є однією з найбільш вагомих правових та соціальних проблем, які привертають увагу як практиків так й науковців. Одним з найважливіших питань є створення юридичного поля, що визначало б основні аспекти, які направлені на протидію злочинності неповнолітніх, оскільки проблема злочинності серед неповнолітніх виступає певною трагедією держави, так як неповнолітні внаслідок їх соціально-економічного становища повинні вибирати – бути їм законослухняними чи ставати злочинцями.

Основною ознакою кримінально-правових заходів виступає соціальна справедливість. З юридичної точки, дана ознака розглядається як відповідність між дінням та відданням, правами та обов'язками, між працею та винагородою [1, с. 29]. При призначенні певного кримінально-правового заходу необхідно враховувати не тільки суспільну небезпеку діяння, але й особу, що його вчинила. Так, до неповнолітніх осіб достатнім є застосування примусових заходів виховного характеру, що буде більш доречним та справедливим із соціальної точки зору.

Відповідно до ч. 2 ст. 105 Кримінального кодексу України від 05.04.2001 року № 2341-III примусовими заходами виховного характеру вважаються передбачені кримінальним законом та застосовані виключно судом до неповнолітніх, що вчинили злочин, примусові заходи, в яких відсутні ознаки кримінального покарання. Внаслідок чого можливо виділити основні нормативно закріплені ознаки примусових заходів виховного характеру: вони передбачені кримінальним законом, застосовуються виключно судом у встановленому законі порядку, суб'єктом примусових заходів виховного характеру виступає неповнолітня особа та захід не може вважатися покаранням. Примусові заходи виховного характеру виступають певною альтернативною застосування кримінального покарання до неповнолітніх, які надають можливість неповнолітньому виправитися без ізоляції від суспільства, так як кримінальна відповідальність підкреслює каральну функцію, коли примусові заходи виховного характеру направлені на перевиховання, виправлення особи.

До примусових заходів виховного характеру відносять застереження; обмеження дозволів і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; покладення

на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків та направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

Отже, виховний вплив примусових заходів виховного характеру направлений на суб'єктів, які не повністю усвідомлюють негативні наслідки своїх злочинних посягань в силу свого віку. Проте примусові заходи виховного характеру хоча й не є покаранням, але передбачають певні правові наслідки для особи, що вчинила суспільно-небезпечне діяння та мають певні ознаки юридичної відповідальності.

На сьогоднішній день в чинному законодавстві не існує чіткого визначення поняття суб'єкта, до якого необхідно застосовувати примусові заходи виховного характеру, а лише використовується статус даного суб'єкта – «неповнолітній». Крім того, відсутня стаття, яка б містила права та обов'язки суб'єкта до якого застосовують примусові заходи виховного характеру. Існування даних норм в національному законодавстві вплинуло б на чітке розмежування між особами, які є свідками та особами, які скоїли суспільно-небезпечне діяння.

В національному законодавстві крім визначення суб'єкта, до якого необхідно застосовувати примусові заходи виховного характеру відсутня також норма, яка б регулювала виконання примусових заходів виховного характеру, внаслідок чого на сьогодні досить важно відстежити наскільки неповнолітня особа виконує покладені на неї обов'язки та як вони впливають на виховання дитини.

Згідно ст. 97 Кримінального процесуального кодексу від 05.01.2012 року № 4651-VI у разі ухилення неповнолітнього, що вчинив злочин, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності. При особливому правовому нігілізмі неповнолітнього, при неможливості його швидкого перевиховання та враховуючи, що особу яка не є суб'єктом не можливо притягнути до кримінальної відповідальності, в кримінально-процесуальному законодавстві необхідно встановити норму та механізм який б дозволяв змінювати захід виховного характеру з більш м'якого на більш жорсткий, або при швидкому перевихованні дитини змінювати захід з більш жорсткого на більш м'який, або повне його скасування [2, с. 64].

Таким чином, на сьогодні існує ряд прогалин в кримінальному законодавстві щодо застосування примусових заходів виховного характеру, зокрема це відсутність визначення суб'єкта, до якого застосовуються примусові заходи виховного характеру, відсутність законодавчого закріплення прав, обов'язків даних суб'єктів, а також норми, що передбачає контроль за дотриманням виконання даних примусових заходів.

Внаслідок існування прогалин в законодавстві та все ж таки покладення виховної, а не каральної функції на примусові заходи виховного характеру стає актуальним питання щодо відокремлення окремого виду юридичної відповідальності – ювенальної в рамках ювенального права або ж розширення діючого законодавства нормами, які б регулювати більш детально застосування примусових заходів виховного характеру.

Ю. Є. Пудовочкін зазначає про існування окремого особливого виду юридичної відповідальності, такого як ювенальна відповідальність. Він розглядає дану відповідальність в кримінальному праві як таку, що застосовується до неповнолітніх осіб, що не виступають суб'єктами кримінальної відповідальності. Також, він зазначає про можливість заміни кримінальної відповідальності неповнолітнього суб'єкту злочину призначенням йому заходів ювенальної відповідальності. Дана позиція на сьогодні є актуальною та здебільшого збігається з думками інших вчених [3, с. 151].

Ювенальна відповідальність з теоретичної точки зору має розглядатись як комплексний правовий інститут, норми якого дотичні принаймні декільком галузям права – кримінальному, адміністративному, сімейному, освітянському [3, с. 31-35].

Взагалі ювенальна відповідальність характеризується такими ознаками: вона є негативним наслідком правопорушення, проте дана ознака є спільною для будь-якого виду юридичної відповідальності; дана відповідальність спрямована на ресоціалізацію правопорушника; включає в себе загальносоціальні заходи, які направлені на правопорушника; дана відповідальність застосовується не лише державними, але й іншими соціальними суб'єктами, які є уповноваженими на те державою, а також ювенальна відповідальність носить виховних характер.

Таким чином, на сьогодні є актуальним питання щодо примусових заходів виховного характеру, зокрема залишати їх в рамках кримінальної відповідальності, реформуючи кримінальне законодавство з метою подолання існуючих прогалин з даного питання, відокремлення ювенальної відповідальності в рамках кримінальної відповідальності або ж виділення ювенальної відповідальності в окремі галузі права – ювенальному праві. Проте, на мою думку, є доречим виділення ювенального права, зокрема ювенальної відповідальності задля того, щоб врегулювати всі необхідні аспекти задля позитивного результату застосування примусових заходів виховного характеру та повної реалізації їх виховної функції, оскільки кримінальна відповідальність має на меті каральну функцію. Дане питання потребує швидкого вирішення, оскільки неповнолітня особа є частиною нашого суспільства й задля протидії та зменшення кількісного показника злочинності в державі необхідно звертати більше уваги на молоде покоління, яке є майбутнім нашої держави та вчасно реагувати на протиправні їх дії.

Література:

1. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 216 с.
2. Котова Л. В. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності: проблемні питання / Л. В. Котова, Т. В. Бабенко // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2014. – № 29. – С. 62–68.
3. Пудовочкин Ю. Е. Ответственность несовершеннолетних в уголовном праве: проблемы теории / Ю. Е. Пудовочкин // Известия вузов. Сер. Правоведение. – 2002. – № 6. – С. 150–162.
4. Крестовська Н. Ювенальна відповідальність: до постановки проблеми / Н. Крестовська // Актуальні проблеми держави і права. – 2004. – Вип. 24. – С. 31–35.

УДК 343.224.1

КОШЕЛЬ Дар'я

ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: АНАЛІЗ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ

У Загальній частині чинного Кримінального кодексу України (далі по тексту КК України) передбачений Розділ XV – «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх». В ньому йдеться про особливості застосування деяких видів покарання, їх призначення та звільнення від відбування покарання. Виділення спеціального розділу продиктовано необхідністю врахування соціально-психологічних особливостей неповнолітніх. При цьому законодавець керувався принципами справедливості і гуманізму [5, 159].

Правова сутність покарання полягає у встановленому законом позбавленні та обмеженні прав і свобод порушника. Поняття покарання в Україні являється законодавчо закріпленим. Відповідно до ч. 1 ст. 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [7, 43].

Особливості покарання неповнолітніх правопорушників зумовлені законодавчим зменшенням кількості видів, скороченням строків і розмірів покарання, що входять в їх загальну систему (ст. 98 КК України). Ця система не є хаотичною і побудована від найменш тяжкого до найсуворішого покарання.

Закон передбачає вичерпний перелік видів покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітнього. Відповідно до ч. 1 ст. 98 КК України це такі основні види покарання: 1) штраф; 2) громадські роботи; 3) виправні роботи; 4) арешт; 5) позбавлення волі на певний строк.

На підставі ч. 2 цієї статті до неповнолітнього можуть бути застосовані і додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [1].

До неповнолітніх не може бути застосовано такі види покарань, як конфіскація майна, обмеження волі та довічне позбавлення волі. Не можуть бути призначені неповнолітнім і такі специфічні покарання, як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, службові обмеження для військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні.

Теоретично законодавець створив широку гуманну систему покарань, яка може бути застосована до неповнолітніх, що повною мірою відповідає міжнародним стандартам у галузі захисту прав дитини. Водночас у судовій практиці виникають труднощі під час визначення виду та міри кримінального покарання неповнолітнім за вчинення окремих злочинів. Така проблема правозастосування закону про кримінальну відповідальність зумовлена наявністю певних обставин, які унеможливають його призначення: недосягнення певного віку, відсутність самостійного доходу, власних коштів або іншого майна, відсутність у санкції Особливої частини КК України виду покарання, яке може застосовуватись до неповнолітнього [6, 170].

Більшість покарань, які визначені для неповнолітніх мають декларативний характер і є неможливим їх застосування. Наприклад, проблемним є питання застосування до неповнолітніх такого покарання як штраф. Враховуючи те, що у неповнолітніх як правило немає самостійного доходу, власних коштів або майна, можливість застосування штрафу як основного виду покарання значно обмежена. Як додатковий вид покарання штраф передбачено у кумулятивних санкціях за злочини, вчинені спеціальним суб'єктом, тому призначення штрафу як додаткового виду покарання для неповнолітніх є фактично неможливим.

Існують труднощі щодо застосування таких видів покарань як громадські та виправні роботи. Відповідно до норм КПК України вони можуть бути застосовані до неповнолітніх віком від 16 до 18 років. Виходячи з цього, перелік видів покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітніх віком 14–15 років являється меншим, тому фактично до них можуть бути застосовані ще більш суворі види покарань [4, 219].

Проблемним є застосування до неповнолітніх арешту, адже Кримінальним кодексом встановлено можливість застосування цього покарання лише до осіб, що досягли шістнадцяти років. Під час обговорення другої редакції проекту було запропоновано зменшити цей вік до чотирнадцяти років, проте ця пропозиція не була прийнята з огляду на недоцільність застосування арешту до малолітніх. Таке з першого погляду гуманне рішення може призвести до того, що до неповнолітніх, які не

досягли шістнадцятирічного віку, перелік кримінальних покарань буде зменшено, а отже, зросте відсоток застосування до них за злочини невеликої тяжкості покарання у виді тимчасової ізоляції в тих випадках, коли судом буде визнано необхідним все ж таки ізолювати неповнолітнього [3, 216].

Щодо такого додаткового виду покарання як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю можна зазначити, що законодавець взагалі не визначив особливостей застосування цього виду покарання до неповнолітнього порівняно з дорослою особою.

Недоліком застосування до неповнолітніх позбавлення волі на певний строк є те, що особа відривається від життя в нормальних умовах, ізолюється від суспільства, потрапляє в обстановку, що різко відрізняється від життя на волі, тому все це навряд чи може позитивно відобразитись на психіці та світогляді ще несформованої особистості [2, 440].

Аналізуючи практику призначення судами покарань, можна дійти висновку про те, які покарання застосовуються частіше, а які взагалі не застосовуються. Відповідно до статистики Державної судової адміністрації України рейтинг покарань для неповнолітніх виглядає таким чином: на першому місці стоїть покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк – у 2014 році складає 48 %, у 2015, 2016 роках – 41 %; наступним йде штраф – у 2014 році 24 %, у 2015 – 27 %, у 2016 році – 26 %; громадські роботи у 2014 році склали 18 %, у 2015 – 22 %, у 2016 – 24 %; далі йдуть інші види покарання, тобто це випадки, санкцією статті Особливої частини КК України, за якою засуджується неповнолітній передбачено такий вид покарання, який до неповнолітнього не може бути застосований, тоді суд обирає покарання з інших, які названі в ст. 98 КК України. Такі випадки у 2014 році склали 7 %, у 2015 – 8 %, у 2016 році – 6 %. Застосування арешту у 2014 та 2015 роках займає 2 %, у 2016 – 3 %. Такий вид покарання як виправні роботи до неповнолітніх не застосовується. За проаналізовані 3 роки, це покарання було застосовано лише у 2014 році – 1 раз, що складає практично 0 %.

Таким чином, до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, суд із усіх передбачених покарань фактично застосовує, як правило, позбавлення волі. Адже законодавець передбачив п'ять основних видів покарання, проте громадські роботи, виправні роботи, арешт не застосовуються до осіб, які не досягли 16-літнього віку. Ця проблема гостро торкається, насамперед, осіб, яким ще не виповнилося 16 років та яким за чинним КК України суд може застосовувати лише штраф та позбавлення волі на певний строк.

Виходячи з цього, можна сказати що система покарань для повнолітніх громадян є більш гуманною, ніж система покарань неповнолітніх

осіб, що вчинили злочин. Тому, на нашу думку, більш доцільним було б розширити перелік видів покарань для неповнолітніх за рахунок тих покарань, що передбачені для дорослих злочинців, проте скорочуючи строки і розміри покарань.

Помітною проблемою те, що в переліку покарань для неповнолітніх немає жодних спеціальних покарань, тобто таких, які можна було б застосовувати виключно до цієї категорії осіб. Тому систему покарань можна було б збільшити за рахунок таких нових додаткових покарань, як обов'язок неповнолітнього, який досягнув 14-річного віку, відшкодувати завдані злочином збитки або усунути їх власною працею, або виконати за згодою потерпілого на його користь відповідні компенсаційні роботи, а також обов'язок неповнолітнього, який досягнув 14-річного віку, відвідувати соціальну навчальну програму.

Література :

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
2. Березовська Н. Л. Деякі аспекти покращення системи покарань неповнолітніх / Н. Л. Березовська // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 64. – С. 439–446.
3. Бурдін В. М. Арешт як вид кримінального покарання / В. М. Бурдін // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права, 2003. – С. 215–219.
4. Гончар Т. О. Основні проблеми побудови системи покарань щодо неповнолітніх / Т. О. Гончар // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Х.: Право, 2011. – С. 219–223.
5. Мирошніченко Н. М. Неповнолітній суб'єкт злочину / Н. М. Мирошніченко // Актуальні проблеми держави і права, 2009. – С. 157–161.
6. Отчак Н. Я. Особливості застосування покарань щодо неповнолітніх / Н. Я. Отчак // Митна справа, 2014. – № 5. – Частина 2. – Книга 1. – С. 169–174.
7. Селецький С. І. Кримінальне право України: Загальна частина: посібник / С. І. Селецький. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 248 с.

УДК 343.27

МОЛДОВАНЕНКО Ірина

ПРИМУСОВІ РОБОТИ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Основним направленням в боротьбі зі злочинністю є створення комплексу заходів як соціального, економічного, політичного, правового, організаційного так й виховного характеру. Одним із інститутів в системі даних заходів є інститут покарання, що є певним засобом охорони суспільства від злочинних посягань. Проте, необхідно розуміти наскільки в сьогодиншній час є ефективним застосування великої кількості покарань пов'язаних із обмеженням прав людини, оскільки система кримі-

нальних покарань містить досить велику їх кількість. Громадські та виправні роботи є певною альтернативою застосування такого виду покарань як позбавлення волі. Поширення застосування таких видів покарань сприяє скороченню кількості тюремного населення й поширення застосування такого принципу як поваги прав і свобод людини та громадянина, а також принцип гуманізації.

Згідно ч. 1 ст. 56 Кримінального кодексу України (далі по тексту КК України) під громадськими роботами розуміють виконання засудженим у вільний від роботи час або навчання безоплатних суспільно корисних робіт, вид даних робіт визначається органами місцевого самоврядування.

Кримінальний кодекс України 1960 року не містив такого покарання як громадські роботи, на відміну від КК України 2001 року. Так, можливо зазначити, що даний вид злочину є новим в системі покарань.

Використовуючи законодавче визначення, слід зауважити, що зміст цього виду покарання проявляється в тому, що таке покарання полягає у безоплатній праці, яка водночас є корисною для суспільства. Сутність відображається в тому, що особи, яким призначено цей вид покарання, зобов'язані безоплатно виконувати суспільно-корисні роботи. Суспільна користь виражається в тому, що вид робіт визначають органи місцевого самоврядування, виконуватись вони повинні на об'єктах комунальної власності і виключно на користь територіальної громади за місцем проживання засудженого [1, с. 119].

Громадські роботи в системі покарань призначаються як основне покарання, зокрема якщо воно передбачене у санкції, у випадку призначення більш м'якого покарання ніж передбачається санкцією, у випадку зміни такого покарання як штраф, якщо даний штраф сплатити неможливо та у випадку заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням.

Розглядаючи питання змісту громадських робіт, можливо зазначити, що він полягає у сукупності каральних та виховних елементів, яких зазнає засуджений під час відбування покарання. Цілями даного виду покарання є виправлення злочинця та запобігання вчиненню інших злочинів як даною особою, так й іншими злочинами [2, с. 87].

Виправні роботи в системі кримінальних покарань належать до основних і мають багаторічну практику застосування за радянської доби існування нашої держави. Вони збереглися і в новому КК України 2001 року.

Кримінальне законодавство України не дає визначення категорії «покарання у виді виправних робіт». В юридичній літературі по-різному викладається поняття даного виду покарання. У своїй більшості науковці, використовуючи описовий метод, визначають зміст даного покарання через певну кількість правообмежень, які, на їх думку, є визначальними. Однак розкриття дійсної сутності виправних робіт шляхом простого

перерахування законодавчих положень, які регулюють порядок їх призначення та виконання не є вдалим [3, с. 771].

Спеціальна література містить досить велику кількість визначень виправних робіт як покарання в кримінальному праві, проте науковці порізнному ставляться до ознак, що ускладнює виділення основних його ознак, які є властивими лише даному виду покарання.

Необхідно визначити передбачені кримінальним законом його обов'язкові ознаки (елементи), які розкриватимуть сутність виправних робіт. Аналіз положень ч.1 ст.57 КК України дає підстави виокремити ознаки (елементи) досліджуваного виду покарання, зокрема в дохід держави відраховується від 10 до 20 % заробітку засудженого; засуджений працює за місцем роботи; межі строків покарання встановлюються від 6 місяців до 2-х років.

Обов'язковим елементом покарання у виді виправних робіт є утримання (відрахування) із суми заробітку засудженого, які провадяться в дохід держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від 10 до 20% (ч.1 ст. 57 КК України).

На сучасному етапі розвитку виправні роботи як вид покарання мають економічний характер, так як породжують певні майнові наслідки через зменшення заробітку засудженого та обмеження можливостей професійного росту. Саме з відбуванням виправних робіт за місцем роботи засудженого впливають наступні правообмеження, які застосовуються до винного, зокрема засудженому забороняється звільнитися з місця роботи за власним бажанням та щорічна відпустка засудженого не зараховується до строку відбування покарання.

Під час того як засуджений відбуває покарання у вигляді виправних робіт, на нього покладений обов'язок працювати, так як особа не зважаючи на певні обмеження продовжує відповідно до законодавства та своїм робочим графіком працювати та виконувати покладені на особу професійні обов'язки згідно до трудового договору. Відповідно до ч. 1 ст. 57 КК України та ч. 1 ст. 41 Кримінально-виконавчого кодексу України таке покарання як виправні роботи відбуваються лише за місцем роботи засудженого на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності. Також на засудженого продовжують поширюватися конституційні гарантії та норми трудового законодавства.

Відповідно до ч.1 ст. 57 КК України виправні роботи мають певний строк, який встановлюється в межах від шести місяців до двох років. У порівнянні з попереднім законом про кримінальну відповідальність нижня межа санкції значно збільшилася, оскільки в КК України 1960 року становила два місяці [4, с.111].

Виправні роботи – це поєднання каральних і виховних елементів, сукупність кари, режиму, виправно-трудового й ідейно-політичного

впливу, що здійснюються без ізоляції засудженого від суспільства [5, с. 9]. Це покарання, яке передбачає обов'язкову його участь у праці та пов'язується з проведенням виховної роботи, здійсненням контролю за засудженим [6, с. 9].

Таким чином, до примусових робіт відносять такі види покарання як громадські та виправні роботи. Громадські ж роботи характеризуються тим, що засуджений у вільний від роботи час або навчання безоплатно виконує суспільно корисну роботу. Проте, на сьогодні існує ряд питань, які потребують вирішення, наприклад, визначення мінімального та максимального строку відбування, окреслити коло осіб, до яких дане покарання не застосовується та інші. Виправні роботи, у свою чергу, застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочинного діяння. Даний вид покарання полягає у застосуванні заходів примусового характеру, а саме в обмеженні трудової й майнової сфери у вигляді стягнення певного відсотка із заробітку і заборони звільнятися за власним бажанням, сфери загальногромадянських прав і свобод людини – свободи пересування, а також тягне за собою судимість. Дані види покарання характеризуються примусовістю, що виражена в зобов'язанні засудженого виконувати всі зобов'язання та вимоги, що передбачені законодавством та направлені на обмеження певних трудових прав особи, що спрямовано на виконання каральної функції.

Література:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: науково-практичний коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець; за заг.ред. Степанюка А.Х. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2005. – 560 с.
2. Осадчая Т. Г. Обязательные работы как новый вид наказания в российском уголовном законодательстве / Т. Г. Осадчая; Ростов. юрид. ин-т МВД РФ. – Ростов н/Д, 1999. – 180 с.
3. Пироженко О. С. До проблеми законодавчої регламентації виправних робіт як виду кримінального покарання / О. С. Пироженко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 771-778.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997 р. / Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, Г. В. Андрусів та ін.; відп. ред. В. Ф. Бойко, Я. Ю. Кондратьєв, С. С. Яценко. – К: Юрінком, 1997. – 960 с.
5. Базунов А. П. Вопросы теории и практики исправительных работ без лишения свободы в советском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. П. Базунов. – М., 1956. – 9 с.
6. Гуськов А. И. Назначение и исполнение исправительных работ как меры уголовного наказания: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А. И. Гуськов; ВИИ по изучению причин и разраб. мер пред- упреждения преступности. – М., 1966. – 18 с.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКІНЧЕНИЙ ЗЛОЧИН

Порівняльне правознавство в сфері кримінального права останнім часом набуває все більшу актуальність. Така тенденція обумовлюється багатьма причинами та, головним чином, можливістю збагатити національну кримінально-правову доктрину новими знаннями, розширити коло питань, що стосуються інститутів кримінально-правової науки, зокрема, інститутів незакінченого злочину.

На початку нашої публікації зазначимо, що в ст. 65 Кримінального кодексу України встановлюється, що судом призначається покарання відповідно до:

- 1) меж, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинений злочин;
- 2) положень Загальної частини КК України;
- 3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [1, с. 26]. Це загальні засади призначення покарання, які відносяться і до спеціальних випадків, а саме: призначення покарання за незакінчений злочин. Саме про даний вид призначення покарання йтиметься далі.

У випадку призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті, суд повинен керуватися правилами, встановленими ст. 68 КК України [1, с. 28].

Необхідність існування особливих правил призначення покарання за незакінчений злочин у кримінальному праві беззаперечна, але щоб правильно застосовувати норми, які передбачають такі правила, необхідно ґрунтовно їх дослідити, аби в подальшому уникнути питань, які виникають у судовому процесі. Цьому сприятиме ґрунтоване дослідження норм кримінального законодавства іноземних держав. Це пояснюється тим, що кримінальне законодавство даних держав має спільну історичну основу та базується на романо-германському та англо-американському праві. Тоді як кримінальне законодавство нашої держави базується на стародавньому праві. Вітчизняне право в основному базується та більше приділяє увагу теорії, понятійному апарату. Що ж до іноземного законодавства, воно навпаки більше уваги приділяє практиці, увага більше концентрується на питаннях застосування покарання.

Для дослідження нами було обрано положення кримінального законодавства Польщі, Швейцарії, Англії, Німеччини та Франції.

Отже, Кримінальний кодекс Польщі статтею 16 регламентує поняття приготування до злочину: приготування має місце лише в тому випадку, коли виконавець з метою вчинення забороненого діяння вчинює дії, спрямовані на створення умов для здійснення заходів з безпосереднього вчинення діяння, особливо, якщо вступає з цією метою у змову з іншими особами, шукає або пристосовує засоби, збирає інформацію або складає план дій. Приготування карається лише в тому випадку, коли відповідні приписи даються законом [2, с. 8].

Поняття замах на злочин дається у ст. 13 Кримінального кодексу Польщі.

Відповідальності за замах на заборонену дію належить особа, яка з наміром вчинення такого діяння всією своєю поведінкою прагне його втілити, однак вчинення злочину не настає. Замах має місце також в тих випадках, коли особа, яка задумала діяння, не розуміє, що вчинення неможливе через відсутність об'єкта, гідно для вчинення у його відношення забороненого діяння або внаслідок використання засобів непридатних для вчинення забороненого діяння» [2, с. 8].

Приготування до злочину карається лише в тому випадку, коли відповідні приписи даються законом.

Не належить покарання за приготування до злочину особа, яка добровільно відмовилася від нього, особливо, якщо знищила приготовлені засоби або попередила їх використання в майбутньому; у випадку вступу в змову з іншою особою з метою вчинення забороненого діяння не належить покаранню особа, яка здійснила значні зусилля, спрямована на попередження вчинення діяння. Таким чином, в Кримінальному кодексі Польщі не існує конкретних критеріїв призначення покарання за незакінчений злочин.

У Кримінальному кодексі Швейцарії у другому розділі «Караність», четвертий параграф називається «Замах». В ньому розмежовуються види замаху: незакінчений злочин (ст.21), закінчений замах (ст. 22), негідний замах, а також діяльне каяття (ст. 22).

Стаття 21 Кримінального кодексу Швейцарії дає поняття незакінченого замаху: якщо особа, після того, як почне здійснення злочину чи вчинку, не доводить свою злочинну діяльність до кінця, то ця особа може бути покарана не так суворо. Стаття 22 Кримінального кодексу Швейцарії визначає закінчений замах: якщо злочинна діяльність була доведена до кінця, але злочинний результат, що характеризує закінчення злочину або вчинку, не настав, то особа може бути покарана більш м'яко, а також реальне каяття: якщо особа за власною ініціативою сприяла тому, щоб злочинний результат не настав або попередила його настання, то суддя може пом'якшити покарання на власний розсуд.

В статті 23 Кримінального кодексу Швейцарії регламентується поняття негідного замаху: «Якщо засіб, за допомогою якого хто намагається вчинити злочин або вчинок, або предмет, проти якого воно спрямоване, володіють такими властивостями, що з їх використанням або у відношенні них злочинне діяння взагалі не могло би бути здійснене, то суддя має пом'якшити покарання за свій розсуд. Якщо особа діяла по нецтву, то суддя взагалі може звільнити його від покарання» [4, с. 9–10].

Англійська кримінально-правова доктрина та практика виокремила безліч прийомів, які дають можливість встановити кримінальну відповідальність за підготовчі дії, а в деяких випадках і за виявлення умислу [3, с. 25].

Англійські суди створили декілька норм про відповідальність за окремі види попередньої злочинної діяльності – підбурювання, змова та замах, які характеризуються незакінченістю реалізації злочинного наміру при вчиненні в цьому напрямку якихось «явних дій». Жоден з них не є стадією вчинення злочину.

Слід відзначити, що наявна відсутність конкретних визначень, які саме дії складають підбурювання. Скоріше за усе, це питання відноситься до компетенції суддів.

Що стосується змови, як однієї з видів попередньої злочинної діяльності, то вона вважається злочином і за загальним, і за статутним правом. За загальним правом змовою є сама угода вчинити які-небудь протиправні діяння або правомірну дію неправомірними засобами.

За статутним правом злочинною є змова про злочин. Вона не може каратися більш суворим покаранням, ніж злочин, на який вона була спрямована. В англійському праві, так само як і підбурювання, змова не є стадією вчинення злочину. Кримінальна відповідальність за змову настає незалежно від того, чи був в реальності вчинений намічений злочин. Оскільки самі намічені дії можуть виявитися незлочинними, наприклад, при вчиненні правомірної дії протиправними засобами, угода про такі дії в деяких випадках, може не представляти собою стадії вчинення злочинного діяння [5, с. 92–93].

При трактуванні об'єктивних ознак замаху на злочин, як дії, що є більшою, ніж просто приготування до злочину, в англійському праві використовується критерій «найближчого кроку». З точки зору континентального права, дане визначення замаху на злочин не досконале, бо тягне за собою відсутність однаковості в правозастосовній практиці. Через це, в одних випадках суди розглядають приготування до злочину як замах на злочин та визначають покарання за замах на злочин. В інших випадках замах на злочин розглядається як приготування до злочину та винний не притягується до кримінальної відповідальності [3, с. 32–36].

Таким чином, в англійському праві замах на злочин традиційно карається як закінчене діяння. В цілому, можна підсумувати, що кримінально-правова доктрина Англії суттєво відрізняється від кримінально-правової доктрини України в питаннях покарання за незакінчений злочин.

Інститут незакінченого злочину регламентується в Кримінальному кодексі Німеччини, де в § 22 дається визначення замаху на злочин: «Замахується на кримінально каране діяння той, хто за своїм уявленням про діяння безпосередньо починає здійснювати склад злочину».

В основу даної норми покладено суб'єктивний критерій, тобто уявлення особи про вчинення злочинного діяння. Тут немає згадок про причини, через які злочин було закінчено. Також відсутня обмовка про те, чи може дана поведінка взагалі привести до бажаного результату. Тому при такій регламентації інституту незакінченого злочину виникають складності з розмежування замаху на злочин та приготування до злочину.

В § 23 Кримінального кодексу Німеччини встановлюється караність за замах на злочин: «Замах на злочин карається завжди, замах на вчинок – лише в тому випадку, якщо це прямо передбачене законом. Замах може каратися м'якше, ніж закінчене діяння» [6, с. 17-23]. Із аналізу даної норми виходить, що критерії призначення покарання та взагалі питань караності замаху на злочин у Кримінальному кодексі Німеччини не отримав чіткого рішення, тому з даного питання більше повноважень відводиться суддям.

В німецькому кримінальному законодавстві відсутнє визначення приготування до злочину, але деякі дії караються у випадках прямої вказівки про це в законі. Відповідальність за приготування до злочину настає у двох випадках: по-перше, якщо підготовчі дії вже самі по собі утворюють склад злочину, по-друге, якщо норми Особливої частини Кримінального кодексу встановлюють відповідальність за приготування до конкретного діяння [5, с. 257].

В кримінальному праві Франції виділяють декілька видів незакінченого діяння: замах на злочинне діяння (*infraction tente*), невдале злочинне діяння (*infraction manque*) та неможливе злочинне діяння (*infraction impossible*).

Відповідальність за простий намір вчинити злочин та приготування (*actes preparatoires*) до злочину, тобто вчинення підготовчих дій, як правило, не настає. Виключення представляють деякі найбільш тяжкі діяння, безпосередньо вказані в диспозиціях статей Особливої частини Кримінального кодексу Франції. Так, ст. 450-1 Кримінального кодексу Франції встановлює відповідальність за об'єднання злочинців («організація зловмисників»), які представляють собою будь-яку сформовану групу або змову, з метою підготування злочину. Стаття 412-2 Кримінального кодексу Франції (посягання на республіканські інститути державної влади

або цілісність національної території) містить норму, у відповідності до якої змова визначається, як прийняте декількома особами рішення вчинити посягання, якщо це рішення конкретизоване хоча б однією дією.

Таким чином, у Франції існує інститут, схожий з інститутом змови в англо-американському праві. Необхідно відзначити, що інститут змови, який традиційно існує в англо-американському праві, тим самим передбачений і в деяких країнах континентальної системи права (Франція, Іспанія та ін.). Але в цих країнах змова карається лише у випадках, коли винні приступають до здійснення свого задуму (в Англії та США вона передбачає покарання як за закінчений злочин у випадку, коли двоє або більше осіб домовляються між собою вчинити злочин навіть порівняно невеликої важкості, а іноді і просто протизаконну дію).

На завершення можемо виокремити наступне: 1) країни з прецедентною та змішаною правовою системою у багатьох випадках віддають рішення питань призначення покарання за незакінчений злочин безпосередньо суддям; 2) приготування до злочину належить кримінальній відповідальності не в усіх країнах, а деякі кримінальні кодекси такого поняття, як приготування до злочину взагалі не мають; 3) замах на злочин кримінально караний, в більшій або в меншій мірі, практично в усіх кримінально-правових системах.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 10 верес. 2013 року. – К.: ПАЛІВОДА А.В. – 2013. – 212 с.
2. Кодексы Польши: Уголовный кодекс. Уголовно-процессуальный кодекс (выдержки). Уголовно-исполнительный кодекс. – М.: [б. и.], 1998. – 180 с.
3. Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии: Общая часть уголовного права. – М.: Юрид. лит., 1991. – 288 с.
4. Уголовный кодекс Швейцарии: Пер. с нем. – М.: Издательство «Зерцало», 2000. – 138 с.
5. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии): Сборник законодательных материалов / Под ред. И. Д. Козочкина. – М.: Зерцало, 2001. – 352 с.
6. Уголовный кодекс ФРГ. – М.: Зерцало, 2000. – 208 с.

УДК 343.271

ПОПОВИЧ Анастасія

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПОНЯТТЯ ШТРАФУ ЯК ЮРИДИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Метою даної статті є аналіз визначення теоретичних підходів до поняття штрафу у кримінальному законодавстві України.

Поняття штрафу, згадується у наступних історичних джерелах права, таких як Руська Правда, Статут Великого Князівства Литовського,

Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року, Укладення про покарання кримінальні і виправні 1845 року, Кримінальні укладення 1903, Кримінальний кодекс УСРР 1922 року, Кримінальний кодекс УСРР 1927 року, Кримінальний кодекс УСРР (України) 1960 року.

Проаналізувавши перелічені історичні джерела права, можна дійти висновку про те, що штраф є традиційним видом покарання, який застосовувався на протязі усієї історії розвитку українського кримінального законодавства.

У перелічених історичних джерелах не використовувався термін «штраф». Натомість застосовувалися поняття: дика вира, продаж, головщина, грошове стягнення.

Вже на сучасній території України з прийняттям Кримінального кодексу УСРР 1960 року було закріплено поняття штрафу: «штраф є грошове стягнення, що накладається судом у випадках і межах встановлених в кримінальному законодавстві» [3].

Доречним є провести аналіз поняття штрафу у сучасних нормативно-правових актах та у працях вчених-юристів, які займаються дослідженням даного питання.

Відповідно до ст. 53 Кримінального кодексу України 2001 року «штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині цього Кодексу...» [1].

Стосовно доктринального поняття штрафу існують наступні точки зору. Так доцент Попрас В. О., намагаючись пов'язати законодавче визначення штрафу із загальним поняттям покарання, дає розширене визначення даного виду покарання, як «заходу примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає у передбаченому законом обмеженні її права власності на певну суму грошових коштів» [6].

Натомість науковець Щур К. В. зазначає, що штраф по суті є майновим покаранням, тобто за рішенням суду із засудженого стягується визначена судом грошова сума в дохід держави. За своєю природою штраф, як вид покарання виступає грошовим (майновим) обмеженням для засудженого [8].

Доцент Смирнов А. А. пропонує наступне визначення, штраф – це покарання без ізоляції засудженого від суспільства, при цьому кара не розглядається як мета покарання, хоча її елементи є тією чи іншою мірою в будь-якому покаранні, у штрафі на перше місце висуваються запобіжновиховні складові, які характеризують штраф як кримінальне покарання [7].

В свою чергу доцент Пироженко Н. О. виділяє наступне, штраф полягає в позбавленні засудженого матеріальних благ, іншими словами, даний вид покарання встановлює конкретний розмір обмежень майнових прав особи, яка вчинила злочин, призначення штрафу є економічним

впливом на свідомість індивіда з метою змінити його вольові настанови, негативні антисупільні мотиви поведінки [5].

Натомість доцент Когут Н. Д. дає загальне визначення штрафу, яке притаманне всім галузям права, штраф – це грошове стягнення, що накладається відповідними органами державної влади у вигляді покарання за правопорушення вчинені фізичними особами, а також юридичними особами в частині фінансових правопорушень [2].

Проаналізувавши думки вчених-юристів, можна зробити наступні висновки та виділити ознаки штрафу: 1) це захід державного примусу; 2) застосовується виключно державними органами, а саме судом; 3) полягає в обов'язковому грошовому стягненні з особи засудженого; 4) застосовується лише до особи, яка була визнана у вчиненні кримінального правопорушення; 5) і полягає в обов'язковому обмеженні права власності особи на певну суму грошових коштів.

Також, можна зробити висновок, що вчені зводять свою думку до того, що штраф застосовується лише до фізичних осіб.

Але, у зв'язку з введенням новели у кримінальне законодавство України, а саме набрання чинності Закону України від 23 травня 2013 року «Пронесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» Загальну частину Кримінального кодексу України було доповнено розділом XIV¹.

З зазначеного розділу випливає, що штраф як захід кримінально правового характеру застосовується до юридичних осіб.

Професор Яценко А. М. у своїй праці дає наступне визначення поняття штрафу, як заходу кримінально правового характеру – це грошова сума, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення [9]. Підтримуючи думку науковця О. Ф. Пасеки, а саме що, зважаючи на історично сформовані традиції доктрини кримінального права України, доречним було б визнання за юридичною особою статусу суб'єкта злочину та приведення у відповідність до цього всіх інших інститутів та понять КК України[4].

Підсумовуючи викладене було б влучним сформулювати наступне поняття штрафу. Штраф – це захід державного примусу, який застосовується до фізичних та юридичних осіб, які визнані винними у вчиненні кримінального правопорушення, державними органами влади і полягає в обмеженні їх права власності на певну суму грошових коштів.

Література:

1. Кримінальний кодекс України. Прийнятий 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001 – №25–26. – Ст. 131.
2. Когут Н. Д. Правова природа штрафів як фінансових санкцій / Н. Д. Когут // Правничий вісник Університету «КРОК». – 2013. – Вип. 16. – С. 94–99.

3. Кримінальний кодекс України: Затв. Законом Української РСР від 28 грудня 1960 р. // Кодекси України. – Кн. 3. – К.: Юрінком Інтер, 1998 – С. 4–147.
4. Пасека О. Ф. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: окремі проблемні питання / О. Ф. Пасека // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. – 2014. – Вип. 4. – С. 253–263
5. Пироженко О. С. Покарання, що обмежують майнові права засуджених за кримінальним правом України: монографія / О. Пироженко. – Харків: НікаНова, 2012. – 294 с.
6. Попрас В. О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України: монографія / В. О. Попрас. – Х.: Право, 2009. – 224 с.
7. Смирнов А. А. Штраф у кримінальному праві України / А. А. Смирнов // Право і безпека. – 2005. – № 4. – С. 168–172.
8. Шур К. В. Призначення штрафу, як додаткового виду покарання / К. В. Шур // Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 13 листопада 2015 р.). – м. Одеса: ОДУВС, 2015.
9. Яценко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність / А. М. Яценко // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 775–783.

УДК 343.222

ТАРАН Маргарита

ЩОДО СУТТЄВОЇ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В кримінальному законі, в силу відсутності схильності його положень до норм-дефініцій, використовується значна кількість категорій, зміст яких залишається не до кінця визначеним навіть за умови значної уваги з боку кримінально-правової доктрини. Однією з таких категорій, яка має наскрізне значення для всіх інституцій кримінального права, є кримінальна відповідальність [4, с. 33].

Чинний Кримінальний кодекс України 2001 року (КК України), не надає поняття кримінальної відповідальності, натомість у статтях та назвах статей Загальної частини КК України воно вживається досить таки часто. Подібна ситуація спостерігалась і в Кримінальному кодексі України 1960 року.

Таке положення обумовлено відсутністю єдиної позиції щодо даної проблеми у науці кримінального права. Через те, що в значній кількості наукових праць, досліджується феноменологія кримінальної відповідальності, вона сьогодні займає особливе місце в системі заходів кримінально-правового впливу. З одного боку, кримінальна відповідальність несе в собі негативну (осудливу) оцінку скоєного правопорушення та особи, яка його вчинила, а з іншого – реалізується завдяки державному примусу та передбачає застосування до винної особи заходів кримінально-правового впливу, так чи інакше пов'язаних з обмеженням її прав і свобод. До того ж, кримінальна відповідальність виступає реакцією на

вчинення з боку особи правопорушення, що характеризується найвищим ступенем суспільної небезпечності та має низку ознак, властивих лише закону про кримінальну відповідальність [3, с. 134].

Але, все ж таки, підвищений інтерес до кримінальної відповідальності сприяв швидше не її вирішенню, а ще більше заплутав. Однозначним залишається те, що кримінальна відповідальність є різновидом юридичної та соціальної відповідальності і реалізується не лише в формі покарання. В іншому – погляди науковців суттєво розбігаються.

Потрібно акцентувати, що навколо розуміння кримінальної відповідальності серед правників точаться бурні дискусії. Так, одні вчені вважають, що кримінальна відповідальність має наскрізний характер, «пронизує» майже всі інститути як Загальної, так і Особливої частин Кримінального кодексу України або тісно пов'язана з ними, тому є універсальною категорією кримінального права. Інші доводять, що фундаментальний зміст кримінальної відповідальності полягає в тому, що «вона є особистою, уособленою, належною лише певній особі, кримінальна відповідальність – це не державний примус, не санкція правової норми».

Тому, перш ніж перейти до викладу власного розуміння поняття кримінальної відповідальності, доцільним буде провести огляд основних концепцій з визначеної проблеми, які викладені в юридичній літературі. Багаторазово робились спроби класифікувати концепції кримінальної відповідальності, однак і в цьому випадку відсутня єдність поглядів. Залежно від ступеня деталізації науковцями виділяється три, іншими чотири, п'ять і навіть шість основних теорій кримінальної відповідальності. Понадусім, в працях деяких вчених проглядається намагання сумістити елементи кількох з них. Ми, в свою чергу, пропонуємо виділити п'ять концепцій в яких викладається сучасне розуміння кримінальної відповідальності.

В опублікованій, згодом, після прийняття КК України 2001 року, юридичній літературі українськими вченими кримінальна відповідальність тлумачиться також по-різному. Зокрема П. С. Матишевський, підтримуючи концепцію *«кримінальна відповідальність – обов'язок»*, визначає її поняття як законно обґрунтований обов'язок особи, як правовий обов'язок особи, яка вчинила злочин, зазнати заходів державного впливу (підкоритися) та бути покараною [6, с. 86].

Професор Ю. В. Баулін віддає перевагу концепції *«кримінальна відповідальність – перетерпіння особою заходів примусу»*, узгоджуючи її з позицією Конституційного Суду України. Поняття кримінальної відповідальності він трактує як вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених КК України обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами

держави та як обмеження прав і свобод особи, винної у вчиненні злочину, яке передбачене КК України і застосовується судом, а також спеціальними органами держави, уповноваженими на виконання обвинувального вироку суду [2, с. 42].

В свою чергу Л.В. Баргій-Шахматов схиляється до позиції поєднання елементів концепцій *«кримінальна відповідальність – правовідносини»* та *«кримінальна відповідальність – обов'язок»* стверджуючи, що кримінальна відповідальність являє собою правовідносини, суть яких полягає у взаємних правах та обов'язках сторін і передусім, заснованому на законі обов'язку особи, яка вчинила злочин, відповідати перед державою за свої діяння у встановленому нормами кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права порядку [1, с. 55–56].

Професор М.І. Хавронюк прибічник концепції *«кримінальна відповідальність – осуд»*, він визначає поняття кримінальної відповідальності як особливого правового інституту, в межах якого здійснюється офіційна оцінка поведінки особи як злочинної [7, с. 17]. При такому підході кримінальна відповідальність є результатом осуду, але сам осуд не розглядається як самостійна форма існування кримінальної відповідальності.

І нарешті, Н. В. Чернишова дотримується концепції *«кримінальна відповідальність – покарання»* і тлумачить кримінальну відповідальність, як відповідальність за суспільно-небезпечне, винне, передбачене КК України діяння, вчинене суб'єктом злочину, до якого за це застосовується покарання, що визначається судом в обвинувальному вироку і, відбуваючи це покарання, винний зазнає відповідних обмежень [8, с. 33].

Звісно, всі викладені твердження містять низку договірних, належним чином обґрунтованих положень. Однак при визначенні кримінальної відповідальності їх автори виходять дещо з різних методологічних позицій, розглядають одне і теж явище під різним кутом зору. У визначеннях одних з вчених (П. С. Матишевський, М. І. Хавронюк) викладено загальні риси кримінальної відповідальності, інші автори його більш деталізують. Зрозуміло, що такий стан речей не сприяє адекватному розумінню сутності кримінальної відповідальності як одного з центральних інститутів кримінального права, а відповідно не сприяє ефективності застосування кримінального закону. Тим не менше, в окремих випадках діаметрально протилежні погляди відомих вчених ускладнюють усвідомлення сутності даного інституту студентами в процесі вивчення кримінального права.

Виходячи з викладеного, завданням нашого дослідження не є представлення якої-небудь нової концепції кримінальної відповідальності, а виявлення на основі аналізу існуючих теорій та вивчення законодавчих конструкцій за даним терміном, певних загальних рис, раціональних зерен і визначення сучасного розуміння кримінальної відповідальності.

Проаналізувавши різні підходи до розуміння кримінальної відповідальності, можна зробити висновок, що більшість із зазначених концепцій мають право на існування з тих позицій, що кожна з них описує одну з ознак кримінальної відповідальності, виділяючи її як суттєву властивість такої відповідальності [5, с. 17].

Так, враховуючи думки різних науковців, ми можемо визначити поняття кримінальної відповідальності, як осуд державою особи, яка вчинила злочин, та обмеження її прав особистого, майнового та іншого характеру, що визначені вироком суду і покладені на неї спеціально уповноваженими органами держави.

Таким чином, суттєвою ознакою кримінальної відповідальності ми вважаємо осуд.

Література:

1. Багрій-Шахматов Л. В. Соціально-правові проблеми кримінальної відповідальності та форми її реалізації. Курс лекцій / Л. В. Багрій-Шахматов. – Одеса, 2001. – 192 с.
2. Баулін Ю.В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового Кримінального кодексу України / Ю. В. Баулін // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Х.: Юніком Інтер, 2002. – С. 39–42.
3. Богатирьов І., Савченко А. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права України / І. Богатирьов, А. Савченко // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 2. – С. 133–137.
4. Козаченко О.В. Дефініція кримінальної відповідальності / О.В. Козаченко // Новітні кримінально-правові дослідження. Миколаїв: Ліон, 2016. – 420 с.
5. Кримінальна відповідальність та форми її реалізації: підручник / О. В. Козаченко, О. М. Мусиченко, О. М. Сидоренко та ін.; за ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Ліон, 2015. – 142 с.
6. Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина / П. С. Матишевський. – К.: А.С.К., 2001. – 347 с.
7. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. – К.: Канон, А.С.К., 2001. – 1102 с.
8. Чернишова Н. В. Кримінальне право України: Загальна частина / Н. В. Чернишова. – К.: Атіка, 2003. – 287 с.

УДК 343.27

ЧЕРНЯК Наталя

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Спеціальна конфіскація як інший кримінально-правовий захід отримала своє закріплення у Кримінальному кодексі України після прийняття Верховною Радою України 18 квітня 2013 р. Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодек-

сів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» № 222-VII, який набув чинності 15 грудня 2013 р. Інститут спеціальної конфіскації на сьогодні є достатньо проблематичним та суперечливим, і саме тому є предметом наукових дискусій відомих правників України.

Проблематичність спеціальної конфіскації, в першу чергу, полягає в неоднозначності закріплення її поняття в законодавстві, що тлумачиться правозастосовцями на власний розсуд.

Поняття спеціальної конфіскації законодавцем визначено у статті 96-1 Кримінального кодексу України. Проте, за незначний проміжок часу це поняття зазнало кардинальних змін, змінившись при цьому докорінно.

В першій редакції зазначена норма виглядала наступним чином: «спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна за умови вчинення злочину у випадках, передбачених в Особливій частині цього Кодексу».

Проте вже через півроку, в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13.05.2014 р., поняття спеціальної конфіскації було викладено в іншій інтерпретації. Згідно цього закону: «спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених Кримінальним кодексом України, за умови вчинення злочину, передбаченого статтею 354 та статтями 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого зазначеними статтями».

Трохи згодом, у зв'язку з визнанням інституту спеціальної конфіскації своєрідним інструментом в запобіганні і протидії корупції та закріплення цього статусу на законодавчому рівні, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 08.10.2015 року перелік злочинів та суспільно небезпечних діянь, за які передбачалася спеціальна конфіскація, визначених вище, було доповнено ще одним, а саме ст.159-1 Кримінального кодексу України (Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму).

З цією ж метою вносилися зміни до статті 96-1 Кримінального кодексу України Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні» від 10.11.2015

року та Законом України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» від 03.11.2015 року.

Згідно останньої редакції статті 96-1 ККУ (Закон України № 1019-VIII від 18.02.2016 року) спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених Кримінальним кодексом України, за умови вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченою частиною першою статті 150, статтею 154, частинами другою і третьою статті 159-1, частиною першою статті 190, статтею 192, частиною першою статей 204, 209-1, 210, частинами першою і другою статей 212, 212-1, частиною першою статей 222, 229, 239-1, 239-2, частиною другою статті 244, частиною першою статей 248, 249, частинами першою і другою статті 300, частиною першою статей 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, статтею 363, частиною першою статей 363-1, 364-1, 365-2 Кримінального кодексу України.

Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що останнє визначення поняття спеціальної конфіскації є цілком прийнятним, оскільки така прискіплива деталізація переліку злочинів та суспільно небезпечних діянь, за вчинення яких передбачається застосування зазначеного іншого заходу кримінально-правового впливу, є можливою гарантією обмеження зловживань при призначенні спеціальної конфіскації судом. Проте сумніви викликає той момент, чому законодавець обрав саме такий перелік злочинів та суспільно небезпечних діянь, за які передбачена спеціальна конфіскація, тобто який критерій використовувався при їх виокремленні та зазначенні у статті 96-1 Кримінального кодексу України?

Суперечливий характер інституту спеціальної конфіскації та її нормативно-правової регламентації полягає в наявності у системі покарань, передбаченої Кримінальним кодексом України, конфіскації майна як додаткового покарання, яке може бути призначене за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості. Паралельне існування двох заходів кримінально-правового впливу, один з яких є покаранням, а другий – іншим кримінально-правовим заходом, зумовлює негативну оцінку більшості юристів, які наголошують на невідповідності конфіскації майна положенням Конституції України як такої, що перешкоджає реалізації прав та свобод особи, а також ставлять під сумнів існування цього виду покарання, посиляючись на досвід країн Європи.

На їх думку, саме спеціальна конфіскація має вирішити всі питання, пов'язані з вилученням у правопорушника предметів, вказаних у КК України, задля запобігання вчиненню нових злочинів, позбавлення кримінальної активності економічного сенсу тощо [2, с. 44–45].

Досить дискусійним в правовій доктрині є питання, пов'язане з правовою природою інституту спеціальної конфіскації, що зумовлено наявністю певних повторень норм в кримінальному та кримінально-процесуальному праві України. Адже спостерігається певне дублювання положень Кримінального кодексу України в Кримінальному процесуальному кодексі України.

У науці кримінального права сформувались дві діаметрально протилежні позиції стосовно правової природи «спеціальної конфіскації»: одні вчені вважають, що спеціальна конфіскація має кримінально-правову природу, інші обстоюють її кримінально-процесуальну природу і пропонують вилучити її з КК України [3].

Законодавцю не вдалося уникнути подвійного нормативного регулювання відносин, пов'язаних із застосуванням спеціальної конфіскації. Так, згідно з ч. 1 ст. 96-2 КК спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно: (1) одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; (2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; (3) були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; (4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання. Аналогічні за змістом норми передбачені в ч. 9 ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), які повинні регулювати тільки процедуру здійснення спеціальної конфіскації. Натомість у переважній більшості вони сформульовані як матеріально-правові. Такий підхід видається невдалим не лише з теоретичної, а й з суто практичної точки зору, оскільки існує небезпека колізій між положеннями КК України та КПК України [4, с. 30–34].

Норма процесуального характеру вживана і в ч.4 ст. 96-2 Кримінального кодексу України: «Вищезазначені відомості щодо третьої особи повинні бути встановлені в судовому порядку на підставі достатності доказів».

Таким чином, аналізуючи положення чинного законодавства, можна зробити висновок, що на сучасному етапі дійсно існують певні елементи дублювання норм, які регулюють спеціальну конфіскацію, в матеріаль-

ному та процесуальному праві, проте ефективних спроб змінити таке становище законодавцем здійснено не було.

Вбачається доцільним не поспішати з внесенням необмеженої кількості змін та доповнень нормативного тексту щодо визначення поняття та сутності спеціальної конфіскації на законодавчому рівні, а піти шляхом наукової розробки зазначеного інституту з подальшим використанням подібних напрацювань в нормотворчій діяльності. При цьому, слід звернути увагу на наявність дублювання положень матеріального та процесуального права, прибравши яке, існує можливість максимального дотримання прав людини і громадянина, а також принципів верховенства права та справедливості.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Орловська Н. А. До питання про предмет спеціальної конфіскації / Н. А. Орловська // Новітні кримінально-правові дослідження – 2016: зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – С. 44–47.
3. Кондра О. Проблеми правової природи «спеціальної конфіскації» у кримінально-правових санкціях / О. Кондра [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/558-kruminolog/15366-2011-01-23-02-03-02.html>.
4. Задоя К. П. Окремі зауваження щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально- процесуального кодексів України щодо вдосконалення процедури здійснення конфіскації» / К. П. Задоя // Право і громадянське суспільство. – 2012. – № 1. – С. 30–34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lclaw.knu.ua/2012-1.pdf>.

УДК 343.222:616-05

ЧОРНОРОТ Наталя

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Кримінальна відповідальність є найбільш суворим видом юридичної відповідальності медичних працівників за правопорушення, що вчиняються ними під час здійснення професійної діяльності [2]. Переважна більшість «медичних» злочинів сконцентровані у розділі II Кримінального кодексу (далі – КК) України «Злочини проти життя і здоров'я особи» [1].

Вивчаючи наскільки досконалим є інститут кримінальної відповідальності медичних працівників в Україні, доцільно звернутися до зарубіжного кримінального законодавства, що стосується злочинів у сфері медицини.

Провівши аналіз окремих Кримінальних кодексів різних країн можна зробити висновок, що КК таких країн як Азербайджан, Грузія перед-

бачають здебільшого схожі з КК України норми, які встановлюють відповідальність за злочини у сфері медицини. Разом із тим, вбачаються і певні відмінності в КК зазначених країн від КК України. Так, аналізуючи КК Грузії [8] бачимо, що передбачено відповідальність за генетичні маніпуляції (ст.136), тобто створення істоти, подібної до людини, і незаконну торгівлю кров'ю або компонентами крові (в КК України – лише вилучення крові). В КК Азербайджану [6] є статті, які відсутні в КК України. Так, ст.135 передбачає кримінальну відповідальність за задоволення прохання хворого у прискоренні смерті або за дії по припиненню штучних м'яг по підтриманню життя (евтаназія), ст.136 передбачає кримінальну відповідальність за незаконне штучне запліднення та імплантацію ембріона, медичну стерилізацію. Також, у статті 141 даного кодексу «Незаконне проведення абортів» є норма, яка відсутня у «нашому» законодавстві – проведення абортів лікарем поза медичним закладом та проведення абортів особою, що не має спеціальної вищої медичної освіти.

Кримінальне законодавство країн Прибалтики має певні схожі риси між собою, а також із КК України (передбачені майже аналогічні складі злочинів). Однак, виключенням є КК Естонії, в якому наявні кримінально-правові норми, відсутні в КК України та кодексах інших держав Прибалтики, а саме: передбачена відповідальність статтями 120-1, 120-2 за пов'язані дії з ембріонами. В даному кодексі чітко визначені злочинні дії, пов'язані з ембріонами (в тому числі запліднення яйцеклітини людини сперматозоїдом тварини або яйцеклітини тварини сперматозоїдом людини тощо). Цікавою, з огляду на караність злочинного діяння в українському законодавстві, що передбачене статтею 145 «Незаконне розголошення лікарської таємниці» є стаття 128-1 КК Естонії «Розголошення конфіденційної інформації, що стала відомою у зв'язку з професійною діяльністю», яка чітко передбачає перелік інформації, розголошення якої є злочином (а саме: інформація щодо походження, штучного запліднення, сім'ї чи здоров'я особи, що стала відома у зв'язку з професійною діяльністю) [13].

Кримінальне законодавство Голландії, Польщі, Франції, має небагато спільного з КК України у частині регламентації відповідальності за аналізовані злочини. Зокрема, у КК указаних держав (крім Данії), як і в КК України, існують норми, якими встановлено відповідальність за вчинення незаконних абортів. Але і вони мають свої особливості. Так, у КК Голландії 1881 року (Ст.296), передбачена відповідальність особи, яка проводить лікування, але знає або передбачає, що в результаті лікування вагітність буде перервана. Винятком є випадки, коли лікування проводиться лікарем в лікувальному закладі відповідно до Закону про припинення вагітності [7]. В Польщі, згідно ст.152 КК передбачена відповідальність особи як за припинення вагітності з порушенням Закону, так і

відмову особі за проведення абортів, якщо це передбачено законом. Також, в статті 157-а передбачено відповідальність за спричинення плоду втручання, що приводить до негативних наслідків (крім випадків, коли тілесні пошкодження вчинив лікар з метою лікарських дій для ліквідації небезпеки, що загрожувала життю матері) [10].

Поряд із цим, законодавство зазначених країн містить кримінально-правові норми, аналоги яких відсутні в КК України. Зокрема, у КК Франції встановлено відповідальність медичних працівників за незаконні генетичні дослідження над людиною (без відповідного дозволу, отриманого в порядку, передбаченому статтею L 145-15 Кодексу законів про охорону здоров'я), ідентифікація будь-якої людини в медичних цілях без отримання згоди даної людини, незаконне отримання та використання гамет, незаконне запліднення, незаконні дії з людським ембріоном [12].

Кримінальне законодавство азіатських країн стосовно регламентації відповідальності медичних працівників за вчинення професійних порушень, має також значні відмінності порівняно з КК України. І єдине, що є спільним, це норми, згідно з якими встановлено відповідальність за неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником та за проведення незаконних абортів. Крім того, аналізуючи Кримінальний кодекс Японії 1907 року, який набув чинності з 1 жовтня 1908 році і діє і в даний час, бачимо, що в Кодексі передбачено окрему главу (главу 29), яка включає в себе 5 статей «Злочини, що пов'язані з проведенням абортів» (при цьому стаття 214 даного кодексу визначає спеціального суб'єкта даного злочину – «лікар, акушерка, фармацевт або торгівець медикаментами») [11].

Багато уваги питанню караності незаконного переривання вагітності присвячено в Законі про кримінальне право Ізраїлю 1977 року [3]. В даному законодавчому акті присвячено цілу главу «бет» в розділі «йюд», яка включає 11 статей, в яких чітко передбачено випадки, коли проведення відповідних втручань не визнається злочином та умов проведення хірургічних маніпуляцій даного виду. Статтею 353 даної глави передбачена заборона на переривання вагітності, окрім випадків, коли переривання вагітності можливе лише при наявності дозволу комісії в складі трьох осіб та після отримання письмового погодження самої жінки після роз'яснення їй фізіологічних та психологічних наслідків. В даному Законі визначений спеціальний суб'єкт злочину і в статті 347 алеф «Статеві відносини між особою, що надає психологічну допомогу, і пацієнтом» (подібна стаття відсутня в кримінальному законодавстві України).

Однак, винятком є КК Китайської Народної Республіки (далі – КНР) 1979 року [9], в якому переривання вагітності не входить до переліку злочинів, що вчиняється медичним працівником. Велика роль в КК КНР відноситься до відповідальності за порушення Закону про профілактику і

лікування інфекційних захворювань, що потягнуло за собою розповсюдження інфекційних захворювань типу А (мається на увазі найбільш загрозливі інфекційні захворювання), що тягне за собою позбавлення волі на строк від трьох до семи років. До їх числа відносяться: невідповідність поставленої питної води державним санітарним нормам; відмова від дезинфекції у відповідності з санітарними нормами санітарно-епідеміологічних органів забруднення води, відмова від виконання інших заходів, передбачених санітарно-епідеміологічними органами у відповідності з діючим Законом тощо. Дуже поширеним явищем в сучасному Китаї є шахрайство, перш за все в сфері медицини. Тому передбачена стаття в КК даної країни за шахрайство в даній сфері (лікування особами, які не є лікарями). У зв'язку із загибеллю близько 100 чоловік внаслідок лікування шахраєм в 1999 року, покарання, що передбачене ст.336 КК за незаконне зайняття медичною практикою особою, що не отримала кваліфікацію лікаря, є значним – позбавлення волі на строк від десяти і більше років [5].

Проаналізувавши декілька кодексів зарубіжних країн, можна зробити висновок, що у більшості кодексів встановлено кримінальну відповідальність за незаконне переривання вагітності (можливо, це пояснюється тим, що така операція – одне з найбільш давно відомих людству оперативних втручань та найбільш розповсюджених).

Кримінальна караність даного злочину в кримінальних законах більшості країн світу, на нашу думку, бере свої витоки з релігії. Так, досить негативним є сучасне ставлення Церкви до абортів. Вчинення абортів є важким гріхом, якого допускається не лише вагітна мати, але й ті, що її до цього намовили чи у цьому підтримали; зокрема, батько дитини і *медичний персонал*, який вчинив штучне переривання вагітності. Відповідно до Кодексу канонів Східних Церков, тільки місцевому єпископу та тим, які мають його дозвіл, дається право у сповіді прощати гріх спричинення абортів, якщо він був здійснений, батьків дитини і тих осіб, які були прямо та близько залучені до операції втручання. Крім того, згідно канону 1450 параграфу 2 глави I «Злочини і кари взагалі» Титулу XXVII «Карні санкції церкви» Кодексу канонів Східних Церков, хто вчинив аборт, може бути покараний Церквою тою карою, яка є застереженою для важких злочинів, а саме: великою екскомунікою (тобто відлученням від Церкви) [4]. Отже, вчинення даного злочину тягне покарання як за кримінальним законодавством, що діє на території країни, так і за законом релігії. Тобто, якщо винна особа не несе відповідальності за «кримінальним законом» (дане діяння не визнається як злочинне), то вона обов'язково несе відповідальність перед Богом.

Отже, кримінальне законодавство зарубіжних країн має багато спільного з КК України у частині регламентації відповідальності за аналізо-

вані злочини. Так, у кримінальних законах зарубіжних держав (у більшості із досліджених), як і в КК України, існують норми, якими встановлено відповідальність за вчинення незаконних абортів. Поряд з цим, у законодавстві зазначених країн є кримінально-правові норми, аналоги яких відсутні в КК України, а отже зарубіжний досвід є корисним для нашого законодавця.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. №2341-III (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Лист Департаменту конституційного, адміністративного та соціального законодавства управління соціального, трудового та гуманітарного законодавства Міністерства юстиції України від 20.06.2011. Відповідальність медичних працівників// Медичне право. – 2011. – № 8 (II). – С. 92.
3. Закон про кримінальне право Ізраїлю. Автор перекладу суддя Марат Дорфман: вид. 2-ге переробл. і доп., 2010. – 262 с.
4. Кодексу канонів Східних Церков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.ugcc.org.ua/CCEC/CCEC-toc.html>.
5. Коментар до особливої частини кримінального кодексу КНР [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://asiabusiness.ru/law/law1/criminalcode/remark/#1>.
6. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
7. Кримінальний кодекс Голландії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
8. Кримінальний кодекс Грузії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
9. Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
10. Кримінальний кодекс Республіки Польща [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
11. Кримінальний кодекс Японії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
12. Кримінальний кодекс Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.
13. Пенитенциарный кодекс Эстонской Республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimpravo.ru/page/zar-uk>.

УДК 343.23

ШВЕЦЬ Георгій

МЕТА ЧИ ЦІЛ ПОКАРАННЯ: ЯК ПРАВИЛЬНО?

Визначення поняття «мета покарання» в українському законодавстві надається в нормативно-правовому акті – Кримінальному кодексі України [2], далі – КК України, прийнятому на сьомій сесії Верховною Радою України 5 квітня 2001 року (набрав чинності з 1 вересня 2001 року), у якому встановлені підстави і принципи кримінальної відповіда-

льності, злочинність діянь, а також їх караність та інші кримінально-правові наслідки.

Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (ч. 2 ст. 50 КК України). Словник української мови визначає слово «мета» як те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль [4; 5, с. 683], тобто слова «мета» та «ціль» є синонімами.

Зі змісту ч. 2 ст. 50 КК України випливає, що мета покарання проявляється у чотирьох площинах: 1) кара щодо засудженого; 2) виправлення засудженого; 3) запобігання вчиненню засудженим нового злочину (спеціальна превенція); 4) запобігання вчиненню злочинів іншими особами (загальна превенція). Отже, поняття «мета покарання» за кримінальним законодавством визначається як кінцеві бажані результати, яких прагне досягнути держава засобами кримінально-правового впливу, і таких результатів налічується аж чотири, а не один, а це означає, що є некоректним використовувати термін «мета покарання», вбачаємо, що є доцільним говорити про цілі покарання з підстав, що викладені нижче.

Передусім потрібно зупинитися на понятті «літературна мова» та її основної ознаки – унормованості. Літературна мова є вищою формою вияву національної мови. Літературна мова – унормована мова суспільного спілкування, зафіксована в писемній та усній практиці. Поняття літературна мова нерозривно пов'язане з поняттям мовної норми: унормованість виступає основною ознакою літературної мови. Мовна норма – це сукупність загальноновизнаних мовних засобів, закріплених в процесі суспільної комунікації, що вважаються правильними та зразковими на певному історичному етапі. Мовні норми характеризуються системністю, історичною та соціальною зумовленістю, стабільністю й водночас змінністю.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 (Розділ I – «Загальні засади») Конституції України, державною мовою в Україні є українська мова [1]. Згідно з ч. 2 ст. 6 Закону України «Про засади державної мовної політики» українська мова як державна мова обов'язково застосовується на всій території України при здійсненні повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади [3]. Із зазначеного випливає, що нормативно-правові акти, яким є серед інших і КК України, законодавець повинен приймати тільки українською мовою, яка є унормованою літературною.

На нашу думку, законодавче визначення мети покарання, передбаченого чинною редакцією ч. 2 ст. 50 КК України, з використанням поняття «мета», є неточним. Справа в тому, що у всіх стилях літературної мови, крім художнього, іменник «мета» виступає тільки в однині. У поезії ж трапляється й множинна форма: «У золотому сяйві мет ми йдемо напружено вперед» (Володимир Сосюра). Якщо треба передати поняття мно-

жінності, користуються синонімом слова мета – ціль, що може виступати в множині і з конкретним значенням («Гармати стріляли по ворожих цілях»), і з абстрактним («Єдність цілей і прагнень») [6].

Тому вважаємо, що доцільно кару, виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами визначити як «цілі покарання», оскільки, у всіх стилях літературної мови, крім художнього, слово мета вживається тільки в однині, і лише у поезії допускається і множинна форма, а відповідно змінити і назву ст. 50 КК України з «Поняття покарання та його мета» на «Поняття покарання та його цілі».

Література:

1. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (в редакції від 30.09.2016р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року №2341-III (в редакції від 05.01.2017р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – ст. 131 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03 липня 2012 року № 5029-VI (у редакції від 08.11.2016 р.) // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 23. – ст. 218. – [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.
4. Словник української мови. В 11 т. (Т. 4: І–М) / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Київ: Наукова думка, 1970–1980. Онлайнова версія словника на сайті Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні Національної академії наук України за посиланням: <http://www.inmo.org.ua/library.html>.
5. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 4: І – М / [ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко]. – К.: Наукова думка, 1973. – 840 с.
6. Чак Є. Д. Чи правильно ми говоримо? – К.: Освіта, 1997. – 240 с. – 240 с. – Режим доступу: <http://chak-chy-pravylny-mu-hovorymo.wikidot.com/m>.

УДК 343.272

ЯРМОЛЕНКО Анжела

КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Інститут конфіскації майна є одним із тих, який існував впродовж всього розвитку кримінального законодавства на території України. Термін «конфіскація» латинського походження (*confiscatio*), в буквальному перекладі означає відібрання будь-чого до скарбниці. При конфіскації за певних умов може бути вилучено повністю або частково будь-яке майно: речі, гроші, цінні папери тощо.

В рамках кримінального законодавства, конфіскація майна розглядається в декількох значеннях, а саме як вид додаткового покарання, як вид заходу кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб та як інший захід кримінально-правового характеру (спеціальна конфіскація), що передбачається Загальною частиною Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Питання, що стосується конфіскації в кримінальному праві врегульовано на законодавчому рівні і приділено велику увагу з боку законодавця. Окремі норми КК України, дають змогу не лише зрозуміти конфіскацію загалом, але й проаналізувати її окремі аспекти та визначити основні види, які існують на сьогодні.

Отже, відповідно до статті 59 КК України, конфіскація майна як вид покарання полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. За змістом даної норми така конфіскація може бути повною або частковою. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.

Особливістю конфіскації майна є те, що вона: 1) може бути призначена лише у випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК України; 2) спрямована на обмеження прав і свобод засудженого; 3) стосується майна, яке знаходить у власності засудженого; 4) у системі покарань КК України конфіскація майна передбачена виключно як додаткове покарання.

Теорія кримінального права розглядає покарання у виді конфіскації майна як ефективний засіб боротьби зі злочинністю. Професор Е. Л. Стрельцов вказує на те, що конфіскація справляє величезний каральний та майновий вплив на засудженого і в сучасних умовах може мати більший стримуючий ефект, ніж позбавлення волі [1, с. 211]. Ефективним покаранням вважає конфіскацію майна і професор М. Й. Коржанський [2, с. 150]. На його думку, це ефективний вид покарання. Сама ж ефективність досліджуваного виду покарання підтверджується тим, що конфіскація майна, яка передбачена в міжнародних конвенціях, підписаних та ратифікованих багатьма країнами світу, зокрема Україною є одним із ефективних засобів протидії організованій злочинності, тероризму, незаконному обігу наркотичних засобів та корупції тощо.

Від конфіскації майна як додаткового виду покарання, слід відрізняти конфіскацію майна як вид заходу кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб. Якщо покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [3], то захід кримінально-правового

характеру представляє собою систему прийомів і способів здійснення примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики (кримінальні правопорушення, об'єктивно протиправні діяння, зловживання правом та інші), правомірну поведінку, які застосовуються на підставі закону, детермінованого культурним середовищем, що сформувалося в конкретно-історичних умовах розвитку українського суспільства [4, с. 12].

Таким чином, конфіскацію майна, що застосовується до юридичних осіб не можна розглядати як вид покарання. По-перше, цей захід врегульовано окремим Розділом КК України, а саме Розділ XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб»; по-друге, в окремій статті КК України чітко передбачені заходи, які можуть застосовуватися до юридичних осіб, зокрема штраф, конфіскація майна та ліквідація (ст. 96-6 КК України); по-третє, законодавець роз'яснює поняття «конфіскація майна» в рамках вищезазначеного розділу та визначає її як таку, що полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з КК України (ст. 96-8 КК України).

Поряд з цим в чинному кримінальному законодавстві існує спеціальна конфіскація майна як інший захід кримінально-правового характеру, яка згідно з статтею 96-1 КК України полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК України, за умови, якщо вони були а) одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; б) призначені (використовувалися) для шхилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; в) були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; г) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

Отже, предмет спеціальної конфіскації є чітко окресленим в законодавстві, що дозволяє відокремити її від загальної конфіскації як додаткового виду покарання та направлений не тільки на майно, яке знаходиться у власності винної особи. Слід зазначити і те, що при застосуванні спеціальної конфіскації можуть зачіпатися інтереси не тільки винної особи, але й інтереси третіх осіб, які взагалі не причетні до вчиненого злочину [5]. На нашу думку, для таких осіб у кримінальному законодавстві повинні бути передбачені відповідні гарантії, направлені на збереження майна таких осіб, та його захист.

Спеціальна конфіскація застосовується також у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК України, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Враховуючи те, що конфіскація майна як вид покарання та як захід кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб призначається на підставі вироку суду, то спеціальна конфіскація не тільки за вироком суду, але й за відповідною ухвалою суду.

Таким чином, проаналізувавши питання щодо конфіскації майна в кримінальному законодавстві України, можна зробити висновок про те, що конфіскація, яка існує на сьогодні є не тільки одним із видів покарання, що застосовується до осіб, визнаних винних у вчиненні злочину, але й заходом кримінально-правового характеру. Але незважаючи на таку відмінність, конфіскація майна у всіх її проявах направлена на запобігання вчинення злочинів в майбутньому, тобто має превентивну дію та сприяє відновленню становища, яке існувало до вчинення злочину.

Література:

1. Уголовное право Украины (Общая и Особенная часть) / учеб. под ред. проф. Е. Л. Стрельцова. – Х.: «Одиссей», 2002. – 672 с.
2. Коржанський М. Й. Проблеми кримінального права: монографія / М. Й. Коржанський. – Д.: Юрид. акад. Мінва-внутр. справ України, 2003. – 198 с.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
4. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 216 с.
5. Цимбалюк В. І. Правова природа спеціальної конфіскації / В. І. Цимбалюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». – 2014. – № 2 (10): [Електронний ресурс]. Режим доступу:<http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14tvipsk.pdf>.

Розділ IV

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ТА УЗГОДЖЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

УДК 343.132

ДУБОВЕНКО Володимир

ВИДИ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ

Класифікація видів пред'явлення для впізнання є достатньо актуальною темою досліджень науковців зважаючи на те, що в Кримінальному процесуальному кодексі України чітко не визначено перелік об'єктів, які підлягають пред'явленню для впізнання. Тому існують декілька думок вчених стосовно класифікації видів пред'явлення для впізнання. Слід сказати, що даній темі свою увагу приділяли такі вчені, як М. О. Головецький, М. В. Жогін, О. М. Калужна, І. І. Когутич, Ю. М. Корухов, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'янчиков, В. В. Пяськовський, М. В. Салтевський та інші.

Класифікація видів пред'явлення для впізнання – це система розподілення об'єктів пред'явлення для впізнання за певними групами відповідно до визначених ознак.

Класифікацію видів пред'явлення для впізнання можна здійснювати за декількома критеріями. В першу чергу слід вказати, які види пред'явлення для впізнання визначено в Кримінальному процесуальному кодексі України. За об'єктом, що підлягає впізнанню, визначається пред'явлення для впізнання: а) людей; б) речей; в) трупа. Даним нормативно-правовим актом також передбачається можливість пред'явлення для впізнання поза візуальним та аудіоспостереженням і впізнання за фотознімками та матеріалами відеозапису [1, ст. 228]. Останні два види впізнання і порядок їх проведення детально описані в наукових працях вчених.

У науковій літературі деякі вчені, такі як І. І. Когутич і О. М. Калужна, розрізняють такі види, як пред'явлення для впізнання: а) тварин, б) будівель, в) ділянок місцевості.

Можна виділити види пред'явлення для впізнання за критерієм можливості впізнання в натурі:

1. Впізнання людей, тварин, житла, речей.
2. Впізнання за фотознімками, звуко-, відео-, кінозаписом.

Взагалі серед вчених не має єдино узгодженої думки щодо класифікації видів пред'явлення для впізнання. Відповідно до точок зору різних вчених види пред'явлення для впізнання можна поділити на:

1. Традиційні, тобто пред'явлення для впізнання людей, тварин, птахів, речей і предметів, трупів людей.
2. Нетрадиційні або інші (наприклад, ділянок місцевості).

Залежно від черговості впізнання:

1. Початкове.
2. Повторне. Проведення даного виду впізнання здійснюється тільки у виняткових випадках і за умови повного дублювання початкового впізнання.

Прикладом необхідності проведення повторного впізнання є ситуації, коли під час початкового впізнання впізнаючий мав тимчасові розлади психіки, слуху, зору, внаслідок яких не міг адекватно сприймати те, що відбувається, або було здійснено зміну зовнішності особи, яку пред'являли для впізнання.

Проблематику диференціації видів пред'явлення для впізнання висвітлювали у своїй праці вчені І. І. Когутич і О.М. Калужна, які визначили фактично три групи вчених, що підтримують різні точки зору щодо визначення видів пред'явлення для впізнання:

1. Одна група авторів виокремлює тільки «традиційні» види пред'явлення для впізнання, не визначаючи ніякі інші види.
2. Інші автори беруть до уваги нетрадиційні види пред'явлення для впізнання поряд з традиційними. В своїх працях вони визначають про різні позиції в науці з вказівкою на якісь негативні моменти.
3. Решта авторів до кола об'єктів пред'явлення для впізнання, крім зазначених, вносять по одному чи по кілька видів: ділянки місцевості, приміщення, будівлі, документи, почерк, зліпки слідів ніг і предметів, посмертні маски, муляжі обличчя невідомих трупів, рослини тощо [3, с. 23–24].

Речі або предмети пред'являються для впізнання у числі інших однорідних предметів. Впізнання предметів здійснюється для встановлення їх тотожності або групової належності, наприклад, виду описаної очевидцем холодної зброї, моделі та кольору взуття, в яке були взуті злочинці тощо.

Унікальні, єдині у своєму роді предмети (скульптури у вигляді статуї або картини відомих скульпторів, художників) чи об'єкти, які не можуть бути виділені серед інших (пшениця, цукор без пакування), а також предмети, які мають точні позначення, номери, засвідчені особою, яку допитували (наприклад, автомат «АК-74» з конкретним заводським номером), для впізнання не пред'являються.

Впізнання за фотознімками, звуко- і відеозаписом з'явилося внаслідок технічного прогресу і розвитку технічних засобів, таких як фотоапарати, техніка для відеозйомки та інші пристрої. Даний спосіб впізнання має велике значення у випадках, коли жива людина, яку необхідно пред'явити для впізнання, знаходиться в розшуку або відсутня з інших причин, але слідчий має її фотознімок.

Пред'явлення для впізнання за матеріалами відеозапису є більш результативним, ніж впізнання за фотознімками, адже під час перегляду такого відеозапису створюються умови, близькі до безпосереднього ознайомлення з об'єктом впізнання.

Проведення впізнання за матеріалами відеозапису доцільно у випадку, коли особа, яка впізнає, й особа, яка підлягає впізнанню, перебувають на великій відстані одна від одної.

Окремим видом є пред'явлення для впізнання в залежності від безпосереднього контакту між особою, яка впізнає, з особами, яких пред'являють для впізнання:

- пред'явлення особи для впізнання в процесі безпосереднього контакту впізнаючого з особами, яких пред'являють для впізнання;
- пред'явлення для впізнання поза візуальним та аудіоспостереженням з боку особи, яку пред'являють для впізнання, загальні положення щодо якого також вказані в Кримінальному процесуальному кодексі України.

Відповідно до ч. 4 ст. 228 Кримінального процесуального кодексу України з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Даний вид пред'явлення для впізнання призначений перш за все для створення безпечних для впізнаючої особи умов при проведенні впізнання. Крім того є ситуації, коли особа, яка впізнає, перебуває в сильному психічному напруженні і боїться злочинця. В даному випадку проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним та аудіоспостереженням направлено на нормалізацію психічного стану особи.

Пред'явлення для впізнання ділянок місцевості є досить таки дискусійним видом впізнання серед вчених. Це пов'язано зі значною складністю підбирання однорідних приміщень, ділянок місцевості, серед яких є такі, що впізнаються. Так як ділянка місцевості або приміщення є нерухомим об'єктом, то відповідно і розташувати її серед однорідних об'єктів не є можливим. Цієї думки дотримується вчений М. В. Салтевський [5, с. 205].

Іншу точку зору обґрунтовує М. О. Головецький, який говорить про те, що ділянки місцевості і приміщення доцільно вносити до об'єктів, які пред'явлено для впізнання, і проводити цю слідчу дію у тих випадках, коли необхідно з'ясувати, впізнає людина місцевість чи ні. Об'єктів, що слід пред'являти по черзі особі, яка впізнає, повинно бути як мінімум

чотири [2, с. 20–24]. Проведення пред'явлення для впізнання ділянок місцевості є складним процесом, так як вимагає проведення слідчої дії на достатньо великій території.

Необхідність встановлення зв'язку певної ділянки місцевості (приміщення) з подією злочину шляхом пред'явлення її для впізнання свідком, потерпілим і визначення кола слідчих (розшукових) дій, які необхідно вчинити для цього, багато в чому залежить від виду злочину. Загалом, звичайно, при розслідуванні будь-якого злочину може виникнути потреба у впізнанні ділянок місцевості.

Крім названих вище видів впізнання вирізняється своєю «неординарністю» зустрічне впізнання. Є. Д. Лук'янчиков вказує на випадки у практиці, коли злочинець і потерпілий погоджувались впізнати один одного, зокрема, при злочинах, пов'язаних з корупцією. Говорити про широку популярність даного виду впізнання не є можливим, так як зустрічається воно досить рідко. Крім того, є багато вчених, які не визнають даний вид впізнання і вказують на те, що зустрічне впізнання не допускається законом [4, с. 82]. У будь-якому випадку не вказати про зустрічне, або як ще його називають – подвійне, впізнання не можна, так як в певних випадках воно може бути дієвим і розвиток такого виду впізнання залежить насамперед від наукових досліджень вчених, які можуть вдосконалювати тактику його проведення.

Таким чином, можна стверджувати про те, що в науці є багато думок щодо диференціації видів пред'явлення для впізнання. В основному, різняться погляди вчених стосовно існування і ефективності нетрадиційних видів пред'явлення для впізнання. В будь-якому випадку для повного і об'єктивного аналізу тематики класифікації видів пред'явлення для впізнання є сенс досліджувати різні позиції вчених.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом №4651-VI від 13.02.2012 // Голос України від 19.05.2012. – № 90–91.
2. Головецький М. О. Тактика узнавання і впізнання під час досудового слідства: автореф. дис. на здобуття наук. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / М. О. Головецький. – К., 2002. – 25 с.
3. Когутич І. І. Проблема вибору належної слідчої дії для вирішення завдання ідентифікації ділянки місцевості, будівлі чи приміщення за слідами пам'яті / І. І. Когутич, О. М. Калюжна // Криміналітичний Вісник. – 2012. – №1 (17). – С. 22–33.
4. Лук'янчиков Є. Д. Зустрічне впізнання при розслідуванні корупційних вбивств / Є. Д. Лук'янчиков // Вісник Академії адвокатури України. – 2016. – Том 13(35). – С. 81–84.
5. Салтєвський М. В. Криміналістика: підручник: у 2-х ч. / М. В. Салтєвський. – Харків: Консум, 2001. – Ч. 2. – 528 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Вдосконалення процесу задоволення прав і гарантії свобод особи є актуальним напрямком в розвитку демократії та гуманізації суспільства. Особливого значення це твердження набуває у сфері кримінального провадження щодо неповнолітніх, яке пов'язане із втручанням в їх особисте життя, обмеженням свободи та особистої недоторканності неповнолітніх, застосуванням до них заходів процесуального примусу. Проблема дотримання прав та законних інтересів неповнолітніх, які вчинили злочин, постійно знаходяться в центрі уваги міжнародної спільноти. Тому дослідження предмету доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх має вагоме суспільне значення, оскільки слугувати-ме забезпеченню прав і охороні законних інтересів цієї категорії осіб.

Важливу роль у дослідженні даного питання відіграли такі науковці: Ю. М. Белозьоров, Г. Н. Ветрова, В. К. Вуколов, О. Х. Галимов, Г. О. Ганова, Н. І. Гуковська, А. І. Долгова, М. О. Карпенко, І. М. Козьяков, М. І. Копетюк, О. О. Левендаренко, Є. Д. Лук'янчиков, К. Б. Мельникова, Г. М. Миньковський, В. А. Панкратов, В. Я. Рибальська, А. Б. Романюк, М. С. Туркот, В. Т. Очередин, Д. П. Письменний, Г. П. Саркисянц, О. Ю. Хахуцяк, Р. С. Холод, А. А. Чувилев, В. В. Шимановський та інші.

Незважаючи на те, що наукові праці та статистичні дослідження цих вчених зробили значний прорив в вирішенні прогалин в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, низку важливих теоретичних і практичних питань, пов'язаних із доказуванням у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх та правовою природою участі в ньому прокурора, в кримінальній процесуальній науці необхідним та належним чином не досліджено.

Розгляд такої теми як доказування, розгляд суб'єктів його здійснення і застосовуваних при цьому засобів є фундаментальним аспектом сучасного кримінального процесуального права. Науковці трактують поняття доказування з різних позицій. С. М. Стахівський вказує на різноманітні бачення науковців щодо визначення поняття кримінального процесуального доказування: від видалення оцінки доказів за межі цього процесу до включення до нього криміналістичних категорій (слідчих версій) [7]. Однак більшість учених розумову діяльність щодо оцінки доказів та їх процесуальних джерел включають до процесу доказування. На думку В. Т. Нора, доказування – це діяльність органів розслідування, прокурора і суду, а також інших учасників процесу, яка здійснюється у

встановлених законом процесуальних формах і спрямована на збирання, закріплення, перевірку й оцінку фактичних даних (доказів), необхідних для встановлення істини у кримінальному провадженні [6]. М. М. Михеєнко визначає доказування як діяльність суб'єктів кримінального процесу по збиранню (формуванню), перевірці й оцінці доказів та їх процесуальних джерел, а також формулюванню на цій основі певних тез і наведенню аргументів для їх обґрунтування [5]. Кримінально-процесуальне доказування, за твердженням С. М. Стахівського, – це передбачена законом діяльність суб'єктів кримінального процесу по збиранню (формуванню), перевірці й оцінці доказів та їх процесуальних джерел, прийнятті на цій основі певних процесуальних рішень і наведенню аргументів для їх обґрунтування (мотивації) [7]. Вказаний підхід закріплено і в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Комплекс таких обставин у кримінальній процесуальній науці вважається предметом доказування, який зазначено у ч. 1 ст. 91 КПК України. Беручи до уваги викладене, можна зробити підсумок, що доказування у кримінальному провадженні – це передбачена кримінальним процесуальним законом діяльність суб'єктів кримінального провадження зі збирання, закріплення, перевірки й оцінки доказів, необхідних для встановлення істини і вирішення завдань кримінального провадження. А предметом доказування в кримінальному провадженні являється сукупність обставин, що підлягають доказуванню у кожному кримінальному провадженні [3]. На вирішення питань пов'язаних з даною темою спрямовано ряд міжнародних актів, зокрема, Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються відправлення правосуддя по відношенню до неповнолітніх («Пекінські правила»). Чинне законодавство України передбачає низку особливих дій щодо притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності. Так, Кримінальний кодекс України регламентує вчинення злочину неповнолітніми як пом'якшуючу обставину (п. 3 ч. 1 ст. 66 ККУ). Адже, законотворець опирається на те, що формування неповнолітнього як особистості знаходиться на стадії розвитку.

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх регулюється, перш за все, главою 38 Кримінального процесуального кодексу України. Для кримінального провадження про злочини, вчинені неповнолітніми, законом встановлено особливий предмет доказування. На стадії досудового розслідування та при судовому розгляді кримінального провадження щодо неповнолітніх, крім обставин, зазначених у ст. 91 КПК України, необхідно враховувати обставини, передбачені ст. 485 КПК України, а саме:

- повні всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;
- ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;
- умови життя та виховання неповнолітнього;
- наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення [2].

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх враховує вікові, інтелектуальні, психологічні, соціальні та інші особливості цих осіб, родинні зв'язки, відношення з однолітками, відсутність у них життєвого досвіду, певне обмеження загальної громадянської дієздатності і матеріальної відповідальності та ін.

Отже, предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх – це передбачене кримінальним процесуальним законом коло обставин, які підлягають встановленню у кожному кримінальному провадженні щодо неповнолітніх з урахуванням їхніх вікових та соціально-психологічних особливостей з метою результативного виконання завдань кримінального провадження.

Крім того, беручи до уваги специфіку відповідальності суб'єктів, законом передбачені додаткові гарантії встановлення істини, забезпечення прав та охорони законних інтересів неповнолітніх.

Такими гарантіями являються наступні:

- по-перше, в провадженні щодо неповнолітніх обов'язковою є участь батьків або інших законних представників неповнолітнього в кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного або обвинуваченого (ст. 488 КПК України), а також представник служби кримінальної поліції у справах дітей.
- по-друге, до неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, крім запобіжних заходів, зазначених у ст. 176 КПК України, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 493 КПК України). До того ж, ст. 492 КПК України передбачає механізм застосування таких запобіжних заходів, як затримання та тримання під вартою.

Таким чином, при аналізі даної теми, доказування у кримінальному провадженні щодо дітей має істотне значення для встановлення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування всіх обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні даної категорії осіб, дивля-

чись на те, що такі обставини мають особливості, визначені кримінальним процесуальним законом. Саме надання прокурором під час підтримання державного обвинувачення в суді достатніх та об'єктивних доказів, які підтверджують зазначені вище обставини, сприяє ухваленню судом законного і справедливого рішення, що, в свою чергу, допоможе результативному виконанню завдань кримінального провадження [4].

Література:

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25. – Ст. 66
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 1 січ. 2013 р.: відповідає офіц. тексту. – Х.: Право, 2013. – 344 с.
3. Козаченко О. В. Кримінальний процес: конспект лекцій / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – 320 с.
4. Кокошко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх // Науковий часопис Національної академії прокуратури 2016, № 2. – С. 10–18
5. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеенко. – К., 1984. – 134 с.
6. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор. – Львів, 1978. – 112 с
7. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Стахівський Сергій Миколайович. – К., 2005.

УДК 343.132:343.163

ЗАГЛЯДА Вікторія

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДУ ЗА ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ

Конституція України, закріпила положення, яка зобов'язує прокурора брати участь у підтриманні публічного обвинувачення в суді, здійснювати організацію і процесуальне керівництво (нагляд) за досудовим розслідуванням, вирішувати відповідно до закону інші питання під час кримінального провадження, зокрема такі як нагляд за проведенням гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, представництво інтересів держави в суді, у випадках передбачених законом, тощо.

Дослідженням зазначеної проблематики займалися такі представники кримінально-процесуальної науки, як: Ю. П. Аленін, К. В. Антонов, О. М. Бандурка, І. В. Главюк та інші, проте на сьогодні деякі питання залишилися не вирішеними.

Прокурор є одним з учасників, що належить до сторони обвинувачення, який виконує функцію нагляду за додержанням законів під час

проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням та здійснювати переслідування підозрюваних. Це означає, що саме на прокурора покладається обов'язок організації процесу досудового розслідування, визначення його напрямів, координації проведення процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання під час кримінального провадження вимог законів України [4, 27].

Прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. При цьому органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора [2, 72].

Всі повноваження прокурора закріплені статтею 36 Кримінального процесуального кодексу України у відповідності і в межах якої він повинен діяти.

На законодавчому рівні поділ повноважень прокурора під час проведення досудового розслідування не закріплений. Доцільно класифікувати повноваження прокурора в залежності від виконуваних функцій в процесі здійснення переслідування осіб, підозрюваних та в процесі здійснення нагляду за досудовим розслідуванням.

До повноважень прокурора в процесі здійснення нагляду можна віднести: по-перше, прокурор уповноважений мати доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування. Під час проведення досудового розслідування прокурор повинен мати вільний доступ до будь-яких матеріалів кримінального провадження, для швидкого і більш ефективного дослідження обставин кримінального правопорушення.

По-друге, скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих. Це повноваження полягає в тому, що прокурор має перевіряти всі процесуальні документи, які підлягають перевірці. Якщо в разі виявлення незаконності та необґрунтованості постанов, прокурор має їх скасовувати.

По-третє, ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування. Прокурор при здійсненні нагляду перевіряє як діяльність слідчих, так і осіб, які керують ними. Але при здійсненні нагляду за дотриманням законів органами досудового розслідування прокурор не повинен обмежувати передбачені законом права слідчого і його процесуальну самостійність.

По-четверте, погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках передбачених законом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання. Всі клопотання, які направляються до слідчого судді слідчим, повинні обов'язково погоджуватися з прокурором. У разі відмови в узгодженні клопотання прокурор повинен письмово викласти мотиви відмови.

По-п'яте, затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання. Прокурор при ознайомленні з цими документами, повинен розглянути всі обставини та підстави для застосування заходів примусового медичного або виховного характеру чи складання обвинувального акта і дійти свого висновку, який відповідає вимогам процесуального закону. Та в залежності від його міркувань, затвердити або відмовити у затвердженні такого клопотання чи акту.

По-шосте, погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому КПК України. Запит про міжнародну правову допомогу погоджується у письмовій формі прокурором, який здійснює нагляд за дотриманням законів при проведенні досудового розслідування.

По-сьоме, доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні. При дорученні виконання такого запиту органу досудового розслідування, прокурор контролює і погоджує вчинені процесуальні дії.

По-восьме, перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законами України. Прокурор, отримавши повідомлення про затримання особи, перевіряє законність затримання особи, яка розшукується компетентними органами іноземних держав, та негайно інформує регіональну прокуратуру. За дорученням Генеральної прокуратури екстрадиційна перевірка здійснюється саме останньою прокуратурою [3].

Існує безліч думок з приводу розширення та звуження повноважень прокурора, які відрізняються між собою, одні є прибічниками звуження повноважень прокурора, інші в свою чергу розширення цих повноважень. Якщо ж розширити повноваження прокурора, то чи буде являтися це доцільно і наскільки ефективно і продуктивно зможе працювати прокурор. Адже в цьому випадку, на прокурора буде покладено більше повноважень, з новими повноваженнями потрібно ознайомитися та якомога детальніше розібрати суть повноваження, та якими способами можливе застосування і в яких межах. Ці зміни займуть багато часу для їх впровадження та можуть понести за собою негативні наслідки в ефективності діяльності прокурора.

Отже, при розгляді повноважень прокурора в процесі здійснення нагляду, можна дійти висновку, що повноваження прокурора потрібно звужити, для більш вузької спеціалізації, що буде мати позитивний вплив на ефективності роботи прокурора. Адже, можна привезти приклад щодо такого повноваження прокурора, як ініціювання перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування. Це повноваження повинно бути у виключній підвідомчості керівника органа досудового розслідування, тому що керівник повинен контролювати роботу своїх підлеглих та усувати прогалини в їх діяльності та перевіряти законність їх дій.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року, № 4651-4 // Відомості Верховної Ради України: станом на 05 січня 2017 року. – Х.: Право, 2017. – 615 с.
2. Козаченко О. В. Кримінальний процес: конспект лекцій / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – С.72
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 664 с.
4. Ляш А. О. Процесуальний статус прокурора на досудовому кримінальному провадженні [Текст] / А. О. Ляш // Адвокат. – 2014. – № 4. – С. 24–27.

РОЛЬ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним із питань, що визначає зміст кримінально-процесуального доказування, є питання предмета доказування. Важливе теоретичне та практичне значення предмета доказування постійно підкреслюється у кримінально-процесуальній літературі. Правильне встановлення змісту предмета доказування забезпечує цілеспрямованість і плановість у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності, спрямовує зусилля відповідних суб'єктів на встановлення саме тих обставин, які мають правове значення для прийняття рішення по суті [2, с. 93].

Предмет доказування прийнято ототожнювати з сукупністю перерахованих в правовій нормі (а саме у ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI – далі КПК) обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [4, с. 79]. Всі ці обставини мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. Деякі науковці, підкреслюючи, що кожне кримінальне провадження є унікальним за набором обставин, котрі необхідно встановити, роблять несподіваний висновок, що регламентувати у кримінальному процесуальному законодавстві повний перелік обставин, що є обов'язковими до встановлення у кожному провадженні, є практично неможливим. У доказуванні беруть участь сторони, котрі самостійно, з урахуванням власної позиції, на основі закону, визначають коло питань, що є необхідними для дослідження [5, с. 171].

Не можна заперечувати унікальність кожного провадження, яка полягає в тому, що будь-яка подія відбувалася у певному місці, в певний час, конкретні особи вчиняли певні дії, керувались своїми мотивами тощо. Кожний злочин є «неповторним», але це не заважає в законодавстві та науці кримінального права застосовувати поняття складу злочину, під яким розуміють сукупність визначених законом ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як злочин.

Склад злочину – це певна схема ознак діяння, яка складається з об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту та суб'єктивної сторони. Для того, щоб забезпечити правильне застосування норм матеріального кримінального права, необхідно встановити фактичні обставини, на які, так би мовити, накладається схема – склад злочину, завдяки чому можна зробити висновок про те, чи мало місце посягання на захищений нормами кримінального права об'єкт, яке саме діяння було вчинене, чи містить воно ознаки об'єктивної сторони, чи вчинене таке діяння особою, що має ознаки суб'єкту злочину, яка форма та вид вини, мотиви, якими керува-

лася особа тощо. Отже, встановити під час досудового розслідування необхідно саме ті обставини, які дозволять зробити висновок щодо наявності (чи відсутності) в певному діянні ознак складу злочину, а також встановити інші обставини, що забезпечуватиме правильне застосування норми кримінального права (обставини, що слугуватимуть підставами для звільнення особи від кримінальної відповідальності чи покарання, пом'ягшуючі та обтяжуючі обставини).

Таким чином, предмет доказування – сукупність обставин, що підлягають доказуванню у кожному кримінальному провадженні. Сукупність обставин, що входять до предмета доказування, визначена законом (ст. 91 КПК) і є обов'язковою та універсальною, незалежно від кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення [3, с. 108].

Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, і саме правильне встановлення фактичних обставин справи, що здійснюється у формі доказування, є передумовою законного та обґрунтованого рішення [6, с. 32]. Предмет доказування має складну структуру, яка складається з таких елементів: 1) обставини, які становлять кінцеву мету процесу доказування (ст. 91 КПК); 2) проміжних (доказових) фактів – обставин, яка необхідно доказати на певному етапі розслідування для того, щоб за їх допомогою можна було дійти висновку про наявність обставин, які становлять кінцеву мету доказування; 3) допоміжних фактів – обставин, за допомогою яких можна встановити достовірність наявних доказів або відшукати додаткові докази [7, с. 12].

Особливість предмета доказування може проявлятися як у конкретному предметі доказування, оскільки особливе є формою прояву загальних закономірностей в окремих явищах, так і у загальному предметі доказування тоді, коли загальне вказує на відмінність об'єктів порівняння. У цьому випадку особливе виступає як загальне відносно конкретного і як менш загальне відносно більш загального. Такими особливими предметами доказування є: предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК), а також обставини, що підлягають встановленню при провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 505 КПК) [2, с. 98].

Питання про структуру предмету доказування викликає суперечки в науковій літературі. Більшість авторів пропонують в предмет доказування включати тільки ті факти та обставини, які є кінцевою метою доказування, тобто, які необхідно встановити для вирішення провадження по суті. Інші автори пишуть про складну структуру предмету доказування [7, с. 13], але питання про те, які саме складові частини доцільно вбачати у предметі доказування, вирішують по-різному.

Отже, предмет доказування має складну структуру, включає три групи обставин, котрі підлягають доказуванню. І група: обставини, які необхідно доказати для ухвалення правильного рішення по суті кримінального провадження, ці обставини перелічені в ст. 91 КПК і є кінцевою метою доказування.

До II групи належать проміжні або доказові факти – це обставини, які необхідно доказати на певному етапі розслідування для того, що б з їх допомогою можна було зробити висновок про наявність або відсутність обставин, які є кінцевою метою доказування (тобто обставин першої групи). Якщо, наприклад, слідчий, прокурор, що розслідує вбивство, допитав свідка, який розповів, що бачив певну особу, яка заходила до потерпілого приблизно в той час, коли було вчинено злочин, то слідчий повинен перевірити такі дані і доказати, що саме ця особа (про яку давав показання свідок) знаходилась в оселі потерпілого під час вбивства. Надалі слідчий встановлює ще деякі обставини даної групи – те, що в цієї особи були знайдені речі потерпілого (треба встановити, що знайдені саме ті речі, що були викрадені у потерпілого), що підозрюваний погрожував потерпілому і т. ін. Всі ці обставини слідчий повинен доказати, а потім він використовує їх для того, щоб обґрунтувати свій висновок про те, що названа особа вчинила вбивство потерпілого.

III група: допоміжні факти – це обставини, за допомогою яких можна встановити достовірність наявних доказів, або відшукати додаткові докази. Так, скажімо, свідок, якого допитав слідчий, пояснив, що він чув, як підозрюваний погрожував потерпілому. У слідчого виникли сумніви щодо того, чи міг свідок, який знаходився на досить великій відстані від підозрюваного, чути його розмову з потерпілим. Для перевірки достовірності показань свідка слідчий провів слідчий експеримент і доказав, що свідок міг (або, навпаки, не міг) чути таку розмову. Визначити конкретний перелік проміжних та допоміжних фактів неможливо, він залежить від особливостей кожного кримінального провадження [7, с. 17–18].

Слід також згадати поняття «локальний предмет доказування». Необхідність в локальному предметі доказування проявляється в ході провадження в кримінальному провадженні, коли виникає необхідність вирішувати деякі питання, не пов'язані безпосередньо з вирішенням справи по суті, для чого потрібно встановити певні обставини. Така необхідність виникає, наприклад, в зв'язку із здійсненням слідчим суддею функції судового контролю. Отже, локальний предмет доказування – перелік обставин, які слід встановити, зокрема, при здійсненні слідчим суддею контрольних повноважень [1, с. 240]. Перелік таких обставин визначений в КПК відносно окремих питань, які вирішуються в кримінальному провадженні, і не пов'язані з вирішенням справи по суті.

Отже, обставини що підлягають доказуванню становлять його предмет. Предмет доказування має складну структуру, яка складається з таких елементів: 1) обставини, які становлять кінцеву мету процесу доказування; 2) проміжних (доказових) фактів – обставин, яка необхідно доказати на певному етапі розслідування; 3) допоміжних фактів – обставин, за допомогою яких можна встановити достовірність наявних доказів або відшукати додаткові докази.

Література:

1. Алєнін Ю. П. Локальний предмет доказування в кримінальному процесі / Ю. П. Алєнін, Т. В. Лукашкіна / Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – №4. – С. 240-242
2. Анохін А. М. Предмет доказування у кримінальному провадженні / А. М. Анохін // Наше право. – 2013. – № 2. – С. 93-98
3. Козаченко О. В. Кримінальний процес: конспект лекцій / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – 319 с.
4. Комісарчук Ю. А. Особливості визначення предмета доказування у кримінальному провадженні / Ю. А. Комісарчук // Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 року, м. Одеса). – Одеса, Юридична література. – 2013. – С. 79-85.
5. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: Навчальний посібник. – К.: Ваіте, 2014. – 432 с.
6. Лукашкіна Т. В. Доказывание как этап правоприминительного процесса / Т. В. Лукашкіна // Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 року, м. Одеса). – Одеса, Юридична література. – 2013. – С. 30-36.
7. Лукашкіна Т. В. Теорія доказів у кримінальному судочинстві: навч.-метод. посібник / Т. В. Лукашкіна. – Одеса, «Фенікс». – 2012. – 54 с.

УДК 343.135

ПЕРЕБИЙНІС Світлана

ІНСТИТУТ МЕДІАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЗАРУБІЖНИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

В останній час все більшою увагою як науковців, так і практиків користуються альтернативні або позасудові способи вирішення конфліктів не лише в приватних галузях права, а й в публічних. До таких способів належить і медіація. Однак, якщо запровадження такого інституту в національну систему приватного права не викликає заперечень, то щодо реформування в цьому напрямку кримінального процесуального права тривають певні дискусії.

Медіація є однією з найпоширеніших форм так званого «відновного правосуддя» та походить від англ. *mediation* – посередництво. У соціаль-

ній психології медіація розглядається як особлива форма регулювання спірних питань, конфліктів, основною метою процесу є узгодження інтересів. Також медіацію визначають як особливий підхід щодо розв'язання цього конфлікту, у якому не заінтересована у результаті вирішення спору та компетентна третя сторона забезпечує структурований процес для того, щоб допомогти сторонам конфлікту прийти до консенсусу та вирішити всі спірні питання [7, с. 131]. Відповідно до Рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 р. «Про місце жертв у кримінальному судочинстві» медіація в кримінальних справах – це пошук, до або під час кримінального судочинства, взаємоприйняттого рішення між жертвою та правопорушником за посередництва компетентної особи (медіатора) [5, с. 24]. Прийняття Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651- VI (далі – КПК) дало поштовх до поживлення дискусій довкола відновних методів правосуддя.

Інститут медіації є альтернативним способом врегулювання кримінально-правових конфліктів, в основу якого покладено посередництво у примиренні сторін. Основними ознаками цього інституту є: 1) медіація – спосіб врегулювання спорів; 2) в процесі бере участь третя незалежна сторона – медіатор; 3) основною умовою є добровільна згода сторін на процес; 4) основна мета – пошук компромісного рішення [4, с. 126].

Радою Європи запропоновано Україні здійснити певні кроки в напрямі реформування своєї нормативно-правової бази. Зокрема, йдеться про Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах Rec (99) 19. В Рекомендації рекомендовано реформувати вітчизняне законодавство в сфері управління та побудувати довіру до судової влади, здійснювати та забезпечувати належну правову допомогу громадянам України [7]. Слід звернути увагу, що медіація має на меті досягнення консенсусу між правопорушником і потерпілим, а також забезпечити усвідомлення правопорушником наслідків своєї протиправної поведінки та сприяти добровільному відшкодуванню заподіяної шкоди потерпілому в знак примирення. Під час урегулювання спору посередником у цьому процесі є професійний медіатор, який допомагає сторонам у процесі примирення, забезпечує встановлення між ними контакту, організовує та проводить сам процес медіації. Під примиренням сторін потрібно розуміти добровільне волевиявлення потерпілого на прощення особи, яка вчинила злочин, та досягненню з нею згоди щодо порядку, розміру, умов усунення шкоди, яка була заподіяна злочином, і досягнення між ними миру [4, с. 142].

У багатьох зарубіжних країнах інститут медіації активно застосовується у кримінальному процесі. Наприклад, однією з перших держав, які на законодавчому рівні закріпили цей інститут, є Сполучені Штати Америки. Ще на початку 70-х років XX століття з'явилися програми примирення винного і потерпілого, що є однією з найбільш розповсюджених

форм відновного правосуддя. В Англії медіація також є поширеною застосуванні, її може бути проведено після порушення кримінальної справи, але до судового розгляду справи. Крім цього, суд може призначити проведення програми відновного правосуддя після визнання особи винною, але до присудження покарання [4, с. 127]. Узагальнюючи досвід європейських країн, можна вирізнити такі два основні прототипи правового регулювання медіації в Європі. Перший прототип медіації передбачає регулювання нормами кримінального процесуального законодавства (Австрія, Бельгія, Фінляндія, Німеччина, Польща, Словенія) та/або нормами матеріального кримінального права (Фінляндія, Німеччина, Польща). Другий прототип – медіація може регулюватися окремим законом про медіацію, в якому детально врегульовано питання організації та процесу медіації. Такий закон діє в Норвегії з 1991 р. (Акт про муніципальні комісії з медіації). У 2002 р. закон про медіацію прийнято в Швеції; цей закон передбачає активізацію процесу медіації за сприянням та взаємодії з муніципальними службами [6, с. 242]. У процесі медіації за європейськими стандартами забороняється застосування будь-якого тиску чи примусу на підозрюваного чи обвинуваченого, умовою є обов'язкова присутність представників сторін, можливість надання правової допомоги підозрюваному чи обвинуваченому. Весь процес медіації повинен бути заснований на конфіденційності та неупередженості та не порушувати норми процесуального законодавства [1, с. 198].

Також можна визначити ще одну класифікацію моделей ролі інституту медіації в системі права держав, які відрізняються залежно від передумов до виникнення медіації та впровадження її в правозастосовчу практику: 1) англо-саксонська модель, в рамках якої медіація розглядається як альтернативний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту, та не має чіткого законодавчого закріплення (Великобританія, США, Канада, Нова Зеландія та інші країни); 2) континентальна модель, в рамках якої медіація є процесуальним інститутом і, як правило, закріплена в законодавстві; ця модель медіації втілює собою одну з можливих альтернатив кримінальному переслідуванню (Франція, Німеччина, Португалія) [4, с. 128]. Отже, можемо зробити висновок, що інститут медіації в Україні можна віднести до першого прототипу та до англо-саксонської моделі, адже даний інститут не має власного чіткого законодавчого регулювання.

Щодо чинного українського законодавства, то воно також містить основи для запровадження процедури медіації. Так, КПК містить прогресивну норму, яка передбачає провадження на підставі угод, в рамках якого у кримінальному провадженні може бути укладена угода про примирення між потерпілим та обвинуваченою особою. Про можливість залучення посередника до врегулювання цього конфлікту свідчить по-

ложення про те, що угода укладається сторонами самостійно або за допомогою захисника чи представника або іншої особи за погодженням між сторонами, окрім судді чи прокурора. Важливим є той факт, що законодавець чітко встановлює перелік кримінально-караних діянь, у провадженні щодо яких може бути укладена угода про примирення. Процесуальний порядок угоди про примирення регулюється нормами ст. ст. 469–475 КПК.

Щодо місця інституту медіації в системі кримінального процесуального права України, то медіація може розглядатися як окрема факультативна стадія кримінального процесу або як міжстадійний інститут, зокрема як спосіб реалізації законних прав та інтересів паралельно з судовим розглядом кримінальної справи. У деяких випадках медіація може бути й альтернативою кримінальному процесу, якщо процедура була проведена до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, при умові, що процес медіації відповідає інтересам потерпілого та правопорушника, а злочин не пов'язаний з публічним інтересом держав [4, с. 129]. Світова практика свідчить, що впровадження та застосування медіації у кримінальних справах спрямоване на розв'язання численних проблем, зокрема сприяє гуманізації та демократизації правової системи, кримінальної політики; вдосконаленню та спрощенню кримінального процесу; доступності правосуддя; підвищення рівня довіри та поваги до суду та правоохоронних органів; тощо.

Основними проблемами запровадження медіації як окремого інституту є недостатній рівень правового регулювання та відсутність в Україні професійних медіаторів. У 2012 році був сформований проект Закону України «Про медіацію» від 19 квітня 2012 року, де було визначено, що медіатор – професійно підготовлений посередник у переговорах між сторонами конфлікту. Проект закону не був ухвалений, але КПК передбачає, що водночас переговори щодо угоди про примирення можуть проводити захисник і представник, а також інша особа, погоджена сторонами (за винятком слідчого, прокурора або судді). Фактично, зазначені особи виступають медіаторами, хоча такого законодавчого терміна у кримінальному процесуальному законі не закріплено. В Україні практично відсутні професійні медіатори, які б могли надавати послуги клієнту на якісному рівні [5, с. 26]. Всі академічні програми для студентів-правників націлені на вивчення судового процесу на основі змагальності сторін, що є протилежним процесу примирення та основним умовам процесу медіації.

Незважаючи на ряд суперечливих норм, прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року – це, безперечно, крок уперед до нових стандартів судочинства, його гуманізації та демократиза-

ції. На нашу думку, інститут медіації має посісти вагоме місце у національній системі права, чим сприятиме наближенню українського судочинства до європейських стандартів.

Література:

1. Аракелян Р. Ф. Європейські стандарти як парадигма розбудови інституту медіації в кримінальному процесуальному законодавстві України / Р. Ф. Аракелян // Юридична наука. – 2015. – № 11. – С. 194–202.
2. Аракелян Р. Ф. Сучасні міжнародно-правові моделі кримінальної процесуальної медіації / Р. Ф. Аракелян // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 1. – С. 240–244.
3. Звягіна І. Н. Медіація в кримінальному процесі України / І. Н. Звягіна, К. С. Звягіна // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2012. – № 1. – С. 140–143.
4. Іщенко О. М. Медіація в кримінальному процесі: зарубіжний досвід та перспективи України / О. М. Іщенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2016. – Вип. 39(2). – С. 126–129.
5. Ліхолетова Ю. А. До питання запровадження інституту медіації згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України / Ю. А. Ліхолетова // Адвокат. – 2012. – № 12. – С. 24–26.
6. Рекомендація №R (99) 19 (від 15. 09. 1999 р.) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про медіацію в кримінальних справах» // Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. – 2005. – №1–2. – С. 50–53.
7. Смітєнко З. Д. Медіація як кримінально-процесуальна категорія та її застосування в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / З. Д. Смітєнко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 4. – С. 130–139.

Розділ V

СУЧАСНІ ФОРМИ ПРОТИДІЇ ДЕВІАНТНИМ ПРОЯВАМ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИЙ І КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

УДК 343.9.01

ЧОРНОЗУБ Лариса

ЗАГАЛЬНІ ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА БОРЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Функціонування Української держави охорона прав і свобод людини і громадянина, попередження та припинення правопорушень були та залишаються найважливішими завданнями відповідних державних органів і держави в цілому. З метою удосконалення національної правової бази для боротьби зі злочинністю важливе значення має кращий досвід зарубіжних країн та міжнародних організацій, які досягли певного прогресу у створенні налагодженого превентивного механізму та мають значні здобутки у цій сфері. У зв'язку з цим значний науковий і практичний інтерес становить інструментарій Європейського Союзу, який однією з ключових засад своєї діяльності визначив розбудову «простору свободи, безпеки, правосуддя», а також попередження і боротьбу зі злочинністю.

На сьогодні правовою основою координації дій держав у боротьбі зі злочинністю в рамках ЄС є його установчі договори – Договір про ЄС від 07.02.1992 р. (зокрема, ст.ст. 1, 2, 3) та Договір про функціонування ЄС від 25.03.1957 р. (далі – ДФЄС), передусім Частина 3 Розділ V «Простір свободи, безпеки і справедливості» (ст.ст. 67–89). Так, відповідно до ч. 3 ст. 67 ДФЄС Союз докладає зусиль для забезпечення високого рівня безпеки за допомогою заходів із запобігання і боротьби зі злочинністю, расизмом, ксенофобії та заходів з координації та співпраці органів поліції, правосуддя та інших компетентних органів а також шляхом взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах та, в разі потреби, зближення норм кримінального права. На основі вказаних договорів

розробляються акти вторинного права ЄС, які виступають засобом гармонізації національного кримінального законодавства у боротьбі з різними проявами злочинності у державах-членах.

Ключові засади законодавчого та оперативного планування у сфері боротьби зі злочинністю визначаються Європейською Радою (ст. 68 ДФЄС) – вищою політичною інституцією ЄС, що складається з глав держав або урядів усіх держав-членів ЄС. Це означає, що загальноєвропейську політику у боротьбі зі злочинністю на сьогодні встановлюють самі держави-члени, і саме від них у першу чергу буде залежати вектор такої боротьби та її ефективність. ЄС запроваджує лише мінімальні кримінально-правові та кримінально-процесуальні правила як правові стандарти, які держави-члени не можуть звужувати або не виконувати. При цьому ніщо не перешкоджає державам-членам зберігати або встановлювати для осіб більш високий рівень захисту прав і свобод.

Відзначимо, що за чинною редакцією установчих договорів ЄС боротьба зі злочинністю відноситься до спільної компетенції ЄС і держав-членів (ст. 4 ДФЄС). Це означає, що у цій сфері або Союз, або держави-члени можуть здійснювати законодавчу діяльність і ухвалювати юридично обов'язкові акти, залежно від того, хто більш ефективно зможе досягти ключової мети такої діяльності – створення безпечного середовища для існування і життєдіяльності, а також підтримання громадського порядку. При цьому держави-члени можуть реалізовувати свою законодавчу компетенцію лише до тих пір, доки Союз не скористався своїм правом на ухвалення відповідних актів. Тобто у разі прийняття відповідного нормативного акта компетентними установами Союзу, вважається, що держави мовчазно санкціонували його прийняття і зобов'язуються його виконувати.

Важливою гарантією для держав-членів від надмірного і жорсткого регулювання сфери боротьби зі злочинністю на рівні ЄС є принцип надання повноважень, принцип пропорційності та принцип субсидіарності. Відповідно до принципу надання повноважень Союз діє лише в межах тих повноважень, які йому надані державами-членами (ч. 1 ст. 5 ДЄС). Відповідно, повноваження, яких не надано Союзові, залишаються за державами-членами. Згідно з принципом пропорційності заходи Союзу, у тому числі у законодавчій сфері, за змістом та формою не мають виходити за межі того, що є необхідним для досягнення цілей його установчих договорів (ч. 4 ст. 5 ДЄС). Це означає, що у сфері боротьби зі злочинністю має бути досягнена співрозмірність між цілями, які переслідуються – забезпечити безпечне середовище для нормального існування і розвитку, та заходами, які для цього застосовуються. Перевага спершу має надаватися більш м'яким заходам, і лише за їх недостатності – використовувати більш жорсткі регулятори. При цьому нормативні акти ЄС повин-

ні бути своєчасними і необхідними, спрямованими на досягнення відповідної мети.

За принципом субсидіарності ЄС має право діяти лише тоді та у такому обсязі, в якому держави-члени не можуть належним чином досягти цілей відповідного заходу на центральному, регіональному або місцевому рівнях, а натомість це краще здійснити на рівні Союзу з огляду на масштаби або результати запропонованих заходів (ч. 2 ст. 2 ДФЄС). Відповідно до принципу субсидіарності державам-членам надається пріоритетне право визначати у своєму кримінальному законодавстві злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки. Згідно з ч. 1 ст. 83 Договору про функціонування ЄС Європейський Парламент та Рада за допомогою директив можуть встановити мінімальні правила щодо визначення кримінальних злочинів та санкцій лише у сфері особливо тяжкої злочинності транскордонного змісту. Йдеться про злочини, пов'язані із створенням і функціонуванням організованих злочинних груп, тероризмом; торгівлею людьми; відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму; торгівлею наркотиками; расизмом і ксенофобією тощо.

Національні парламенти держав-членів мають право контролювати зміст законопроектів ЄС, оцінюючи можливості їхніх держав у самостійній боротьбі зі злочинністю та у разі такої можливості скористатися колективним правом вето на відповідні проекти нормативних актів ЄС (Протокол № 1 про роль національних парламентів в Європейському Союзі). Водночас таке право вето не є абсолютним. Воно може бути відхилено Європейською Комісією, яка обґрунтовуючи свою позицію щодо необхідності прийняття акта на рівні ЄС, може передати відповідну законодавчу ініціативу у сфері боротьби зі злочинністю на розгляд Ради ЄС та Європейського Парламенту. Однак установчі договори містять гарантії й у такому разі для держав-членів, які можуть подати позов про анулювання відповідного акта ЄС на підставі ст. 263 ДФЄС через порушення принципів пропорційності або субсидіарності.

З аналізу установчих договорів ЄС можна дійти висновку, що основними напрямками забезпечення безпеки у Європейському Союзі є: вжиття заходів із попередження та боротьби зі злочинністю, забезпечення координації діяльності та співробітництва поліцейських, судових та інших компетентних органів держав-членів; взаємне визнання судових рішень у кримінальних справах; зближення кримінального законодавства у кримінальних справах.

Формами реалізації вказаних напрямів відповідно до Розділу V ДЄС є:

- визначення Європейською Радою стратегічних орієнтирів для складання програм законодавчої та оперативної діяльності (ст. 68 ДФЄС);

- заснування постійного комітету Ради з метою забезпечення розвитку і посилення в Союзі оперативного співробітництва з питань внутрішньої безпеки (ст. 71 ДФЄС);
- організація державами-членами на взаємній основі і під свою відповідальність належних форм співробітництва і координації (ст. 73 ДФЄС);
- визначення Європейським парламентом і Радою через регламентних правових основ адміністративних заходів щодо переміщення капіталів і платежів з метою попередження тероризму і пов'язаної з нею діяльності, а також боротьби з цими явищами (ст. 75 ДФЄС);
- прийняття Радою ЄС та Європейським Парламентом нормативних актів щодо визнання у всьому Союзі будь-яких форм вироків і судових рішень; попередження і вирішення конфліктів юрисдикцій між державами-членами; підтримання навчання судейського корпусу і судового персоналу; полегшення співробітництва між судовими органами держав-членів у межах кримінального переслідування і виконанні рішень (абз. 2 п. 1 ст. 82 ДФЄС);
- встановлення Радою ЄС та Європейським парламентом за допомогою директив мінімальних правил з метою полегшення взаємного визнання вироків і судових рішень, а також поліцейського і судового співробітництва (п. 2 ст. 82 ДФЄС);
- встановлення Радою ЄС та Європейським парламентом за допомогою директив мінімальних правил щодо визначення кримінальних правопорушень і санкцій у сферах особливо тяжкої транснаціональної злочинності, що впливають з характеру або наслідків таких правопорушень або з особливої необхідності боротися з ними (п. 1 ст. 83 ДФЄС);
- забезпечення діяльності Євроюсту – агенції ЄС з підтримання і зміцнення координації і співробітництва між національними органами слідства та обвинувачення у сфері тяжких злочинів, що впливають на дві або більше держави-члена або потребують спільного обвинувачення (ст. 85 ДФЄС);
- заснування Європейської прокуратури на основі Євроюсту, покликаної здійснювати боротьбу зі злочинами, що завдають шкоди фінансовим інтересам Союзу (ст. 86 ДФЄС);
- встановлення Радою ЄС та Європейським Парламентом заходів з розвитку поліцейського співробітництва держав-членів (ст. 87 ДФЄС);
- забезпечення діяльності Європолу – агенції ЄС з підтримки та зміцнення діяльності поліцейських органів та інших правоохоронних служб держав-членів, їхньої взаємної співпраці щодо запобігання та боротьби проти тяжких злочинів, що впливають на дві або більше держав-членів, тероризму та тих форм злочинів, що впливають на спільні інтереси ЄС (ст. 88 ДФЄС).

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що на сучасному етапі функціонування Європейського Союзу держави-члени ЄС зберігають значні суверенні повноваження у сфері попередження і боротьби зі злочинністю. Разом із тим на рівні ЄС поступово формується законодавча база у цьому напрямку. Нині вона запроваджує лише мінімальні кримінально-правові та кримінально-процесуальні стандарти, обов'язкові для держав-членів та зосереджена на визначенні правових рамок у боротьбі з тяжкими злочинами, що впливають на дві або більше держав-членів (тероризм, торгівля людьми, нелегальна міграція, відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму, торгівля наркотиками тощо). Однак з посиленням інтеграційних процесів можна прогнозувати збільшення кількості нормативних актів ЄС у цій сфері та, відповідно, звуження національної законотворчої компетенції.

УДК 343.915

**ЧОРНОЗУБ Лариса
ТАРАН Зінаїда**

ОСНОВОПОЛОЖНІ АСПЕКТИ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Відповідно до Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. На даному етапі розбудови українського суспільства невід'ємною складовою його розвитку є саме реалізація державної політики щодо захисту дитинства. Подолання злочинності загалом та злочинності неповнолітніх постає однією з найбільш актуальних проблем сучасності. Слід зазначити, що на сьогоднішній день майже кожен п'ятий підліток, який скоїв правопорушення та ігнорує приписи законів, вчиняє протиправні діяння заради отримання прибутку, утвердження у суспільстві, вирішення конфліктних ситуацій тощо. Неповнолітніми злочинцями, стають діти як із нормальних, матеріально благополучних, повних родин, так і з неблагополучних родин.

Питання щодо аналізу, сутності, подолання та профілактики злочинності неповнолітніх досліджують багато як вітчизняних, так і закордонних вчених, а саме: Г. А. Аванесов, Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, Ю. М. Антонян, М. І. Бажанов, Л. Д. Гаухман, А. А. Герцензон, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, Є. С. Демчіхіна, О. М. Джужа, С. О. Єфремов, О. М. Книш, В. М. Кудрявцев, Л. В. Левицька, М. М. Рудик, А. В. Савченко, Л. В. Сердюк, В. І. Сімонов та інші науковці.

У 1991 році, ратифікувавши Конвенцію ООН про права дитини та проголосувавши за Всесвітню декларацію про забезпечення виживання,

захисту і розвитку дітей, держава Україна приєдналась та взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо здійснення міжнародних стандартів прав дитини і відповідно до даного нормативного акту, держава повинна забезпечити добробут, здоров'я, охорону, освіту, житло для кожної дитини без дискримінації та забезпечити захист від насильства та експлуатації.

Розглядаючи нормативно-правове забезпечення подолання злочинності неповнолітніх в Україні, слід зазначити такі нормативні акти як: по-перше, Конституція України, відповідно до якої проголошено та закріплено у статтях 51 та 52 захист сім'ї та права дітей [1]; по-друге, Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року, де визначено та закріплено як загальнонаціональний пріоритет саме забезпечення прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток [2]; по-третє, Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», який було прийнято 15 листопада 2001 року і проголошено та закріплено організаційні та правові основи попередження насильства в сім'ї, що постає як один із перших кроків держави щодо захисту неповнолітніх від насильницьких посягань [3]; по-четверте, Національна програма «Діти України» від 18 січня 1996 року в якій важливим завданням соціально орієнтованої держави є виконання, передбачених міжнародними актами, зобов'язань з питань захисту та розвитку дітей тощо[4; 5, с. 3].

Аналізуючи питання насильницької злочинності неповнолітніх, слід визначити, що передбачає собою насильницька дія загалом. Під насиллям розуміють незаконне використання сили, тобто примусовий, проти волі іншої особи вплив на неї; насильницький вплив на особу полягає у будь-якому примусі її до дій, які суперечать її бажанням [6, с. 134]. Таким чином, насильницькій дії притаманні такі властивості як: протиправність, порушення прав особи на правомірну поведінку шляхом застосування примусу, руйнування основ правосвідомості особи, ігнорування основних гуманістичних цінностей права.

На думку вченої Є. С. Демчihinої, злочинність неповнолітніх усе частіше відрізняється особливою жорстокістю і зухвалістю. Це значною мірою зумовлюється й загальною соціальною ситуацією в країні, коли зростає дефіцит духовності, ефіри засобів масової інформації переповнені сценами жорстокості, несправедливості та ігнорування соціальних норм, а Інтернет замінив бібліотеки не завжди корисною інформацією [7, с. 87–88].

Основними факторами (чинниками) насильницьких злочинів неповнолітніх є: слабка матеріальна база більшої частини українських родин; наявність правового нігілізму у державі; підвищення рівня захворюваності дітей; ігнорування батьками необхідності фізичного, психічного, інтелектуального, морального виховання дитини; поширення негатив-

них соціальних фонових явищ, а саме: алкоголізм, наркоманія, проституція, суїцид, бездоглядність, безпритульність; низький рівень правової освіти як батьків, так і дітей.

Відповідно до Кримінального кодексу України, у випадку вчинення кримінально-протиправних діянь, особа підлягає кримінальній відповідальності. За загальним правилом кримінальна відповідальність настає з 16 років. У ч. 2 ст. 22 Кримінального кодексу України наведено вичерпний перелік злочинів, коли особа підлягає кримінальній відповідальності з 14 років. Якщо особою, яка не досягла віку кримінальної відповідальності (малолітнім до 14 років) було вчинено суспільно-небезпечне, протиправне, винне, каране діяння, до неї можуть бути застосовані такі примусові заходи виховного характеру, що передбачені ч. 2 ст. 105 Кримінального кодексу України, а саме: застереження; обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Кримінальна активність неповнолітніх, які не досягли віку притягнення до кримінальної відповідальності, має тенденцію до збільшення і здатна справляти відчутний вплив на оперативну обстановку загалом [9, с. 68].

На думку американських фахівців, кримінальна активність підлітків в сучасному світі зростає незалежно від матеріального добробуту населення, а причиною вважають акселерацію нових поколінь, суцільне захоплення Інтернетом, де немає цензури [10, с. 29].

Отже, узагальнюючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що насильницька злочинність являє собою кримінально-противні, суспільно-небезпечні дії або бездіяльність, що посягають на життя, здоров'я, недоторканість особи та вчиняються шляхом застосування до особи фізичного або психічного насильства. Таким чином, проблема насильницької злочинності неповнолітніх є і залишається досить вагомим та актуальним на даному етапі розбудови соціальної, демократичної та правової держави України. Тому, з метою подолання та профілактики насильницької злочинності неповнолітніх необхідним є: реальна реалізація нормативних гарантій охорони неповнолітніх шляхом утвердження та матеріального забезпечення політичних програм щодо захисту дітей; підвищення матеріального забезпечення родин; усунення негативних аспектів батьківського виховання неповнолітніх; вирішення конфліктів ненасильницьким шляхом; виховання гуманності та терпимості у громадян; отримання освіти; безкоштовне поширення літератури та можливість безкоштовно відвідувати місця самоосвіти та розвитку.

Література:

1. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 року на п'ятій сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 11. – Ст. 143.
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
3. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 року № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.
4. Про Національну програму «Діти України»: указ Президента України від 18 січня 1996 року N 63/96 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/63/96>.
5. Левицька Л. В. Запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Л. В. Левицька. – К., 2003. – 24 с.
6. Демчіхіна Є. С. Кримінально-правова характеристика групової некорисливої насильницької злочинності неповнолітніх / Є. С. Демчіхіна // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 4. – С. 133–140.
7. Демчіхіна Є. С. Кримінологічний аналіз чинників групової некорисливої насильницької злочинності неповнолітніх / Є. С. Демчіхіна // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 6. – С. 86–90.
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
9. Рудик М. М. Запобігання утворенню неповнолітніми злочинних угруповань, що вчиняють корисливо-насильницькі злочини / М. М. Рудик // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 64–72.
10. Савченко А. В. Покарання по-американськи / А. В. Савченко // Міліція України. – 2003. – № 4. – С. 29–30.

УДК 343.982

КІЯН Тетяна

ПРО ДЕЯКІ ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ, ГРУПОФІКАЦІЇ ТА ДІАГНОСТИКИ

Професійна діяльність криміналістів спрямована на надання допомоги правоохоронним органам в розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів.

На основі використання досягнень природничих, технічних і суспільних наук розробляються новітні техніко-криміналістичні засоби і методи виявлення, фіксації, збирання, зберігання та дослідження слідів та інших речових доказів – джерел доказової інформації.

Серед окремих методів криміналістики одне з перших місць належить методам криміналістичної ідентифікації, встановлення групової належності (групофікації) та діагностики, які мають найбільш розроблені теоретичні основи і велику практичну значущість. Ці методи відіграють важливу роль у встановленні обставин вчинення злочину і особи, яка його вчинила.

Одним із основних завдань криміналістичної експертизи є проведення ідентифікаційних досліджень, науковою основою яких є теорія криміналістичної ідентифікації – система правил і понять, необхідних для встановлення тотожності або її відсутності.

Ідентифікація як теорія встановлення тотожності у кримінальному судочинстві розроблена С. М. Потаповим. Значний внесок у розвиток цієї теорії зробили Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, В. Я. Колдін, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, М. О. Селіванов, Н. В. Терзієв, Б. І. Шевченко та інші вчені-криміналісти.

Слово «ідентифікація» походить від лат. *identificos*, що означає однаковий, той самий, тотожний. Тотожність – це рівність об'єкта самому собі, незалежно від змін його станів і від часу. Тотожність об'єкта передбачає його неповторність, індивідуальність, рівність самому собі чи відмінність від подібних йому [7, с. 35].

Тому ідентифікація – це процес дослідження, пізнання об'єкта і отримання якоїсь інформації. Ідентифікацію можна інтерпретувати як форму пізнавальної діяльності, котра використовується в різних галузях знань, в тому числі і кримінальному судочинстві при встановленні істини у кримінальній справі [3, с. 33; 2, с. 29] (на сьогоднішній день – у кримінальному провадженні).

Методологічну основу ідентифікації як методу встановлення тотожності складають такі положення матеріалістичної діалектики: індивідуальність предметів матеріального світу; їх відносна незмінність; взаємозв'язок об'єктів матеріального світу; можливість аналізу і оцінки їх змін (які можуть бути природні, випадкові і навмисні).

Ідентифікацію як загальний метод у криміналістиці прийнято поділяти за різними ознаками, серед яких найбільш поширені такі: а) за матеріально зафіксованими відображеннями (ототожнення зброї за слідами на гільзі і кулі); б) за ознаками загального походження (ціле за частинами), наприклад, відломаний кінчик клинка ножа, вилучений з рани потерпілого, і зламаний клинок ножа підозрюваного раніше складали одне ціле); в) за уявним образом (наприклад, підозрюваний ототожнюється свідком у ході пред'явлення для впізнання); г) за описом ознак (ототожнення особи за описом ознак зовнішності у впізнавальній картці).

За характером встановлюваної тотожності криміналістичну ідентифікацію поділяють на індивідуальну, у процесі якої вирішуються питання тотожності індивідуально визначеного об'єкта, і групову (родову), за допомогою якої ототожнюють класифікаційну групу, до якої належить досліджуваний об'єкт [4, с. 36; 5, с. 48].

Разом з тим, на мій погляд, таке висловлювання («ототожнення класифікаційної групи») є некоректним; ототожнити (ідентифікувати) мож-

на конкретний об'єкт, а по відношенню до групи точніше висловитись «встановлення групової належності».

При індивідуальній ідентифікації встановлюється конкретна тотожність, тобто те, що даний об'єкт є саме тим, що спостерігався раніше або залишив сліди. При встановленні групової належності з'ясовується лише те, що об'єкт належить до певної групи (роду, виду, марки, системи тощо). Тобто при індивідуальній ідентифікації встановлюється конкретна тотожність, а при встановленні групової належності – подібність (віднесення об'єкта, що залишив сліди, до групи, роду, виду об'єктів). [6, с. 52]. Встановлення належності об'єкта до відповідної групи здійснюється на основі вивчення його загальних ознак, що збігаються з ознаками всіх об'єктів даної групи. [8, с.13].

Встановлення групової належності об'єкта дозволяє встановити його належність до окремого класа, рода, вида, тобто до деякої множини однорідних об'єктів і проводиться з метою: визначення природи невідомої речовини (виявлені волокна виготовлені з бавовни); визначення суті і призначення предмета (вилучений патрон є боєприпасом калібра 5,6 мм і призначений для стрільби з малокаліберної зброї); віднесення об'єкта до тієї чи іншої групи, маси речовини (вилучений на місці ДТП шматочок є частиною лакофарбового покриття автомобіля); виявлення джерела походження або способу виготовлення об'єкта (вилучений патрон виготовлений зі сталі саморобним способом з використанням заводського обладнання).

Так само відбувається процес групування невідомих речовин, які не мають усталеної зовнішньої форми (газоподібні, рідкі, сипкі). Їхні властивості порівнюються з властивостями речовин відомого роду, виду, класу або групи. У випадку схожості властивостей порівнюваних речовин робиться висновок про їхню належність до відповідної групи. Наприклад, вилучена у підозрюваного речовина є маковою соломкою і відноситься до класу наркотичних речовин.

Криміналістична діагностика – це вчення про способи встановлення певних фактів і обставин кримінального правопорушення, які підлягають встановленню і доказуванню.

Термін «діагностика» має три значення: розпізнання, розрізнення й визначення. Криміналістична діагностика акумулює всі ці значення і може бути визначена як окремий метод пізнання механізму злочину на підставі його відображення на об'єктах матеріального світу [1, с. 27].

Предметом криміналістичної діагностики є встановлення властивостей і станів об'єктів, що зазнали змін у зв'язку зі вчиненням злочином. Крім того, під предметом розуміють факти, що можуть бути виявлені слідчим, експертом, спеціалістом за допомогою різних засобів, методів, способів, що містять об'єктивно-доказову інформацію [7, с. 47].

Криміналістична діагностика проводиться з метою:

- визначення властивостей і стану об'єкта, його відповідності (невідповідності) заданим характеристикам (наприклад, чи справна гвинтівка і чи придатна вона до стрільби);
- встановлення факту і причин змінення первинного стану об'єкта (для дослідження обставин дії), наприклад, чи змінювався первинний зміст документа;
- аналізу кримінальної ситуації, встановлення причинного зв'язку між фактами (встановлення: чи можливий постріл з даного пістолету без натискання на пусковий гачок).

Висновки експерта з діагностичних питань використовуються слідчим для з'ясування ситуації розслідуваної події (наприклад: револьвер, вилучений у Ісаченко І. І., технічно справний, до стрільби придатний, постріл з нього без натискання на пускової гачок неможливий).

Висновки експерта з питань групофікації (встановлення групової належності) можуть дати відповідь про групу, до якої належить досліджуваний об'єкт (наприклад: куля, вилучена з трупа Козленко М. М., стріляна з пістолета Макарова; сліди взуття на місці події залишені кросівками).

Висновки експерта з ідентифікаційних питань мають важливе значення як докази (наприклад: рукописний текст передсмертної записки виконаний Петренко А. А.).

Оцінка результатів висновків – це логічна діяльність, котра полягає у співвіднесенні результатів дослідження з іншими доказами у матеріалах кримінального провадження.

При оцінюванні збіжності або відмінності ознак формується внутрішнє переконання про неповторність збіжного комплексу ознак, а на його основі – висновок про тотожність або відмінність, вид, рід, клас об'єкта в процесі криміналістичної ідентифікації. У разі групофікації робиться висновок про схожість, однорідність або загальне джерело походження. [3, с. 43; 2, с. 41].

Отже, застосування методів криміналістичної ідентифікації, групофікації і діагностики при дослідженні слідів злочину та інших речових доказів має важливе значення для запобігання, виявлення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень.

Л і т е р а т у р а :

1. Гора І. В., Іщенко А. В., Колесник В. А. Криміналістика. – К.: Вид. Паливода А. В., 2004. – 236 с.
2. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.
3. Криміналістика: Підручник / За ред. П. Д. Біленчука – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Атіка, 2001. – 544 с.
4. Криміналістика (криміналістична техніка): Курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2001. – 216 с.

5. Криміналістика: Учебник / Под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – М., 2006. – 672 с.
6. Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.
7. Маркусь В. О. Криміналістика. Навчальний посібник – К.: Кондор, 2007. – 558 с.
8. Тищенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: навч.-метод. посібник // ОНЮА. – О.: Фенікс, 2007. – 172 с.

УДК 343.8

АДАМЕНКО Катерина

ОСОБЛИВОСТІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

На сучасному етапі формування української держави набули особливого значення питання вдосконалення вітчизняної пенітенціарної системи відповідно до світових вимог. Це актуалізується загальними інтеграційними процесами, гуманізацією системи виконання покарань й зумовлює необхідність звернення до досвіду зарубіжних країн, в'язничні системи яких еволюціонували, починаючи з кінця XVIII ст. Їх особливості та відмінності багато в чому пояснюються історичними витоками, без вивчення яких неможливо зрозуміти проблеми в сфері виконання покарань, що існують на сучасному етапі, та майбутні перспективи.

Дослідженню зарубіжного досвіду становлення та розвитку інституту виконання покарань, діяльності пенітенціарних установ зарубіжних країн були присвячені наукові праці багатьох вчених, зокрема О. В. Беца, О. Г. Гамалій, О. М. Джужи, М. В. Салтевського, В. М. Синьова, М. В. Костицького, В. І. Кривуши, М. І. Немченка, Г. О. Радова, В. П. Севостьянова, І. С. Сергеева, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, І. В. Штанька, І. П. Яцини та інших.

Метою дослідження є узагальнення особливостей виконання позбавлення волі в окремих європейських країнах та вироблення напрямків удосконалення вітчизняної пенітенціарної діяльності.

Виконання позбавлення волі притягує увагу науковців і практиків, як покарання з найбільшими обмеженнями прав і свобод людини, з завданнями виправлення для більш небезпечних злочинців та, водночас, з найбільшими суперечностями між цілями і засобами його реалізації. В різних країнах даний вид покарання схильний до найбільшого вивчення та аналізу й, відповідно, до постійної трансформації. В даному контексті цікавим буде зарубіжний досвід.

Порівнюючи пенітенціарні системи окремих країн, С. В. Лучко встановив типові ознаки їх функціонування: всі пенітенціарні системи створюються з метою ізоляції від суспільства осіб, які вчинили злочин; засу-

джені в пенітенціарних установах утримуються як в одиночних камерах, так і в загальних приміщеннях; розподіл пенітенціарних установ відбувається за рівнем безпеки; створено систему полегшеного одиночного ув'язнення, яка передбачала ізольоване тримання в'язнів у камерах, але дозволяла спільне їх перебування у школі та церкві [1, с. 47–50]. Дані ознаки притаманні і сучасній вітчизняній системи після проведення низки реформ гуманістичного характеру.

Для аналізу виконання позбавлення волі нами обрано декілька розвинутих європейських країн та виокремлено особливості їх пенітенціарних систем.

Так, згідно досліджень, виконання покарань у Великобританії регламентується складною сукупністю прецедентів, норм кримінального, кримінально-процесуального і пенітенціарного права. Пенітенціарна система Великої Британії охоплює місцеві (тюрми міст, графств, та інших регіонів) та центральні тюрми. В установах виконання покарання у Великобританії підтримується суворий порядок і дотримуються вимоги безпеки. До засуджених застосовуються такі заходи дисциплінарного стягнення, як поміщення до спеціальної камери в наручниках, поміщення до одиночної камери, зменшення денного раціону харчування, відсторонення від роботи спільно з іншими засудженими, позбавлення привілеїв, припинення нарахування заробітної плати [2, с. 61]. У порівнянні з Україною прослідковується деяка схожість, як то поміщення до одиночної камери, відсторонення від роботи.

На відміну від Великобританії, у Франції історичним джерелом кримінальних, кримінально-процесуальних та пенітенціарних норм є кодифікований закон і підзаконні акти. Тюрми розподіляються на центральні та місцеві. До центральних направляються для відбування покарання у вигляді позбавлення волі особи, засуджені на термін більше року, Усі новоприбулі підпадають під вплив прогресивної системи відбування покарання, яка складається з п'яти фаз: 1) одиночне ув'язнення, яке поширюється на всіх ув'язнених. В цій фазі засуджені класифікуються на кілька груп: виправні, сумнівні, невивправні. Режим для кожної з цих груп різний; 2) оборнська фаза, що застосовується лише до виправної групи ув'язнених, які працюють колективно, а вночі перебувають в одиночних камерах; 3) фаза покращення, що являє собою попередню (оборнську), але з наданням деяких пільг (дозвіл брати участь в колективних іграх, вживати їжу в загальній їдальні та ін.). Поведінка ув'язнених оцінюється шляхом виставлення їм відповідних балів; 4) фаза напівсвободи, яка дозволяє ув'язненому займатися працею за межами установи та відвідувати родичів; 5) фаза умовного звільнення, яка застосовується до осіб, що мають добру поведінку і яким залишилося відбувати позбавлення волі не більше року [4, с. 145–146]. Місцеві – виправні арештні будинки

або місцеві тюрми. Пенітенціарні установи підпорядковуються міністерству юстиції та керуються Дирекцією пенітенціарної адміністрації. В них тримаються засуджені різних категорій: підслідні; особи, засуджені на невеликі строки позбавлення волі; засуджені за несплату боргів. У Франції є пенітенціарні установи напіввільного режиму, де тримаються засуджені на невеликий строк (до 6 місяців). Пенітенціарну систему Франції складають такі установи: арештні будинки (*maisons d'arrêt*); центри ув'язнення (*centres de détention*); центральні тюрми (*maisons centrales*); пенітенціарні центри (*centres penitentiaires*); центри напіввільного режиму (*centres de semi-liberte*); центри полегшеного покарання (*centres pour peines aménagees*); виправні заклади для неповнолітніх (*établissements penitentiaires pour mineurs*); медичний заклад Френ (*public de santé national de Fresnes*) [3, с. 242]. Останніми роками пенітенціарна система піддається критиці. Так, серед основних недоліків вказується на перевантаження установ, що унеможливило індивідуальний підхід до засуджених, незадовільний стан приміщень, де утримуються ув'язнені, жорстокість в середовищі засуджених, їх незайнятість суспільно корисною працею, недоступність шкільної та професійної освіти [5].

Фінська система кримінальних покарань впродовж декількох десятиліть привертає увагу спеціалістів, оскільки ця країна характеризується невисоким рівнем злочинності та займає одне з останніх місць по кількості засуджених (на 5,5 млн населення – близько 3 тис засуджених до позбавлення волі). В другій половині минулого століття фінський уряд успішно здійснив реформу системи покарань, замінивши тюремне ув'язнення альтернативними кримінально-правовими заходами. Водночас, Фінляндія характеризується значним скороченням строків позбавлення волі в тих випадках, коли вони застосовуються. Строкове позбавлення волі складає 10–12% від усіх покарань, при цьому середній строк тюремного ув'язнення складає близько 7 місяців. Позбавлення волі призначають лише за тяжкі та особливо тяжкі злочини. В установах виконання покарань майже всі засуджені звільняються достроково, навіть ті, хто засуджений до довічного позбавлення волі. В цілому середній термін довічного ув'язнення складає 10–15 років [6, с. 258]. Обґрунтовано вважається, що в'язнична система Фінляндії є унікальною порівняно з іншими пенітенціарними системами.

Підводячи підсумок, можна зазначити, що в зарубіжних країнах особливу увагу приділяють гуманізації позбавлення волі, зокрема застосування менших термінів ув'язнення, покращення умов тримання, соціально-корисна зайнятість засуджених, перспектива дострокового звільнення тощо, та водночас, опікування про безпеку суспільства. Проте серед вад залишаються переповненість установ та жорстокість серед ув'язнених. Актуальними є питання ефективності управління місцями

позбавлення волі та утримання засуджених; поліпшення фізичного та морального здоров'я ув'язнених; постійна підтримка та допомога працівникам пенітенціарних установ у їх професійному кар'єрному зростанні; забезпечення їх соціально-правового захисту.

Література:

1. Лучко С. В. Становлення та розвиток пенітенціарних установ зарубіжних країн: порівняльний аналіз / С. В. Лучко // Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення: матеріали круглого столу (Київ, 14 травня 2015 року) / відп. ред. О. В. Сокальська. – К., 2015. – С. 47–50.
2. Микитась І. М. Зарубіжний досвід організації виконання покарання / І. М. Микитась // ІКВС НАВС, 2014. – С. 60–62. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.naiau.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovizaxodi/zbirnuki/zb-akt-pr-krumin-pr.pdf>.
3. Муравйов К. В. Досвід Німеччини та Франції щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та можливості його використання в Україні / К. В. Муравйов // Підприємництво, господарство і право, 2017. – С. 240–244.
4. Джужа О. М. Кримінально-виконавче право: підручник / О. М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 446 с.
5. Сокальська О. В. В'язнична система Франції: етапи формування та сучасний стан / О. В. Сокальська, Д. С. Луга // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 39(1). – С. 18–22. – (Серія: Право). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pvuzhpr_2016_39\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pvuzhpr_2016_39(1)_6)
6. Заєць М. В. Зарубіжний досвід виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі / М. В. Заєць. // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 5. – С. 258–260.

УДК 343.982.5:3405

АСАУЛА Олена

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У СУДОВІЙ ФОТОГРАФІЇ

Криміналістика як наука є цілісною системою наукових знань різних напрямків, яка має на меті забезпечення якісного і оперативного розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, встановлення істини в кожному кримінальному провадженні. Відомо, що техніко-криміналістичні засоби й методи широко використовуються і в інших суміжних сферах, таких як оперативно-розшукова діяльність, судова, прокурорська, адвокатська, експертна діяльність тощо.

При цьому науковий прогрес не стоїть на місці, а тому інколи виникає питання щодо ефективності техніко-криміналістичних засобів та методів, які були розроблені упродовж ХХ – початку ХХІ ст. Пов'язано це в першу чергу з тим, що наукові винаходи все частіше використовуються правопорушниками при вчиненні ними кримінальних правопорушень.

Завдання криміналістики в сучасних умовах обумовлені необхідністю системного криміналістичного забезпечення правоохоронних органів та спрямовані на оптимізацію процесу розкриття і розслідування кримінальних правопорушень.

Актуальним завданням криміналістики стає взаємопроникнення криміналістики й практики правоохоронних органів: впровадження інновацій у правозастосовну діяльність, розробка новітніх криміналістичних засобів і технологій, уніфікація наукових криміналістичних рекомендацій і їх адаптація до практики застосування [1, с. 55].

На сьогоднішній день питання використання нових технологій є актуальним як ніколи, але треба зазначити, що деякі технології, наприклад, оптографію, намагаються використати починаючи ще з XIX ст.

Так, у народі здавна існує думка про те, що в очах убитого відбивається вигляд вбивці. Природно, що таке явище завжди цікавило слідчі органи, адже нічого б не було простіше, як побачити в зіницях жертви портрет вбивці. Оскільки чисто візуально цей феномен не підтверджувався – скільки не заглядали в очі мерців, так нічого і не побачили – то до дослідження цієї проблеми підключилися фахівці. Це були медики, оптики і фотографи. Незважаючи на те, що численні досліді, в першу чергу професора Кюне, не довели, що таким чином можна отримати зображення злочинця, саме у наш час – час інформаційних технологій – цю ідею активно намагаються все ж таки розвинути за допомогою сучасних нанотехнологій. Більш того, існує думка, що на сьогоднішній день спецпідрозділи розвинутих країн світу вже використовують на практиці подібні нанотехнології, але вони є додатковими пристроями, що допомагають фіксувати інформацію, а ідея щодо зчитування зображення останньої особи, яку побачив померлий, зі звичайного ока людини наразі лише є тільки ідеєю, над реалізацією якою працюють науковці [2, с. 302].

Ще одним технічним засобом сучасності, що можна і треба широко використовувати у судовій фотографії, є 3D-фотографія.

Однією з новітніх наукових розробок із використанням фотокамер є метод сферичної панорами. За його допомогою можна швидко і точно зафіксувати місце події і застосовуючи спеціальне програмне забезпечення зробити його сферичний макет. Під час перегляду такого макету складається враження присутності на місці події, оскільки сферична панорама відображає простір із максимальним кутом охоплення (360° по горизонталі та 180° по вертикалі), завдяки чому надається можливість повністю показати навколишню обстановку місця, у якому встановлено цифрову фотокамеру.

Цей метод є зручним для всіх учасників провадження, зважаючи на те, що у подальшому завжди можна переглянути взаємне розташування всіх предметів на місці зйомки. Крім того, можливості спеціального про-

грамного забезпечення дозволяють об'єднати кілька сферичних панорам в одну цілісну, тобто створити віртуальний тур, а відтак з'являється можливість віртуального переміщення територією, де проводиться огляд місця події або інша слідча (розшукова) дія. Це дає можливість особам, які навіть не були присутні під час проведення слідчої (розшукової) дії, формувати версії стосовно тих чи інших елементів механізму злочину, вивчати матеріальну обстановку досліджуваного приміщення або ділянки місцевості.

Сферична панорама об'єкта складається з цифрових фотознімків, виконаних його послідовним фотографуванням із використанням зон перекриття. Це дозволяє віднести зазначений спосіб зйомки до панорамного методу криміналістичної фотографії [3, с. 97].

Метод сферичної панорами має вагомі переваги перед відеозйомкою. Адже під час фіксації матеріальної обстановки з використанням відеокамери оператор повинен проявляти максимальну уважність, щоб випадково не пропустити важливих деталей, затримуючи її на необхідний для якісної фіксації час, щоб у подальшому зробити стоп-кадр відеозапису (якість якого зазвичай не найкраща) для оформлення фототаблиці. Водночас орієнтовний час фотографування однієї сферичної панорами з налаштованою фотокамерою не перевищує 1 хв., а зшивання зображень в єдине ціле та подальша конвертація займає загалом не більше 15 хв. Для відеозйомки того ж об'єкту відеокамерою потрібно значно більше часу.

Крім того, у той час як роздільна здатність сучасних цифрових відеокамер не перевищує 4 Мп., роздільна здатність зшитієї сферичної панорами знаходиться в межах 20 Мп., що позитивно впливає на якість зображення сферичної панорами. Перевагою сферичної панорами є й те, що на відміну від відеозапису, коли доволі часто необхідно повертати запис на певний проміжок часу, сферична панорама позбавлена таких недоліків, оскільки дослідник сам, за допомогою навігації панорами може переглядати фрагменти об'єкту, які його цікавлять.

Для проведення досліджень матеріальних об'єктів та документування безпосередньо при проведенні слідчої (розшукової) дії необхідна висока точність та оперативність. Науково-технічним засобом, який забезпечує комплексну фіксацію оточуючої обстановки із здійсненням точного відображення зовнішнього вигляду, форми, вимірюванням відстаней між об'єктами, їх взаємного розташування та розмірів, є лазерний 3D сканер. За допомогою відповідного програмного забезпечення використання 3D сканеру дозволяє протягом невеликого проміжку часу створити точну фотореалістичну модель ділянки місцевості, розглянути її з будь-якого ракурсу та відстані як в цілому, так й окремі об'єкти.

Важливим є й те, що дане програмне забезпечення дає можливість проводити реконструкцію об'єкту та здійснювати різного роду операції

з окремими об'єктами як у 3D моделі, так і окремо від неї, імпортувати у 3D модель місця, що скановано, інші трьохвимірні об'єкти для ілюстрації їх розташування в певні проміжки часу.

Також не варто забувати про ряд суміжних технологій, що здобувають все більшого поширення в роботі криміналістів. Наприклад, для створення реальної 3D моделі (у зменшеному чи збільшеному масштабі), яка зможе слугувати як доказ в арбітражному, цивільному, кримінальному провадженні, може бути використаний 3D принтер – пристрій, що використовує метод пошарового створення фізичного об'єкта на основі віртуальної 3D моделі. Тому цілком можливо, що в недалекому майбутньому експерти будуть змушені розробляти методики, пов'язані з діагностичним та ідентифікаційним дослідженням 3D принтерів, та виготовлених з їх допомогою реальних 3D моделей [4, с. 120–121].

Окрему увагу, на нашу думку, необхідно звернути на ідею проведення фотофіксації за допомогою квадрокоптерів (це їх називають дронами чи безпілотниками).

В описі до стандартного дрону AirDog зазначено, що сфера його застосування є досить широкою, в тому числі застосування у діяльності правоохоронних органів.

На нашу думку дрони у правоохоронній діяльності можуть використовуватися як превентивна міра, а також як засіб для фото- та відео фіксації місць події.

Як превентивна міра дрони можуть використовуватися для окремих місць, де криміногенна ситуація є найбільш несприятливою, чи взагалі для моніторингу ситуації у населених пунктах. При цьому дрони управляються зі спеціальних місць за допомогою комп'ютерних програм, в яких можна зазначити «шлях» дрону, тобто зону, яку він повинен контролювати. Вже зараз відомо, що дрони широко використовуються при здійсненні охорони державних кордонів державними прикордонними службами, а також військовими.

З таким же успіхом дрони можуть використовуватись для фіксації місця події, це дасть можливість зафіксувати важливі вузли місця вчинення злочину, але одразу необхідно зробити застереження, що це стосується місць подій, що знаходяться на відкритих ділянках місцевості.

Розробники AirDog стверджують, що їх дрон є унікальним, так як керування ним відбувається в автоматичному режимі. Безпілотник знімає всі події без будь-якої участі оператора. Дрон просто слідує за «оператором» як прив'язаний і знімає на камеру GoPro все, що його оточує. При цьому необхідно розуміти, що для більш продуктивних наслідків зйомки необхідно, щоб дрон був оснащений якісною камерою, зображення якої можна було б приближати, фільтрувати тощо [5].

Використання дронів на сучасному етапі розвитку криміналістики в Україні лише тільки розпочинається, але в найближчому майбутньому, на нашу думку, це стане невід'ємною частиною «арсеналу» сучасного криміналіста.

Що ж стосується безпосередньо судової фотографії, то необхідно зазначити, що вона широко використовується у криміналістиці як під час огляду місця події, слідчого експерименту, так і під час проведення експертизи і роботи із доказами. Розвиток технологій запровадив використання нових методів криміналістичної фотографії, з яких перспективними є методи сферичних панорам та 3D сканування. Окрім цих методів широкого розповсюдження здобуває використання 3D принтерів та інших допоміжних приладів, мета яких полягає у достовірному відтворенні всіх об'єктів та обставин вчинення злочину.

Література:

1. Шепитько В. Ю. Изменчивость криминалистики в XXI веке и ее задачи в современных условиях / В. Ю. Шепитько // Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. – Х.: Право, 2010. – С. 55–59.
2. Ганюшин А. А. Перспективы развития визуальной коммуникации средствами цифровой фотографии / А. А. Ганюшин // Знание. Понимание. Умение. – 2014. – № 1. – С. 301–305.
3. Постика І. В. Судова (криміналістична) фотографія: теорія і практика: монографія / І. В. Постика. – Одеса: Юрид. літ., 2002. – 296 с.
4. Семенов В. В. Використання новітніх технологій та досягнень науки й техніки в кримінальному провадженні / В.В. Семенов, А.І. Терешкевич // Криміналістика и судебная экспертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. / М-во юстиції України. – Київ: [б. в.], 2015. – Вип. 60. – С. 117–125.
5. Удивительные возможности дрона AirDog. – Режим доступу: <https://www.islamnews.ru/release-503876.html>.

УДК 328.185:61

БУБЕЛА Анастасія

КОРУПЦІЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У 2015 році міжнародна організація Transparency International провела дослідження, згідно з яким серед 168 держав Україна посіла 130 місце за рівнем корупції [1]. Так, відповідно до звіту Генеральної прокуратури, у 2016 році було зафіксовано 2175 випадків вчинення кримінальних корупційних правопорушень [2], це не враховуючи ті, що є латентними. Рівень корупції на сьогоднішній день в нашій державі досяг захмарних висот. Якщо говорити про сфери розповсюдження, то найчастіше такі правопорушення вчинялись у банківській, бюджетній, освітній сферах та охороні здоров'я. Що стосується рівня корупції в сфері охорони здоров'я, то він завжди пов'язаний із загальним рівнем корупції.

Дослідженням проблеми корупції в сфері охорони здоров'я займалися багато вітчизняних вчених: І. В. Кирилюк, М.В. Співак, О. В. Мартякова, М.П. Марчук, І. В. Трикоз, Е.В. Червонних та інші.

У ст. 27 Конституції України [3] закріплено невід'ємне природне право людини на життя та здоров'я, а реалізація цього права залежить від ефективності функціонування закладів охорони здоров'я. У кожного з нас трапляються ситуації, коли ми маємо звернутися до лікарів, від проходження звичайного медичного огляду і закінчуючи хворобами. Найжахливіше те, що корупція в даній сфері ставить під загрозу життя та здоров'я людини, а також це, безумовно, негативно впливає на депопуляцію в Україні. Отже, боротьба з корупцією в цій сфері має стати пріоритетом для держави.

До основних корупційних схем, які можна зустріти в медицині відносять: перша – «лікар – пацієнт», наприклад, надання різноманітних довідок, які не відповідають реальному стану особи (лист непрацездатності, непридатність по службі тощо), різноманітні додаткові платежі за операції, пологи, більш якісні умови перебування, просування в черзі чи приховування певних фактів (різноманітні ушкодження тощо). Друга схема діє на фармацевтичному ринку. Нікого зараз не здивувати тим, що на території майже кожної лікарні працює аптека, досить часто трапляється, що лікар виписуючи той чи інший рецепт буде посилатися на таку аптеку. Пояснити це можна досить просто, ціни в цих аптеках будуть вищими, а виписавши потрібний рецепт аптека має більшу виручку, а лікар – додатковий дохід. На сьогодні діє постанова Кабінету Міністрів України «Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань» [4], відповідно до якої окремі категорії громадян мають право на отримання ліків безкоштовно або з 50% оплатою. Нажаль, не всі хворі знають про таку можливість, а деякі лікарі в свою чергу цим користуються, таких ситуацій в Україні досить багато. Не можна не згадати і про таку собі співпрацю лікарів з фармацевтичними фірмами, які платять їм за те, щоб в рецептах, які вони виписували, фігурували ліки даної фірми. Ще однією схемою є отримання керівних посад, незаконним шляхом, що в майбутньому може призвести до найстрашніших наслідків, адже лікарям ми довіряємо найголовніше – життя. Такий вид «працевлаштування за домовленістю» допускає те, що такі відповідальні посади іноді отримують люди, які навіть не мають відповідної кваліфікації. Більшість студентів-медиків на сьогоднішній день, оцінивши конкуренцію щодо майбутнього працевлаштування, розраховують на те, що вони зможуть отримати роботу лише через наявність корумпованих зв'язків.

Звичайно, не можна не згадати і про верхи. По-перше, під час створення ефективної системи державного регулювання обігу лікарських

засобів необхідно робити акцент на вдосконаленні функцій ліцензування, інспектування, реєстрації, сертифікації, нагляду та контролю за додержанням норм і правил, встановлених нормативно-правовими актами, а це потребує неабияких зусиль. Також зважаючи на те, що всі вищеперераховані процеси є закритими, то, звичайно, можна говорити про те, що корупції за таких умов не уникнути. По-друге, це закупівля ліків та обладнання. Яскравим прикладом є випадок, коли в 2009 році виникла велика паніка під час епідемії атипового грипу H1N1, МОЗ змушене було закуповувати ліки, але, як згодом виявилось, їх вартість в 5–8 разів перевищувала заводську і то того ж, у частини взагалі минув термін придатності [5, ст. 298–302].

Причин корупції дуже багато: низька заробітна плата медичних працівників, наявність так званих «благодійних внесків», напівофіційні платежі за надання медичних послуг і, звісно, пережитки минулого. За часів існування радянської держави стало популярним підносити лікарям певні подарунки, саме тоді і зародилась ця «традиція», минули десятиліття і в подальшому свою подяку стали виражати вже у грошовому еквіваленті. В основному це викликано тим, що зарплата лікарів, як у СССР так і в незалежній Україні залишається досить мізерною і тому такі «інвестиції» були іноді їм життєво необхідними. Проте, якщо порівнювати ці два періоди, то раніше ні про яке надання таких грошей мова не йшла, чого не можна сказати про медицину сьогодні, адже досить часто одразу після слів привітання ми маємо «протягнути конверт», адже без нього нас ніхто лікувати не збирається, а якщо і збираються – якість такого лікування залишає бажати кращого. Тобто, здавалось би, така безневинна традиція зараз переросла в катастрофу великого масштабу. Тому доцільним було б задуматися над підвищенням заробітної плати лікарям до такого рівня, щоб у них відпала необхідність у такому доході. Даний аналіз плавно перетікає в наступну причину – мале фінансування з боку держави. Сюди можна включити і малу заробітну плату, як лікарів так і інших медичних працівників, відсутність нормального обладнання та оснащення, а як наслідок з'являються різноманітні неофіційні фонди, в які кожен пацієнт добровільно-примусово має зробити внесок. Тому, нажалі, така безоплатна медицина стає найдорожчою.

Враховуючи все сказане стає зрозумілим, що реформування в сфері охорони здоров'я необхідне. Почати, звісно, треба з належного фінансування цієї сфери, а також доцільним було б задуматися над тим, щоб зробити деякі посади строковими, адже нинішні студенти-медики зовсім не вірять у своє світле майбутнє через те, що самостійно «влаштуватися» вони не зможуть. Молоді фахівці є дуже необхідними, адже ймовірність того, що лікарі з великим стажем роботи більше піддаються саме такій, корупційній схемі роботи є очевидною і значний досвід – не завжди запорука того, що вас вилікують.

Громадський контроль – це наступний спосіб зменшити рівень корупції. Здебільшого всі процеси, що відбуваються є закритими і неофіційними, тому населення ніколи і не дізнається, що насправді там відбувається. Доцільним би було залучати ЗМІ та оприлюднювати інформацію про бюджети, розтрата та доходи і не лише на державному, а й на місцевому рівні також. Не завадило б створити деякі антикорупційні групи у кожному закладі охорони здоров'я, щоб була можливість контролювати проблему корупції самостійно, а якщо ще і поєднати це із різноманітними регулярними перевітками «зверху», як плановими так і позаплановими, то цілком можливо, що це б дало свій результат. Науковець Є. В. Червонних вважає, що було б доречним забезпечити доступу громадськості до опублікованої інформації про тендери, строки та умови їх проведення і найголовніше – про процес прийняття остаточного рішення [6, ст. 56].

Роблячи висновок, хотілось би зазначити, що нашій державі потрібно звернути особливу увагу на проблему корупції саме в сфері охорони здоров'я, адже з кожним роком її масштаби збільшуються. Через суспільну небезпеку такі заходи щодо протидії потрібно вжити якнайшвидше. Головним же підґрунтям для розвитку корупції в медицині є відсутність прозорості всіх процесів, а також недосконалість нормативної бази. Нашій державі доцільно було б взяти за приклад успішний досвід зарубіжних країн: Польщі, Швеції, Італії, Іспанії, США та звісно встановити жорсткий контроль саме за фінансуванням даної галузі, адже, так чи інакше, всі проблеми в основному мають саме фінансовий характер.

Література:

1. Transparency International – Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org>. – Заголовок з екрана.
2. Звіт про стан протидії корупції за 2016 рік. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань» №1303 від 17 серпня 1998 року [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF>
5. Кирилюк І. В. Корупція в сфері охорони здоров'я: особливості, детермінанти та шляхи запобігання / І. В. Кирилюк // Право та управління. – 2012. – № 1. – С. 293-310. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/prturp/2012_1/kuuluk.pdf
6. Червонных Е. В. Проблемы выявления и предупреждения коррупционных преступлений, совершаемых работниками здравоохранения / Е. В. Червонных // Вестник Поволжской академии государственной службы имени П. А. Столыпина. – 2008. – № 1 (14). – С. 53-57.

ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Проблема транснаціональної злочинності в умовах сьогодення постає особливо гостро. З розвитком міжнародних та міждержавних відносин, «прозорістю» національних кордонів, розвитком торгівлі, технологій, в умовах процесів інтеграції та глобалізації відповідно зростає і рівень злочинності, ступінь її організованості. Вона все частіше виходить за межі однієї конкретної держави. Транснаціональна злочинність завдає шкоди не тільки нормальному соціально-економічному існуванню суспільства, але й загрожує безпеці держав. Доходи від даної протиправної діяльності за оцінками експертів складають не менш 1 трильйона доларів США на рік. Сферами транснаціональної злочинності, що приносять найбільший дохід, є: торгівля контрафактною продукцією – до 500 мільярдів доларів, незаконний обіг наркотиків – до 400 млрд дол., торгівля краденими транспортними засобами – до 19 млрд дол., незаконний обіг зброї – від 2 до 10 млрд дол., нелегальний ввіз мігрантів – до 9,5 млрд дол. щорічно тощо [4, с. 27]. І ці цифри тільки зростають.

Таким чином перед міжнародною спільнотою стоїть питання ефективної боротьби та протидії транснаціональній злочинності. Для вирішення цього завдання необхідно, перш за все, з'ясувати які ж саме причини та умови породжують дане явище.

Існують різні підходи щодо визначення поняття детермінантів злочинності та його складових. Одні кримінологи вважають, що причини – це явища і процеси внутрішнього світу особистості, а умови – зовнішнього; інші вчені – навпаки. Отож, детермінанти злочинності – це процеси і явища, які її породжують. Також часто вживається поняття факторів злочинності – процесів і явищ, які впливають на злочинність (зокрема на її рівень, структуру, динаміку тощо). У деяких випадках фактори можуть виступати як причинами, так і умовами. Безсумнівним видається, що всі вищенаведені поняття, не дивлячись на різноманітні підходи до їх розуміння, взаємозалежні та взаємопов'язані, тому й вивчати їх необхідно в сукупності.

Класифікація детермінантів транснаціональної злочинності здійснюється за різними критеріями: за рівнем прояву (локальні та регіональні), за природою виникнення (об'єктивні та суб'єктивні) [5, с. 16], за змістом (соціальні, економічні, організаційно-управлінські, правові, політичні тощо) [6, с. 117]. Але найбільш поширеною є класифікація за останнім критерієм.

Отож, розглянемо причини і умови транснаціональної злочинності в залежності від їх змісту.

Загальновідомо, що дія економічних факторів проявляється у великій мірі в соціальній сфері, тому доцільно розглядати їх як одну категорію. Так до соціально-економічних чинників транснаціональної злочинності належать: масштабна бідність та безробіття; фінансові та економічні кризи; розшарування населення за критерієм доходів; інфляція; міграція; неможливість забезпечити достатній рівень життя; низька заробітна плата; прибутки від злочинної діяльності перевищують легальні у десятки разів; несприятливі умови для правомірної господарської діяльності; розвиток світової економіки під впливом процесів глобалізації; еволюція комп'ютерних мереж та інформаційних технологій; посилення інтеграції світової фінансової системи; поліпшення якості технологічного оснащення; ослаблення чи повна відсутність у деяких випадках перешкод для глобального руху капіталів, відкритість національних економік, прозорість кордонів. Також до факторів соціально-економічного характеру відносять: відсутність узгодженої світовим співтовариством програми дій щодо декриміналізації світової економіки [1, с. 162]; недостатньо регульована діяльність іноземців в сфері підприємництва, економіки та фінансів; відсутність дієвого банківського, фінансового, валютного, податкового контролю; формування віртуальної економіки [4, с. 62]; рецесія економік провідних країн Європейського Союзу; неефективна реалізація податкової та пенсійної реформи; розширення тіньової економіки; бюрократія; висока енергозалежність національного товаровиробництва; відсутність значних іноземних інвестицій в економіку держави [3, с. 10].

Політичні детермінанти пов'язують із недоліками функціонування політичної системи. До них відносять: міжнародні конфлікти (в тому числі військові), неготовність органів державної влади співпрацювати з іншими країнами у сфері боротьби і запобігання злочинності, небажання держави виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання, політична нестабільність та протиборство між різними політичними угрупованнями, зрощення влади зі злочинними структурами та неправомірне лобіювання їх інтересів. Негативними факторами також можна вважати нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, відсутність діалогу між громадськістю та представниками влади, неефективність суспільного контролю, слабкість кримінальної політики держави, відсутність політичної волі до впровадження необхідних і дієвих реформ щодо підвищення прозорості діяльності державних органів та посадових осіб, недостатня визначеність і послідовність антикорупційної політики [8, с. 213].

В організаційно-правовій сфері виділяють наступні чинники: відсутність ефективного законодавства щодо боротьби, запобігання та протидії транснаціональній організованій злочинності, дієвого механізму реалізації положень про юрисдикцію держави й ефективного надання взаєм-

ної правової допомоги (так досить часто суб'єкти вчиняють злочин в одній країні, а переховуються в іншій, використовуючи при цьому розбіжності в кримінальному законодавстві та правосудді різних країн) [2, с. 42], недоліки в роботі правоохоронної системи, високий рівень корупції, недостатня розробленість загальнонаціональних та локальних програм попередження та протидії злочинності та неефективне їх виконання, недостатній контроль національних кордонів, їх невлаштованість, неналежний контроль за мігрантами, низький рівень управлінської діяльності, некомпетентність та недостатня професійність суб'єктів, уповноважених на боротьбу зі злочинністю, формальний контроль держави за декларуванням доходів громадян, криза адміністративного управління.

До детермінантів в морально-психологічній та культурній сферах належать: правовий нігілізм, недостатня обізнаність громадян з приписами і заборонами норм кримінального права, що нівелює попереджувальний аспект кримінально-правового впливу держави, нехтування значною частиною суспільства нормами моралі [7, с. 122]. Руйнування національної культури, пропагування культу насилля, жорстокості, нетерпимості, байдужості, романтизація злочинної діяльності в різних сферах мистецтва (в кіно, літературі, музиці) та засобах масової інформації призводить до формування стійкої антисоціальної установки, кримінальних традицій та відповідних типів поведінки.

Таким чином, детермінантами транснаціональної злочинності є:

- розвиток міжнародних та міждержавних відносин, соціальних, економічних та інших зв'язків країн, спрощений порядок перетину кордонів, створення зон вільної торгівлі, нових ринків збуту, інтенсифікація міжнародних перевезень;
- високий рівень досягнень науки і техніки, комп'ютерних та інформаційних технологій, переведення значної частини фінансових розрахунків в електронну площину, що створює сприятливі можливості для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- міграція, яка призводить до створення транснаціональних злочинних організацій на основі етнічних діаспор;
- розширення міжнародних контактів та комунікацій, можливість ознайомлення з новими культурами, в тому числі і з їх кримінальними аспектами, руйнування національної культури і традицій, насадження кримінальних стандартів життя;
- урбанізація – великі міста та мегаполіси зосереджують в собі значні фінансові, економічні та людські потоки, що об'єктивно не може не відобразитися на рівні злочинності та призводить до формування масштабних злочинних угруповань;
- різні стандарти криміналізації окремих держав та відмінності в кримінальному законодавстві та в реалізації державної політики щодо боротьби та протидії злочинності. Це створює умови для

вчинення злочинів в одній країні, а переховування – в іншій, де немає відповідальності за конкретні протиправні діяння;

- глобалізація – складне як криміногенне, так і антикриміногенне явище, яке впливає на кількісні і якісні показники злочинності.

Література:

1. Гаргат-Українчук О. М. Детермінанти транснаціональних злочинів у сфері економіки / О. М. Гаргат-Українчук // Прикарпатський юридичний вісник. – 2014. – № 2 (5). – С. 154–165.
2. Грабазій І. А. Детермінанти злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, як різновиду транснаціональної злочинності / І. А. Грабазій // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 3 (66). – С. 37–43.
3. Дрозд О. Ю. Заходи протидії транснаціональній організованій злочинності / О. Ю. Дрозд, С. А. Шепетько // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук.-практ. журн. – Київ: Вид-во Міжвід. наук.-дослід. центру з пробл. боротьби з організованою злочинністю. – 2013. – № 2 (30). – С. 9–17.
4. Козаченко А. В. Феномен транснациональной преступности: Научно-практическое пособие / А. В. Козаченко, Н. В. Клёван. – Николаев: ООО «Фирма «Илион», 2009. – 408 с.
5. Кудрявцев В. Н. Социальные причины организованной преступности в России / В. Н. Кудрявцев // Организованная преступность и коррупция. – 2000. – № 1. – С. 16–17.
6. Литвинов О. М. Кримінологія: питання та відповіді / Кол. авторів: Авдеєв О. О., Васильєв А. А. та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. – Х: Золота миля, 2015. – 324 с.
7. Міняйло Н. Умови та причини транснаціональної організованої злочинності / Н. Міняйло // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2010. – №533. – С. 120–124.
8. Шепетько С. А. Детермінанти транснаціональної організованої злочинності / С. А. Шепетько // Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції м. Ужгород, 30–31 березня 2013 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 212–215.

УДК 343.9.01:316.2

**КЛЬОВАН Неля
ВОТРИНА Олена**

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ВИЗНАЧЕННІ ЗЛОЧИННОСТІ

Науково обґрунтоване визначення злочинності як соціального явища у кримінологічній доктрині має важливе теоретичне, методологічне і прикладне значення, а отже, вимагає обрання певних пріоритетів. При пошуку таких пріоритетів слід виходити з інтегративних позицій, що дають змогу використовувати характеристики, категорії, напрацьовані кримінологами за історію розвитку науки. Для теорії найбільш цінною є така категорія, яка найбільш точно та обґрунтовано відбиває сутність

досліджуваного явища й водночас допомагає його поглибленому вивченню.

Результати аналізу першоджерел, у яких зустрічається термін «злочинність», свідчать про початок його вживання як кримінологічної категорії у другій половині XIX століття. Стверджується, що біля її витоків стояв, зокрема, А. Ж. Кетле, а першими, хто вживав термін «злочинність», були Е.Феррі, Г. Тард, А. Лакассань, А. Принс, Е.Дюркгейм, Я. Етінгер, Ф. Ліст, П. Лафарг, М. Г. Гернет, В. Бехтерев, В. Бонгер. Сучасні дослідження злочинності ми спостерігаємо в роботах В.В. Голіни, О.М. Джужи, В. М. Дрьоміна, В. О. Тулякова, А. А. Музики, В. І. Шакуна, інших.

Вивчаючи питання про суть злочинності як соціального феномена в сучасну епоху і ставлячи за мету виявлення її специфіки в процесі соціальних змін, слід приділити увагу її визначенню, оскільки в дефініції закладаються основні і сутнісні ознаки терміну, що визначається.

До початку 90-х років упродовж тривалого часу пануючим у радянській кримінології, якщо виключити ідеологічну складову, було визначення поняття злочинності як соціально-правового явища, що змінюється та включає в себе сукупність усіх злочинів, що вчинені в даному суспільстві за даний період, і характеризується певними кількісними та якісними показниками. Близьке до наведеного визначення пропонує О.М. Литвак, який розглядає злочинність як відносно масове явище кожного суспільства, що складається з сукупності окреслених кримінальним законом вчинків, скоєних на тій чи іншій території протягом певного часу [1, 37]. Тут прослідковується три умовних блоки: соціальність та пов'язані з нею ознаки, сукупність злочинних діянь як форма реалізації явища у конкретних фактах, просторово-часова ознака як критерій статистичного вимірювання явища.

Більшість вчених вирізняють своєрідний зміст визначення, запропонованого А. Ф. Зелінським, а саме: масовий прояв деструктивності в поведінці людей, що проявляється в системі передбачених кримінальним законом діянь, які вчинені на даній території або серед членів певних соціальних груп упродовж одного року або певної його частини [2, 24-25].

Деякі вітчизняні кримінологи пропонують включити до визначення злочинності такі додаткові ознаки, як відносно усталене, самодетермінуюче, антагоністичне явище, яке характеризується кількісними та якісними показниками [3, 43; 4, 59]; а також такі, що тягнуть за собою негативні наслідки для суспільства та людей і спричиняють шкоду суспільству [5, 47]; розуміння під злочинністю комплексу соціально обумовлених діянь [6, 2].

Інтерес представляють визначення, наведені в спеціалізованих виданнях: антисоціальне, деструктивне, відносно масове, історично мінли-

ве явище, що має певну територіальну та часову поширеність, суспільно небезпечна поведінка суб'єктів кримінально-правових відносин, яка становить собою статистичну сукупність злочинів, що визначаються кримінальним законом у відповідності з кримінально-правовою політикою держави [7, 166] та навчальних виданнях: негативне соціальне, історично мінливе правове явище, що полягає у вчиненні частиною членів суспільства вчинків, які заподіюють шкоду іншим членам суспільства або суспільству в цілому, відповідальність за які передбачена кримінально-правовими нормами [5, 42].

Проте у всіх визначеннях також присутні вказані вище блоки, хоча вони можуть мати більше чи менше ознакове наповнення та деталізацію, а спір йде про те, які саме сутнісні ознаки злочинності мають бути включені до дефініції та про конкретизацію термінів.

В контексті даної проблематики слід звернутися також до тих фундаментальних праць з кримінології, які показують, що злочинність має усвідомлюватися дещо ближче до соціально-філософсько-правового явища, без перевантаження окремими притаманними злочинності ознаками, і які розглядають злочинність як феномен суспільного життя у вигляді неприйнятної та небезпечної для суспільства масової, відносно стійкої, кримінальної активності частини членів цього суспільства [8, 47]. Даний підхід має місце в окремих сучасних дослідженнях. Так, нам імponує розуміння злочинності, представлене Дрьомінім В.М., який розглядає соціальну природу злочинності через обґрунтування інституалізації злочинної поведінки і зазначає, що широка розповсюдженість злочинної поведінки в суспільстві створює об'єктивні та суб'єктивні основи для інституціоналізації окремих кримінальних практик, а механізм такої інституціоналізації пов'язаний з практичною діяльністю людей [9, 18].

Аналіз подібних точок зору свідчить про різний підхід до категорії «злочинність», що виступає відображенням певної плюралістичності та демократизації кримінологічної думки. Усвідомлення кримінологічного поняття злочинності поступово набуло певного дуалістичного підходу, як засвідчує М. Вербенський, перший із яких передбачає системне визначення злочинності з урахуванням найбільш суттєвих ознак цього явища, другий – ґрунтується на предметно-сутнісному понятті злочинності та відмовою при формулюванні від її характеристики як сукупності злочинів (механічної, арифметичної суми злочинних посягань) та інших ознак, оскільки останні більше стосуються саме виміру злочинності [10, 107].

Отже, злочинність в її широкому розумінні має розглядатися переважно з позицій явища. Кримінологічні дослідження злочинності характеризуються дуалістичністю, що не заперечує, а навпаки відображає діалектичний підхід до пізнання явища і його сутності. Тому злочинність мо-

жна розглядати як феномен або об'єктивну закономірність суспільного життя, яка є соціально шкідливою, деструктивною (антисоціальною) та небезпечною, проявляється у формі кримінальної активності частини членів суспільства або множині (системі, сукупності) злочинів, має просторово-часові характеристики статистичного вимірювання. Дефініції, які містять більший перелік ознак злочинності, що розкривають її структуру, слід вважати як визначення злочинності у вузькому розумінні.

Важливу роль відіграє те, що злочинність є саме соціальним явищем та результатом суспільного розвитку в соціально-економічній, суспільно-моральній, політичній та інших сферах, наслідком його патології та дезорганізації. Соціальні фактори визначаються не лише поширення злочинності, але і її зміст. Злочинність як соціальний феномен, пов'язаний сукупністю певних факторів, тобто існує зворотній зв'язок, узагальнена взаємодія між соціальними факторами, що є причинами та умовами злочинності, а також високий рівень злочинності сприяє збереженню та навіть посилюванню даних факторів.

Література:

1. Литвак О. М. Держава і злочинність: монографія / О. М. Литвак. – К.: Атіка, 2004. – 304 с.
2. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навч. посібник / А. Ф. Зелінський. – Х.: Рубікон, 2000. – 240 с.
3. Лихолоб В. Г. Кримінология: учебник для учеб. заведений МВД Украины / В. Г. Лихолоб, В. П. Филонов, О. И. Коваленко, А. Е. Михайлов; под ред. В. Г. Лихолоба и В. П. Филонова. – К.: Донецк, 1997. – 398 с.
4. Курило В. І., Михайлов О. Є., Яра О. С., Кримінологія. Київ, 2006. – 192 с.
5. Джужа О. М. Курс кримінології: Загальна частина: підручник: у 2 кн. Кн. 1 / О. М. Джужа, П.П.Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
6. Шиханцов Г. Г. Кримінология: учебник для вузов / Г. Г. Шиханцов. – М.: Зерцало-М., 2001. – 368 с.
7. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография / А. М. Бандурка, Л. М. Давиденко. – Х.: Основа, 2003. – 368 с.
8. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т.5. – Х.: Право. – 2008.
9. Дрьмін В. М. Інституційна концепція злочинності // Правова доктрина України [у 5 т.]. – Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Х.: Право, 2013. – 1240 с.
10. Вербенський М. До питання розуміння поняття «злочинність» у кримінологічній теорії: генеза та сучасний стан / М. Вербенський // Публічне право. – 2012. – № 3(7). – С. 104–109.

КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ ПОВТОРНОЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ РЕЦИДИВНОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Одним з важливих елементів предмету кримінологічних досліджень є особистість злочинця, її внутрішні складові та механізм її десоціалізації. В контексті дослідження особистості рецидивного злочинця поряд із загальними актуалізуються питання етапів і змісту повторної криміналізації, впливу первинної криміналізації та порядку і умов відбування призначеного покарання, ефективності діяльності персоналу кримінально-виконавчої системи, форми і змісту постпенітенціарної адаптації.

Суттєвий вклад у дослідження питань рецидивної злочинності та її складових здійснено у фундаментальних працях А. Алексєєва, М. Бажанова, В. Батиргарєєвої, В. Голіни, І. Гальперіна, А. Зелінського, О. Яковлева та інших. В контексті вивчення особистості рецидивного злочинця особливе значення мають дослідження О. Азовського, В. Батиргарєєвої, В. Бендриківського, І. Богатирьова, Б. Головкина, М. Крижановського, М. Колодяжного, І. Митрофанова, С. Шалгунової та інших науковців.

Особистість рецидивного злочинця, як предмет дослідження, представляє для дослідника неабиякий інтерес, оскільки в ній закладені більшість наукових кримінологічних дискусій, зокрема про співвідношення, первинність та значення біологічного і соціального в особистості злочинця, про причини і умови індивідуальної злочинної поведінки та причинність в цілому, про формування особистості злочинця та характер і стійкість окремих факторів, про соціалізацію та десоціалізацію особистості, про результативність окремих видів покарань та ефективність позбавлення волі, про його строки, зміст і характер режиму, умов тримання засуджених тощо.

В кримінологічній науці проблеми причинності є одними з ключових у пізнанні злочинності і злочинної поведінки і мають декілька підходів до вирішення. Так, одні вчені причину конкретного злочину вбачають у площині соціального середовища і називають негативні соціальні явища і процеси, що формують у особи антисуспільні погляди, установки, звички, котрі реалізуються у кримінальну мотивацію і внутрішню готовність до злочинних дій (І. М. Даньшин, Л. М. Давиденко). Згідно іншого підходу, обґрунтованого А. Ф. Зелінським, А. П. Закалюком, О. М. Костенком, В. В. Голіною причина криється в дефектності інтелектуальної, вольової та емоційної структури особистості злочинця, які у складній взаємодії породжують кримінальну мотивацію і рішучість на вчинення злочину за певної життєвої ситуації. Дана точка зору видаєть-

ся найбільш обґрунтованою, оскільки при поясненні причин індивідуальної злочинної поведінки, як зазначає В. В. Голіна, слід виходити з того, що будь-які об'єктивні (зовнішні) впливи середовища, а також суб'єктивні (внутрішні) риси та властивості особи не здатні самі по собі спричинити вчинення злочину. Вони мають інтерпретуватися через психіку особи: світогляд, цінності, інтереси, нахили, і втілитися у мотивах та рішенні діяти протиправно [1, 100]. Тому носієм причини індивідуальної злочинної поведінки виступає людина, а не зовнішні обставини та ситуації. За третім підходом, який обстоюють А. І. Долгова, О. М. Яковлев, С. А. Тарарухін, причиною злочину є взаємодія криміногенних факторів соціального середовища і антисуспільних властивостей особи.

Отже, все різноманіття факторів, що детермінують злочинну поведінку, а також формування особистості рецидивного злочинця, можна розділити на дві категорії – особистість і вплив зовнішнього середовища. Вони взаємодіють між собою в унікальному для кожного індивіда співвідношенні. В контексті індивідуалізованого такого співвідношення в кримінологічній науці виникають протилежні точки зору про те, що саме є визначальним – особистість чи зовнішні обставини. Ми дотримуємось позиції, що зовнішні фактори, впливаючи на особистість, через вироблення досвіду, створення системи цінностей, установок, мотивів формують її, в результаті чого особа по-своєму оцінює і реагує на подальші життєві ситуації, тобто відбувається своєрідна, постійна і унікальна їх взаємодія.

Очевидним є і те, що на формування особистості рецидивного злочинця впливають як фактори, що призвели до вчинення першого злочину, так і специфічні обставини повторної криміналізації. При чому, за своїм змістом суб'єктивні й об'єктивні причини як первинних, так і рецидивних злочинів співпадають. В продовження цієї думки Даньшин І. М. фактори, що сприяють формуванню особистості рецидивного злочинця представляє у вигляді двох взаємопов'язаних блоків. По-перше, це фактори, що обумовили вчинення першого злочину, оскільки у таких осіб, як правило, зберігаються або погіршуються соціальні умови і соціальне середовище, що сприяє наступності криміногенних ситуацій. Вкрай несприятливі умови формування особистості в дитячому та підлітковому віці накладали на неї стійкий негативний відбиток, що важко піддається впливу в майбутньому, тим більше що такі особи свідомо чи несвідомо прагнули до свого звичного мікросередовища, в якому відчували себе найбільш комфортно [2, 272–273]. Крім того, пов'язані з політичною та економічною ситуацією в країні негативні зміни умов життя населення, такі як зuboжіння окремих соціальних верств і груп, збільшене безробіття, посилення нерегульованих міграційних процесів, викликаних внутрішніми переселеннями та втечею з районів конфліктів й інші, значно гостріше впливають на осіб, які втратили свої соціальні позиції в зв'язку

з відбуванням покарання. По-друге, специфічні для рецидивних злочинців фактори, що впливають на несприятливий перебіг постпенітенціарної адаптації та фактори, пов'язані з різними недоліками в діяльності судових, правоохоронних органів [3, 130–133] та соціальних інститутів в пенітенціарній та постпенітенціарній сфері, що знижують або знецінюють результати запобіжного впливу на осіб, що вчинили злочини.

Перш за все, постпенітенціарна дезадаптація осіб, які відбули покарання у вигляді позбавлення волі і втратили в зв'язку з цим повністю або частково соціально корисні зв'язки, поєднується з трудовими і житловими проблемами, зокрема проблема працевлаштування осіб, що відбули покарання, наявна через низьку їх кваліфікацію, неконкурентність для виробництва, крім того, в силу їх стійкої морально-правової деформації пошук легких заробітків, що лежать за межами суспільного виробництва є для них більш привабливим.

На думку більшості вчених криміногенні фактори рецидивної злочинності можна поділити на а) об'єктивні, що охоплюють різноманітне коло обставин організаційного, правового, виховного характеру, б) суб'єктивні, що стосуються характеристики особистості рецидивного злочинця. При цьому, як зауважив Пшенніков Л. М., для цієї злочинності основними є суб'єктивні умови, так як рецидивні злочинці вчиняють злочини не тільки під впливом об'єктивних умов, а й в силу антигромадської спрямованості особистості [4, 60–63]. Зазначене виражається в збереженні або відновленні кримінальних зв'язків, зокрема повернення до злочинних угруповань, а також зав'язків з колишнім несприятливим побутовим оточенням; в збереженні й загостренні конфліктних ситуацій; у використанні однотипних криміногенних ситуацій. Криміногенні обставини можуть бути пов'язані зі змінами в структурі малих соціальних груп, членом яких був рецидивний злочинець: втрата або ослаблення соціально корисних зв'язків, сімейні конфлікти, припинення колишніх трудових відносин внаслідок злочинної поведінки і відбування покарання, зі змінами правового і морального статусу особистості раніше судимої особи: обмеження у виборі місця проживання, недовіра і відчуженість оточуючих і т.д.

Вдалою можна вважати класифікацію чинників рецидивної злочинності за етапами деформації особистості рецидивного злочинця, запропоновану професором Голіною В. В. Цю точку зору поділяють багато вчених-кримінологів, які в своїх роботах також проводили подібну класифікації або ж акцентували на ній увагу. Тут фактори формування особистості рецидивного злочинця поділені на три групи: ті, що пов'язані з вчиненням первинного злочину і першою судимістю; такі, що обумовлені процесом відбування покарання, особливо позбавлення волі; такі, що впливають на постпенітенціарну адаптацію особи [1, 447; 5, 64–70; 3, 130–133].

Отже, початковим етапом формування особистості злочинця-рецидивіста є вплив факторів, пов'язаних з першим вчиненням злочину. Багато вчених відносять сюди всі соціально-економічні обставини, особливості сімейного виховання, і т.д., тобто відносять до цих чинників фактично причини первинного злочину, що видається не досить повним. Характеристика таких факторів також повинна здійснюватися з урахуванням наслідків у вигляді реакції держави і суспільства. Істотне значення має індивідуалізація при визначенні певних заходів в адаптаційний період після звільнення, поєднання заходів контролю за поведінкою особи і психологічної допомоги. Щодо реалізації вищевказаних завдань становить інтерес вивчення досвіду пробації в більшості країн Європи і США. Діючим національним законодавством щодо звільнених передбачені заходи соціальної адаптації, але розосередження функцій в органах і установах різних відомств, відсутність визначеності фінансування центрів соціальної адаптації, відсутність широкої інформації про діяльність таких установ ускладнює процес отримання соціальної допомоги, що негативно впливає на адаптацію і ресоціалізацію звільнених.

Література:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: Підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуїська, О. В. Лисодед та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. – Х.: Право, 2014 – 513 с.
2. Даньшин І. М. Кримінологія. – Харків: Право. – 2002. – 232 с.
3. Оробець К. Поняття та кримінологічні показники рецидивної злочинності в Україні // Підпр. госп. і право. – 2005. – №3. – С. 130–133.
4. Пшенников Л. Н., Ниеде А. М., Минберг Г. Г., Казмер М. Э. Рецидивная преступность: понятие и криминологическая характеристика. – Рига. – 1983. – 210 с.
5. Батиргареева В. До постановки проблеми злочинної кар'єри рецидивістів // Юридична Україна. – 2005. – №10. – С. 64–70.

УДК 343.6: 343.96

ХОМИЧ Дмитро

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ДЕВІАНТНІЙ ПОВЕДІНЦІ ОСОБИ

Прояви девіантної поведінки в сучасному світі набувають все більшого наголосу. Так, це є неприйнятними порушеннями загальноприйнятих соціальних норм, які придбали в останні роки масовий характер і поставили цю проблему в центр уваги соціальних працівників, психологів, пенітенціарників.

І головним завданням сьогодення є пояснення причин, умов і факторів, що детермінують це соціальне явище, та розробка форм протидії проявам девіантної поведінки як попереджувальних, так і каральних.

Питаннями дослідження девіантних проявів займалися і займаються багато вчених-науковців та практиків. Вагомий внесок у теорію аспектів девіантних проявів зробили: В. Афанасьєва, П. Блонський, К. Ушинський, С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Основоположником даного напрямку досліджень є З. Фрейд, а у працях його послідовників (Е. Фромм, К. Хорні, У. Шуту та ін.) девіантна поведінка як прояв злочинності, зокрема, розглядалася разом з такими іншими формами атипової поведінки як сексуальні розлади, неврози.

Праці, які висвітлюють дане питання, допомагають нам краще розібратись у цьому соціальному явищі, зрозуміти напрями профілактики та реабілітації, особливо по роботі з неповнолітніми, на яких Інтернет-мережі здійснюють пагубний психологічний вплив, що проявляється в девіантній поведінці та схильності до суїцидів. Саме тому ця тема є актуальною та важливою для дослідження.

Тому метою даного дослідження є аналіз проблеми виникнення та поширення проявів девіантної поведінки та розробка форм протидії даному соціальному явищу, включаючи профілактичну роботу та засоби кари. На формування демократичних засад функціонування в Україні означене не може негативно не впливати на формування соціальної правової держави, руйнує принципи суспільної моралі, дискредитує соціальні уявлення про справедливість та ефективність конституційного порядку.

Своєчасні та адекватні заходи протидії вчиненню девіантної поведінки, швидке реагування на прояви відповідної форми поведінки є важливим завданням правоохоронних та виконавчих органів держави. Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, в межах яких зароджуються криміногенні фактори, котрі обумовлюють девіантні форми поведінки особи, призводять до вчинення нею насильницьких злочинів як по відношенню до інших, так і до себе на підґрунті неадекватної поведінки.

Виходячи із практичного досвіду протидії злочинності, у контексті аналізу форм протидії девіантним проявам досить важливим є з'ясування змісту їх кримінологічних аспектів. Без сумніву, такий підхід викликаний необхідністю та перспективністю при вирішенні проблем, пов'язаних із впливом девіантної поведінки на формування світогляду особистості [1, с. 18].

Під кримінологічними аспектами в науці розуміють стійкі відомості про рівень, структуру, динаміку та географію девіантних проявів, а також про осіб, які наділені даним видом поведінки [1, с. 22]. З цього приводу також слід дотримуватися думки А. П. Закалюка, який зазначає, що видові характеристики, кількісні (емпіричні) та якісні (узагальнені, у тому числі понятійні та теоретичні) – становлять зміст кримінологічного аспекту проблеми [2, с. 5].

Виходячи з цих та інших методологічних підходів, кримінологічними аспектами сучасного стану та тенденцій впливу девіантного прояву виступають відомості про стан девіантної поведінки, а також про її структуру та динаміку, дані про осіб, підвладних їй, мотиви та цілі даних проявів, що стали наслідком дії, щодо нього норм, правил та традицій зазначеного виду проявів поведінки. А кримінологічними аспектами форм протидії девіантних проявів виступають дані про можливі заходи загальної профілактики, про її структуру та можливий вплив, дані про суб'єктів, які мають право здійснювати дані заходи.

До форм загальної профілактики девіантним проявам, слід віднести профілактичні заходи, що проводять з допомогою органів Державної кримінально-виконавчої служби України, а також інших ланок управління, які в межах своєї компетенції можуть здійснювати вплив на негативні явища, що викликають девіантні прояви. До цієї групи державних заходів належать такі: розробка механізмів реалізації соціально-виховних програм, усунення прогалин у законодавстві з цих напрямків; фінансування спеціальних соціально-виховних програм боротьби із проявами девіантної поведінки; координація роботи органів пробації та УВП, які спрямовують свої зусилля на виконання цих завдань.

Особливого наголосу в умовах сьогодення набувають профілактичні заходи, що проводять безпосередньо органи пробації та органи по соціально-психологічній роботі. Сюди можна віднести своєчасне реагування на будь-які прояви невідповідної поведінки і, насамперед ті, що можуть призвести до посягання на життя і здоров'я як себе, так і оточуючих; налагодження чіткого обміну інформацією між різними суб'єктами, які відповідають за виявлення та аналіз поведінки особистостей та системи загалом, про кримінальних лідерів та їх угруповання, які мають девіантні прояви в поведінці та здійснюють пагубний вплив на оточуючих (прикладом можуть бути розробники суїцидальної гри «Синій кит, «Тихий дім, «Фея») з метою своєчасної профілактики цієї категорії осіб; стимулювання осіб, які надають допомогу органам пробації та соціально-психологічних служб щодо виявлення осіб, здатних на девіантну поведінку.

Також одним із аспектів форми протидії девіантного прояву виступає забезпечення обліку осіб, які мають відхилення в поведінці, введення картотек (алфавітних, за видами порушень тощо) комп'ютерного обліку, що містять встановлені дані про особу; усунення помилок та недоліків, допущених у роботі оперативних підрозділів по виявленню та роботі з девіантними проявами; вивчення досвіду і впровадження досягнень інших держав, спрямованих на протидію девіантним проявам.

До цих форм протидії також слід віднести використання не лише можливостей органів пробації, а й батьків, рідних, соціально-корисних зв'язків особи, схильної до девіантної поведінки; проведення роботи з

медицини установами психіатричного напрямку діяльності стосовно обміну інформацією, що становить інтерес у сфері девіантної поведінки; організація виступів представників громадськості різних рівнів у теле-радіопередачах, мережі Інтернет з метою пропаганди недопущення правопорушень, зумовлених девіантною поведінкою; термінова перевірка сигналів і скарг про погрозу вбивства і зведення рахунків у зв'язку з проявом девіантної поведінки.

Неабияке значення у протидії девіантним проявам має діяльність суб'єктів господарювання; установ культури та спорту; органів, що регулюють природокористування. Також сюди слід віднести і профілактичну роботу органів міграції, пенсійного забезпечення та служб з працевлаштування.

З цього приводу слід звернути увагу на думку А. П. Закалюка, згідно якої суб'єктами діяльності щодо запобігання злочинних проявів можуть бути визнані органи, організація, окрема особа, які у цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій щодо заходів запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення [2, с. 346].

Якщо узагальнити вищесказане, то можна визначити, що формами протидії девіантним проявам виступає комплексна система перспективних культурно-виховних, соціально-економічних, правових, та інших заходів, що повинні здійснюватися постійно або ж за виникненням непередбачуваної ситуації та усуненням її – тимчасово органами державної влади та іншими суб'єктами запобігання проявам девіантної поведінки, з метою вдосконалення кримінально-виконавчих правовідносин та подальшого розвитку і усунення або нейтралізації причин та умов функціонування у суспільстві проявів девіантної поведінки, а також її суспільно небезпечних наслідків як для самої особи, так і для оточуючого суспільства.

Тому в контексті науки аспекти сучасних форм протидії девіантним проявам завжди будуть актуальні як для науки кримінології, так і для практики застосування відповідних профілактичних заходів. У зв'язку з цим потрібно вирішити наведені концептуальні проблеми вдосконалення форм протидії девіантним проявам. Значення цих форм набуває поширюється універсального чинника подальшого становлення нашої держави, виходячи далеко за межі кримінологічної науки.

Література:

1. Бандурка О. М. Злочинність в Україні: економіко-кримінологічний аналіз: монографія / О. М. Бандурка, М. М. Зацеркляний, Р. С. Веприцький / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. – Х.: Золота миля, 2013. – 264 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3-х кн. / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ГУМАНІЗАЦІЮ ВИКОНАННЯ І ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

Гуманізм як один з важливих принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань та реформування кримінально-виконавчої системи є необхідним напрямком у демократичних змінах суспільства, що орієнтується на міжнародні стандарти.

Слід зазначити, що проблематиці гуманізації виконання кримінальних покарань приділяли увагу такі дослідники кримінально-виконавчого права як В. А. Бадира, О. В. Беца, Ю. В. Бауліна, Є. М. Бодюл, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, А. В. Кирилюк, В. О. Корчинський, А. С. Крилов, В. А. Льовочкін, М. П. Мелентьєв, В. О. Меркулова, І. С. Яковець, А. Х. Степанюк, В. Н. Кудрявцева, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, І. В. Шмаров та інші. Однак, незважаючи на вагомі здобутки вчених, принцип гуманізму в кримінально-виконавчому праві в умовах євроінтеграції України потребує подальшого дослідження.

Тому метою статті є дослідження проблем гуманізації виконання кримінальних покарань в Україні в умовах впливу міжнародних стандартів поведінки із засудженими та визначення пропозицій для вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства.

У кримінально-виконавчому праві основне місце посідають принципи, що направлені на визнання людського життя як найвищої цінності. Тому провідним напрямком у розвитку кримінально-виконавчої системи України стає її подальша гуманізація, яка полягає у зміцненні пріоритетності принципу поваги до прав людини, що дозволяє реалізувати мету виконання покарання – виправлення і ресоціалізація засуджених.

Принципи, які покладено в основу кримінально-виконавчого законодавства України, відповідають в своїй більшості міжнародним стандартам, а саме Мінімальним стандартним правилам поведінки із ув'язненими прийнятими ООН у 1955 р., які у свою чергу носять лише рекомендаційний характер. Хоча дані принципи і втілені у національному законодавстві все ж такі є недоліки пов'язані з повним розкриттям їх змісту та досконалої імплементації міжнародних норм і стандартів у кримінально-виконавчому законодавстві у відповідності до даних принципів.

У зв'язку з ратифікацією Україною Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання часто звертають на себе увагу доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню по резуль-

татам візитів його делегації до України, в одному з яких зазначалося, що поведження з гомосексуалістами в установах виконання покарань викликає занепокоєння. Стосовно цього можна доповнити і тим, що в Україні неналежно виконуються рішення ЄСПЛ у пенітенціарній сфері, хоча Комітет по запобіганню катувань неодноразово звертає увагу на недоліки лікування і тримання засуджених. Прикладом є рішення від 6 жовтня 2016 року Європейського суду з прав людини по справі «Яровенко проти України» (Yarovenko versus Ukraine), в якому є порушення Статті 3 Конвенції, пов'язане з неналежним лікуванням заявника від туберкульозу, а також неналежних умов тримання, які не відповідають міжнародним стандартам в установах виконання покарань [1].

У преамбулі даної Конвенції говориться також про те, що захист осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання міг би бути посилений саме позасудовими засобами превентивного характеру, що ґрунтуються на відвіданнях місць позбавлення волі. Тобто, частину 1, ст. 24 Кримінально-виконавчого кодексу України «Відвідування установ виконання покарань» слід доповнити, що окрім Європейського комітету, який перевіряє поведження з позбавленими волі шляхом відвідувань цих осіб без спеціального дозволу з метою захисту даних осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарань, дані установи може безперешкодно відвідувати члени національного комітету з цих питань [2].

У частині 1 Європейських пенітенціарних правил «Сфера дії та застосування», які Кабінет міністрів України визнає та зобов'язується керуватися у своїй законотворчості, політиці та практиці, міститься положення 12.1, у якому зазначено, що особи, які страждають на розумові хвороби або стан розумового здоров'я яких несумісний з тюремним ув'язненням, повинні утримуватися в спеціально призначених для цього установах. Якщо, проте, як виняток, такі особи утримуються в пенітенціарних установах, потрібно встановити спеціальні правила, які враховують їхній статус та потреби. Однак, ні в КВК, ні в Законі про попереднє ув'язнення, ні в інших нормативних актах з питань виконання покарань такі правила та процедури не визначені та не втілені [3].

У п. 17.3 Європейських пенітенціарних правил є також важливе положення, яке зазначає, що по можливості, варто узгоджувати з ув'язненим первісно призначене для нього місце відбуття покарання та будь-які наступні переведення з однієї пенітенціарної установи до іншої, яке у свою чергу дозволило б створити ще один елемент гарантій засудженого реалізації своїх прав та інтересів, а також втілити більшою мірою принцип диференціації та індивідуалізації покарань. Тому вважаємо, що ст.87 КВК України слід доповнити даним положенням.

Однак, України намагається привести своє кримінально-виконавче законодавство у відповідність до міжнародних та Європейських стандартів, які спрямовані саме на гуманізацію виконання покарань. Про це свідчить прийняття 06.09.2016 р. Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку і умов виконання покарань» [4], який врегульовує підстави переведення засуджених до дільниць посиленого контролю, де можуть утримуватися лише засуджені, які систематично вчиняють злісні порушення встановленого порядку відбування покарання, що загрожують безпеці персоналу, засуджених або інших осіб. Також урегульовано й питання примусового годування засуджених. Інший Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо удосконалення порядку застосування до засуджених заходів заохочення і стягнення» від 06.09.2016 р. [5], змінює існуючі процедури, наприклад, з квітня 2017 року застосування заходів заохочення і стягнення очікують певні зміни: розширення переліку заходів заохочення, що можуть застосовуватись до засуджених. Також Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» від 07.09.2016 р. [6], який прийнятий для того, щоб законодавчо урегулювати питання, пов'язані із впровадженням в Україні пробації, деякі питання виконання та відбування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, підвищити правову захищеності осіб, засуджених до таких видів покарань. Даний Закон також конкретизує порядок та умови відбування покарання у виді обмеження та позбавлення волі, та доповнює Закон України про пробацію від 05.02.2015, та вирішує остаточно питання безоплатності харчування для засуджених.

У майбутньому ми вбачаємо врегулювання проблемних питань у контексті гуманізації, які вже намагалися врегулювати шляхом подання законопроектів, але які були відхилені, а саме: відмова від призначення покарання у виді довічного позбавлення волі жінкам; забезпечення права на правосудний вирок введенням на національному рівні тимчасового механізму перегляду вироків у кримінальних провадженнях, в яких особи були засуджені без належної доказової бази за тяжкі та особливо тяжкі злочини на підставі КПК України 1960 року і дотепер відбувають покарання; поліпшення умов тримання засуджених шляхом удосконалення законодавства України у відповідності до стандартів Європейського комітету з питань запобігання катуванням, а також виконання рекомендацій, зроблених ним за результатами візитів в Україну; вирішення питання щодо визначення правового статусу засуджених, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, та питань, стосовно виконання щодо них вироків судів; запровадження превентивних та компен-

саційних заходів за неналежне поведження із засудженими та взятих під варту осіб, та створення інституту пенітенціарного судді.

Отже, як ми бачимо, Україна намагається дотримуватися міжнародних та Європейських стандартів поведження з засудженими, про що свідчить кримінально-правова політика держави, яка спрямована на гуманізацію системи покарань, та кримінально-виконавчого політика, яка направлена на порядок виконання і відбування покарань. Хоча є проблеми, на які постійно звертають увагу міжнародні контролюючі органи та омбудсман, все ж таки України робить значні кроки в імплементації даних міжнародних норм, правил та стандартів.

Література:

1. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання: ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 10.12.1984 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_085.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Кодекс України: від 11.07.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/paran570#n570>.
3. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила: Рада Європи; Рекомендації, Правила, Доповідь від 12.02.1987 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032.
4. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань: Закон України: від від 06.09.2016 № 1488-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1488-19>.
5. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо вдосконалення порядку застосування до засуджених заходів заохочення і стягнення: Закон України: від від 06.09.2016 № 1487-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1487-19>.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених: Закон України: від від 07.09.2016 № 1492-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1492-19>.

УДК 343.985

ГРЕКОВ Олексій

ОСОБЛИВОСТІ ПОВУДОВИ ТА ПЕРЕВІРКИ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ВЕРСІЙ

Підставою для провадження слідчих (розшукових) дій, беззаперечно, є така категорія криміналістики як версія. Криміналістична версія є особливістю пізнавального процесу при розслідуванні кримінальних правопорушень, що полягає у встановленні об'єктивних обставин кримінального провадження – з'ясуванні усіх обставин події кримінального правопорушення. Зрозумілим є припущення стосовно можливості вису-

вання слідчим необґрунтованих версій, що знаходить логічне пояснення через призму вивчення криміналістики, яка передбачає, що у кримінальному провадженні повинні бути висунуті всі, включаючи необґрунтовані та, навіть, взаємовиключні версії.

У криміналістичній науці є стійкою думка, що версії становлять собою логічну, процесуальну і тактичну основи планування розслідування, а побудова слідчої версії є наслідком, результатом логічного осмислення обставин розслідуваного злочину. При цьому знання слідчим положень криміналістики, кримінального процесу, кримінального права, психології, логіки та інших прикладних галузей права є вирішальним при побудові версії. Вказані знання є необхідними для вивчення обставин кримінального правопорушення, дослідження речових доказів, документів, використання досвіду розслідування злочинів, – це все і є основою конструювання версії.

Що становить собою криміналістична версія?

На думку О. М. Цільмак криміналістична версія – це об'єктивне припущення або висновок стосовно певного злочину, що виникає з фактичних підстав і логічних міркувань, вимагає відповідної перевірки, спрямоване на з'ясування істини у кримінальному провадженні [3, с. 334].

Найбільш повне визначення поняття «криміналістична версія» можна сформулювати наступним чином: криміналістична версія – це певне припущення щодо сутності чи окремої обставини події, що має ознаки злочину, прийнятої до перевірки слідчим або іншою уповноваженою особою при вирішенні питання про відкриття кримінального провадження, початок досудового розслідування, що базується на фактичних даних.

Як стверджує А. П. Черненко, на відміну від конкретних версій, які висувуються на основі вивчення матеріалів кримінального провадження, що розслідується, можуть бути ще й так звані типові версії, що являють собою найбільш типові пояснення події, коли конкретної інформації про неї ще дуже мало, ця інформація суперечлива та не зовсім достовірна. Типові версії висувуються не тільки на основі наявної інформації, але й на основі досвіду слідчого, криміналістичних рекомендацій, узагальненої слідчої практики, простого життєвого досвіду тощо. Ці версії мають дуже велике практичне значення, бо, по-перше, допомагають організувати роботу у справі в найперший, найбільш відповідальний момент розслідування і, по-друге, дають можливість більш цілеспрямовано перевірити окремі обставини злочину. Як уже відзначалося, основою для побудови версій є фактичні дані, що стосуються досліджуваної події. Ці дані можуть бути отримані із будь-яких джерел – як процесуальних, так і непроцесуальних [4, с. 148].

Перевірка всіх можливих висунутих версій здійснюється у процесі досудового розслідування. Разом із цим дуже важливим є перевірити кожну версію, навіть малоймовірну.

Побудова слідчих версій – складний процес, що складається з декількох проміжних етапів, до яких відносять: отримання вихідної інформації (фактичних даних); логічна обробка такої інформації; формулювання версій.

Фактичні дані – те, на чому будується версія і завдяки чому вона буде достатньо обґрунтованою. Логічним є те, що кількість версій напряму залежить від обсягу та достовірності наявних відомостей. Звичайно, в процесі розслідування іноді до відома постають дані, що допускають кілька можливих відповідей на питання. Чим більше відомостей відомо, тим менше можливо висунути версій, чим обумовлюється прагнення слідчого вже на початковому етапі мати якомога більше свідчень та інформації про подію. Версія, як вже було зазначено, – це категорія криміналістична, а не процесуальна, тому будь-яких процесуальних вимог до обсягу і характеру фактичної бази версії немає, тобто вона може спиратися на будь-яке джерело інформації і бути взята з протоколів слідчих (розшукових) дій; документів, що містять результати оперативно-розшукової роботи; інших джерел, що містять певні дані відносно події, яка досліджується (оперативно-розшукові, анонімні листи, слухи). Цінність такої інформації найбільшим чином особлива тим, що вона може бути отримана значно раніше, ніж під час проведення процесуальних дій.

Як наголошує В.М. Стратонов, не можна ігнорувати версії, які висувують інші учасники процесу. Якщо вислухати версію підозрюваного, то отримаємо його власну оцінку вчиненого, визначимо позицію і, в принципі, передбачимо його подальше ставлення до розслідування та слідчого. До того ж, для реалізації конституційних принципів та кримінального процесуального законодавства, а саме права на захист, у висуненні версії підозрюваного слід вбачати реалізацію його права, тому слідчому необхідно включати дану версію до плану розслідування й обов'язково здійснювати її перевірку [1, с. 176].

Вище було описано перший етап побудови слідчих версій – отримання вихідної інформації (фактичних даних). Наступною сходинкою є логічна обробка такої інформації.

Інформація, що була досліджена, аналізується та систематизується. Не дивлячись на те, що аналіз (предмет, що досліджується, розкладається на складові або виділяються його ознаки для окремого вивчення як частин цілого) та синтез (поєднання окремих елементів досліджуваного об'єкта в єдине ціле) є операціями протилежного характеру за своєю суттю, але під час побудови слідчої версії вони взаємно доповнюють одна одну.

Окрім цього, на даному етапі вирішуються такі питання: об'єктивність наявних відомостей і можливість їх використання у побудові слідчих версій; наявність взаємозв'язку між виявленими фактами і злочи-

ном, який розслідується; відсутність серед встановлених фактів таких, які покладають на слідчого зобов'язання припинити подальше здійснення кримінального провадження.

Існує думка, що важливе значення під час побудови версій мають специфічні можливості суб'єкта правозастосовної діяльності, які проявляються у його здатності до рефлексивності, прогностичності, передбачення, інтуїтивного відчуття. Головною метою криміналістичного пізнання при цьому є:

- на теоретичному рівні – з'ясування суті явища, процесу, факту, феномена;
- на емпіричному рівні – протокольна фіксація різних вимірів явища, процесу, факту, феномена шляхом збирання фактів, первинного узагальнення, опису дослідних даних, систематизації та класифікації;
- на науковому рівні – з'ясування об'єктивної істини;
- на практичному рівні – з'ясування схожості суті явища, процесу, факту, феномена;
- на евристичному рівні – колективне генерування ідей щодо суті злочинного явища;
- на специфічному рівні – ретроспективний аналіз злочинного явища та передбачення імовірного майбутнього, прогнозування наслідків [2, с. 8–9].

Кінцевим, визначним етапом побудови криміналістичної версії є формування слідчим висновку, що подія стала результатом навмисних або необережних дій, вчинених тією або іншою особою за допомогою певних засобів тощо. Чітке формулювання висунутих припущень і завершує побудову версій, слугує їй логічним обрамленням.

Перевірка версій є необхідним етапом, що становить собою дослідження припущень, які містяться в них, на підставі об'єктивних даних про конкретні обставини і факти. Такий етап повинен забезпечуватись встановленням істини у кримінальному провадженні, що розслідується, тому перевірка версій проводиться на підставі доказів, отриманих у передбаченому законом порядку. Процес перевірки йде шляхом відсіювання помилкових версій та отримання доказів, які слугують підтвердженням версії, яка відповідає дійсності.

Для формулювання правильного висновку про достовірність слідчої версії необхідно отримати достатню сукупність процесуальних доказів, які виключали б інше пояснення обставин провадження. Ця сукупність доказів повинна містити об'єктивну і всебічну характеристику всіх фактичних даних, які підлягають встановленню. З цього випливає, що перевірка версій визнається завершеною лише в тому випадку, коли зібрана сукупність доказів, яка вичерпним чином встановлює всі передбачені законом обставини і виключає будь-які інші пояснення злочинного діяння.

Таким чином, задля успішного розслідування кримінального правопорушення потребується не лише правильне висунання усіх можливих версій, але й грамотна, професійна перевірка кожної з них. Перевірка версій як результат розумової діяльності є змістом усього процесу розслідування і полягає у зборі даних, які підтверджують або спростовують припущення, що міститься у версії.

Література:

1. Стратонов В. М. Версії в практиці пізнавальної діяльності слідчого / В. М. Стратонов // Право і безпека. – 2011. – № 1 (38). – С. 174–178.
2. Цільмак О. М. Класифікація методів побудови та перевірки криміналістичних версій / О. М. Цільмак // Криміналістичний вісник. – 2015. – № 2 (24). – С. 6–11.
3. Цільмак О. М. Основи побудови криміналістичних версій / О. М. Цільмак // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 2. – С. 334–338.
4. Черненко А. П. Чи є версія у кримінальному провадженні фактичною підставою для проведення слідчих (розшукових) дій? / А. П. Черненко // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: «Юридичні науки». – 2013. – № 2 (5). – С. 146–150.

УДК 343.983:003.076

ДРОЗДЕНКО Анастасія

ЗНАЧЕННЯ СУДОВОГО ПОЧЕРКОЗНАВСТВА В РОЗКРИТТІ І РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Судове почеркознавство – це окремий розділ криміналістики, що вивчає письмо як джерело інформації, яке стосується його автора, та інші фактори, які цікавлять слідство та суд [5, с. 136].

Даній проблемі приділялось багато уваги з боку різних вчених, цим займались Л. Є. Ароцкер, Р. С. Белкін, В. Ф. Берзін, Є. Ф. Бурінський, А. І. Вінберг, Л. Г. Еджубов, Н. І. Клименко, О. І. Манцвєтова, З. С. Меленєвська, І. М. Можар, В. Ф. Орлова, М. Я. Сегай, С. А. Ципенюк, О. Р. Шляхов та інші.

В юридичній енциклопедії Ю. С. Шемшученка зазначено, що почеркознавство – це галузь знань, яка вивчає почерк, та яка виникла і сформувалась як наука під впливом потреб почеркознавчої експертизи [10, с. 34].

Приблизно таке ж саме визначення судового почеркознавства в своїх посібниках викладають В. Ю. Шепітько [6, с. 99] та А. П. Шеремет [9, с. 166], які вказують, що це галузь криміналістичної техніки, що вивчає закономірності письма, процес його дослідження, можливість ідентифікації людини за почерком та вирішує інші завдання почеркознавчої експертизи.

Задачі судового почеркознавства: вивчення закономірностей почерку та процесу його експертного дослідження, створення наукових основ судово-почеркознавчої експертизи (загальної теорії і вчень), розробка та удосконалення методів, методик вирішення задач судово-почеркознавчої експертизи [1, с. 9].

Основними завданнями експертизи при дослідженні документів є ідентифікаційні й діагностичні дослідження рукописних текстів, що виявляються у встановленні виконавця й автора документа, наявності в документі рукописної дописки, ознак умисного спотворення почерку, виявлення кількості виконавців і авторів декількох рукописних текстів і деяких ознак, що характеризують особу виконавця й автора документа [8, с. 26].

Судово-почеркознавча експертиза вирішує деякі неідентифікаційні завдання: встановлення факту виконання рукопису в «незвичних» умовах та «незвичному» стані виконавця, навмисне зміненням почерком із підбрюшкою (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком [4, с. 547].

Вивчення ознак і властивостей письма дозволяє встановити деякі риси особи, яка була виконавцем письма, адже почерк формується з дитинства і стає сталим на протязі життя.

Тому можна зробити висновок, що почеркознавство є багатогранною галуззю криміналістики і вирішує багато завдань, поставлених судовим розслідуванням.

Використання інформації, яка міститься у досліджуваному почерковому матеріалі, дозволяє вирішити різноманітні діагностичні, класифікаційні й ідентифікаційні завдання.

Вирішення діагностичних завдань спрямоване на визначення умов, у яких виконувався досліджуваний почерковий об'єкт – рукописний текст, запис або підпис.

Можливість вирішення таких завдань залежить від ступеня прояву діагностичних ознак у досліджуваному почерковому об'єкті, наявності або відсутності порівняльного матеріалу, його якості, даних про особистість передбачуваного виконавця та обставини виконання почеркового матеріалу.

Класифікаційні (групофікаційні) завдання пов'язані із встановленням належності почерку виконавця до групи почерків, притаманних особам певної статі, віку або типу почерків відповідно до прийнятої наукової класифікації (високо- чи маловироблені, із досконалою або недосконалою системою рухів). У межах класифікаційного завдання також можуть бути отримані відповіді на питання про схожість почерків (підписів), про придатність почеркового об'єкта для ідентифікаційного дослідження [2, с. 21].

Проведення таких досліджень пов'язане з необхідністю отримання відомостей про виконавця записів у разі відсутності певної підозрюваної особи з метою висування та перевірки розшукових версій, а також для звуження кола можливих виконавців документа.

Ідентифікаційні завдання передбачають встановлення (ідентифікацію) за почерком особи виконавця тексту рукопису, підпису, короткої записи.

Таким чином, при проведенні діагностичного дослідження можна встановити стан людини і умови виконання тексту (підпису). Наприклад: рукописний текст передсмертної записки виконаний в незвичних умовах або у незвичному стані (це може бути стан сп'яніння, хвилювання та ін.).

При проведенні групофікаційного (класифікаційного) дослідження можна встановити, особою якої статі виконаний текст (наприклад: рукописний текст записки виконаний жінкою) або встановити, що рукописний текст виконаний двома конкретними особами одночасно. Також можна встановити, що рукописний текст виконано з наслідуванням почерку конкретної особи.

При проведенні ідентифікаційного дослідження можна встановити конкретну особу, яка виконала рукописний текст або підпис.

Оцінка висновку експерта здійснюється на експертному, слідчому і судовому рівні доказування з метою встановлення допустимості й належності його як джерела доказів, а також достовірності й доказового значення фактів і обставин, для встановлення яких призначена почеркознавча експертиза.

Значення судової почеркознавчої експертизи дуже велике. Висновок експерта є джерелом доказу; а відомості, які містяться в ньому, є доказами.

Експерт, який провів почеркознавче дослідження, може дійти до наступних висновків почеркознавчої експертизи: категоричний (достовірний) – позитивний і негативний, вірогідний (імовірний) – позитивний і негативний, а в деяких випадках експерту не виявляється можливим відповісти на окремі питання.

За допомогою категоричного позитивного висновку встановлюється особа, яка виконала досліджуваний рукописний текст (підпис): рукописний текст розписки виконаний гр-ном А.

За допомогою категоричного негативного висновку встановлюється, що досліджуваний рукописний текст (підпис) виконаний не підозрюваною особою, а іншою: рукописний текст розписки виконаний не гр-ном А, а іншою особою.

Вірогідний висновок експертизи дозволяє висунути версії події, він допомагає направити слідство в вірному напрямку. Наприклад: рукописний текст довіреності виконаний, вірогідно, гр-ном Н.

Іноді експерт не може вирішити поставлену перед ним задачу і тоді може дати таку відповідь:

«Встановити особу, яка виконала рукописний текст (підпис), не здалося можливим...». В такому разі слід обов'язково вказати причину – чому експерт не зміг вирішити питання: наприклад, у зв'язку з простою почерку (підпису) і малим об'ємом почеркового матеріалу, який міститься в ньому (неї) тощо [3, с.310].

Всі ці висновки експертів допомагають розкриттю і розслідуванню кримінальних правопорушень і встановленню осіб, які їх вчинили.

Аналіз теоретичних розробок та узагальнення експертної практики дозволяють виділити основні напрямки подальшого розвитку судового почеркознавства у сучасний період. Це перш за все підхід і дослідження структури вирішення ідентифікаційних завдань з метою оптимізації методики експертизи. Ідентифікаційні завдання становлять основний обсяг при проведенні судово-почеркознавчої експертизи; їх вирішення передбачає встановлення фактів наявності або відсутності тотожності конкретного виконавця рукописного тексту, запису або підпису [7, с.83].

Високий рівень розвитку судового почеркознавства не означає, що вже не існує проблем, які потребують розв'язання. Такі проблеми існують і їхнє вирішення буде сприяти подальшому удосконаленню як теоретичних засад судового почеркознавства, так і практики судово-почеркознавчої експертизи.

Л і т е р а т у р а :

1. Абрамова В. М., Садченко О. О., Свобода Є. Ю. Альбом схем із судово-почеркознавчої експертизи: Навчальний посібник. – К.: Вид. Паливода А. В., 2003. – 120 с.
2. Бондар М. Є. Судово-почеркознавча експертиза: становлення, можливості, перспективи розвитку / М. Є. Бондар, З. О. Ковальчук, Т. О. Сукманова // Судова експертиза. – 2014. – № 1. – С. 19–29.
3. Кіян Т. М. Поняття і можливості судово-почеркознавчої експертизи // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 2 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. – Одеса: Юридична література, 2016. – 712 с. – С. 309–311.
4. Комаха В. О. Тактичні особливості попереднього дослідження криміналістичних об'єктів та призначення судових експертів: Монографія / Одеська національна юридична академія. – Вінниця: ДП ДКІ, 2006. – 736 с.
5. Криміналістика (криміналістична техніка): Курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтєвський, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2001. – 216 с.
6. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2008. – 464 с.
7. Свобода Є. Ю. Судово-почеркознавча експертиза: деякі проблемні питання та сучасні можливості / Є. Ю. Свобода, В. М. Абрамова // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 1. – С. 82–85.
8. Тищенко В. В., Аркуша Л. І., Плахотіна В. М. Криміналістика: Навч.-метод. посіб. // ОНЮА. – О.: Фенікс, 2007. – 172 с.

9. Шеремет А. П., Криміналістика: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. П. Шеремет – [2-ге вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
10. Юридична енциклопедія: 5 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», – 1998. – 339 с.

УДК 343.982.3

ЖОЛОНКО Сергій

РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ У XVIII–XIX ст.

Актуальність теми зумовлена тим, що при розкритті та попередженні злочинів значну роль відіграє рівень інформаційного забезпечення криміналістично-значущою інформацією про діяння, осіб, сліди, предмети, і т.д. Оперативне отримання таких відомостей залежить від ефективного використання обліків різних об'єктів, що потрапляють у сферу діяльності правоохоронних органів. Науково обґрунтована система обліків подібних об'єктів і є криміналістична реєстрація.

Дану тему досліджували такі науковці, як: О. П. Дубовий, В. К. Лисиченко, В. Я. Лукашенко, Я. В. Рибалко, П. Ю. Тимошенко, Л. М. Чорнобай, С. А. Яльгшев та інші.

Криміналістична реєстрація на ранньому стані свого розвитку одночасно мала на меті покарання злочинця, реєстрацію злочинця та реєстрацію виду злочину.

Вперше питання про систематичну реєстрацію засуджених осіб було поставлено у XVIII ст. у Франції. Паризька поліція у 1720 році створила реєстр, до якого вносила інформацію про усіх злочинців, засуджених і розшукуваних поліцією Парижа. При цьому даний реєстр поділявся на облік засуджених і оперативно-розшуковий облік «злочинного елемента». У 1790 році для ведення цих реєстрацій при паризькій поліції було створено спеціальне бюро довідок, а наприкінці XVIII ст. – початку XIX ст. – централізовану систематичну реєстрацію судимості по лінії судової системи.

На території Російської імперії письмову реєстрацію судимості вперше було введено у 1870 році. Реєстрація проводилася при міністерстві юстиції, куди загальні судові місця і мирові установи, а пізніше й міські суди та земські начальники надсилали листи на кожного засудженого до тюремного ув'язнення. Щомісяця міністерство юстиції видавало «Відомості довідок про судимість», які розсилались до всіх судових місць та судовим слідчим [7, с. 16–17].

Після винайдення та розвитку фотографії з метою реєстрації злочинців стали застосовувати фотографування злочинців. Фотографічний спосіб став наступним самостійним способом реєстрації злочинців, для

забезпечення роботи якого на території колишньої Російської імперії відкривалися поліцейські фотоательє. Так, у 1864 р. у м. Бобринці Одеської губернії відкрили поліцейське фотоательє, через три роки таке ж ательє створили при московській поліцейській друкарні [4, с. 172].

Першою науковою системою кримінальної реєстрації слід назвати систему, розроблену А. Бертильоном у 1879 році.

Наприкінці XIX ст. він розробив та впровадив у практику боротьби зі злочинністю антропометричний метод реєстрації злочинців, котрий базувався на вимірюванні певних частин тіла кожного злочинця за встановленими правилами та фіксуванні результатів таких вимірювань у спеціальних антропометричних картках, де також містились дані про особу злочинця і його фотознімок. Ним було запропоновано проводити одинадцять вимірювань певних частин тіла; загальне вимірювання (зріст, ширина піднятих горизонтально рук та висота сидючи); вимірювання голови (довжина та ширина голови, довжина та ширина правого вуха); вимірювання окремих частин тіла (довжина середнього пальця та мізинця лівої руки, довжина ступні лівої ноги та лівого передпліччя) [6, с. 280–282]

Свою систему реєстрації А. Бертильон обґрунтовував міркуванням про те, що людський скелет після 20 років майже незмінний у своїх розмірах, розміри скелета у кожної людини є суворо індивідуальні, вимірювання можна провести точно й легко. Розуміючи важливість та корисність новаційного методу, у 1882 році паризька префектура запровадила у практику антропометричний метод реєстрації злочинців і з того часу цей метод став основною системою кримінальної реєстрації у Франції, отримавши офіційне визнання [7, с. 18].

У Російській імперії перше реєстраційне відділення під назвою «антропометрична станція» було створене при Петербурзькій розшуковій поліції у 1890 р. Його співробітники в 1890–1897 рр. за антропометричним методом зареєстрували 27000 затриманих осіб, серед яких виявлено 1880 рецидивістів. В Україні перший антропометричний кабінет був утворений у 1901 році при розшуковому відділі поліції м. Києва. За 1902–1903 рр. співробітниками цього кабінету антропометричне вимірювання і відповідна карткова реєстрація застосовувались до 9474 затриманих осіб [3, с. 34–35].

Проте, згодом стало зрозумілим, що антропометричний метод не дозволяв ідентифікувати особу на відстані, що було важливою і необхідною умовою оперативно-розшукової роботи. Тоді А. Бертильон зайнявся удосконаленням способів опису прикмет та фотографування злочинців, внаслідок чого з'явилися розроблені ним у 1885 році системи – «словесний портрет» та «сигналітична фотографія». Сутність цих систем складалась у суворо встановлених правилах опису частин людського

обличчя та фотографування. «Словесний портрет» і «сигналітичну фотографію» одночасно використовували як для реєстрації злочинців, так і в оперативно-пошукових заходах для впізнання осіб на відстані, яких розшукували [2, с.8].

А. Бертильон вніс зміни щодо порядку фотографування злочинців. Його система фотографування відрізнялася тим, що зйомка проводилася з дотриманням конкретних і точно встановлених правил. Така система була названа сигналетичною фотографією. А. Бертильон сконструював спеціальну фотоустановку. Кожного злочинця фотографували анфас і у профіль обов'язково в 1/7 натуральної величини. Ретушування фотознімків не допускалося. А. Бертильон класифікував фотографії за схемою словесного портрета.

В Україні вирішенням проблеми застосовування та удосконалення антропометричного методу кримінальної реєстрації займався, і йому належить вагомий внесок у її розвиток, завідуючий розшуковою частиною міської поліції м. Києва Г.М. Рудий, завдяки якому антропометричний кабінет був перепрофільований в «Антропометрический отделъ». Зберігся опис цього відділу, зроблений одним із поліцейських чиновників того часу: «Антропометрический кабинетъ устроенъ с 1902 года и состоитъ изъ части одной комнаты, отделенной деревянною решеткою. В немъ находятся: четыре шкафа съ фотографическими и дактилоскопическими карточками преступниковъ; одинъ шкафъ-комодъ с антропометрическими инструментами; столъ для измерения локтя, скамейка для измерения ступни; две доски для измерения роста; клеенка для измерения распростертыхъ рукъ и небольшой письменный столъ» [5, с. 214].

У першій чверті XIX ст. чеський вчений Євангеліст Пуркіне, досліджуючи узор на пальцях рук, класифікував їх на дев'ять типів та у 1823 р. написав перший науковий трактат з цього питання [1, с. 6]. Проте ці дослідження проводились лише з антропологічної точки зору і ні до яких практичних результатів не призвели.

Відкриття дактилоскопії звичайно пов'язують з ім'ям Вільяма Хершеля, який жив у Індії та ще в 1858 р. розпочав свої дослідження з вивчення властивостей та можливостей папілярних узорів. Можливо, його підштовхнуло до цього спостереження за китайськими торговцями, які під час укладання торговельних угод на ділових паперах інколи ставили пофарбований тушшю відбиток великого пальця правої руки.

Протягом 19 років Хершель брав відбитки своїх пальців та пальців багатьох індусів. З подивом він помітив, що відбитки пальців, взяті у однієї людини, ніколи не збігались з відбитками пальців іншої людини. Він навчився розрізняти узор цих ліній та встановлювати людей за «малюнками» їх пальців. Поступово Хершель почав усвідомлювати майбутнє свого відкриття. Він направляє листа з описом способу ідентифі-

кації особи за відбитками пальців рук генеральному директору в'язниць з пропозицією нового способу реєстрації злочинців. Проте його спіткає негативна відповідь на лист, що викликало у нього глибоку депресію на декілька років. Потім Хершель, мріючи про застосування свого винаходу, повернувся до Англії, де опублікував своє дослідження у журналі «Nature». Але знову його винахід не знаходить належної підтримки та залишається поза увагою [1, с.7]. І тільки у 1899 р. система дактилоскопічної класифікації була представлена комісії вчених, де одержала позитивну оцінку.

Отже, ми дійшли висновку, що значний розвиток криміналістичної реєстрації припав на XVIII ст., найбільший внесок у той час внесли такі науковці криміналісти, як Бертильон, Пуркіне, Хершель. В наш час дана галузь виділилась в окрему криміналістичну теорію, яка має власні організаційні, наукові і правові основи.

Література:

1. Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В., Тимошенко П. Ю., Чорнобай Л. М. Криміналістичне дослідження слідів рук: Наук.-практ. посіб. – К.: Атіка, 2000. – 151с.
2. Ищенко Е. П., Девиков Е. И. Уголовная регистрация: Учебное пособие. – Омск: ОВШ МВД СССР. – 1986. – 98 с.
3. Лисиченко В. К. Питання вдосконалення криміналістичної реєстрації та правові межі застосування дактилоскопіювання мешканців України // Криміналістичний вісник. – 2002. – Вип. 3. – С. 34–40.
4. Мендус С. І. Деякі питання щодо створення єдиної інформаційної системи техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочину // Теорії та практика судової експертизи і криміналістики. – 2003. – Вип. 3. – С. 170–175.
5. Рибалко Я. В. Експертні обліки як галузь криміналістичної техніки: етапи розвитку, завдання і зміст // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Збірник наук. ст. – 2001. – № 1. – С. 212–219.
6. Торвальд Ю. Век криминалистики. – М.: Прогресс, 1984. – 326 с.
7. Яльгшев С. А. Криминалистическая регистрация: проблемы, тенденции, перспективы. – М.: Академия управл. МВД России, 1998. – 140 с.

УДК 341.49:343.974

ЖУК Діана

ПРОТИДІЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

На сучасному етапі розвитку суспільства тенденції глобалізації швидко зростають і результатом цього є як позитивні явища, так і негативні. Одним із таких негативних явищ є транснаціональна організована злочинність, яка становить небезпеку для всіх міжнародних співтовариств та держав. Це стає соціальною проблемою, яка загрожує економічному

та демократичному розвитку країн у ХХІ столітті. З розвитком технологій та суспільства транснаціональна організована злочинність набуває нових рис і властивостей, тому фахівці різних напрямків правоохоронної діяльності та науковці намагаються знайти нові підходи до протидії транснаціональній організованій злочинності. На жаль, усвідомлення ступеня суспільної небезпеки та необхідності боротьби з такою злочинністю з'явилося не так давно.

Метою даної статті є визначити поняття «протидія» та висвітлити основні методи боротьби з транснаціональною організованою злочинністю на сучасному етапі.

Дослідженням даної тематики займалися такі науковці як: Г. П. Жаровська, Ю. Я. Олійник, Г. П. Пожидаєв, Т. М. Середа та інші.

У доктрині вітчизняного та міжнародного права немає однозначного визначення транснаціональної організованої злочинності, що пов'язане з складною структурою даного виду злочинності та з постійним його вдосконаленням. У сучасній доктрині окремі вчені використовують поняття транснаціональної організованої злочинної діяльності, під яким розуміється здійснення злочинними організаціями незаконних операцій, пов'язаних із переміщенням потоків інформації, грошей, фізичних об'єктів, людей, інших матеріальних і нематеріальних засобів через державні кордони з метою використання сприятливої ринкової кон'юнктури в одній або декількох іноземних державах для отримання суттєвої економічної вигоди, а також для ефективного ухилення від соціального контролю за допомогою корупції, насильства й використання значних відмінностей у системах кримінального правосуддя різних країн [1, с. 316].

Багато вчених почали дискутувати на тему різниці між поняттями «протидія», «запобігання» та «профілактика» транснаціональної організованої злочинності. Та найбільш слушно науковець О. М. Джужа зауважив, що термінологічна дискусія стосовно розмежування цих понять, що визначають одне й те саме явище, явно недоцільна, оскільки не має теоретичного та практичного сенсу, є явно надуманою, поглиблює понятійну плутанину, змушує вчених «переключатися» з аналізу змісту явища на його етимологічну оболонку [2, с. 136].

«Протидія» включає в себе не лише сукупність способів та методів боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, але й соціальні передумови її виникнення, причини та умови поширення та розвитку, а також найбільш ефективні способи розслідування таких злочинів. Протидія транснаціональної організованої злочинності є багатоаспектним та структурованим явищем, так як має свою мету, цілі, принципи, методи і т. д. На думку науковців, оскільки дана злочинність є організованою, то і породжується складним причинним комплексом, протидія якому може бути ефективною лише за умови формування відповідної

системи комплексних економічних, соціальних, правових та організаційних заходів, спрямованих на нейтралізацію, блокування, витіснення цього небезпечного явища на засадах здійснення спеціальної правоохоронної діяльності.

Один із основних способів протидії транснаціональній організованій злочинності є міжнародне співробітництво та прийняття міжнародно-правових актів, які будуть регулювати взаємодію держав у боротьбі з даним видом злочинності. Також важливим елементом програми протидії є законодавче закріплення основних положень на національному рівні. Для забезпечення однакового підходу до профілактики транснаціональної організованої злочинності міжнародні та регіональні співтовариства розробляють різні міжнародно-правові акти – конвенції, рекомендації, програми, задля узгодження своїх дій. Також були створені міжнародні органи, які відповідають за прийняття таких актів та вирішують питання їх дотримання.

Одним із таких органів є Організація Об'єднаних Націй, на яку покладено боротьба зі злочинною поведінкою у всьому світі. Саме ООН розробляє різні міжнародні угоди, стратегії та рекомендації, які повинні виконуватися в умовах тісної співпраці усіх держав. Фахівцями ООН відзначається, що на сучасному етапі розвитку суспільства найбільш поширеними формами транснаціональної організованої злочинності є тероризм, злочинність у сфері економіки і наркозлочинність. Останнім часом набули поширення такі злочинні прояви організованої злочинності, як піратство, кіберзлочинність, сексуальна експлуатація дітей, екологічна злочинність та незаконний обіг культурних цінностей [3, с. 94].

Варто зазначити, що основним нормативним актом у боротьбі з даним видом злочинності, який був затверджений Генеральною Асамблеєю ООН є Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності, метою якої є сприяння співробітництву в справі більш ефективного попередження транснаціональної організованої злочинності та боротьби з нею [4, с. 17]. Однією з цілей даної конвенції є забезпечення співпраці та взаємодопомоги в попередженні та боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю. Такий факт можна характеризувати як позитивний фактор, тому що це об'єднує держави разом, їхній політичний та економічний потенціал, що допомагає ефективно співпрацювати та існувати в добросусідських умовах. Деякі науковці вважають, що транснаціональна організована злочинність – це суспільне явище, яке має не лише протиправний суспільно-небезпечний характер, але містить в собі частково позитивні риси, такі як тісна взаємодія іноземних організацій, розвиток наукових технологій, як результат вдосконалення злочинної діяльності і т. д. Доцільно було б зауважити, що будь-який вид умисної, чітко спланованої та довготривалої злочинності завжди має велику суспільну

небезпеку, а тому ми не можемо говорити про певні позитивні результати такої діяльності, так як вони досягаються за рахунок порушення прав, свобод та інтересів громадян.

Важливим фактором в протидії транснаціональній організованій злочинності, окрім міжнародних актів, є національне законодавство кожної країни, затверджене у відповідності до міжнародно-правових актів. Кожна держава повинна намагатися не лише закріпити основні способи і прийоми боротьби з даною злочинністю на законодавчому рівні, але й привести в дію такі норми. Наприклад, в Україні фундаментальним нормативно-правовим актом в цій сфері є Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року. Даний закон визначає головні напрями загальнодержавної політики та організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю [5, с. 358].

Таким чином, протидію транснаціональній організованій злочинності можна визначити як систему різноманітних видів діяльності та комплексних заходів відповідно до національного та міжнародного законодавства, спрямованих на попередження, усунення та обмеження факторів, що сприяють виникненню та розвитку організованій злочинності. Задля досягнення поставленої цілі – подолання організованої злочинності як на національному, так і на міжнародному рівні, всі дії та заходи щодо цього повинні буди чіткими, точними та взаємодоповнюючими. Тому можна виділити такі чинники подолання транснаціональної організованої злочинності як:

- активізація міжнародної співпраці та координація спільних заходів;
- подолання нестабільності в державі та зниження розвитку безробіття;
- розвиток багатосторонньої співпраці, зокрема технічної;
- ліквідація корупційних зв'язків та організацій;
- надання правової допомоги іншим державам;
- проведення широкомасштабних переговорів держав-учасниць і накопичення потенціалу у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю.

Література:

1. Лупу А. А. Транснациональное криминальное право: [учеб. пособие] / А. А. Лупу, И. Ю. Оська. – М.: Дело и Сервис. – 2012. – 352 с.
2. Курс кримінології: Загальна частина: підручник / О. М. Джуца, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик – К.: Юрінком Інтер. – 2001. – 352 с.
3. Голіна В. Світова злочинність: сучасні тенденції та стратегії протидії / В. Голіна, М. Колодяжний // Вісник Національної академії правових наук України. – 2015. – № 2 (81). – С. 92–100.

4. Генеральна Асамблея ООН. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: затверджена 15 листопада 2000 р. / Генеральна Асамблея ООН // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2009. – Вип. 8. – С. 17–54.
5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №35. – С. 358.

УДК 343.98.06

КЛАПЧУК Анна

РОЛЬ МІКРООБ'ЄКТІВ В РОЗКРИТТІ І РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У зв'язку з розвитком криміналістичної техніки і зростанням можливостей різного роду та виду експертиз мікрооб'єкти стають одним з найбільш поширених видів досліджуваних речових доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень.

Криміналістичне значення мікрооб'єктів визначається можливістю отримання та використання інформації, що міститься в них, для з'ясування і встановлення обставин події, які пов'язані зі всіма елементами складу злочину. Ця інформація може бути використана не тільки для викриття винних, а й для спростування помилкових обвинувальних версій [3, с. 17].

Тому вивчення і розробка методики виявлення, вилучення і дослідження мікрооб'єктів становить одну з актуальних проблем сучасної криміналістики.

Виявленню і дослідженню мікрооб'єктів для вирішення завдань у кримінальному судочинстві присвячені труди як вітчизняних криміналістів: В. Г. Гончаренка, Г. Л. Грановського, Н. І. Клименко, О. А. Кириченка, Н. О. Прокопенко, так і зарубіжних: Т. В. Авер'янової, Р. С. Белкіна, М. Б. Вандера (Росія), К. К. Бобєва (Болгарія), І. Кертеса (Угорщина), В. Видиця (Югославія), К. Д. Поля (Німеччина), М. Ф. Сульцера (Швейцарія) та багатьох інших.

Мікрооб'єкти малого розміру звичайно не звертають на себе уваги, і, як правило, не знищуються особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, тому при огляді місця події їх можна виявити як на місці події, так і на людях і предметах, які причинно пов'язані з подією, що розслідується.

Мікрооб'єкти – це матеріальні утворення малої маси і розмірів (умовно до 1 мм в найбільшому вимірі), які містять інформацію про розслідувану подію, для виявлення, вилучення і дослідження яких потрібні спеціальні технічні засоби і методики [1, с. 115].

До мікрооб'єктів відносять: частинки волокон, частинки металу, частинки скла, частинки фарби, кров, сперму, волосся, частинки епідермісу шкіри, частинки наркотичних засобів, лікарських речовин та ін.

В залежності від походження мікрооб'єктів їх можна поділити на такі, що утворюються від: а) злочинця (його тіла, одягу, взуття та ін.); б) потерпілого (його тіла, одягу, взуття та ін.); в) знаряддя злочину або транспортного засобу; г) обстановки місця події.

Практика свідчить, що мікрооб'єкти найчастіше застосовуються при розкритті вбивств, зґвалтувань, розбійних нападів, грабежів, крадіжок і деяких інших видів правопорушень. Особливо важливо їх виявлення і вилучення в тих випадках, коли відсутні традиційні сліди і інші речові докази (сліди рук, ніг, взуття, транспортних засобів, сліди застосування вогнепальної або холодної зброї та інші).

У процесі проведення огляду місця події або іншої слідчої (розшукової) дії необхідно вилучити можливі предмети – носії мікрочастинок.

Для успішного пошуку таких предметів важливо деталізувати дії особи, що вчинила кримінальне правопорушення, і потерпілого та змодельовати механізм розслідуваної події, щоб не вилучити предмети, які не мають відношення до розслідуваного кримінального правопорушення.

Можливість виявлення мікрочастинок на предметах-носіях, що побували в несприятливому середовищі, зменшується, але тим не менше в таких випадках не слід відмовлятися від призначення експертизи, так як практика свідчить про те, що окремі мікрочастинки можуть залишитися на предметах-носіях навіть після чистки, прання, тривалої експлуатації тощо.

Криміналістичне дослідження речових доказів можна визначити як набір дій по вивченню інформації про механізм виникнення слідів і інших доказів з метою їх ідентифікації або вирішення інших завдань для розкриття, розслідування і попередження злочинів [2, с. 105].

Криміналістична експертиза волокнистих матеріалів і виробів з них виникла з потреб практики у встановленні факту контактної взаємодії предметів одягу по слідах – накладеннях. Виникнення зазначених слідів є закономірним результатом контакту предметів одягу під час боротьби жертви з нападаючим, при наїзді транспортного засобу на пішохода, при проникненні злодія через вузькі проломи в стінах або стелі і т. п. [5, с. 14].

Але не завжди можливо ідентифікувати шуканий об'єкт шляхом криміналістичного дослідження волокон, що входять до складу певної тканини, звичайно ці дослідження закінчуються встановленням групової приналежності, тобто в них констатуються факти виявлення на предметі-носії мікрОВОЛОКОН, однакових за своїми властивостями з досліджуваним об'єктом. Як правило, при дослідженні локалізації волокон можливо встановити механізм вчинення кримінального правопорушення.

Використання інформації, що міститься у властивостях мікрооб'єктів, дозволяє вирішити різноманітні завдання: діагностичні, класифікаційні й ідентифікаційні.

За допомогою дослідження мікрооб'єктів можна встановити наступні факти:

За локалізацією мікрочастинок на предметах обстановки місця події, на одязі і тілі потерпілого і злочинця можна відтворити механізм вчиненого кримінального правопорушення.

Шляхом встановлення загальної родової (групової) належності мікрочастинок, а також ототожнення об'єктів за відділеними від нього мікрочастинками можна встановити:

- ще не виявлене місце вчинення злочину (за знайденими на одязі або взутті підозрюваного мікрочастинками, характерними для цього місця (залишки рослин, частинок ґрунту та ін.);
- факт перебування певної особи на вже відомому місці події, а також при виявленні на місці події мікрочастинок, що відокремилися від одягу або взуття цієї особи;
- факт контакту між двома особами (за наявністю переходу мікроволокон тканин одягу, наявності на одязі злочинця і потерпілого однакових сторонніх мікрочастинок з місця події);
- шлях проходження злочинця на місце події і виходу з нього (по відокремленні від його взуття забрудненням);
- факт вчинення злочину, що розслідується, за допомогою конкретного знаряддя (наприклад, по локалізації на холодній зброї клітин травмованих органів потерпілого та мікроволокон пошкодженого одягу);
- факт знаходження знаряддя злочину в користуванні певної особи за наявністю на знарядді мікрочастинок, характерних для одягу або вмісту кишень злочинця;
- транспортний засіб, яким завдано травму потерпілому (по мікроволоконам його одягу, які залишилися на тих частинах автомобіля, які стикалися з одягом) [4, с. 402].

Дослідження мікрооб'єктів також може сприяти встановленню:

- механізму вчинення злочину і характеру дій злочинця (по локалізації мікрочастинок на предметах-носіях);
- особи невідомого трупа (за наявністю на трупі мікрочастинок, характерних для певної професії – під нігтями, в вушних раковинах, складках одягу, на взутті і т.д.);
- правильності показань про обставини розслідуваного кримінального правопорушення;
- ознак, які можуть бути покладені в основу версії про особу, що вчинила злочин. [7, с. 6].

Крім цього, встановлення природи і локалізації комплексу мікрочастинок на місці події, одязі і взутті злочинців і потерпілих дозволить пе-

ревірити достовірність їх показань про обставини вчиненого злочину, а також правильно витлумачити негативні обставини [6, с.120].

Вивчення літературних джерел і практики використання мікрооб'єктів в розслідуванні кримінальних правопорушень свідчить про досить часте використання в процесі доказування у кримінальних провадженнях висновків експертів, в яких констатуються факти виявлення на предметі-носії мікрОВОЛОКОН, однакових за своїми властивостями з досліджуваним об'єктом, що дозволяє отримати доказову інформацію, важливу для розслідування кримінального провадження.

Безумовно, в подальшому буде відбуватися поповнення переліку видів досліджень речових доказів, в тому числі мікрооб'єктів.

Література:

1. Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). – М., 1990. – 160 с.
2. Киян Т. Н. Современные возможности исследования вещественных доказательств // Новітні наукові дослідження держави і права – 2013: збірник наукових праць / за ред. П. М. Шапірка, О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2013. – 530 с. – С. 104–107.
3. Клименко Н. И. Использование микрообъектов при расследовании преступлений: метод. указания для студ. юрид. ф-та / Н. И. Клименко. – К.: КГУ, 1984. – 94 с.
4. Комаха В. О. Тактичні особливості попереднього дослідження криміналістичних об'єктів та призначення судових експертиз: Монографія / ОНЮА. – Вінниця: ДП ДКФ, 2006. – 736 с.
5. Митричев В. С. Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1980. – 112 с.
6. Настольная книга следователя / под ред. А. И. Дворкина. – М.: Издательство «Экзамен», 2006. – 637 с.
7. Об использовании микрочастиц при расследовании преступлений / Е. И. Горелкина, А. И. Дворкин, М. Я. Розенталь. – М., 1977. – 12 с.

УДК 343.9

КЛЬОВАН Ірина

СУЧАСНІ ФУНКЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

У зв'язку з інтеграцією України до Європи здійснюється реформування багатьох сфер суспільного життя, в тому числі і сфери протидії злочинності. Політичний і соціально-економічний стан в суспільстві останніх десятиліть, посилення подіями, пов'язаними з агресією проти України, призвели до збільшення криміналізації суспільства. Це проявляється у змінах якісних і кількісних характеристик злочинності, об'єднання кримінального світу та збільшення його впливу на суспільство. Свідомо ігноруються вимоги законодавства, як наслідок руйнуються

суспільні цінності. Збільшення злочинності в суспільстві вимагає адекватного реагування, у тому числі на науковому рівні.

Кримінологія, як наука, що стоїть на стику права і соціології, покликана надати наукове підґрунтя для ефективного впливу на злочинність. В цьому контексті питання функцій кримінологічної науки набувають особливої актуальності.

Питання предмету, функцій і завдань кримінологічної науки досліджувались в роботах таких вчених, як Гайков В. Т., Горбань А., Гумін О. М., Джужа О. М., Дрьомін В. М., Туляков В. А. та ін.

Кримінологія в сучасному визначенні є комплексною загальнотеоретичною та прикладною наукою, предметом якої виступають закономірності злочинності та її окремі прояви, причини й умови, що породжують та обумовлюють їх, особа злочинця, а також форми і методи соціального і нормативного впливу на них. У ній наведені юридичний, соціологічний, психологічний та інші аспекти як теоретичних положень, так і практичної інформації, а соціолого-емпіричний і психолого-прикладний матеріал досліджується з позицій права.

Отже, кримінологія має дві взаємопов'язані мети: теоретичну, яка полягає у пізнання закономірностей злочинності і вироблення на цій основі наукових теорій, концепцій, формулювання гіпотез, визначення завдань розвитку даної науки, та практичну, що реалізується у виробленні наукових рекомендацій і пропозицій щодо підвищення ефективності впливу на злочинність.

Як суспільна наука кримінологія теоретично осмислює і систематизує об'єктивні знання щодо власного предмета, на основі аналізу даних кримінологічних досліджень описує, пояснює та прогнозує розвиток його складових явищ. Отримання кримінологією наукових знань про злочинність, особу злочинця, кримінальну детермінацію має на меті належне забезпечення щодо розробок і впровадження у практику протидії злочинності оптимальних заходів її запобігання в Україні.

Мета кримінологічної науки обумовлює постановку і вирішення конкретних завдань, які, узагальнивши наукові підходи, можна визначити такими групами: 1) філософське, соціологічне, психологічне осмислення злочинності, її природи, сутності; 2) комплексний аналіз процесів і явищ, з якими пов'язані існування і відтворення злочинності; 3) поглиблене вивчення особистості злочинця; 4) розробка відповідних рекомендацій, спрямованих на запобігання злочинності в цілому, окремим видам і групам злочинів, окремим злочинам.

Вирішення завдань, що стоять перед наукою, реалізується через функції науки, як напрямки її дії або впливу. Ми підтримуємо думку професора А. П. Закалюка, що категорія «функція» дає нам опис, характеристику належної дії (діяльності) або стану, і в цьому плані функцію науки,

як і функцію будь-якої системи, слід відрізнити від її реальної, фактичної дії й стану, які на практиці від функції можуть відхилятися. Тому функція – один із критеріїв (еталонів) оцінки стану й дії теоретичної системи [1, 635].

Слід зазначити, що в кримінології існує декілька класифікацій її функцій, але всі дослідники називають три основні: описову (діагностичну), яка міститься у дослідженні явищ і процесів, що входять у предмет кримінології, на основі збору емпіричного матеріалу; пояснювальну (етіологічну), яка дозволяє з'ясувати, як протікає той або інший досліджуваний процес і чому він протікає так, а не інакше; і прогностичну, яка пов'язана із прогнозуванням майбутнього розвитку явища або процесу. Таку позицію відстоює В. Д. Малков, але вказує, що ці функції зв'язані між собою й у цілому носять ґносеологічний характер [2, 18].

Професор Зелінський А. Ф. розрізняє чотири функції та зазначає, що кримінологія містить феноменологію злочинності й злочину, розглядає співвідношення між ними; намагається пояснити їхнє походження; розробляє методику прогнозування злочинності й індивідуальної поведінки, а регуляційна функція – є не що інше, як вироблення наукових основ попереджувальної діяльності суб'єктів профілактики [3, 18].

Окремі вчені додають функцію, яка зв'яже теоретичну частину кримінології з практичною, а саме практично перетворювальну (або практичну), необхідну для вирішення завдань науково обґрунтованого управління соціальними процесами, пов'язаними з попередженнями злочинності [4, 12].

Професор Дрьомін В. М. говорить про таку систему функцій, до якої окрім зазначених основних включає сигнальну, завдяки якій звертається увага на найбільш небезпечні криміногенні явища, що потребують негайного вирішення; а також перетворювальну (регулятивну), що дозволяє реалізувати результати здійснення функцій у практичних діях, спрямованих на бажане перетворення об'єкту вивчення (управління соціальними процесами, пов'язаними із запобіганням злочинності) [5, 9].

А. П. Закалюк виокремлює шість функцій кримінології. На думку вченого, кримінологія, як і будь-яка інша наука, насамперед реалізує загальнопізнавальну функцію, проте вона значно розширює її предмет, оскільки спрямовує пізнання злочинності у контексті її зав'язків з іншими суспільними явищами, у тому числі тими, що обумовлюють її детермінацію [6, 22].

Ми розділяємо думку вчених, які виділяють пізнавальну функцію кримінологічної науки, що є основою для здійснення інших функцій та полягає у вивченні, дослідженні, аналізі реальності розвитку суспільства, що виступає у вигляді одного або цілої групи взаємозалежних факторів.

На загальнотеоретичному рівні вона виступає у формі формулювання проблем соціальної дійсності; на середньому рівні відбувається переклад загальних понять на емпіричний рівень, іде накопичення знань про сутність, протиріччя явищ і конкретних ситуацій, що мають місце в людському житті; на емпіричному рівні наукові дослідження, виявляючи нові факти, ведуть до збільшення обґрунтованих знань про соціальну дійсність. Багато дослідників дотримуються теоретичної позиції, що кримінологічний аналіз передбачає філософське, соціологічне і психологічне осмислення злочинності, її природи, суті, а також наукове обґрунтування заходів боротьби з нею [7, 7]. Особливістю кримінології як науки є те, що в процесі вивчення закономірностей виникнення злочинності, дослідник виходить на широкі й складні проблеми, що існують у суспільстві [8, 2].

Аналіз сучасних кримінологічних досліджень дав можливість виділити окремі соціальні функції кримінології, які на сьогодні є недостатньо затребуваними. Так, соціальне призначення кримінологічної науки проявляється також через виконання нею конструктивно-проективної та прикладної функції, на розвитку якої наголошував професор Закалюк А. П. [1, 639]. Політична та ідеологічна функції мають значний соціальний потенціал, проте розвиваються лише на загальнотеоретичному рівні. Зокрема, кримінологія досліджує вплив політичних факторів та ідеологічних засад на детермінацію злочинності, вивчає політичні відносини, дає їм оцінку з погляду їх кримінологічної ролі та дає рекомендації щодо засад державної політики у сфері запобігання та протидії злочинності. Близькою до названої за змістом, механізмом, формами реалізації та обмеженими результатами є соціокультурна функція, яка може сприяти розкриттю загальносоціального, гуманістично-цивілізаційного та етико-морального змісту і значення кримінологічних положень та висновків. Функція пояснення реалізується не тільки всередині кримінологічної науки, складаючи її теоретичний арсенал, але і зовні, за межами наукової творчості. У зв'язку з цим функція пояснення реалізується в організації спеціальної кримінологічної освіти населення, що представляє собою частину системи правового виховання, націлену на роз'яснення громадянам суті кримінальних процесів, що відбуваються в суспільстві, їх історичних коренів і закономірностей, сучасних тенденцій в цілях формування цивілізованого розуміння людьми кримінологічних обґрунтованих заходів впливу на злочинність, адекватного реагування на них громадської думки та формування кримінологічної культури суспільства.

Література:

1. Закалюк А. Актуальні методологічні проблеми української кримінологічної науки // Вісник АПРн України: зб. наук. праць. – 2009. – № 2-3 (33-34). – С. 633-656.

2. Криминология: учебник для вузов / ред. В. Д. Малков. – Издание второе, переработанное и дополненное. – М.: ЮСТИЦИНФОРМ, 2006. – 215 с.
3. Зелінський А.Ф. Криминологія: навч. посібник. – Х.: Прапор, 2000. – 240 с.
4. Криминология: Курс лекций / Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 1999. – 295 с.
5. Дрьомін В. М. Криминологія. Навчально-методичний посібник / В. М. Дрьомін, Ж. В. Мандриченко, Т. В. Мельничук, Ю. О. Стрелковська, А. І. Марчук, А. М. Ізовіта, С. А. Ілько, Н. О. Федчун, В. Я. Цитряк. – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – 144 с.
6. Закалюк А. Курс сучасної української кримінології: у 3-х книгах. Кн. 1. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007.
7. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку / И. Н. Даньшин. – Х., 1998. – 142 с.
8. Долгова А. И. Криминология: учеб. для вузов / А. И. Долгова. – М., 1999. – 272 с.

УДК 343.1:343.983

ЛЕМЕЩЕНКО Анастасія

РОЛЬ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

В кожній сучасній правовій державі боротьба зі злочинністю в цілому та успішне розслідування, розкриття та попередження кримінальних правопорушень є найважливішим та пріоритетним напрямком правоохоронної діяльності, яка в свою чергу повинна здійснюватися на високому науково-технічному та професійному рівнях. Правопорушення (як будь-яка інша дія або бездіяльність), яке сталося в умовах об'єктивної дійсності, породжує зміни в навколишньому середовищі. Криміналістика називає такі зміни «слідами». Названі сліди, як правило, причинно пов'язані з подією, яка призвела до їх утворення, вони несуть в собі інформацію про цю подію, тобто про осіб, які приймали участь, бачили чи якимось іншим чином обізнані щодо її деталей та наслідків, що вона спричинила. Отже, ці сліди несуть в собі доказову інформацію, корисну і важливу для ефективного та швидкого розслідування кримінального провадження. Для того, щоб зібрати, отримати та використати цю інформацію, дані сліди необхідно спершу виявити, вилучити, зафіксувати та, звичайно, дослідити. Ця задача часто вирішується під час проведення слідчих (розшукових) дій чи оперативно-розшукових заходів, як правило, за допомогою різних науково-технічних засобів та методів, що зокрема використовуються криміналістичною технікою.

Поняття криміналістичної техніки можна віднести до перших наукових категорій, з яких почав розроблюватися понятійний апарат криміналістики. Виникнення й розвиток криміналістичної техніки в історичному аспекті обумовлені двома причинами: по-перше, прогресивним збільшенням потреб боротьби зі злочинністю, по-друге, досягненнями науки та техніки, що дозволяють задовільнити цю необхідність. Спершу крим-

ніалістича техніка носила назву «кримінальна» або «поліцейська» та вбирала в себе практично весь потенціал використовуваних на той час знань в цілях розслідування та розкриття злочинів [3, с. 61].

Криміналістична техніка як структурний елемент криміналістичної науки являє собою систему наукових положень і розроблюваних на цій основі техніко-криміналістичних прийомів, методів і рекомендацій по їх застосуванню в процесі збирання, дослідження і використання доказової інформації з метою встановлення дійсних обставин, учасників і характеру розслідуваної події [3, с. 62].

Теоретичною основою криміналістики в цілому та криміналістичної техніки зокрема займалися такі зарубіжні вчені класичної школи, як: С. О. Богородський, Р. С. Белкін, Л. Є. Владімірова, І. Д. Галенін, Є. П. Іщенко, Г. К. Сінілов, В. П. Хомколов, та багато інших, а також сучасні вчені: О. О. Алексєєва, А. В. Миrowsька, М. А. Пясковський, В. Я. Редєцька, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, Н. П. Яблоков та інші.

Криміналістична техніка, як розділ науки криміналістики, має свою систему, яка складається з галузей:

- основи криміналістичної техніки (загальні положення);
- судова фотографія, відеозапис та кінозйомка;
- судова трасологія;
- судова балістика;
- техніко-криміналістичне дослідження документів;
- криміналістичне дослідження письма (судове почеркознавство);
- ідентифікація людини за ознаками зовнішності (судова габіто-скопія);
- криміналістичне дослідження матеріалів, речовин та виробів;
- криміналістична реєстрація (криміналістичний облік) [2, с. 49].

До системи криміналістичної техніки входять також криміналістична фоноскопія та одорологія.

Техніко-криміналістичні засоби, прийоми, методи класифікують за різними підставами (в криміналістичній літературі переважно йдеться про поділ засобів).

За джерелом походження або за виникненням розрізняють такі групи техніко-криміналістичних засобів і методів:

- 1) розроблені в інших галузях науки й техніки і запозичені криміналістикою;
- 2) розроблені в криміналістиці спеціально для збирання і дослідження доказів.

За призначенням (метою використання) виділяють техніко-криміналістичні засоби, прийоми і методи, призначені для:

- 1) збирання, попереднього вивчення доказів, фіксації ходу і результатів слідчих (розшукових) дій;

- 2) дослідження в лабораторних умовах речових доказів під час проведення криміналістичних експертиз;
- 3) ведення криміналістичних обліків (автоматизованих пошуково-інформаційних систем);
- 4) профілактики злочинів та створення умов, що сприяють їх розкриттю [5, с. 52–53].

Певним видом криміналістичних наборів є пересувна криміналістична лабораторія (ПКЛ) – це автомобіль спеціального призначення із розміщеним у його кузові комплексом приладів і апаратів, різними криміналістичними комплектами для оперативного проведення досліджень не покидаючи місця події [4, с. 60].

Саме тому тема «Криміналістична техніка» завжди буде актуальною, так як використання техніко-криміналістичних засобів і методів сприяє найбільш повному збору всього необхідного спектру можливих в кожному конкретному кримінальному провадженні доказів та як логічний висновок – швидкому, ефективному та повному розслідуванню кримінального правопорушення.

Розкриття кожного кримінального провадження та здійснення принципу невідворотності кримінальної відповідальності є найефективнішим заходом попередження будь-яких правопорушень, тим самим криміналістична техніка відіграє роль у попередженні правопорушень.

Криміналістична техніка має велике значення в попередженні злочинів. Розробка спеціальних захисних науково-технічних засобів та методів попередження злочинності є завданням криміналістичної науки.

Технічні засоби профілактики розробляються на підставі вивчення та узагальнення слідчої, оперативно-розшукової та експертної практики, виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів. Важливим є вивчення типових способів вчинення певних видів злочинів з метою розробки науково-технічних засобів протидії злочинності.

Відмінність технічних засобів профілактики від інших криміналістичних засобів полягає в тому, що вони застосовуються до виникнення злочинного діяння. Використання таких засобів і методів має превентивний характер, вони перешкоджають вчиненню злочину або допомагають його виявленню [6, с. 42].

Однак, роль криміналістичної техніки в профілактиці правопорушень не обмежується лише її використанням в цілях найшвидшого виявлення та розкриття правопорушень. В певних випадках застосування засобів та методів криміналістичної техніки органами досудового розслідування, оперативними підрозділами, спеціалістами дозволяє виявити всі можливі обставини, які створюють сприятливі умови для вчинення кримінальних правопорушень.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: від 05 квітня 2001 року / Верховна Рада України. – Офіц. Вид. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. / за ред. А. В. Кофанова, О. Л. Кобилянського, Я. В. Кузьмічова та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.
3. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій / за ред. П. Д. Біленчука, А. П. Гель, М. В. Салтевського, Г. С. Семакова. – К.: МАУП, 2001. – 216 с.
4. Криміналістика: підручник / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.
5. Криміналістика: навч. посіб. / за ред. А. Ф. Волобуєва, О. О. Волобуєвої, О. А. Самойленко та ін. – К.: КНТ, 2011. – 504 с.
6. Криміналістика: підручник: 2-ге вид., переробл. і допов. / за ред. В. Ю. Шепітька. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.

УДК 343.9.01

П'ЯНЕНКО Яніна

ФОНОВІ ЯВИЩА У ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Одним із ключових питань, що представляють інтерес для науки кримінології є причини та умови злочинності. Останнім часом все більшої уваги дослідників у детермінації злочинності привертають фонові явища.

Метою даного дослідження є визначення сутності фонових явищ, їх прояв у суспільстві, вплив, місце та значення у детермінації злочинності.

Дані аспекти постійно привертають увагу науковців, зокрема, з них можна виділити роботи, спрямовані на дослідження фонових явищ та детермінантів як загалом, так і окремих їх видів П. Д. Біленчук, А. М. Бойко, О. М. Бучацька, О. Ю. Бусол, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, І. М. Даньшин, О. М. Джу́жа, В. І. Кононенко, Д. О. Назаренко та інші.

Кримінологічна наука не містить уніфікованої дефініції, яка б дозволила точно визначити, що ж саме охоплює дане поняття, проте на доктринальному рівні існує низка підходів для розуміння терміну «фонових» явищ та його змісту. Так, у навчальному посібнику за редакцією О. М. Джу́жи вказане поняття розуміється, як негативні соціальні явища і процеси, від яких прямо залежить рівень, структура, динаміка, характер та географія злочинності [1, с. 116]. Б. М. Головкін визнає фонові явища послаблюючим фактором офіційних регуляторів суспільних відносин, шляхом звууження сфери їх впливу, підсилюючи інтенсивність і збільшуючи межі згубного впливу неправових норм та інститутів, сприяючи, таким чином, масовому порушенню моральних і правових приписів [2, с. 80–81]. Хоча, викладенні підходи до визначення фонових явищ дещо різняться, проте спільним для них є те, що вони існують паралельно зі

злочинністю, створюючи сприятливий фон для реалізації протиправної поведінки. До проявів таких явищ у суспільстві відносять наркоманію, алкоголізм, безробіття, правовий нігілізм, бродяжництво, жебрацтво, психічні розлади, проституція, насилля в сім'ї та інші, подібні вказаним, прояви форм девіантної поведінки. С. Мінченко та Г. Піщенко пропонують також відносити до фонових явищ азартні ігри, венеричні хвороби, ВІЛ – інфекцію, СНІД [3, с. 107]. Увесь вищезазначений перелік, прямо впливає на детермінацію злочинності. Виходячи з того, що під процесом детермінації, в кримінології, розуміють сукупність причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, задля того щоб визначити місце фонових явищ в детермінації злочинності, слід розтлумачити, що саме охоплюють терміни «причини» та «умови» конкретного злочину. Б. М. Головкін у своїх дослідженнях пропонує розуміти причини як події, явища, процеси, що виникають за певних умов і породжують злочинність. Науковець вказує, що причина у статичному стані не породжує ніяких наслідків, а тому потребує об'єднання з умовою (необхідні та достатні потенційні можливості для утворення наслідків, які сприяють формуванню та прояву причин злочинності). Тобто, умова попередньо формує причину, в подальшому створюючи реальну можливість настання наслідків [4]. Інакше кажучи, причини – це соціальні явища і процеси, що породжують злочинність. А умови – це соціальні обставини, котрі сприяють вчиненню злочинів. Досить влучно, на нашу думку, процес детермінації відображено в навчальному посібнику за ред. Джужу, де зазначено: причини включають – дефекти соціалізації особи, криміногенні ознаки особи та негативні життєві ситуації; умови – свавілля (зла воля), мотивацію злочину і рішення його вчинити. А в своїй сукупності причини плюс умови мають наслідок вчинення злочину [1, с. 55].

Таким чином, фонові явища виникають поряд із детермінантами злочинності та безпосередньо впливають на формування причин вчинення протиправних діянь породжуючи (формуючи) фон для вчинення правопорушень. Так, пияцтво конкретної особи чи групи осіб, не гарантує, що дані суб'єкти в майбутньому будуть вчиняти злочини, а являється однією із підстав схилення особи на порушення охоронюваних законом інтересів, що за наявності інших факторів зможе підштовхнути особу на безпосереднє вчинення правопорушення. Отже, співвідносячи поняття фонових явищ і детермінації злочинності, можна зробити висновок, що кожне з цих понять має самостійну природу існування та різний обсяг охоплення суспільних явищ і процесів, що впливають на показники злочинності. Так, фонові явища представлені сукупністю форм негативної поведінки осіб, що в подальшому породжує певні причини, які з'єднуючись із необхідними умовами мають наслідок – вчинення суспільно небезпечних діянь.

Вплив фонових явищ на рівень злочинності, можна прослідкувати використовуючи статистичні дані щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2016 рік. Так, всього осіб, що вчинили кримінальні правопорушення було зареєстровано 590 944 тис., з них: у стані алкогольного сп'яніння – 80 481 тис. осіб; у стані наркотичного, токсичного або психотропного сп'яніння – 2 612 тис. осіб; безробітні – 70 200 тис. осіб; працездатні, що не працюють і не навчаються – 385 926 тис. осіб. [5].

Статистичні показники відображають, що у вчинених кримінальних правопорушеннях у 2016 році фігурують в переважній більшості особи, що вчиняють злочини у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння та безробітні особи. З показників видно, що правопорушення, вчинені особами, котрі піддалися впливу фонових явищ, в середньому складають близько 90 % (539 219 тис. осіб) від загальної кількості осіб, що вчинили правопорушення за попередній звітний рік.

В свою чергу, це свідчить про необхідність постійно вести облік наявних фонових явищ в певному середовищі, вивчаючи їх вплив на осіб, що схильні бути учасниками тих чи інших негативних форм поведінки. Слід також враховувати постійні зміни в суспільстві економічного, психологічного, політичного характеру, що породжують нові форми девіантної поведінки в соціумі. Адже безпосереднє дослідження фонових явищ, дає можливість розробити більш досконалий комплекс профілактичних заходів, особливо – заходів ранньої протидії окремим групам злочинів.

Досліджуючи фонові явища, слід особливу увагу звернути на те, що окремі форми їх вираження являються сталими (алкоголізм, безробіття, проституція, жебрацтво та ін.), а також ті форми, що виникають як реакція на зміни в суспільстві (азартні ігри). Таке розмежування необхідно враховувати, адже той факт, що виникають нові види фонових явищ, говорить про те що з'являються фактори, які їх породжують, а в майбутньому такі зміни відобразяться у вигляді зростання показників вчинення злочинів. Виникнення невідомих раніше видів фонових явищ, свідчить про неефективність методів та способів протидії, при формуванні засобів впливу на зниження прояву вказаних явищ, а також неврахування високого рівня латентності певних видів явищ, породжуючих бажані вчиняти злочини.

Отже, враховуючи вищенаведене, можна стверджувати, що вивчення фонових явищ у детермінації злочинності дозволяє прослідкувати закономірності їх впливу на криміногенну ситуацію, так як, такі явища суперечать загальноприйнятим нормам та правилам поведінки і негативно впливають як на особу так і на державу. Інформованість про прояви вищезазначених явищ суспільства цілому, а також спеціальних органів державної влади, основними завданнями яких є профілактика, попередження, протидія та боротьба з будь-якими проявами неправомірної

поведінки, сприятиме прогнозуванню приблизної картини криміногенної ситуації на декілька років вперед. В свою чергу, така інформація буде корисною для розробки ефективних програм на зниження рівня злочинності по окремим видам злочинів з урахуванням відомостей про потенційних злочинців та суспільно-політичну ситуацію.

Література:

1. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини). Навчальний посібник. – Київ: Атіка, 2001. – 368 с.
2. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. – Х.: Право, 2014. – 440 с.
3. Піщенко Г., Мінченко С. Віктимологічні аспекти негативних соціальних явищ, пов'язаних зі злочинністю / Г. Піщенко, С. Мінченко // Право України: Юридичний журнал / МініУст України. 2006. – № 5. – С. 107–111.
4. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності [Електронний ресурс] / Б. М. Головкін. // Теорія і практика правознавства. – 2014. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24.
5. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. Режим доступу – http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113283&libid=100820#.

УДК 328.185

СМИРНОВА Марина

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ЯК НЕГАТИВНОГО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЯВИЩА

У процесі розвитку громадянського суспільства важливе місце посідає правова реформа, проведення якої стало життєво необхідним внаслідок змін в економічному, соціальному та політичному житті. При цьому, реформування проходить як на фундаментальному рівні (фундаментальних галузей права), так і на індивідуальному (концептуально-правових підходів до окремих соціальних явищ). Однією з найактуальніших проблем сучасності є корупція, що виступає складним соціально-правовим явищем, попередження якої потребує належного правового регулювання та дієвого механізму. Об'єктивним є те, що корупція як антисуспільне явище негативно впливає на темпи розвитку економіки держави, влади та суспільства в цілому, загрожує національній безпеці та конституційному ладу держави.

Чітко визначеного доктринального визначення корупції не існує, але є безліч підходів до розуміння даного явища, які узагальнивши, можна звести до наступних положень: корупція як підкуп, продажність державних службовців; корупція як зловживання владою або посадовим становищем, здійснене з певних особистих інтересів; корупція як вико-

ристання посадових повноважень, статусу посади, а також її авторитету для задоволення власного інтересу або інтересів третіх осіб; корупція як елемент (ознака) організованої злочинності.

Аналіз міжнародно-правових актів лише підтверджує неоднозначність поглядів до явища корупції, чим акцентує на існуванні різних підходів до визначення корупції. Для прикладу, у Резолюції «Практичні заходи боротьби з корупцією», розповсюдженій на VIII Конгресі ООН по запобіганню злочинності (Гавана, 1990 р.), корупція визначається як порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися в протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності [2].

Міжамериканська конвенція проти корупції від 29.03.1996 р., що була прийнята на третій пленарній сесії Організації американських держав, в свою чергу, визначила корупцію: як спробу отримання прямо або побічно урядовим чиновником або особою, що здійснює публічні функції, будь-яких предметів грошової вартості, а також іншої користі, такої як подарунок, послуга, обіцянка, перевага для себе або іншої особи чи організації в обмін на будь-який акт або бездіяльність під час здійснення ним публічних функцій; як пропозицію або надання прямо чи побічно такої користі; будь-які акти чи бездіяльність під час виконання своїх обов'язків урядовим чиновником чи особою, котра здійснює публічні функції, з метою незаконного отримання прибутку для себе або третьої сторони; шахрайське використання або приховання майна, отриманого внаслідок скоєння одного з цих актів [1].

Отже, корупцію можна визначити як складне соціальне явище, що негативно впливає на всі аспекти політичного і соціально-економічного розвитку суспільства і держави. Разом із цим, це явище може полягати як у протиправних діях (бездіяльності), так і аморальних вчинках, тобто за своєю сутністю корупція – асоціальне явище.

На національному рівні офіційне визначення вперше регламентував Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 05 жовтня 1995 р. № 356/95-ВР, який передбачив у ст. 1, що під корупцією розуміється діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, направлена на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг.

Корупційні прояви та корупція загалом як суспільна проблема трапляються в кожній політичній та економічній системах та вважаються невід'ємною частиною механізму використання суспільства бюрократичними структурами. Корупцію можна вважати явищем другорядним, що майже не має впливу на державно-правову дійсність, лише за умови повноцінного функціонування демократичних або авторитарних механізмів забезпечення нормальної життєдіяльності соціуму.

В. С. Безрутенко зводить причини корупції у декілька груп. Так, науковець визначає: політичні причини, що пов'язані з можливістю використовувати надані повноваження для задоволення приватних інтересів; економічні, що розглядаються з огляду на можливість використання державними службовцями їх повноважень у сфері управління економікою; правові, які обумовлюються неефективною системою антикорупційних засобів та недосконале законодавство у сфері протидії корупції; організаційно-управлінські – ті, що пов'язуються з можливостями посадових осіб приймати рішення на свій розсуд, масове заміщення посад державних службовців шляхом використання особистих зв'язків; соціально-психологічні причини, серед яких можна виділити низький рівень громадянської свідомості, менталітет, що деформується усвідомленням можливості без зайвих зусиль та втрати часу вирішити будь-яке питання тощо [3, с. 107].

Як відомо, причини породжують певні події, які, в свою чергу, тягнуть за собою відповідні наслідки. Наслідки корупції є досить складними для суспільства і держави і їх слід класифікувати за сферами суспільного життя. У соціальному розрізі корупція призводить до того, що у суспільстві діють дві системи – офіційна і неофіційна, тобто правова і нелегальна, через що досить часто саме нелегальна (неправова) система виходить на перший план, руйнуючи при цьому всі існуючі соціальні цінності.

Починаючи з порушення службового обов'язку корупція тягне за собою порушення інших суспільних відносин: призводить до гальмування та викривлення соціально-економічних реформ, поглиблює соціальну нерівність громадян, збільшує соціальну напругу в суспільстві, порушує принципи соціальної справедливості, ускладнює доступ громадян до соціальних фондів, перешкоджає користуванню ними, тощо.

Важливим є розгляд наслідків корупції у економічній площині, адже корупція впливає на всі сфери економіки України, а масова «тінізація» є економічним підґрунтям корумпованих зв'язків. Корупція підриває економічні основи держави, блокує надходження іноземних інвестицій, приводить до «тінізації» економіки, сприяє зростанню впливу організованих злочинних груп [4, с. 17].

В розрізі того, що корупція є явищем світовим, державна політика практично всіх типів держав передбачає боротьбу з корупцією, яка є виправдано необхідною. Така боротьба може полягати у створенні системи надійних правових та інституціональних гарантій суспільного і політичного контролю за діяльністю органів державної влади, організацій незалежно від форми власності та окремих службових осіб, або ж може зводитися лише до вимушених заходів владних структур, спрямованих на відновлення елементарного порядку в суспільстві, перерозпо-

діл сфер впливу між різними кланами панівної олігархії та формування-ми мафіозного типу тощо.

Недостатньо високий рівень культури суспільства відбивається на темпах і масштабах розповсюдження корупції. Таким чином, виникає проблема, що полягає у відсутності навіть бажання жити по совісті. Так це може перерости у традицію існувати за правилами, продиктованими корупцією. З рештою, вразивши суспільство, корупція живить сама себе, що призводить до її все більшого поглиблення та розповсюдження. Ті, хто свого часу породжував її своїми діями та тішився як вони спритно вирішують складні питання обійшовши закон, у результаті, стають її заручниками, оскільки суспільство, яке побачило, спробувало, звикло, має властивість відторгати будь-яку нестандартну поведінку, і вирішити будь-яке питання стає невиконано, а іноді й неможливо в межах закону й моралі [3, с. 108].

Як вказує Р. В. Сокол, слід взяти до уваги західноєвропейський після-воєнний досвід боротьби з корупцією та провести наступні заходи, задля подолання корупційних проявів:

- припинити гнобити приватну власність, створити для підприємництва і бізнесу найоптимальніші умови функціонування;
- запровадити максимально сприятливий податковий, інвестиційний клімат;
- провести амністію попередніх нагромаджень капіталу, зробити так, аби він працював в Україні, а не в офшорах;
- управління, владу всіх рівнів зробити повністю прозорими, відкритими, підзвітними виборцям, які могли б відкликати скомпрометованих осіб [5, с. 155].

Таким чином, з'ясовуючи сутність корупції як складного суспільного явища, можна з упевненістю стверджувати, що, незважаючи на багаторазові спроби законодавців і дослідників, дати повне та змістовне визначення корупції, дійсно вдалого та повного встановлення сутності цього явища ще і досі немає. Зважаючи на здатність цього явища постійно розвиватися, набувати нових форм прояву, вдосконалюватися, пристосовуватися до наявної правової бази, визначення самого поняття «корупція» просто «не встигає» за його новими формами. У національному законодавстві наразі закріплює дефініцію корупції Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII.

Література :

1. Міжамериканська конвенція проти корупції: Конвенція, Міжнародний документ від 29.03.1996: [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/998_089.
2. Попередження злочинності та кримінальне правосуддя у контексті розвитку: реалізації та перспективи міжнародного співробітництва. Практичні захо-

ди боротьби з корупцією: Міжнародний документ, Резолюція від 07.09.1990: [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_785.

3. Безрутенко В. С. Причини та наслідки поширення корупції / В. С. Безрутенко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – Вип. 23. – С. 105-114.
4. Костенко Б. О. Національна антикорупційна стратегія та її інституційне забезпечення: навч.-метод. матеріали / Б. О. Костенко, Л. М. Хотієва, М. І. Вакулік. – К.: НАДУ, 2013. – 68 с.
5. Сокол Р. В. Соціальна сутність корупції в Україні / Р. В. Сокол // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 151-156.

УДК 343.98.06

**КІЯН Тетяна
ТАРАН Зінаїда**

ОСНОВНІ ДЕФІНІЦІ ТА ВЛАСТИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ

Одним із пріоритетних напрямів розвитку науки криміналістики постає методичне забезпечення процесу розслідування та попередження злочинної діяльності. Будучи особливим розділом науки криміналістики, криміналістична методика охоплює аналіз, виявлення, розслідування та попередження злочинних діянь, пошук ефективних прийомів, способів, методів діяльності органів досудового розслідування та інших правоохоронних органів. Саме розробка, з'ясування сутності та застосування на практиці криміналістичних рекомендацій сприяє ефективній діяльності слідчого у різних слідчих ситуаціях.

Питання щодо визначення поняття, аналізу, сутності, значення та властивостей криміналістичної методи досліджували багато як вітчизняних, так і закордонних вчених, а саме: О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, І. А. Возгрін, О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, В. О. Образцов, О. В. Пчеліна, М. О. Селіванов, В. Г. Танасевич, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та інші науковці.

Зростання рівня злочинної діяльності у суспільстві та процес оновлення механізмів вчинення злочину породжує значну увагу серед фахівців, що обумовлює значний інтерес та актуальність осмислення та дослідження криміналістичних методик. Реформування кримінального процесу в Україні, що здійснюється останніми роками, та докорінні зміни в організації діяльності органів правопорядку закономірно супроводжуються значними труднощами у забезпеченні належного рівня протидії злочинності [8, с. 85–86]. Криміналістична методика охоплює собою основи криміналістичної техніки і тактики, враховуючи впровадження нових основ організації розслідування суспільно небезпечних протипра-

вних діянь (злочинів) та аспектів розгляду певних категорій проваджень у суді. Проте, у криміналістиці спостерігаються дещо різні підходи щодо її формування. Однією з концепцій є та, що методика розслідування формувалась паралельно з рекомендаціями техніки і тактики. Інша концепція пов'язана з тим, що методика розслідування є наслідком певного рівня сформульованості техніки і тактики, а така позиція підкреслює вторинність криміналістичної методики [4, с. 157–158].

Необхідним аспектом дослідження даної проблематики є саме визначення поняття «криміналістична методика». Аналізуючи дану категорію, слід виокремити наступні тлумачення, а саме:

- методика розслідування злочинів розуміється як система запропонованих із метою розкриття та попередження злочинів методів, прийомів із послідовного дослідження в процесі розслідування обставин вчинення злочину та викриття осіб, які його скоїли, систему, що спирається на розроблені криміналістикою загально-теоретичні положення, науково-технічні засоби та криміналістичну тактику [9, с. 92];
- криміналістична методика є окремим розділом науки, що вивчає закономірності організації й реалізації розкриття, розслідування окремих видів злочинів та запобігання їм із метою розробки в суворій відповідності до вимог законності науково обґрунтованих рекомендацій щодо найбільш ефективного провадження слідства [3, с. 29];
- криміналістична методика розслідування злочинів є заключною частиною криміналістики, яка вивчає криміналістичні особливості досудового розслідування, судового розгляду окремих видів і груп злочинів та розробляє, згідно з кримінальним процесуальним законом, систему загальних та окремих (часткових) теоретичних положень і методичних рекомендацій про найбільш доцільні комплекси судових, слідчих, оперативно-розшукових та інших організаційних дій, їх поєднання, застосування техніко-криміналістичних засобів і тактичних прийомів для вирішення слідчих і судових ситуацій, що складаються [7, с. 462];
- криміналістична методика – це розділ криміналістики, система знань про поняття, сутність, зміст цієї частини криміналістики, а також про те, які, на якій підставі, з якою метою, шляхом реалізації яких методів та іншого наукового інструментарію створюються методичні рекомендації, адресовані слідчій практиці, який їх обсяг, структура та зміст [5, с. 375];
- криміналістична методика – це система наукових положень і розроблюваних на їх основі рекомендацій з організації і здійснення розслідування та запобігання злочинам [2, с. 101].

Таким чином, узагальнюючи вищенаведені трактування, можемо окреслити криміналістичну методику як у вузькому розумінні (тобто, криміналістична методика являє собою методику щодо розслідування

певних видів злочинів органами досудового розслідування), так і у широкому розумінні (тобто, криміналістична методика являє собою не тільки методику щодо розслідування певних видів злочинів органами досудового розслідування, а також методику розгляду кримінальних проваджень певної категорії у суді, методику кримінального захисту та методику державного обвинувачення).

Аналізуючи сутність та значення криміналістичної методики, необхідним є окреслення своєрідних ознак (властивостей) даної категорії, таких як: інтегративність (сутність даної ознаки полягає у тому, що криміналістична методика охоплює основи криміналістичної техніки та криміналістичної тактики щодо розслідування певних груп злочинних діянь, особливості та закономірності злочинної діяльності щодо підготовки, вчинення, приховування та протидії розслідуванню злочинних діянь, аспекти кримінальної процесуальної та кримінальної правоохоронної діяльності розслідування злочинів); інформативність (сутність даної ознаки полягає у тому, що криміналістична методика характеризується пізнавально-інформаційними особливостями, що надає можливість аналізувати та нагромаджувати інформацію про злочини, які були вчинені, та інформацію про види, групи злочинів, що розслідувались та розслідуються); системність (комплексність) (сутність даної ознаки полягає у тому, що криміналістична методика охоплює систему наукових концепцій, положень, рекомендацій, технологій щодо розслідування та попередження злочинної діяльності та забезпечує взаємну участь працівників органів досудового розслідування, експертних установ, спеціалістів, представників громадськості у процесі розслідування, розкриття, запобігання та попередження злочинної діяльності).

Таким чином, узагальнюючи вищезазначене, слід зробити висновок, що криміналістична методика постає як інтеграційна система, сукупність наукових положень, ідей, рекомендацій, технологій, яка має на меті забезпечення ефективного розслідування та запобігання злочинній діяльності у суспільстві. Будучи окремим розділом науки криміналістики, криміналістична методика забезпечує можливість всебічного та професійного розслідування злочинів на основі використання наукових та практичних аспектів. Отже, подальше дослідження та вдосконалення сучасної криміналістичної методики розслідування злочинних діянь повинно ґрунтуватись на основах слідчої та судової практики, практики міжнародного співтовариства, статистичних даних, сучасних інформаційних технологіях та науковій доктрині, оскільки криміналістична методика забезпечує посадових та службових осіб правоохоронних та судових органів рекомендаціями щодо раціонального застосування сил, засобів та заходів у боротьбі зі злочинністю.

Література:

1. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 року на п'ятій сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 11. – Ст. 143.
2. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
3. Возгрин И. А. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / И. А. Возгрин. – Л.: ВПУ МВД СССР, 1976. – 55 с.
4. Кочнева А. О. Криміналістична методика розслідування злочинів: сучасний стан і проблеми розвитку / А. О. Кочнева // Юридичний вісник. – 2016. – № 1 (38). – С. 157–161.
5. Образцов В. А. Криминалистика: учебник / В. А. Образцов. – М.: Юридическая литература, 1995. – 592 с.
6. Пчеліна О. В. Криміналістична методика як Особлива частина криміналістики / О. В. Пчеліна // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 74. – С. 396–401.
7. Селиванов Н. А. Сущность методики расследования и её принципы / Н. А. Селиванов // Социалистическая законность. – 1976. – № 5. – С. 61–64.
8. Степанюк Р. Л. Принципи формування окремої криміналістичної методики / Р. Л. Степанюк // Право і безпека. – 2016. – № 4 (63). – С. 85–90.
9. Танасевич В. Г. Теоретические основы формирования криминалистических методик расследования преступлений / В. Г. Танасевич // Советское государство и право. – 1976. – № 6. – С. 90–94.

УДК 343.98.06

ТИМОХІНА Наталія

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ МЕТОДІВ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання методики, що пов'язані безпосередньо із дослідженням злочинності є пріоритетним напрямком сучасної кримінології. Під методикою у кримінології доречно розглядати систему засобів та прийомів, що направленні на збирання та обробку інформації про злочинність взагалі, а також про її причини та умови, безпосередньо особу злочинця та заходи, які направлені на боротьбу із злочинністю.

Основною метою дослідження є виявлення результатів кримінологічних досліджень, в наслідок яких створюються певні рекомендації, пропозиції, програми, що направлені на боротьбу із злочинністю та попередження злочинності; дані розробки також направлені на удосконалення існуючого законодавства.

Метою даної роботи є дослідження основних положень методів кримінологічного дослідження з метою подальшого їх використання для аналізу стану злочинності, виявлення причин та умов та запобігання скоєнню злочинів.

Перед тим як безпосередньо розглядати кожен групу методів кримінологічного дослідження доречно зазначити, що розуміють під кримінологічним дослідженням.

Наукове дослідження у кримінології направлене на отримання нових знань про злочинність, зокрема на встановлення її причин та умов, вивчення особи злочинця, які направлені на обробку та реалізацію заходів, що направлені на підвищення ефективності діяльності, пов'язаної з попередженням злочинних проявів [1, с. 27].

Ю. В. Александров зазначає, що під методикою кримінологічного дослідження розуміють систему засобів, способів та прийомів направлених на збирання та боротьбу з таким явищем як злочинність та її складових [1, с. 29].

Розглядаючи методи кримінологічного дослідження, їх можливо поділити на певні групи в залежності від різних критеріїв, зокрема:

- методи емпіричні та теоретичні. На рівні емпіричного і теоретичного знання використовуються такі логічні прийоми, як аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування, узагальнення. Вони дають можливість досліднику узагальнити інформацію, що отримана на стадії емпіричного дослідження, а також дозволяють вийти на більш високий рівень пізнання, на якому відбувається усвідомлення і визначення закономірностей розвитку тих чи інших явищ. Завдяки цим прийомам у дослідженні причин злочинності виробляється розуміння змісту цього явища, причин і наслідків останнього [3, с. 310];
- методи об'єктивні – ті, що відображають дійсні факти і явища та суб'єктивні – ті, що відображають дійсні факти та явища за допомогою оцінок, що надають експерти;
- від мети застосування виділяють: ті, що слугують для збору емпіричного матеріалу та ті, що застосовуються для його вивчення;
- за обсягом: суцільні (досліджується весь масив генеральної сукупності) та вибіркового (охоплює певну частину генеральної сукупності);
- також виділяють загальнонаукові (індукції та дедукції, абстракції та узагальнення, порівняння, екстраполяції та аналогії) та конкретно-наукові (статистичні, соціологічні, психологічні, логічно-математичні, правові та інші).

До групи соціологічних методів, які є найбільш актуальними в кримінології належать: методи опитування; соціометрія; метод експертних оцінок; спостереження та його різновиди; експеримент; вивчення документів, матеріалів кримінальних проваджень (кримінальних справ); біографічний метод; метод індивідуальної бесіди; методи узагальнення та опису [2, с. 51].

Метод опитування є найпоширенішим із методів дослідження, мета даного методу полягає в отриманні інформації про певні об'єктивні та суб'єктивні факти з боку опитуваних. Даний метод здійснюється у двох формах, таких як анкетування та інтерв'ювання. Кожна з даних форм має свої певні позитивні моменти та недоліки.

Спостереження є специфічним методом дослідження, адже його суть полягає в сприйнятті інформації особою, яка досліджує. Розрізняють два види даного методу: просте (події та факти фіксуються немов би поза середовищем, де відбуваються дані факти) та включне (особа, яка досліджує, пізнає певні явища та факти перебуваючи серед діючих осіб).

Метод експерименту направлений на створенні певної ситуації з метою перевірки гіпотези, тобто це моделювання, яке направлене на виявлення та вимірювання зав'язків між явищами та процесами. Результати даного методу використовуються з метою встановлення заходів, що направленні на запобігання вчиненню злочинів.

Для належного використання такого методу як експеримент необхідно враховувати такі вимоги як дотримання законності, наявності наукового обґрунтування, вибору об'єкту експерименту, наявності дозволу певних органів та наявності достатнього часу для повного дослідження всіх гіпотез та пропозицій [1, с. 34–35].

Метод експертних досліджень полягає в отриманні висновків з певних питань, які викладені групою спеціально відібраних експертів з числа як наукових, так й практичних працівників, які є спеціалістами в даних питаннях.

Документальний метод майже не використовується у науці, оскільки документ – це предмет, який створений людиною й призначений для зберігання певної інформації. Проте необхідно розуміти, що під документальним методом розуміють не тільки текст, але й фотографії, аудіо-, відеозаписи, книжки тощо.

Наступний метод – це метод контрольної групи, що полягає у відбиранні двох чи більше груп, які діляться на основну та контрольні. Дані групи повинні бути максимально схожими, проте в залежності від мети, завдання та предмету дослідження застосовують різні принципи відбору контрольної групи [1, с. 36].

Оскільки кримінологія є соціолого-правовою наукою, в основу кримінологічних досліджень повинно бути гармонійно покладено сполучення соціологічних та правових методів. До правових методів, зокрема, відносять метод тлумачення законів та логіко-семантичні методи аналізу юридичної мови.

До психологічних методів належать: спостереження, метод індивідуальної бесіди, експеримент, тестування [2, с. 52].

Тестування є певним різновидом такого методу як опитування, так як під тестом розуміють завдання, запитання та ситуації, які розробляє дослідник, мета даного виду методу полягає у встановленні особливостей характеристики злочинця. Соціометричний метод передбачає метричне вивчення емоційно-психологічних зв'язків.

Важлива роль у кримінологічних дослідженнях надається статистичним методам. За допомогою статистичних методів можна визначити кількісні характеристики та сторони явищ, що спостерігаються, дослідити зміни цих характеристик у часі. Найбільш поширеним і часто вживаним у кримінології статистичним методом є групування, суть якого полягає у розчленованості статистичної сукупності на якісно однорідні групи з визначеними ознаками [2, с. 53].

Таким чином, система методів кримінологічного дослідження є досить розгалуженою й кожний з даних методів характеризується своїми особливостями, які безперечно є важливими для визначення актуальних питань у сфері злочинності задля подальшого виявлення причин та умов даного фактору й запобігання злочинності.

Література :

1. Александров Ю. В Кримінологія: курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2002. – 295 с.
2. Дрьомін В. М. Кримінологія. Навчально-методичний посібник / В. М. Дрьомін, Ж. В. Мандриченко, Т. В. Мельничук, Ю. О. Стрелковська, А. І. Марчук, А. М. Ізовіта, С. А. Ілько, Н. О. Федчун, В. Я. Цитряк. – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – 144 с.
3. Сосков Р. М. Методологія дослідження кримінологічних проблем: особливості та структура / Р. В. Сосков // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 2. – С. 305–312.

УДК 343.91

ЦУРКАН Тетяна

ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ НЕОБЕРЕЖНИМ ЗЛОЧИНАМ

Будь-яке сучасне суспільство, і наше українське в тому числі, зацікавлене в неодмінному зниженні рівня злочинності. Головним напрямком є запобігання злочинів, в тому числі й необережних, тому що вони є складовою частиною загальної злочинності. Враховуючи специфіку необережних злочинів, потрібно використовувати відповідну систему заходів запобігання.

Метою даної статті є визначення специфіки заходів щодо запобігання необережних злочинів.

Дослідженням даної тематики займалися такі науковці: Г. А. Аванесов, В. В. Голіна, О. В. Гороховська, О. М. Джужа та інші.

Проблема обрання єдиного поняття, що характеризує діяльність щодо недопущення вчинення злочинів і досі залишається до кінця не розв'язана. Зокрема, поруч із поняттям «запобігання» вживаються терміни «профілактика», «попередження».

Під запобіганням злочинності розуміється сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки.

На думку О. В. Гороховської специфічність профілактики необережних злочинів зумовлюється певними обставинами:

- виявлення об'єктів профілактичного впливу переважно здійснюється з урахуванням категорій осіб з певними типологічними ознаками (водії, лікарі);
- спеціально-кримінологічна профілактика організується за тактичними схемами, сконструйованими на основі моделювання небезпечних криміногенних ситуацій; загальна та індивідуальна профілактика повинні спрямовуватись не лише на можливих «запідювачів» шкоди, а й на можливих потерпілих;
- індивідуальна профілактика поряд з виховними заходами пов'язана зі здійсненням застережень, інформуванням і навчанням об'єктів профілактичного впливу [1, с. 38].

Г. А. Аванесова вважає, що стратегія впливу на необережну злочинність повинна включати три напрямки:

- профілактику криміногенних ситуацій високого рівня складності, зведення їх до мінімуму;
- підготовку фахівців до оптимального поведінки в ситуаціях середнього рівня складності, постійний тренінг, періодичне підвищення їх кваліфікації та поточний контроль відповідності рівня їх підготовки та психофізичного стану складності виконуваних завдань;
- виховну роботу, спрямовану на попередження тих чи інших порушень правил безпеки з пустощів або внаслідок алкогольного сп'яніння в ситуаціях низького рівня складності [2, с. 468–469].

Запобігання злочинам, вчинених з необережності, як і іншим видам злочинів, повинно здійснюватись на двох взаємопов'язаних рівнях: загальносоціальному і спеціально-кримінологічному. При цьому пріоритет, безумовно, повинен належати заходам зальносоціального запобігання, які направлені на виховання у населення почуттів громадянської відповідальності і обов'язків, екологічної правосвідомості, удосконалення управління суспільством, розвиток науково-технічного прогресу, поліпшення техніки безпеки, впровадження сучасних засобів механізації, автоматизації, комп'ютеризації виробництва і в певній мірі сфери побуту, покращення умов і охорони праці, укріплення соціальної, виробничої і технологічної дисципліни тощо. Це різні за змістом заходи соціального, економічного, організаційно-управлінського, технічного та іншого характеру, які передбачаються, як правило, у загальнодержавних

соціальних програмах та інших не менш важливих нормативно-правових актах вищих органів влади і управління, реалізація яких розрахована на тривалий строк.

На загальносоціальному рівні в Україні на сьогоднішній день реалізуються:

1. План заходів з реалізації Концепції державної професійної орієнтації населення, затверджений розпорядженням Кабінету міністрів України від 27 січня 2010 р. № 150 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2012 р. № 1069);
2. Державна цільова програма розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013-2018 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 696;
3. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджені Законом України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI;
4. Загальнодержавна соціальна програма поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014-2018 роки, затверджена Законом України від 4 квітня 2013 р. № 178-VII;
5. Загальнодержавна соціальна програма захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013-2017 роки, затверджена Законом України від 7 червня 2012 р. № 4909-VI, та низка інших, не менш важливих, соціальних програм та проектів.

Успішне виконання заходів загальносоціального запобігання є запорукою зниження рівня злочинів, вчинюваних з необережності в Україні.

Серед заходів же спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, вчинених з необережності, як зазначає В. В. Голіна домінуюче становище повинна займати профілактика, серед головних напрямів якої є:

- вплив на знаряддя і засоби виробництва, джерела підвищеної небезпеки (передбачає розробку нових, максимально безпечних для людини і оточуючого середовища, машин і механізмів);
- вплив на криміногенну ситуацію (цей напрямок передбачає забезпечення належного технічного стану об'єктів, що становлять або можуть становити підвищену небезпеку);
- вплив на особу (даний напрямок передбачає належний підбір працівників на роботу, що пов'язано з джерелами підвищеної небезпеки, не тільки за професійним критерієм, а й з урахуванням психологічних та психофізичних якостей) [3, с. 156–157].

Деякі вчені виділяють третій рівень – це індивідуальна профілактична діяльність, яка здійснюється щодо осіб, які вчинили неправомірні дії як шляхом ліквідації або нейтралізації негативних різнопланових факторів середовища життєдіяльності цих осіб, так і шляхом впливу на їх свідомість. Тобто мається на увазі: особа яка зловживає алкоголем, вжи-

ває наркотики та інші сильнодіючі речовини не в медичних цілях, демонструє зневажливе ставлення до норм безпеки, виконує вказівки керівників про роботу в умовах, що загрожують безпеці і здоров'ю (виконання роботи, коли мають місце: втома, хвороба, несправності техніки, несприятливі метеоумови); виховна робота і правові заходи щодо операторів джерел підвищеної небезпеки, учасників робіт, що вимагають особливої передбачливості, власників зброї.

На думку О. М. Джужи індивідуальна виховна робота повинна охоплювати не тільки осіб, поведінка яких безпосередньо реалізує злочинну помилку, але й осіб із підвищеною віктимністю створення ситуації для такої помилки. Ефективною є системна взаємодія загальних і спеціальних заходів запобігання, невідворотність відповідальності за кожен вчинений злочин чи правопорушення [4, с. 267].

Таким чином, запобігання необережній злочинності є складовою роботи із запобігання злочинності в цілому. Разом з тим воно має самостійний характер і здійснюється з використанням найефективніших для профілактики цього виду злочинності методів та прийомів. Запобігання злочинам, вчинених з необережності повинно здійснюватись на трьох взаємопов'язаних рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальна профілактична діяльність.

Література:

1. Гороховська О. В. Необережна злочинність: загальна характеристика, причини й умови вчинення, запобігання / О. В. Гороховська // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – С. 33–40.
2. Аванесов Г. А. Криминология: учебник для вузов / за ред. Г. А. Аванесова, С. М. Иншакова, С. Я. Лебедева, Н. Д. Эриашвили. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 495 с.
3. Голіна В. В. Криминологія: загальна та особлива частина: підручник / за ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Харків: Право, 2009. – 288 с.
4. Джужа О. М. Профілактика злочинів: підручник / за ред. О. М. Джужи, В. В. Василевича, О. Ф. Гіди. – Київ: Атіка, 2011. – 720 с.

Розділ VI

ЛЮДСЬКИЙ ФАКТОР І КРИМІНАЛЬНИЙ ЗАКОН В ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ, ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ І ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

УДК 343.2/7

КОЛОМИЕЦ Юлія

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ИДЕОЛОГИЯ: ЧЬИ ИНТЕРЕСЫ ВЫРАЖАЮТСЯ?

Методология советской юридической науки основывалась на классовом подходе к определению идеологии, государства и права. Трагическая история Советского Союза натолкнула некоторых ученых на мысль об отказе от классовости в определении юридических понятий. Так, в противовес марксистско-ленинской идеологии П. Л. Фрис предложил исходить из того, что уголовно-правовая идеология выражает интересы разных слоев общества, социальных классов и групп [1, с. 115]. Сделанное предложение вызывает ряд вопросов, которые имеют как теоретическое, так и практическое значение. Не ясно, о каких интересах идет речь. В равной ли степени уголовно-правовая идеология должна отражать интересы разных слоев общества, социальных классов и групп.

Реализация марксистско-ленинской идеологии стала ярким примером того, как воля субъектов, творящих и перетасовывающих идеи и концепции, приводят к трагическим событиям.

Однако, анализируя теорию К. Маркса, с учетом современных реалий, многие ученые поддерживают его позицию, правда, вносят в нее свои коррективы. Например, Дж. Б. Томпсон обратил внимание на то, что «хотя Маркс и был прав, выделяя значимость классовых отношений как базы неравенства и эксплуатации, он оставлял без внимания прочие важные моменты» [2].

По мнению Дж. Б. Томпсона, к таким моментам можно отнести отношения между полами, этническими группами, индивидами и государством, между национальными государствами, между блоками национальных государств. «В современном мире классовое доминирование и подчинение

продолжают оставаться важными. Однако сейчас оказываются распространенными и другие формы конфликта», – приходит к выводу ученых [2].

Действительно, конфликт интересов всегда существовал в жизни человека и общества. Отказавшись от классового подхода, уголовно-правовая доктрина начала опираться на идею о приоритете общечеловеческих ценностей. В связи с этим Кодексы постсоветских государств объявили новую иерархию ценностей, охраняемых уголовным законом. Тем не менее, классовый подход к формированию некоторых норм уголовного права до сих пор присутствует.

В уголовно-правовой доктрине это одна из наиболее актуальных проблем, выход из которой пока не найден. Еще в 2002 году авторы курса уголовного права в пяти томах, опубликованном под редакцией Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой, писали, что с реставрацией капитализма в России проблема классовой уголовной политики неожиданно актуализировалась. Они обратили внимание на то, что, хотя, возврата к классовости в понятии преступления не последовало, а при криминализации деяний, определении санкций за преступления и условий освобождения от наказания должен по-прежнему неукоснительно соблюдаться принцип равенства, в Уголовном Кодексе можно обнаружить различие в наказуемости преступлений отдельных категорий лиц (например, частных предпринимателей и остальных граждан) [3, с. 83].

Такие же различия можно обнаружить и в Уголовном кодексе Украины. Особенно ярко это проявляется в нормах, содержащих штрафные санкции, и предусматривающих порядок назначения и отбытия наказания в виде штрафа.

«Хотя власти всех стран утверждают, что уголовный закон охраняет интересы всех граждан, в действительности он в первую очередь служит интересам правящей верхушки и лишь во вторую – интересам населения», – пришел к выводу профессор Я. И. Гилинский, отвечая на вопрос: в чьих интересах устанавливается уголовный закон [4].

История человечества свидетельствует о том, что в сфере управляющей деятельности каждого общества всегда будут правящие и управляемые. В этой связи соответствующей действительности представляется теория элит, выдвинутая В. Парето. В своем обосновании концепции правящей элиты В. Парето исходил из предположения, что каждое общество можно разделить на две страты, или слоя, – высшую страту, которая делится на правящую и неправящую элиту, и низшую страту, где находятся управляемые [5, с. 708].

Тем, кому дано от природы править, управляемыми быть не хотят, а те, которые рождены управляемыми править не смогут. Революции, происходившие в мире на различных этапах исторического развития, показали, что управляемые, если их права нарушены, могут лишь крушить, разрушать, грабить и убивать. Результаты революции всегда при-

сваивает элита. Для того чтобы удержаться у власти ей нужна идеология, которая бы отражала интересы разных слоев общества, социальных классов и групп, и в тоже время маскировала личные амбиции и интересы элиты.

Системе позднего капитализма, о которой пишет Ю. Хабермас, на какое-то время удалось сделать межклассовый конфликт латентным благодаря «политике возмещения ущерба» и «политике предотвращения конфликтов». Программатика возмещения, по словам Ю. Хабермаса, обязывает систему господства сохранять условия стабильности системы обеспечения социальной безопасности и шансов личного роста, предупреждая связанные с этим ростом риски [6, с. 84]. Это требует достаточного пространства для вмешательства государства, что в конечном итоге приводит к ограничению институтов частного права.

Однако уголовно-правовая доктрина пошла по другому пути. Как правильно заметил В. А. Туляков, «парадокс современной публично-правовой доктрины заключается в постепенном размывании публичности, в возврате презюмирования примата индивидуального, частного, частного над государственным, публичным, общественным. ...Сами же уголовно-правовые нормы остаются в неизменном виде защитниками и хранителями вечных и незыблемых интересов государства» [7, с. 23].

Возможно, понятие некоего интереса обрело независимость по отношению к живым субъектам, и является всего лишь игрой слов в стремлении к доминированию или манипулированию сознанием.

Между тем неравенство приобретает новые формы. Речь уже идет не только о межклассовом неравенстве, но и неравенстве городов, регионов, государств. Обусловлено это различным уровнем технического и общественного прогресса, состоянием военного аппарата, стагнирующей организацией систем транспорта, здравоохранения и образования. Зависимое государство уже не может утверждать, что его идеология отражает его собственные интересы.

И снова возникает вопрос: чьи интересы выражает или должна выражать уголовно-правовая идеология?

В идеале уголовно-правовая идеология, являясь частью государственной идеологии, должна в равной степени выражать интересы разных слоев общества, социальных классов и групп. В этом смысле она носит декларативный характер.

В реальной жизни уголовно-правовая идеология выражает интересы различных субъектов в определенной иерархии. Прежде всего, она охраняет интересы государства, затем правящей социальной страты, а уж затем всего населения в целом. Часто интересы государства заменяются либо интересами доминирующих иностранных государств, либо интересами правящей элиты. И то, и другое в конечном итоге приводит к ослаблению и разрушению государства.

Как было показано выше, именного государство заинтересовано в отсутствии социальных конфликтов среди его населения, и именно оно владеет необходимыми ресурсами для реализации соответствующей политики. Следовательно, правящая элита должна иметь четкие представления относительно того, какие интересы государства нельзя замещать своими собственными интересами. Государство в свою очередь должно стать ответственным перед своими гражданами, поскольку именно простые граждане составляют основу бытия государства.

Мир идей нестабилен и часто бывает иллюзорным. Разрушение иллюзии приводит к разочарованию и апатии. Гибель идеологии часто оборачивается против ее создателей, поэтому нецелесообразно вносить в определение уголовно-правовой идеологии заведомо ложные утверждения, например, о том, что она в равной степени выражает интересы разных слоев общества, социальных классов и групп.

Л и т е р а т у р а :

1. Фріс П. Л. Ідеологія кримінального права й кримінально-правова політика / П. Л. Фріс // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 10–11 жовтня 2013 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2013. – С. 113–117.
2. Томпсон Д. Б. Идеология и современная культура / Д. Б. Томпсон [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://book.net/index.php?bid=4554&chapter=4&p=chapter>
3. Курс уголовного права в пяти томах. Том 1. Общая часть: Учение о преступлении / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. М.: Зерцало, 2002. – С. 83.
4. Гилинский Я. И. Уголовное право: кому оно нужно? / Я. Гилинский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://crimpravo.ru/ru/blog/386.html/>.
5. История политических и правовых учений. Учебник для вузов / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА.М, 1999. – 736 с.
6. Хабермас Ю. Техника и наука как «идеология» / Пер. с нем. М. Л. Хорькова. – М.: Практикс, 2007. – 208 с.
7. Туляков В. А. Некоторые вопросы современной уголовно-правовой доктрины [Текст] / В. А. Туляков // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Одеса, 2011. – Вип. 1. – С. 23–25.

УДК 340.12

**СИДОРЕНКО Олена
БЕЛЬСЬКА Людмила**

АКСІОЛОГІЧНЕ РОЗУМІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Побудова громадянського суспільства, перш за все, залежить від стану правосвідомості окремих особистостей, різних соціальних груп та самого суспільства в цілому. Для пізнання і розуміння змісту права та державно-правових явищ з точки зору їх цінності, в юридичній науці застосовується аксіологічний підхід. Дослідження прав людини з позиції

аксіологічного розуміння є актуальним тому, що завдяки наданню правам людини ціннісного змісту формується правова культура, яка характеризує рівень правового розвитку суспільства.

Права людини – це універсальне правове явище, яке не обмежується територією держави і не залежить від національної приналежності людини, оскільки ці права є в неї з народження. З огляду на особливу важливість прав і свобод людини, їх закріплення здійснюється не лише в національному законодавстві, а і в міжнародно-правових актах.

Фундаментальним міжнародним документом, норми якого забезпечують захист прав людини є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яка була підписана 4 листопада 1950 року. Із ратифікацією Україною цієї Конвенції (Закон України від 17.07.1997 року № 475/97-ВР) держава була зобов'язана привести своє законодавство у відповідність до міжнародних стандартів.

Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод передбачені наступні права і свободи: право на життя, свободу, особисту недоторканність особи, справедливий суд, повагу до приватного і сімейного життя, свободу думки, совісті і релігії, свободу вираження поглядів, свободу зібрань та об'єднання, право на шлюб, право на ефективний засіб юридичного захисту, заборона дискримінації катувань, рабства та примусової праці, неприпустимість покарання без закону.

З урахуванням положень міжнародно-правових актів, права і свободи людини закріплені Конституцією України. Це передбачено змістом статті 3 Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР, відповідно до якої: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

В аксіології права можуть бути виділені три основні форми буття цінностей: 1) суспільні цільові цінності і ідеали (вихідною формою правових цінностей є їх існування у вигляді цінностей, вироблених суспільною і правовою свідомістю. Вони присутні в правовій свідомості у вигляді узагальнених уявлень про справедливість, свободу, рівність в різних сферах суспільства); 2) предметно-втілені цінності (самі правові ідеали не залишаються лише фактом пануючої правосвідомості, вони закріплюються в нормативних актах, конституціях і законах. Із зміною суспільних і правових стосунків відбувається переоцінка цінностей. Відповідно до ціннісних ідеалів, що змінилися, переоцінюються і предметно-втілені цінності); 3) особові цінності (ідеальні уявлення про блага, права і межі прагнень, пов'язаних зі схильностями і бажаннями особи, і виступають

певною мірою як авторитетні і обов'язкові установки її свідомості) [1, с. 164]. З цього виходить, що «найвищою цінністю» в праві є природні права і свободи людини.

Цінність права притаманна як загальносоціальному праву (воно виникає й існує незалежно від держави), зокрема правам людини, правам нації, так і праву спеціально-соціальному (тобто юридичному праву), що є волевиявленням держави, обов'язковим для виконання. Цінність загальносоціального права полягає у його здатності задовольняти потреби суб'єктів суспільного життя. Цінність юридичного права виражається у його здатності сприяти реалізації загальносоціального права за допомогою спеціальних механізмів і процедур [2, с. 78].

Права людини є фундаментальною цінністю громадянського суспільства. Це обумовлюється, по-перше, тим, що вони в рівній мірі належать кожному члену суспільства та окреслюють йому певний простір свободи, в якому можлива реалізація потреб людини, й межі, за якими розпочинається відповідний простір інших. По-друге, права людини містять ідею гідності, поваги і до інших, і до себе, передбачають ставлення до іншої людини як до такого ж носія прав, тобто як до рівного. По-третє, ступінь захищеності прав людини, можливості їх реалізації є показником ефективності громадянського суспільства, гарантією захисту індивідів від свавілля як з боку інших людей, так і держави. По-четверте, однією з властивостей прав людини є їх здатність вважатися універсальною цінністю, тобто, вони мають значення для будь-якого суспільства громадянського типу, незалежно від національно-культурного контексту [3, с. 112].

Відповідно до визначених на сучасному етапі розвитку суспільства ідеологічних, політичних та міжнародно-правових орієнтацій однією з найважливіших є проблема захисту прав людини. Це зумовлено самим поняттям «права людини». В сучасних дослідженнях воно визначається двома ознаками: змістовними і функціональними.

З точки зору змістовних ознак права людини – це її найважливіші природні, невід'ємні, невідчужувані права. Функціональні ознаки визначають субординацію людини і держави – не людина для держави, а держава для людини. Тому першочерговим завданням держави має бути підпорядкування діяльності її органів людині, щоб забезпечити реальну можливість і гарантії для реалізації людиною цих прав [4, с. 225].

Таким чином, сьогодні пріоритет надається правам людини перед інтересами держави. Людина народжується з правами, які не повинні відчужуватися державою. Навпаки, діяльність держави повинна бути спрямована на дотримання усіх встановлених законодавством прав та свобод людини і громадянина.

Світ цінностей в праві включає цінності, оцінки, ціннісні орієнтири, а також відповідні їм ієрархічні побудови системи правових цінностей.

Під правовими цінностями розуміють цінності, які розкривають власну цінність права (суб'єктивне право, юридичний обов'язок, законність, юридична відповідальність, правовий статус та ін.). Загальне визнання отримали такі правові цінності, як правова держава, поділ влади, права людини [5, с. 273].

Правові цінності втілюються в правовідносинах і визначають людський сенс права. Мета правових цінностей – це єдність цілей та інтересів людини з інтересами та цілями держави. Такі соціальні цінності, як: моральні, культурні, релігійні, загальнолюдські – стають правовими тільки тоді, коли закріплюються в нормі права. Саме завдяки нормі права цінності стають правовими. Норми права забезпечують умови для їх здійснення, виступають в якості засобу їх досягнення [6, с. 28].

Відповідно до цього, усі права і свободи з доктринальної точки зору можна класифікувати таким чином: особисті, або громадянські права і свободи, політичні права, економічні права, соціальні права, культурні права, право на екологічну безпеку, права у взаємодії з державою [7, с. 189].

Враховуючи те, що сьогодні здійснюється реформування українського законодавства із запровадженням зарубіжного досвіду, доречним буде вказати, що права людини – є основоположною цінністю, для забезпечення якої спрямовується вся державна діяльність європейських країн.

Людські цінності, те, що керує людськими прагненнями, що мотивує людину до дії, стають характеристикою рівня правосвідомості особистості. Нині, зважаючи на право свободи слова, свободи самовираження, людина максимально намагається заявити про свої цінності й отримати їх визнання на державному рівні. Ми маємо судову практику Європейського суду з прав людини, яка стверджує активний розвиток теорії прав людини, дослідження прав людини, їх реалізацію з допомогою застосування права на судовий захист [8, с. 118].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що цінності виступають сенсом людського буття. Саме ступінь визнання людиною своїх прав та їх захищеність визначає демократизацію суспільства. Проте, в період реформування державної політики нашої державі необхідне прийняття європейських цінностей, задля усунення як недоліків законодавства, так і практичної реалізації законодавчих приписів.

Література:

1. Філософія права: підручник / за ред. О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2009. – 208 с.
2. Сидоренко О. М. Догма права як правова цінність / О. М. Сидоренко // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – № 45. – С. 76–81.
3. Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: до постановки питання / Ю. С. Разметаєва // Юридичний вісник. – 2006. – № 1. – С. 109–113.
4. Фесенко Є. В. Права людини як найважливіша цінність, що потребує кримінально-правового захисту / Є. В. Фесенко // Матеріали Міжнародної науково-

- практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог. – 2012. – № 1. – С. 225–226.
5. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник / под ред. Ю. Н. Оборотова. – О.: Феникс, 2011 – 436 с.
 6. Соломчак Х. Б. Соціальні та правові цінності як детермінанти позитивної правової відповідальності / Х. Б. Соломчак // Наше право. – 2014. – № 1. – С. 27–34.
 7. Клімова Г. П. Права і свободи людини в Україні: класифікація, гарантії реалізації / Г. П. Клімова // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2006. – № 11. – С. 184–193.
 8. Івашев Є. В. Вплив аксіології права на розвиток теорії прав людини / Є. В. Івашев // Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 112–120.

УДК 343.222(091)

БУРА Тетяна

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Виникнення закону України про кримінальну відповідальність охоплює декілька етапів, які не пов'язані з етапами українського державотворення. Слід почати з Руської Правди, що стала першим відомим кодифікованим актом нашої держави та яка містила кримінально-правові норми. Структура Руської Правди містила три збірника: Правда Ярослава, Правда Ярославичей та Правда Довга. Її кримінально-правові норми визначали під злочином не тільки образу нанесену особі, а й невиконання приписів закону. А взагалі під злочином могла розумітися а саме будь-яка неправда. Суб'єктом злочину могла бути будь-яка вільна особа, крім тих, хто знаходився у феодалній залежності. За вчиненні правопорушення ці особи сплачували кримінальні штрафи, які їм призначалися, в деяких випадках передбачалося їх виселення з громади, а також продаж у холопство. Всі збитки, які виникали в результаті протиправних дій холопів підлягали відшкодуванню їхніми власниками, але це зовсім не давало гарантії того, що до цих осіб не буде направлений фізичний вплив. Влада князя, майно, звичаї були об'єктом злочинного діяння. Недостатньо чіткою тоді була об'єктивна сторона злочину, а відомі були лише спроба злочину і закінчений злочин. Руська Правда містить норми, що стосуються суб'єктивної сторони злочинного діяння. Відомим було поняття «співучасть», за яким всі особи, які брали участь у цьому злочині були притягненні до однакової відповідальності. Посягання на князівську владу або порушення договорів сюзеренітету-васалітету було самим небезпечним, а злочини проти особи і майна були тоді найбільш поширеними. Вбивство було особливо небезпечним злочином, яке вчи-

нялося проти особи, а пізніше в наслідок прийняття християнства злочини проти церкви, а також проти сім'ї і моральності. Покарання не являли собою складну систему, а відшкодування збитків потерпілому та його родичам, а також поповнення державної казни було їх основною метою. Також нею обмежувалося застосування кровної помсти, право на яку зберігалося тільки для близьких родичів: син мстив за батька, батько за сина, брат за брата, і лише з дозволу суду. На зміну кровної помсти було грошове стягнення різних розмірів, яке надходило у дохід князя вірою, а потерпілій стороні направлялося у вигляді компенсації за заподіяну шкоду. Незалежно від пред'явлено позову лише вбивство могло переслідуватися судом, а всі інші злочини після його пред'явлення. В основному система покарань ґрунтувалася на грошових стягненнях, але як виключення за вчинене убивство в розбої, конокрадство чи підпал будинку вищою мірою покарання був потік і розграбування. [1, с. 8-10]

Визначальні положення українського кримінального законодавства були систематизовані в Литовському Статуті. Даний нормативно-правовий акт фактично мав три взаємопов'язані редакції (Литовський Статут 1529,1566,1588 років). Кожний з яких містив кримінально-правові норми: I Статут у розділі сьомому та тринадцятому, II Статут у розділі одинадцятому, а у III Статуті кримінальні норми зливалися як з приватним так із публічним правом. Під злочиним почали розуміти будь-яку завдану шкоду або злочинство, спричинене власнику або громаді. Суб'єктом злочину визнавалася вільна або напіввільна людина, яка досягла 14 років за II Статутом та 16 років за III Статутом. Обставинами, які звільняли від покарання осіб, що вчинили злочин, визначали необхідну оборону або стан крайньої необхідності. Щодо суб'єктивної сторони, то почали розрізняти навмисні та ненавмисні злочини. Всі злочини поділялися на шість головних видів: політичні, державні, майнові, проти особи, злочини проти моралі і сім'ї та загострення міжстанових відносин. Залюкування було головною метою покарання, а найбільш тяжким була смертна кара. [3, с. 46-47]

Іншим кодифікованим актом кримінального законодавства був «Звід законів Російської імперії», який був 15-томний та викладений у вісім книг. Чинне кримінальне законодавство Російській імперії було систематизоване у XV томі Зводу законів, джерелом якого були кримінально-правові норми. Його дія поширювалася на українські землі, які тоді входили до складу Російської імперії. З моменту ведення в дію на території України «Зводу законів Російської імперії», кримінально-правові норми які були визначені в книзі першій т. XV Зводу законів стали джерелом права на її території. В ній уперше було виділено Загальну й Особливу частини кримінального права, було дано визначення поняттю «злочину», «форми вини», «форми співучасті». Перше місце займали зло-

чини проти віри, друге місце займали державні і на третьому місці були злочини проти уряду, а вже потім йшли службові злочини чиновників, злочини проти безпеки, життя і прав соціального стану осіб, злочини проти статутів про повинності, статутів казаного управління й благоустрою та злочини проти сімейного стану. [2, с. 164–166]

Пізніше була проведена також кодифікація деяких нормативних актів. Був прийнятий та кодифікований Кримінальний кодекс УСРР 1922 року, норми якого регулювали межі дії кодексу, застосування та визначення міри покарань та порядок його відбування. Його основним завданням було забезпечення правового захисту від злочинів та від суспільно-небезпечних елементів, а його наслідком було призначення покарання винним особам, які його вчинили. Міра покарання повністю залежала та визначалася ступенем і характером небезпеки самого злочинця та вчиненого ним злочину. Особливість його полягала в тому, що він містив класовий підхід, що вплинуло на поняття злочинів і виникнення таких основних принципів, як аналогія закону, доцільність, дискримінація. За певних змін в соціально-політичній обстановці було також прийнято та кодифіковано Кримінальний кодекс УСРР 1927 року. Кримінально-правові норми якого уточнювали поняття умисного злочину, чітко окреслювали розмір санкцій за злочини неповнолітніх, впроваджувалося поняття давності виконання вироків, запроваджувалося інститут зняття судимості. Згодом було прийнято єдиний законодавчий акт Кримінальний кодекс УРСР 1960 року, у якому систематизовано кримінально-правові норми, які встановлювали підстави кримінальної відповідальності, межі чинності кодексу, закріплюється поняття злочину, покарання.

Особливою подією в нашій державі стало прийняття Кримінального кодексу 5 квітня 2001 року, який набув чинності 1 вересня 2001 року. У цьому кодифікованому акті було усунуто значну низку розбіжностей з Конституцією України. Його кримінально-правові норми встановлюють принципи і загальні положення кримінального права, чинність кримінального закону в просторі і часі, визначають поняття злочину, стадії вчинення умисного злочину, ознаки суб'єкта злочину, зміст вини, поняття співучасті, види множини злочинів, підстави кримінальної відповідальності. Основне його завдання полягає в правовому забезпеченні захисту від злочинних посягань та інших об'єктивно-небезпечних діянь прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України, миру і безпеки людства та запобігання злочинам.

Закон України про кримінальну відповідальність має довгу і цікаву історію своєї кодифікації, яка пройшла декілька етапів та сягає часів Київської Русі, а його виникнення обумовлювалося різними соціально-

політичними та певними економічними змінами, які тоді відбувалися. Він являє собою одне єдине систематизоване зведення всіх кримінальних законів країни. В ньому конкретно визначаються його загальні положення та інститути кримінального права, які в свою чергу регулюють кримінальні правовідносини, а також визначається яке суспільно небезпечне діяння є злочинними і які покарання можуть бути застосовані до осіб, що є винними у їх вчиненні.

Література:

1. Кримінальний процес: конспект лекцій / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – 320 с.
2. Діденко В. П. Історія кримінального права України / Діденко В. П. – К.: Аван-пост-Прим, 2009. – 164.
3. Кузнецов В. В. Окремі напрямки удосконалення історико-правових досліджень Кримінального законодавства України // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. – 2016. – № 1. – С. 46–47.

УДК 342.34

БУСОРА Олександра

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ДЕМОКРАТІЇ

В сучасному світі демократія є найбільш затребуваною формою державного режиму, що дозволяє людям не тільки обирати керівників, а й здійснювати контроль над владою. Незважаючи на всі проблеми, які виникають в рамках демократичного правління, демократія краще за інших справляється з викликами сучасності. В багатьох країнах світу, які раніше не претендували на назву демократичних, робляться спроби створення демократичних механізмів управління суспільством.

Тому однією з найважливіших проблем загальнотеоретичного спрямування є дослідження демократії її форм та інституцій. Державна практика показує, що в процесі демократизації найбільших успіхів досягають ті держави, в яких поступово визрівали і встановлювалися демократичні інститути, супроводжувані формуванням відповідних культурно-правових цінностей.

Актуальність дослідження демократії її форм та інститутів обумовлюється сучасним станом демократичного розвитку України, що вимагає забезпечення державних перетворень, наукового переосмислення правових цінностей, на яких будується сучасна демократична, правова держава. Зазначене суттєво впливатиме на встановлення єдиних загальнолюдських принципів і стандартів, що є значимими для всього світового співтовариства. Це потребує відповідного розуміння такого явища, як демократія, яка є фундаментом правової держави і громадянського суспільства, показником його соціальної якості.

Неможливо стверджувати, що проблема демократії є малодослідженою. Аналізу цього важливого явища присвячуються праці вчених здебільшого в галузі конституційного права та політології, а також дослідження демократії з позицій теорії держави та права. Зробили значний внесок у формування теорії демократії, такі вітчизняні вчені як І. В. Головко, І. В. Застава, Н. В. Заєць, В. Л. Згурська, А. Колодій, А. І. Кормич, А. Р. Крусян, Н. А. Латигіна, Ю. М. Оборотов, Н. Пархоменко, В. Погорілко, С.С. Сон та ін. Предметом їх наукового інтересу стали проблеми категоріального розуміння і генези поняття демократії, її аналіз через призму загальних прав людини, розвиток громадянського суспільства, правової держави та її принципів.

Аналіз світового досвіду свідчить про різноманіття у розумінні демократії. Р. Даль слушно зауважує, що демократія обговорювалася, оскаржувалася, підтримувалася, ігнорувалася, затверджувалася, реалізовувалася, руйнувалася, а потім знову відновлювалася протягом століть. Але навіть за такий тривалий період згоди серед дослідників щодо деяких фундаментальних питань, що відносяться до сутності поняття демократії, так і не виникло [3, с. 134].

Хрестоматійним стало визначення демократії, окреслене А. Лінкольном у «Геттисбергському зверненні» у 1865 р.: «Наша нація, Божою волею, повинна відродити свободу, і хай у віках живе уряд народу, з народу, для народу» [6, с. 20].

Сучасні дослідники солідарні в тому, що класичне визначення демократії як народовладдя є непереконливим, оскільки народ в силу своєї численності не може керувати країною. Сьогодні є очевидним, що реальні важелі влади і впливу знаходяться у осіб та органів, що представляють громадян. Для демократії важливо, щоб народ виступав як джерело влади, а органи державної влади формувалися через процедуру виборів громадянами, що володіють рівними політичними правами.

Демократія є явищем правової дійсності, що спричиняє суттєвий вплив на усі сфери суспільного і державного життя; ідеальну модель суспільного устрою, що заснована на цінностях свободи, рівності і прав людини та громадянина; державний режим, що визначає пріоритетні способи здійснення влади. Вона, як наголошується у юридичній літературі, є багатоплановою категорією, яка виражає здійснення народовладдя передусім через рівність громадян, систему їх конституційних прав і свобод тощо [2, с. 16]. Необхідно звернути увагу на те, що в юридичній науці демократія виступає передусім як форма держави, заснована на здійсненні народовладдя шляхом забезпечення широких прав і свобод громадян, їх участі у формуванні і функціонуванні апарату політичної влади і контролю за його діяльністю.

Характеризуючи демократію, як форму держави, необхідно зазначити концепцію, відповідно до якої демократія є різновидом політичного (державного) режиму, тобто певного методу здійснення державної влади, який протиставляється тоталітарним й авторитарним режимам.

Ст. 5 Конституції України закріплює виключне «право народу виступати носієм влади та суверенітету і самому на свій розсуд визначати конституційний лад у державі, що не може бути узурповане жодними державними органами чи посадовими особами» [1]. Це право головного суб'єкта влади за вимогами Головного закону повинно реалізовуватися виключно шляхом безпосередньої демократії через пряме волевиявлення народу.

А. П. Крусян під прямим народовладдям розуміє політичний акт закріплення суспільно-владних відносин, що виникають у процесі прийняття рішень щодо нагальних проблем державного та громадського життя, який відбувається шляхом безпосереднього (особистого) волевиявлення народу та має нормативно-владний або оціночно-регулятивний характер [4, с. 231].

Представницька демократія – це комплексна категорія. Вона набуває свого значення через низку заходів та процедур, від формування представницького органу до здійснення контролю за його діяльністю [2, с. 368].

Сучасні моделі демократії реалізуються в різних формах, які дозволяють враховувати не лише національну специфіку, а й обумовлюються конкретними викликами реальної ситуації цивілізаційного розвитку. Так, моделям плюралістичної, партиципаторної, ліберальної, паритетної демократії тощо притаманні свої характерні параметри, які визначають їх відмінності від інших. Різні джерела походження дозволяють співіснувати стандартам і особливостям. А порівняння переваг і недоліків надає можливість обирати оптимальні варіанти, що забезпечують високу якість демократичного потенціалу.

У сучасній науковій літературі не існує єдиної думки щодо чітких критеріїв визначення інституту демократії. Аналіз усталених трактувань дає можливість визначити цей інститут, з одного боку, як комплекс принципів та норм, формальних і неформальних правил, котрі регулюють процеси у сфері політики, а з другого – як специфічну форму організації владної діяльності та сталий засіб впорядкованості політичних відносин, що забезпечують стабільне, тривале функціонування політичної організації суспільства як важливого елемента політичної системи [5, с. 68].

Інституціоналізація демократії в межах сучасної держави здійснюється через дві найнефективніші форми демократизації державного

управління: вибори та референдум. Латигіна Н. виділяє серед інститутів демократії також – народну законодавчу ініціативу [5, с. 251].

Основними формами референдумів за предметом їх проведення є: конституційний (на всенародне голосування виноситься проект конституції або конституційні зміни); законодавчий (на всенародне голосування виносяться певний законопроект або чинний закон); консультативний (проводиться з метою виявлення громадської думки щодо принципового питання розвитку держави).

Інститут референдуму, найповніше відображаючи сутність демократичного принципу народного суверенітету, не позбавлений низки вад, притаманних демократії як суспільному феномену. Практика дедалі ширшого використання референдумів, винесення на них питань соціального характеру, що спостерігається з другої третини ХХ ст., дозволяє говорити про цілком реальну можливість подолання більшості негативних явищ, що можуть виникнути в процесі реалізації громадянами власного права на волевиявлення.

Здійснений аналіз свідчить, що інституціоналізація демократії не працює, що призводить до відповідних деструктивних змін у всіх секторах інституційного простору системи державного управління. На сьогодні спостерігається тенденція радикальної зміни інституційних основ соціального порядку, що призвело до соціально-політичного хаосу, деструкцій, соціальної нестабільності, яка супроводжується агресивним внутрішньополітичним конфліктом.

Крім того, демократію можна вважати не просто можливістю чи бажаною метою, а об'єктивно існуючою у правовому полі дійсністю, реалізованою можливістю, хоча ще не в цілком завершеному, ідеальному вигляді, адже правова дійсність, як згадувалося, це не лише позитивні, а й негативні прояви, якими у цьому аспекті можуть бути пріоритет державних інтересів над інтересами людини, корупція, правовий нігілізм, низький рівень правової і політичної культури тощо [7, с. 28].

Таким чином, у сучасному розумінні термін демократія передбачає певну систему влади, по суті являє собою форму організації політичного життя, яка відображатиме вільний і конкурентний вибір населенням тієї чи іншої альтернативи суспільного розвитку. Демократія – це спосіб функціонування політичної системи, організації суспільного життя, заснований на визнанні народу в якості джерела влади, на його праві брати участь у вирішенні державних і громадських справ і наділення громадян досить широким колом прав і свобод.

Демократичні цінності сучасної України мають бути зорієнтовані на європейську модель, це ті суспільні ідеали, які повинні лежати в основі взаємодії влади і суспільства та здійснювати відповідний регулятивний вплив.

Література:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Головка І. В. Стан та перспективи формування ліберальної демократії в Україні / І. В. Головка // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 27. – С. 367–375.
3. Даль Р. Демократия и ее критики / Р. Даль; пер. с англ. под. ред. М. В. Ильина. – М.: РОССПЕН, 2003. – 576 с.
4. Крусян А. Р. Концепт демократії в науково-практичній парадигмі сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Право України. – 2013. – № 8. – С. 72–81.
5. Латигіна Н. Походження сучасної демократії: нетрадиційний погляд / Н. Латигіна // Дослідження світової політики: 36. наук. праць. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2005. – Вип. 32. – С. 250.
6. Невичерпність демократії: Видатні діячі минулого і сучасності про вільне, демократичне суспільство і права людини / упоряд. О. І. Терех, Я. Г. Оксюта. – К.: Український письменник, 1994. – 174 с.
7. Фисун А. А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации / А. А. Фисун. – Харьков, 2006. – 351 с.

УДК 342.31

ГЛІБКО Наталія

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Для демократизації суспільства, реформування держави необхідна не тільки ефективна законотворча, політико-юридична діяльність, а й формування громадянського суспільства – структурованість спільноти, усвідомлення людьми вартісності їхніх інтересів, цінування власних і чужих прав, гідності й свободи, шанування правил та процедур суспільно-політичної взаємодії. Держава потрібна громадянському суспільству, аби запобігти загрози руйнування спільноти, що незмінно виникає у її додержавному чи позадержавному стані, коли кожна людина почувається цілком вільно і керується лише власними інтересами і уявленнями про належне.

З огляду на багатогранність «громадянського суспільства» існує багато визначень даного поняття, в межах філософії, політології та соціології. Адже формування громадянського суспільства пов'язано з розвитком демократії, ринковою економікою та становленням правової держави – інакше кажучи, з глобальним соціальними перебудовами, в ході якого мали б виникнути структури суспільного контролю, гарантують зворотний зв'язок між людиною і суспільством. Дослідженням даної категорії займалися такі вчені: В. І. Безродна, Т. М. Бельська, І. В. Кипич, А. В. Козьмініх, А. Колодій, Ю. М. Оборотов, Н. Оніщенко, С. П. Соляр, Ю. М. Тодика, Є. О. Харитонов та інші.

Шеститомна «Юридична енциклопедія» та «Великий енциклопедичний юридичний словник» визначають громадянське суспільство, як суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії і права [4, с. 13]. Досить доречно визначення запропоновано М. Тодикою – «громадянське суспільство це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів, потреб індивідів і колективів для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення і передачі від покоління до покоління» [2, с. 10]. Ю. Красін і А. Галкіна під громадянським суспільством розуміють стабільну систему горизонтальних соціальних зв'язків, суспільно-політичних орієнтацій і норм суспільної поведінки, що виросла безпосередньо з відносин власності, але не зводиться до них. В цій системі концентруються і оформляються економічні, професійні, культурні, релігійні та інші повсякденні інтереси соціальних прошарків і груп. Громадянське суспільство формується історично і є відображенням тих якісних характеристик суспільства, що «характерні» для його етапу розвитку. Воно є досить гнучкою категорією, тому навряд можна говорити про його універсальну структуру. Суспільство стає громадянським на певному етапі свого розвитку за наявності таких факторів і умов, як політика держави, високий рівень правосвідомості, культури громадян, наявність розвинутих економічних відносин. Процес становлення громадянського суспільства неодмінно повинен набути якостей послідовності та систематичності.

Для формування «громадянського суспільства» необхідно перш за все, визначити сприятливі та несприятливі умови становлення сучасного громадянського суспільства і розвитку його інститутів. Інститути, як спеціалізовані усталені суспільні форми, спрямовуються метою виконання певних функцій в суспільстві, це апарати для досягнення мети, а не тільки для досягнення згоди. Метою має стати сама людина, і забезпечення гідного життя людини, захист її прав і свобод як найвищої цінності визнаної громадянським суспільством і правовою державою

Громадянське суспільство є явним простором між громадянами і державою, який дозволяє співіснувати різноманітним організаціям, партіям, асоціаціям, тощо з метою виявлення та захисту інтересів громадян, де відбувається узгодження та реалізація інтересів різних суспільних груп. Постійна співпраця недержавних неурядових структур та органів державної влади є показником розвитку громадянського суспільства. Наявність налагоджених, ефективно діючих каналів комунікації між органами влади є необхідним чинником для послідовної державної політики, її підконтрольності суспільству, відповідності стратегічним національним інтересам [5, с. 280].

Сформоване на засадах плюралізму, толерантності, лібералізму (поважання прав і свобод особи), таке суспільство спроможне протистояти як етатистським тенденціям з боку держави, так і анархізму, домагатися оптимального громадського врядування. Відкрите суперництво суспільних інтересів дозволяє досягти більш дієвого результату для досягнення компромісу в суспільстві. Окрім безпосередньо держави можна виділити такі фактори впливу на громадянське суспільство, як: розвиток демократії, соціальний рівень, розвинута економіка, законодавча база, культурні особливості і менталітет, засоби масової інформації, глобалізація. Соціальний і економічний фактори інтегровані та є найбільш значущими, тож і знаходяться під прямим чи опосередкованим впливом держави. Розвинута економіка країни дозволяє громадянину задовольнити не тільки його першочергові потреби, продиктовані «природою», але й попіклуватися про нематеріальну сторону свого життя – освітній та культурний рівень.

Економічний фактор є чи не найважливіший, адже детермінує багато інших. При цьому треба звернути увагу на забезпечення засобів існування, на соціальні гарантії та стандарти, тобто на комплекс соціальних прав у суспільстві. Переважання в державі так званого «середнього класу» – один з показників сформованого в ній громадянського суспільства. Відсутність можливості задовольнити свої природні потреби може підштовхнути до злочинності. Матеріальна ж захищеність дає змогу попіклуватись і про нематеріальне: освіту, культуру, релігію. Від якості освіти залежить світогляд, здатність критично оцінювати та формулювати власну думку. Освічена людина прагне до розвитку і самовдосконалення, встановлює власні принципи і моделі поведінки, які є для неї прийнятними. Важливість засобів масової інформації, обумовлено тим, що вони є одночасно і каналом вираження думки громадянського суспільства, і засобом її формування, й інструментом контролю громадськості над владою та державою. Тому право на інформацію, доступ до неї та забезпечення свободи слова мають життєве значення не тільки для окремих осіб, а й для всього громадянського суспільства [3, с.120].

Більшість реалізують право на інформацію шляхом виходу в мережу Інтернет, де зосереджено безліч ресурсів і не існує просторових рамок. Інтернет і мережеві технології стали ключовим механізмом для формування і маніпуляції свідомістю громадян, адже відсутні гарантії правдивості та достовірності зосередженої там інформації. Участь глобального громадянського суспільства в інформаційному просторі виражається в роботі самих різних формальних і неформальних організацій, груп, що активно працюють у різних напрямках – боротьба з тероризмом, діяльність влади, екологічні, економічні проблеми, культурне й громадське життя та багато інших і беруть участь у полеміці з різних питань. А

також дуже часто предметом суспільного інтересу груп в соціальних мережах стають проблеми реалізації гарантій соціального захисту громадян, протидії корупції, захисту історичної спадщини, сфери охорони здоров'я, моніторингу стану довкілля тощо.

У сучасному глобальному світі громадянське суспільство може крити в собі певні небезпеки. Процеси глобалізації позначаються на економічних, політичних та духовних вимірах сучасного суспільного життя. Поруч з позитивними наслідками: посиленням наукової, технологічної, фінансової співпраці тощо спостерігають й суперечливі процеси «розмивання» національних кордонів і децентралізації соціального простору. Це призводить до послаблення впливу національних держав через делегування ними частини своїх владних функцій транснаціональним органам [1, с.12].

Враховуючи це, громадянське суспільство взаємодіє з правовою державою, адже має спільну з нею мету – досягнення правового суспільства, де спонтанні і раціональні засади, свобода і порядок урівноважені і де підкорення універсальним нормам організовано таким чином, що не тільки не пригнічує, а, навпаки, сприяє вияву самостійності людини та розвитку її індивідуальності. Адже як би не змінювались фактори розвитку громадянського суспільства – в центрі завжди буде людина, її права та інтереси.

Формування громадянського суспільства пов'язано з розвитком демократії, ринкової економіки та становленням правової держави – інакше кажучи, з глобальними соціальними перебудовами, в ході яких мали б виникнути структури суспільного контролю, що гарантують зворотний зв'язок між людиною і суспільством.

Література:

1. Афонін Є. А. Глобальне громадське суспільство як феномен сучасного глобального світу / Афонін Є. А., Бельська Т. М // Вісник НАДУ. – №4. – 2013 – С. 9–16.
2. Бальцій Ю. Громадянське суспільство в Україні в умовах розбудови правової демократичної державності // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – №. 1. – С. 10–16.
3. Кипич І. В. Роль ЗМІ в розвитку правової держави, демократії та громадянського суспільства в сучасній Україні / І. В. Кипич // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.]; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». – Одеса: Юрид. л-ра, 2012. – Вип. 68. – С. 117–123.
4. Колодій А. Громадянське суспільство: ознаки, структурні елементи, співвідношення із державою // Право України. – 2014. – №. 4. – С. 9–16.
5. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. – Одеса: Фенікс, 2015. – 488 с.

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВА

В сучасному суспільстві право відіграє доволі значну роль, оскільки воно виступає регулятором відносин. На сьогодні, в науці склалася думка, що оцінити право можна через його ефективність. Ефективність правового регулювання визначається відповідністю кінцевого результату правового регулювання тим цілям, що поставлені законодавцем в правовій нормі. Вдосконалення механізму застосування права обумовлює необхідність з'ясування та виокремлення основних умов та факторів, які забезпечують його ефективність.

Суспільні зміни вимагають нових підходів, нових моделей, які б значно уніфікували процес застосування права. Дослідженнями проблеми ефективності права займалися такі вчені, як Аракелян М. Р., Авер'янов В. Б., Бобровник С. В., Головченко В. В., Завальнюк В. В., Ківалов С. В., Оборотов Ю. М., Оніщенко Н. М., Рабінович П. М., Червінська Н. В. тощо.

Ефективність права включає цілий ряд складових: фактичну ефективність (співвідношення між фактично досягнутим, дійсним результатом і тією безпосередньою, найближчою метою, для досягнення якої були прийняті відповідні юридичні норми); обґрунтованість і доцільність (умови та вимоги, що стосуються в основному правотворчості, правової культури, стану законності і забезпечують такий зміст правових настанов та порядку їх втілення в життя, які дозволяють йому виступати в якості дієвого, результативного регулятора суспільних відносин); корисність (фактичну ефективність, узятую під кутом зору обґрунтованості і доцільності правового регулювання, його реального позитивного ефекту); економічність (корисність юридичного регулювання, скориговану з урахуванням кількості витрачених матеріальних коштів, людської енергії, часу).

На нашу думку, в процесі наукового пошуку шляхів вдосконалення механізму правозастосування, особливої уваги вимагають фактори, котрі повинні слугувати орієнтирами в напрямку оптимізації механізму застосування права. У юридичній літературі існують спроби теоретиків визначити основні умови, які могли б слугувати орієнтирами для підвищення його ефективності. Так наприклад, С. Лисенков вважав, що «застосування норм права буде правильним і ефективним лише тоді, коли цей процес відповідатиме таким умовам:

- а) буде законним, тобто що весь процес застосування конкретної норми права повинен здійснюватись тими суб'єктами, на тих підставах і відповідно до тих процедур, які встановлені відповідними правовими нормами;

- б) буде обґрунтованим, тобто застосовуватиметься норма права передбачена для даного конкретного випадку. Обґрунтованість правозастосування передбачає точне та своєчасне виконання вимог правових норм, виключення випадків свавілля правозастосовників, невмотивованість правозастосовних рішень» [5, с. 214].

Деякі автори (В. Б. Авер'янов, Н. М. Онищенко тощо) переконані в необхідності доповнення такого переліку вимогами доцільності та справедливості. Вони сприймають вимоги до застосування права як юридичні засади (умови), з допомогою яких правозастосовний орган (суд, адміністрація державних органів) втілює в життя принципи права.

Серед шляхів підвищення ефективності права, виокремлюють загальні та спеціальні. Серед загальних виділяють економічне, політичне становище суспільства, також його культуру. До числа спеціальних, наближених до правозастосовної діяльності умов слід віднести: соціальне значення, обґрунтованість та досконалість правових норм, досконалість процесуальних норм здійснення правозастосовної діяльності, встановлення законодавцем самої необхідності та меж правозастосування, законність, врахування організації правозастосовних органів, їх забезпеченість матеріально-технічними засобами [2, с. 105].

Важливе значення для ефективної дії права мають різноманітні державні заходи, спрямовані на розповсюдження правового знання серед населення, ознайомлення його з існуючими юридичними механізмами задоволення та захисту зацікавленими особами своїх інтересів, формування в суспільстві позитивного відношення до правових інститутів [1, с. 98].

Досить розширену композицію свого бачення шляхів підвищення ефективності надав О. Павлишин, визначивши такі основні блоки:

Нормативно-правовий блок, тісно пов'язаний із правотворчістю і має три елементи: вдосконалення норм матеріального права, що регулюють усі важливі суспільні відносини; вдосконалення норм процесуального права, що фіксують порядок реалізації (у тому числі застосування норм матеріального права різних галузей і регулюють діяльність органів та осіб, що стосується судового розгляду та вирішення та вирішення юридичних справ); нормотворча діяльність підзаконного рівня, яка розвиває, деталізує або роз'яснює положення законів України.

Конкретними напрямками вдосконалення правозастосування, які належать до зазначеного блоку, є усунення прогалин у праві та юридичних колізій, систематизація нормативно-правових актів, загальне офіційне тлумачення норм права, нормативне закріплення ініціатив, спрямованих на підвищення ефективності правозастосування тощо.

Організаційний блок утворюють напрями пов'язані з продуктивними змінами в організації роботи правозастосовника, зокрема, проведення адміністративної реформи, поліпшення взаємодії відповідних держав-

них органів, служб, посадових осіб, ефективний контроль за їх діяльністю, підготовка рекомендацій для ефективної організації праці, використання нових наукових досягнень, вдосконалення діловодства, юридичної техніки тощо.

Матеріально-технічний блок передбачає поліпшення фінансування, технічного оснащення правозастосовної діяльності, забезпечення високого рівня оплати праці та соціального захисту правозастосовників.

Просвітницький блок об'єднує такі напрямки, як неофіційне тлумачення норм права, підвищення рівня закладів освіти. Стимулювання розвитку загальної ерудиції, спеціальних знань, умінь, навичок правозастосовника, адже останні повинні володіти культурою аналітичного мислення, опановувати логічні методи. Крім того, оволодіння методологією та методами правозастосування стає актуальним завданням не тільки науковців, але й державних службовців, депутатів, працівників бізнес структур, це стає корисним для підвищення правової культури всіх громадян [3, с. 74-75].

Деякі теоретики, такі як І. М. Петров та І. А. Іконицька виділяють «негативну ефективність», яка віддаляє від наміченої цілі. Відомо, що будь-яка дія може бути корисною, нейтральною або шкідливою, економічною, неекономічною і збитковою. Видається, що і така властивість дії, як ефективність, може отримати відповідні значення, які будуть характеризувати співвідношення між результатом дії з її метою. [4, с. 61]

Проти конструкції «негативна ефективності» справедливо виступав Ф. Н. Фаткулін. На його думку, деякі властивості дії правових норм, що фіксуються при негативній ефективності, відносяться до числа побічних, не пов'язаних з метою результатів [6, с. 8].

Тим самим зберігається пряма залежність характеристики ефективності норм лише у відношенні до оцінки основного результату їх дії. Співвідношення ж реальних наслідків дії правової норми, що мають різне (позитивне і негативне) соціальне значення, становить проблему корисності, а не ефективності дії. Автори, які займають таку позицію, наводять наступний аргумент на користь висловлюваної ними точки зору: кваліфікуючи дії тієї або іншої норми як антиефективні, ми враховуємо лише ті конкретні наслідки, які безпосередньо віддаляють нас від досягнення наміченої мети (таким чином, співвідношення між результатом і метою зберігається). Всі інші, як передбачені, так і непередбачені наслідки ми в розрахунок не беремо.

Таким чином, вважаємо, що головною ідеєю, яка повинна пронизувати правосвідомість особи, в тому числі юриста, тим самим забезпечуючи достатній рівень ефективності права, це ідея високої соціальної цінності права та його норм, необхідності їх неухильного дотримання та виконання, суворе слідування законності.

Також слід зазначити, що більшість явищ може мати позитивне, нейтральне й негативне значення. Однак дане правило має винятки. Так, поняття «динамічно» не має нейтрального значення. А його від'ємне значення виходить за рамки смислового змісту самого поняття «динамічно» і має інше самостійне поняття для позначення «нединамічно». Теж стосується категорії «ефективно», коли сенс «неефективно» вже не охоплюється змістом цієї категорії. Таким чином, категорія «негативна ефективність» означає відсутність якої-небудь ефективності взагалі.

Література:

1. Завальнюк В. В. Антропологічне осягнення правової реальності: юриспруденція на перетині епох: [монографія] / В. В. Завальнюк. – О.: Юрид. Л-ра, 2012. – С. 98.
2. Лазарев В. В. Эффективность правоприменительных актов / Лазарев В. В. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1975. – С. 105.
3. Павлишин О. В. Оптимізація правозастосовчої діяльності: теоретико-правові та логіко-філософські засади: [навч. посібник] / Павлишин О. В. – К.: Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2008. – С. 74–75.
4. Петров И. Н. Способы сравнения и изменения эффективности правовых норм / И. Петров // Учен. Зап. ВНИИСЗ. – 1973. – вып. 28. – 235 с.
5. Теорія держави і права: навч. посібник / [за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова]. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 214.
6. Фаткулин Ф. Н. Актуальные вопросы эффективности советского уголовного процесса // Вопросы эффективности советского уголовного процесса. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1976. – С. 3–27.

УДК 343.268(091)

ДОНЧЕНКО Владислав

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНІ

Актуальність даної теми полягає в тому, що в сучасних умовах розвитку нашої держави та проведення реформ поліції та судової реформи, особливої уваги потребує інститут примусових заходів медичного характеру. Особливо дане питання є актуальним з точки зору історії, а саме є можливість дослідити досягнення даного інституту на різних етапах становлення нашої держави, а також визначити проблеми законодавства та можливості їх усунення та доповнення і систематизації чинного законодавства. Крім того, інститут примусових заходів медичного характеру потрібно розглядати виділивши основні етапи.

Метою цієї статті є дослідження історичного розвитку інституту примусових заходів медичного характеру на різних етапах розвитку нашої держави.

Перший етап характеризується розвитком держави і права Київської Русі. Поняття, ознаки та заходи, які можуть застосовуватись до неосудних осіб у вітчизняному законодавстві встановлено відносно недавно – в першій половині XIX ст. Проте спроби врегулювати основні засади та фундаментальні принципи, які безпосередньо стосуються неосудних і обмежено осудних осіб, було зроблено саме в Київській Русі.

Руська Правда була основним джерелом права Київської Русі, Галицько-Волинського князівства. Аналізуючи цей період історії, то особливого розвитку норм, які регулювали питання щодо неосудних осіб не відбувалось.

З тексту Руської Правди зрозумілим є лише те, що суб'єктом злочину визнавалася фізична особа, крім рабів. Разом з тим, нормативно-правові акти того часу не дають можливості з'ясувати, як саме вирішувалося питання про осудність та неосудність особи взагалі, і, у випадку вчинення такими особами злочинів, зокрема [6]. Деякі питання щодо неосудних розглядаються Церковним Уставом князя Володимира 996 року (далі Устав), положення цього Уставу визначаються неосудних осіб чаклунами та єретиками: «...в племені или в сватовъстве поимутся, вдовѣство, потвори, чяродеание, волхѣзование, зеленничество...» [12].

Другий етап розвитку інституту примусових заходів медичного характеру пов'язаний з входження українських земель до складу Великого князівства Литовського. Основним джерелом права поряд з звичаєвим правом були Литовські Статути у трьох редакціях: Литовський Статут 1529 року, Литовський Статут 1566 року, Литовський Статут 1588 року. Слід відзначити досягнення одеських вчених, які здійснили ретельний аналіз текстів Статутів та прийшли до висновку, що Статути були написані староукраїнською та старобілоруською мовою, яка своїм корінням сягала до Київської Русі [7, с. 11].

Повертаючись до предмету дослідження, то норма які застосовувались щодо неосудних були відображені в III Статуті 1588 року, а саме в Розділі XI Артикулі 35, «А люди божевільні, які щ волі божої розуму лишились, звикли людям ран завдавати, а часом і вбивства чинити, тоді такі, якщо будуть мати маєтність, приятелям і слугам своїми у замкненні міцному і за сторожею доброю, особливо, коли у тому судом визнані будуть, захирані бути мають». Крім того за більш тяжкі злочини до неосудних застосовувались інші види кримінальної відповідальності: «...також якби хто розуму лишився, а потім розум до нього повернувся, а потім знову те відновилось, що знову почав божеволіти і у тому божевіллі кого вбив, тоді такий вже смертю і виплатою головизни покараний буде, бо той знаючи про такі свої приступи, повинен біля себе нагляд і сторожу мати і мирно поводитись» [11, с. 289–290].

Отже, можна зробити висновок, що у XVI столітті, а саме у Литовських Статутах, відбуваються перші спроби виокремлення кримінально-правових заходів, вони не мали конкретно вираженого медичного або виховного характеру. Слід погодитись з думкою професора О. В. Козаченка, що кримінально-правові заходи (заходи медичного, виховного характеру) нормативно-правовими актами, які діяли на українських землях в епоху переходу до модерну, передбачені не були, однак засади їх формування починають закладатися шляхом виділення окремих осіб, до яких такі заходи застосовуються (неповнолітні, божевільні, особи, які зловживають алкогольними напоями), і через визнання ізоляції як елементу застосування кримінально-правових заходів, на що вказує поява покарання, пов'язаного з позбавленням волі, й ізоляція осіб, які мають психічні розлади [2, с. 141]. Крім того слід відзначити, що до неосудних іноді застосовувались покарання у вигляді смертної кари або виплаті штрафів.

Третій етап розвитку інститут примусових заходів медичного характеру припадає на період становлення і розвитку Гетьманщини. Основними джерелами права були норми звичаєвого права, козацького права, універсали гетьманів та Литовський Статут 1588 року, як зазначає Т. О. Остапенко правляча верхівка Гетьманщини вважала, що Статут Великого князівства Литовського 1588 р. краще регулював їх права і свободи, ніж новостворений Кодекс. Вираженням цих тенденцій став Глухівський з'їзд 1763 р., на якому представники козацької старшини висловлювалися за збереження Статуту Великого князівства Литовського, а не за прийняття Кодексу [8, с. 443]. Під Кодексом мається на увазі «Права за якими судиться малоросійський народ», не дивлячись на те, що його намагались нав'язати українському народу, все ж він був важливим історико-правовим документом, який хоч і не дістав офіційного затвердження, проте дає змогу зрозуміти, як вирішувалося питання про осудність та неосудність особи [1, с. 218]. Так, в Артикулі 44 було зазначено, що особи, які втратили розум, а також вроджені дурні у випадку заподіяння ними каліцтва чи вбивства, не підлягають страті [9, с. 383]. Крім того, слід погодитись з думкою професора О. В. Козаченка, що в Артикулі 44, назва якого є досить красномовною – «О техъ, которые свободны бывають от смертной казни и наказания за убийство или рани и о лишенных ума, такожъ природныхъ дуракахъ и другихъ, когда подлежатъ смертной казни, а когда не подлежатъ», – фактично відтворюються положення Литовських Статутів про примусове утримання осіб, «позбавлених розуму», в «крепкомъ заключеніи и под береженіемъ добрымъ содержатъ...» [2, с. 143–144].

Четвертий етап можна називати імперським і характеризується він входженням українських земель у склад Російської імперії. Імперський

період характеризується тим, що у вітчизняному законодавстві закріплюється формула неосудності, що містила два її критерії – медичний і юридичний, вперше з'явилася в російському законодавстві в «Уложенні про покарання кримінальні та виправні» 1845 року й фактично діяла без істотних змін протягом усього XIX сторіччя. В Уложенні було всього сім статей про кримінальну відповідальність за злочини в стані неосудності: безумство від народження (ст. 95), божевілля (ст. 95), хвороба, що доводить до «умоисступления» або абсолютної безпам'ятності (ст. 96), старість або дряхлість (ст. 97), лунатизм (ст. 97), глухонімота (ст. 98) [10]. У більшості випадків застосовувались покарання у вигляді нанесення тілесних ушкоджень від 15 до 30 «ударов розги» або «плетью», також якщо злочини були направлені на майно, то сплачувались грошові стягнення.

Досліджуючи норми Уложення, можна говорити проте, що основною метою було покарання неосудних осіб, а не медична допомога або ізоляція їх від суспільства з метою уникнення суспільно небезпечних діянь. Крім того, неосудних не звільняли від кримінальної відповідальності, як наприклад, це можна побачити у нормах Литовського Статуту 1588 року.

Наступним п'ятим етапом в еволюції інституту примусових заходів медичного характеру є розвиток кримінального законодавства УРСР. У Кримінальному кодексі УРСР 1922 року примусові заходи медичного характеру називались «інші заходи соціального захисту» і до них відносились: 1) поміщення до закладу розумово або морально дефективних; 2) примусове лікування; 3) заборона займати певну посаду; 4) вислання з місцевості [2, с. 175]. Як зазначено у Кодексі дані заходи були направлені на заміну основного покарання, яке призначалось судом тобто виключали кримінальну відповідальність для неосудних. Крім того відсутня певна систематизація норм, до статті про інші заходи соціального характеру було включено перелік всіх заходів, які можуть застосовуватись до особи, яка вчинила кримінального правопорушення. Проте вже в 1927 році з прийняттям нового Кримінального кодексу були внесені відповідні зміни і було виділено окремий інститут заходів соціального захисту медичного характеру: 1) примусове лікування; 2) поміщення в лікувальний заклад в поєднанні з ізоляцією [4, с. 7]. Даний інститут проіснував у такому вигляді до прийняття в 1960 році Кримінального кодексу УРСР.

Починаючи з квітня 1961 року з прийняття Кримінального кодексу УРСР на законодавчому рівні закріплюється поняття неосудності та перелік примусових заходів. Так, у статті 13 КК УРСР визначено, які заходи можуть бути застосовані до неосудної особи: 1) поміщення в психіатричну лікарню з звичайним наглядом; 2) поміщення в психіатричну лікарню з посиленням наглядом; 3) поміщення в психіатричну лікарню з суво-

рим наглядом. Дані заходи застосовувались в залежності від тяжкості психічного захворювання особи та її суспільної небезпечності [6].

Останнім шостим етапом розвитку інституту примусових заходів медичного характеру є прийняття в 2001 році Кримінально кодексу України. Слід зазначити, що поняття неосудності залишилось без змін. Проте чітко регламентується категорія осіб до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру, закріплено на законодавчому рівні поняття обмеженої осудності, яке було зазначено в Основах. Крім того в Кримінальному кодексі регламентовано перелік заходів примусового характеру, які можуть застосовуватись до осіб, визнаних судом неосудними або обмежено осудними [3]. Новелою КК України стало визначення у ст. 20 обмеженої осудності, при чому стан обмеженої осудності може враховуватися при призначенні покарання і служити підставою для застосування примусових заходів медичного характеру. Причинами введення обмеженої осудності є гуманізація, демократизація національного законодавства та визнання людини, її життя та здоров'я вищою соціальною цінністю держави.

Стосовно правового регулювання примусових заходів медичного характеру, які застосовуються судами до неосудних і обмежено осудних осіб то з метою ефективної їх реалізації, роком раніше, а саме 2000 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про психіатричну допомогу», цим законом й визначено правові та організаційні засади забезпечення громадян психіатричною допомогою [1, с. 225]. Вперше підстави та інші питання, пов'язані із госпіталізацією особи до психіатричного закладу стали регламентуватися законом. До цього часу такі питання регулювалися різними відомчими документами.

Отже, на підставі аналізу історичного розвитку інституту примусових заходів медичного характеру, ми прийшли до висновку, що даний інститут пройшов через шість етапів розвитку, починаючи з часів Київської Русі, коли тільки починалось зародження понять неосудності до сьогоденних днів. Особливим, на нашу думку, є шостий етап, який вивів національне кримінальне законодавство з прийняття нового Кримінального кодексу на новий етап розвитку у дусі беззаперечного забезпечення законності і соціальної справедливості при застосуванні кримінальних норм, використання загальнолюдських цінностей. Проте, слід зазначити, що інститут примусових заходів медичного характеру до нині потребує наукових досліджень.

Література:

1. Дердюк Б. М. Етапи становлення законодавства, що регулює провадження у справах неосудних і обмежено осудних / Б. М. Дердюк // Прикарпатський юридичний вісник. – 2012. – № 2. – С. 215–228.

2. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір: монографія / О. В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2011. – 504 с.
3. Кримінальний кодекс України 2001 року: станом на 5 січня 2017 року (офіційний текст) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до кодексу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Кримінальний кодекс УРСР 1927 року: офіційний текст станом на 1 листопада 1949 року. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1950. – 167 с.
5. Кримінальний кодекс УРСР 1960 року: офіційний текст станом на 1 квітня 1961 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html.
6. Руська правда / [підгот. С. Юшков]. – Київ: Видавництво української академії наук, 1935. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://izbornyky.org.ua/yushkov/yy04.htm>.
7. Музиченко П. П. Статути Великого князівства Литовського – видатна пам'ятка права слов'янських народів / П. П. Музиченко // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 49. – С. 7–14.
8. Остапенко Т. О. »Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. – важливий етап систематизації права України-Гетьманщини XVIII ст. / Т. О. Остапенко // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 51. – С. 440–446.
9. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 / Упорядник та автор нарису К. А. Вислобоков; за ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1997. – 547 с.
10. Свод законов Российской империи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.runivers.ru/upload/iblock/c02/15.pdf>.
11. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Том III: Статут Великого князівства Литовського 1588 року. – Одеса: Юридична література, 2004. – Книга 2. – 567 с.
12. Церковний устав Володимира [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sedmitza.ru/text/443883.html>.

УДК 340.134

ТКАЛЯ Олена
ДОГАРЄВА Юлія

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Дослідження сучасного стану законотворчості в Україні, а саме такої його важливої складової як планування цього процесу дозволило виявити певні проблеми в цій сфері. На жаль, сьогодні є підстави констатувати, що вітчизняна законотворчість не носить достатнього характеру системності, послідовності, планомірності та перспективності, не має чіткої та стабільної спрямованості на стимулювання прогресивного суспільного розвитку, а також консолідації зусиль органів державної влади у процесі підготовки законопроектів, що, в свою чергу, впливає на процедуру їх прийняття та якість. Існування цих проблем значною мірою зумовлює недосконалість та недостатню ефективність законотворчого процесу, а, отже, як наслідок, неналежну якість системи чинного законо-

давства. Все це обумовило актуальність даної тематики. Планування законотворчості, це законодавчо врегульована скоординована діяльність державних органів щодо комплексного планування законодавчої діяльності парламенту та всієї законопроектної діяльності з метою створення та розвитку якісного законодавства.

Окремим проблемам планування законотворчості присвячені праці зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як О. А. Гаврилова, В. В. Дудченко, В. В. Завальнюк, І. В. Котелевської, А. С. Піголкіна, С. В. Поленіної, О. Л. Копиленка, О. Г. Макаренко, Ю. М. Оборотов, Ю. О. Тихомирова, М. П. Федоріна тощо.

Особливого загострення проблеми планування набувають при зростанні темпів законотворчості і, як наслідок, значному збільшенні кількості законопроектів, які подаються на розгляд парламенту. В таких умовах планування має забезпечувати усунення таких недоліків законотворчого процесу як безсистемність, хаотичність, неналежний рівень наукового та експертного забезпечення процесу, недостатню спрямованість на вирішення пріоритетних довгострокових завдань держави і суспільства, «перевантаження» законодавчого процесу законопроектами, що мають вузький предмет регулювання та незначне соціальне значення, і захищають корпоративні інтереси. Отже, належне планування покликано систематизувати законодавчий процес, підвищити його ефективність, зосередити увагу на найбільш значимих та пріоритетних законопроектах.

Найбільш загальною проблемою, на думку М. І. Єрофєєва, «є неналежна скоординованість діяльності суб'єктів права законодавчої ініціативи щодо планування своєї законопроектної діяльності та невідповідність цих планів програмі законодавчої діяльності парламенту» [4, с. 56].

Планування законопроектної діяльності доцільно визначити як комплексну координацію діяльності суб'єктів законотворення з розробки проектів законодавчих актів. При цьому така скоординованість має відповідати стратегічній програмі розвитку законодавства. Проблемні аспекти планування законотворчості безпосередньо виявляються при проведенні аналізу положень нормативно-правових актів, що регулюють різноманітні питання пов'язані із цією складовою законотворчості. Розподіл повноважень вищих органів державної влади по підготовці законів та їх прийняттю, що заснований на конституційному принципі розподілу влади, не є абсолютним, він передбачає тісну взаємодію і співробітництво різних гілок влади у законопроектній і законотворчій діяльності в межах їх компетенції.

Що стосується законодавчої діяльності, то її планування відноситься до повноважень парламенту і пов'язане із здійсненням його найважливішої функції – законодавчої, яка полягає у встановленні розгляду

законопроекту в парламенті у визначені строки та виходячи з певних пріоритетів. Натомість, діяльність парламенту щодо планування розгляду та прийняття законів за існуючих обставин перетворюється на формування поточних планів, що складаються більшою мірою із зведення зареєстрованих законодавчих ініціатив, замість підготовки середньострокових та перспективних планів законодавчої діяльності [3, с. 71].

Відповідно до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. (поточна редакція від 05.01.2017 р.) здійснюється планування роботи у комітетах, формується порядок денний на кожну сесію, на місяць та пленарний тиждень, а також на кожен день пленарного тижня, які готуються Апаратом за поданням комітетів, тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій з урахуванням пропозицій депутатських фракцій відповідно до затвердженого Порядку денного сесії Верховної Ради України, що є поточним плануванням [1].

При цьому слід зазначити, що детально правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогностичних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, на основі яких мають розроблятися законопроекти, встановлюються Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. (редакція від 02.02.2012 р.) [2].

Закон надає детальну характеристику прогностичних документів, які у подальшому мають стати основою планування законопроектної діяльності, визначає повноваження учасників державного прогнозування. Але на практиці планування на перспективу, короткострокову (1–2 роки) чи довгострокову (5 років), на час каденції парламенту, яке б враховувало програмно-цільовий підхід, сьогодні практично відсутнє.

Отже, планування законодавчої діяльності Верховної Ради відбувається лише в межах формування порядку денного засідань парламенту.

Неналежа законодавча визначеність перспективного планування законодавчої діяльності призводить до існування показових фактів, коли парламент розглядав велику кількість законопроектів з вузьким предметом регулювання, незначною соціальною значимістю, або такі, що відображали вузько корпоративні та відомчі інтереси. Більшу частину законопроектів, що вносилися на парламентський розгляд, складали зміни до чинних законів. Закони, що мали спільну концепцію, приймалися ізольовано, оскільки практично була відсутня пакетність розробки законопроектів та прийняття законів.

Ключову роль у плануванні законотворчості та забезпеченні системного підходу у цьому сенсі мають відігравати спеціальні установи, які б здійснювали таку роботу на високому фаховому рівні. До складу таких установ мають також обов'язково входити науковці, або ж останні по-

винні залучатися до відповідної роботи. Це визначається тим, що планування законотворчої діяльності, яке має імперативний характер та породжує певні права та обов'язки для суб'єктів законодавчого процесу, повинно ґрунтуватися на результатах проведення комплексних науково-практичних досліджень. У зв'язку з цим, необхідність конструктивної взаємодії між основними суб'єктами формування і реалізації державної правової політики у сфері законодавства та науковими установами виступає на передній план [3, с. 74].

Окремою проблемою діяльності щодо планування законотворчості є недостатня реалізація принципу відкритості та доступності в цій сфері. Отже, одним із напрямів вдосконалення планування має стати повноцінна реалізація принципу демократизації планування, тобто забезпечення участі суб'єктів законотворчості, що не є суб'єктами права законодавчої ініціативи (громадян, громадських об'єднань, наукових установ тощо) на всіх стадіях планового циклу.

Таким чином, підвищення стратегічної спрямованості законотворчості має стати основою вирішення завдання щодо її вдосконалення. Це передбачає застосування програмно-цільового підходу у законотворчості.

Натомість, слід констатувати, що на сьогодні в Україні відсутні загальнодержавні програми розвитку законодавства, що б конкретизувалися у різнотермінових планах законопроектних робіт окремих органів державної влади, а також спільних (комплексних) планів законопроектних робіт органів законодавчої та виконавчої влади, та були основою для їх складання.

Результати дослідження доводять, що висвітлені проблеми обумовлюються відсутністю чіткого нормативно-правового регулювання питань планування законотворення, а в тому числі, відсутністю закону про нормативно-правові акти – одного із найбільш актуальних і життєво важливих регуляторів для нормального розвитку законотворчості в країні. Також, нормативно мають бути визначені: порядок складання і затвердження планів, їх структура, процедура внесення до них змін, термін подання проектів планів до головного органу, оптимальний термін, на який плани мають бути розраховані тощо.

Отже, очевидно є точка зору, що планування не має обмежуватися поточним рівнем, повинні вирішуватися завдання забезпечення його стратегічності. Перспективний характер планів законотворчої діяльності повинен ґрунтуватися на прогнозуванні розвитку законодавства, створенні комплексних та концептуальних програм такого розвитку, науково обґрунтованому виборі пріоритетних напрямків вдосконалення законодавства, науковому аналізу необхідності законодавчого регулювання суспільних відносин, моніторингу результатів застосування чинного законодавства для визначення його ефективності.

Література:

1. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 14–17. – ст. 133.
2. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. № 1602-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 2. – ст. 195.
3. Богачова О. В. Окремі проблемні аспекти планування вітчизняної законотворчості / О. В. Богачова // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 71–76.
4. Законодавство України та міжнародне право (проблеми гармонізації): Збірник наукових праць. Вип. 4 / Ред. колегія: В. Ф. Опришко (голова), М. Ф. Верменчук, М. І. Єрофєєв та ін. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2008. – 297 с.

УДК 343.23:623.4

ЄВДОКИМЕНКО Євгеній

ЗБРОЯ ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У світовій історії зброя як об'єкт, предмет та знаряддя вчинення злочину почала фігурувати з давніх часів. Наприклад, у римському праві, до військових злочинів відносили продаж та умисне пошкодження або знищення військовим зброї, поранення чи вбивство товариша по службі. Також, серед злочинів проти власності виділялися злочини, які пов'язані з пограбуванням зі зброєю в руках, крадіжкою зброї, присвоєння зброї тощо [8, с. 58].

В «Руській Правді» багато говориться про крадіжку – татьбу, тобто таємне викрадення чужого майна. Згідно зі ст. 13 «Руської Правди» передбачалися штрафи за крадіжку коней, зброї, одягу. Тому вже в часи Київської Русі зброя виступала предметом крадіжок.

Одним із видів майнового злочину було знищення й пошкодження чужого майна, списа, щита, одягу, бортні (ст. 32), привласнення знайдених коней, зброї, одягу (ст. 34) [3, с. 67]. Тобто у таких складах як знищення, пошкодження й привласнення майна також вказувався конкретний предмет, зокрема і зброя.

У Литовських статутах види злочинів поділялися залежно від об'єктів злочинного посягання та способу порушення справ у суді. Із даної класифікації злочинів також можна виділити і такі, в яких зброя була об'єктом, до них слід віднести: з військових злочинів – продаж і вивіз до ворожих країн зброї, заліза, кіс, ножів, стріл тощо і під час війни, і в мирний час. Ці злочини регламентовані розділом другим, який має назву «Про оборону земську»; з майнових злочинів – викрадення чи привласнення зброї, псування зброї тощо [1, с. 834]. Тобто у Литовських статутах

зброя була предметом таких складів злочинів, які передбачали крадіжку, псування та привласнення майна.

У часи козаччини на території України діяли різні правові джерела (Руська Правда, Литовські статuti, акти королівської та царської влади, магдебурзьке право тощо), але в Січі передусім чинним було звичаєве (козацьке) право – сукупність правових звичаїв, які утворилися та стихійно утвердилися без будь-якої санкції у сфері козацьких суспільних відносин.

За звичаєвим (козацьким) правом, також виділяються злочини, у яких зброя є об'єктом, наприклад: найтяжчими злочинами вважали вбивство козаком свого товариша; побої, заподіяні козаком козаку у тверезому чи нетверезому стані (образа честі); крадіжка у товариша і переховування краденого. При цьому, коли крадіжку цінної речі (коня, зброї) підтверджували два свідки, на винного чекала страта [9, с. 223]. З цього можна зробити висновок, що злочини, які посягали на зброю, а саме викрадення зброї, були одними із найтяжчих та тягли за собою найсуворіші покарання.

В часи, коли Україна входила до складу Російської імперії, на території України відповідно діяла і Російська правова система. Основними нормативно-правовими актами, що діяли на території України в ті часи, були «Зібрання малоросійських прав» 1807 року, які базувалися переважно на нормах Литовських статутів, Магдебурзького права та Нормах «Саксонського Зерцала». Пізніше було складено «Звід законів Російської імперії» та «Уложення про покарання кримінальні та виправні». Ці правові джерела визначали поняття «злочин» як дію, заборонену законом під загрозою покарання. Такі дії поділялися на тяжкі злочини, злочини і проступки. Серед злочинів, виділялися злочини проти власності (крадіжки, пошкодження або привласнення майна тощо). Відповідно до цього, і викрадення та пошкодження чужої зброї було злочином. Більш детально злочини, в яких саме зброя є об'єктом, висвітлено у Військовому статуті 1869 р., після прийняття до нього змін 14 листопада 1914 року. Зокрема, з'явилась стаття, яка передбачала відповідальність за постачання і збут недоброякісної зброї, боєприпасів, продовольства, медикаментів і т. п. За такі дії передбачалась суворя кримінальна відповідальність, зокрема, позбавлення усіх прав стану, виселення на каторжні роботи на термін від 4 до 20 років чи позиттєво або засудження до страти [2, с. 80].

Після революційних подій 1917 року, більшовики почали вилучати зброю у громадян, а тих хто її таємно утримував почали притягувати до жорстокої відповідальності, аж до вищої міри покарання – розстрілу. Це було пов'язано з нестабільними настроями у суспільстві і побоюваннями більшовиків з приводу виникнення нових повстань. Право мати зброю

мали лише партійні керівники різних рівнів, військовослужбовці та співробітники правоохоронних органів. При цьому склалась парадоксальна ситуація, при якій навіть оперативний склад МВС міг отримати зброю виключно на підставі спеціального рапорту і то лише на короткий час. Застосування зброї у будь-якому випадку розглядалось керівництвом як надзвичайний випадок і підлягало розслідуванню. Не маючи нічого проти такого підходу, як такого, звернемо увагу на інше: як наслідок такого розслідування винним практично завжди визнавався оперативний працівник, який притягався до кримінальної відповідальності. Результатом такого ставлення стало те, що оперативні працівники відмовлялись отримувати зброю і фактично йшли на затримання (часто навіть озброєного злочинця), як кажуть, «з голими руками». Лише в останні роки горбачовської перебудови становище трохи виправилось. Причиною цього став вал злочинності, з одного боку, і послаблення в наслідок цього підходів до практики застосування зброї співпрацівниками МВС з боку керівництва.

У Кримінальному кодексі 1922 року також присутні склади злочинів, у яких зброя являлась предметом злочинного посягання, зокрема: протизаконне відчуження військовослужбовцям виданих йому (для носіння) предметів казенного обмундирування, амуніції, зброї, навмисне псування їх або залишення без нагляду і в неналежному місці (ст. 207); зберігання вогнепальної зброї без належного дозволу (ст. 220). Тож у Кримінальному кодексі 1922 року, кримінально караними були діяння, що пов'язані з відчуженням зброї, її псуванням, а також зберіганням без належного дозволу [5].

Що стосується Кримінального кодексу 1927 року, то в ньому перелік злочинів, у яких зброя виступала предметом, дещо збільшився, серед них можна виділити: виготовлення, зберігання, придбання й збут вибухових речовин або снарядів, а так само зберігання вогнепальної (не мисливської) зброї без належного дозволу (ст. 182); протизаконне відчуження військовослужбовцем виданої йому для користування холодної або вогнепальної зброї, патронів і коней (ст. 193.10); самовільний відступ військового начальника від даної йому диспозиції чи іншого розпорядження, відданого для бою, здача їм ворогові ввірених йому загонів, укріплень або військового судна, а так само знищення або приведення в непридатність укріплень, судів, знарядь, складів зброї, продовольчих припасів та інших предметів, що належать до засобів ведення війни, в тих випадках, якщо вони учинені були в цілях сприяння ворогові (ст. 193.13) [6]. Як бачимо, склади злочинів, у яких зброя виступала предметом, у кримінальних кодексах 1922 та 1927 року, є досить схожими, проте у кодексі 1927 року більш конкретизується та розширюється склад злочину, що передбачає незаконне зберігання зброї, в ньому вказана не будь-яка зброя, а вся вогнепальна, окрім мисливської.

Прийнятий у 1960 році Кримінальний кодекс, також визначав злочини, предметом яких була саме зброя. Проаналізувавши Особливу частину кодексу, можна виділити наступні склади злочинів: контрабанда вибухових, наркотичних, сильнодіючих і отруйних речовин, зброї та військового спорядження (ст. 76); носіння, зберігання, виготовлення або збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів або вибухових речовин без відповідного дозволу. Носіння, виготовлення або збут кинджалів, фінських ножів або іншої холодної зброї без відповідного дозволу, за винятком тих місцевостей, де носіння холодної зброї є приналежністю національного костюма або пов'язане з мисливським промыслом (ст. 218); недбале зберігання вогнепальної зброї, яке створило умови для використання цієї зброї іншою особою, якщо це спричинило тяжкі наслідки (ст. 219); втрата або зіпсування ввірених для службового користування зброї, боєприпасів, засобів пересування, предметів технічного постачання або іншого військового майна внаслідок порушення правил їх зберігання (ст. 250); умисне знищення або пошкодження зброї, боєприпасів, засобів пересування, військової техніки чи іншого військового майна (ст. 251). Зробивши аналіз вищевказаних складів злочинів, можна дійти висновку, що в Кримінальному кодексі 1960 року злочинів, у яких зброя виступала предметом, значно більше ніж у кодексах 1922 та 1927 років. Також розмежовано вогнепальну, мисливську та холодну зброю [7].

Дослідивши питання історичного аналізу зброї як предмета злочину, слід дійти висновку, що зброя з давніх часів була невід'ємним елементом злочинів. В різні часи існували склади злочинів, у яких зброя виступала предметом злочинного посягання. З плином історичного розвитку таких складів злочинів ставало все більше, більш детально розмежувалися поняття вогнепальної, мисливської та холодної зброї.

До основних злочинних діянь, які посягали на зброю, можна віднести: розкрадання, знищення, псування, незаконне виготовлення, зберігання та продаж зброї, залишення її без нагляду, загублення та ін. Санкції за дані злочини були досить різноманітними: від найжорстокіших, таких як смертна кара та позбавлення волі, до штрафних.

Література:

1. Гурбик А. О. Статути Великого князівства Литовського // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2012. – Т. 9: Прил. – С. 834
2. Захарченко П. П. Історія держави та права України: Навч. посіб. для дист. навч. – К.: Університет «Україна», 2005. – 208 с.
3. Історія держави і права України [Текст]: акад. курс: підручник / проф. Б. Й. Тищик, проф. І. Й. Бойко; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Київ: Ін Юре, 2015. – 807 с.
4. Історія держави і права: підручник. – У 2-х т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренко. – Том 1. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 656 с.

5. Кримінальний кодекс УРСР // М.: Друкарня Вукопспілки, 1922. – 62 с.
6. Кримінальний кодекс УРСР. – Х.: Юридичне видавництво Нарком'юсту УРСР, 1927. – 108 с.
7. Кримінальний кодекс України: Затв. Законом Української РСР від 28 грудня 1960 р. // Кодекси України. – Кн. 3. – К.: Юрінком Інтер, 1998.
8. Римське право: підруч. / О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов. – 2-ге вид. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 528 с.
9. Трофанчук Г. І. Історія держави і права України: навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 384 с.

УДК 342.5

ЄВДОКИМОВ Юрій

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ОСНОВНИХ ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВИ

Сьогодні в Україні, в умовах довготривалої кризи, державні інститути, що здійснюють організаційні і функціоналі аспекти управління, не мають достатнього ефекту від виконання своїх функцій. Причина того, застаріла організаційна структура, надмірна бюрократія, протиріччя в законодавстві. Однак, в результаті процесу інтеграції України до європейської спільноти, розвиток державної системи управління неможливий, якщо не застосовувати новітні форми, способи та методи діяльності державних структур. Робота державних інститутів дедалі більше має спрямовуватись на трансформацію світоглядних підходів, розширення взаємодії між інститутами. Сьогодні, в умовах кризи, коли прийняття рішення має визначати долю країни, аналіз взаємодії інститутів є надзвичайно актуальним.

З моменту заснування незалежної України, інститути держави потребують детального аналізу, в тому числі не знімається питання про відносини між парламентом і президентом, незважаючи на те, що Конституція України, регулює компетенції і повноваження між цими інститутами. Але практика показує об'єктивну необхідність прийняття окремих конституційних законів про правовий статус парламенту, уряду і президента та інших інститутів держави, де будуть виписані норми щодо подальшого зміцнення взаєморозуміння і удосконалення відносин між усіма інститутами держави.

Питанням взаємодії органів держави приділено досить багато уваги. Дослідженнями даного питання та функціонування окремих державних інститутів займалися такі вчені, як О. Городецький, І. Залюбовська, А. Крусян, В. Мельниченко, Є. Ольховський, Н. Плахотнюк, М. Серебро, І. Словська, В. Тацій, Ю. Тодика, О. Харитонova, В. Яворський тощо. Разом з тим у сучасних умовах науковий інтерес до цих проблем зростає.

Поняття «інститут держави» дає можливість уявити державну організацію як систему інститутів, вельми різних, але зв'язаних між собою і

таких, що піддаються науковій типології. Ці інститути охоплюють всі сторони і варіанти державної організації, а не тільки органи держави, оскільки устрій і функціонування держави не зводиться до інституційної характеристики її органів. Відповідно до структурно-функціонального принципу інститути держави можна поділити на: організаційні (інститут президента, інститут парламенту та ін.); функціональні (інститут референдуму, інститут адміністративного контролю, інститут державної влади та ін.). В умовах сучасних перетворень саме організаційні інститути потребують дослідження проблематики взаємозв'язків між ними.

Розвиток держави в першу чергу вимагає реформування державних інституцій з метою підвищення ефективності їх роботи, та привнесення нового підходу для затвердження регулюючими органами структурних змін між усіма державними органами та органами місцевого самоврядування. Конституція України встановлює загальні принципи і функціонування державного апарату, але існує розподіл повноважень між різними гілками та рівнями влади і визначає чіткі правила взаємодії між ними. В редакції Основного Закону України 1996 р. було закладено норми, присвячені статусу Президента України, що частково мали загальний характер і залишалася широка можливість для тлумачення, яке загрожувало фактичним виходом глави держави за межі визначеної компетенції [1]. Виникала необхідність чіткого визначення організації та функціонування інституту глави держави, його компетенції, його впливу на різні сфери суспільного життя, залежно від його взаємовідносин з парламентом, урядом, політичними партіями, судовою системою, можливості реалізації вимог Основного Закону держави в умовах втілення в життя принципу поділу влади [2, с. 86].

Вивчення правового статусу голови держави і його відносин з парламентом та урядом багато в чому пов'язано з їх тісною співпрацею. Наприклад, з одного боку, є загальнонаціональний представницький орган, повноваження якого можуть бути припинені главою держави в окреслених законом випадках. З іншого – парламент може достроково припинити повноваження Президента (окрім суто об'єктивних підстав, таких як смерть або стан здоров'я) внаслідок процедури імпічменту. Крім того, в українській політиці з'явилися полярні ставлення до державних органів. Дехто надає державним органам особливу довіру та сліпо вірить в їх необхідність в такому співвідношенні, а дехто навпаки, повністю заперечує їх позитивну роль та спроможність виконувати свої зобов'язання. Тому важливим питанням залишається ефективність механізму державного функціонування, співвідношення та форми взаємодії таких державних органів, як парламент та Президент.

Крім того, існує коло президентських повноважень, які повинні бути реалізовані спільно з парламентом, наприклад, на призначення вищих

державних посадовців у виконавчій владі, що потребує згоди та високої взаємної довіри на благо суспільства. Президентське право законодавчої ініціативи, слід також розглядати як важливу форму взаємодії між президентом і парламентом. Проте, Президент має можливість втручатися без контролю на свій розсуд, навіть зловживати цим правом. Така ситуація не сприяє взаєморозумінню і ефективній співпраці між парламентом і Президентом. Тому слід продовжувати вивчати та розробляти нові форми співпраці між цими інституціями, щоб забезпечити ефективну співпрацю між ними.

Підвищення значущості однієї з гілок, шляхом обмеження або розширення повноважень законодавчого органу, або призведе до підконтрольності або навпаки незалежності повноважень парламенту. Тільки в демократичній державі, забезпечується розумна взаємна діяльність усіх гілок влади [3, с. 87].

Відносини між виконавчою владою і парламентом визначаються формою державного правління. Так наприклад, як зазначає Є. Словська, «практика функціонування парламентської моделі державного правління передбачає номінальну участь Президента в організації уряду. Проте його права на достроковий розпуск Верховної Ради за пропозицією Кабінету Міністрів, окремі установчо-номінаційні, представницькі й законодавчі прерогативи, повноваження Головнокомандуючого посилюють правовий статус й вплив на перебіг державотворчих процесів» [3, с. 57]. Україна була до останнього часу президентсько-парламентською республікою, зараз внаслідок внесення змін до Конституції України стала парламентсько-президентською. Якщо раніше припускалася можливість втручання Президента у взаємовідносини парламенту і виконавчої влади, Президент при цьому відігравав досить значну роль, хоч і не був главою виконавчої влади, був главою держави і виступав від імені держави (ст. 102 Конституції) України [1], зараз ситуація суттєво змінилася.

Перерозподіл влади істотно змінило повноваження президента, парламенту і уряду. Відсутність впливу парламенту на виконавчу владу, призводить до використання останнім методів недемократичного управління, сприяють зростанню корупції, збільшення тіньової економіки, створення жаклих умов для життя суспільства. Налагодження співпраці між гілками влади та суміжних інституцій, єдина можливість встановлення єдиних правил для продуктивної діяльності усіх. Недостатня правова основа (наприклад, процесу народного волевиявлення) гальмує роботу як парламенту так і діяльність усіх процесів в державі. Досить значна кількість нормативно-правових актів, що регулюють виборчі процеси містять ряд проблем: – законодавчі акти містять суперечливі норми; – зміни вносяться непродумано, керуючись вигодою для окремих політичних сил; – у законодавстві немає уніфікованого підходу до тех-

нічних питань, пов'язаних із процедурою голосування. Існує думка, що для подолання цих явищ, слід створити єдину нормативну основу, котра об'єднає усі законодавчі норми у формі кодексу, що дозволить: – якісно покращити склад представницьких органів влади, піднявши прохідний бар'єр для блоків; – усунути авторитарний стиль керівництва партіями, запровадивши принцип персональної відповідальності народного депутата перед виборцями.

У правовій державі має чітко функціонувати поділ державної влади, що виключає можливість узурпації владних повноважень будь-яким державним органом або посадовою особою. Таким чином, кожна окрема гілка влади одержує можливість самостійно діяти в межах власної компетенції під свою відповідальність. Разом з тим між органами законодавчої, виконавчої та судової влади має спрацьовувати закріплений у конституційному законодавстві механізм взаємних стримувань і протипа. Значення цього положення не слід недооцінювати. Не можна не погодитися з В. Тацієм, який вважає, що нині потребують наукового опрацювання та переоцінення основні положення класичної концепції поділу влади з урахуванням сучасних політико-правових реалій України та досвіду адаптації так званої «м'якої моделі» співвідношення гілок влади в багатьох країнах Європи. На законодавчому рівні слід більш точно визначати права й обов'язки основних суб'єктів політичної системи. Особливого значення набувають ефективне й доступне судочинство, статус судової влади як остаточної правової інстанції, що виконує функцію арбітра між особою та державою з питань права, здійснення та захисту прав і свобод людини і громадянина. Особливу увагу треба приділити подальшому розробленню концепції верховенства права [4, с. 6].

Виходячи з цього, можна дійти висновку, що будь-яка інституція держави вимагає регулярного перегляду правових норм, що регулюють її діяльність та вирізняє серед інших інститутів. Для подолання проблем взаємодії інститутів держави, слід дотримуватися їх індивідуальності, тісної взаємодії між ними, проте без дублювання функцій інших та підбору висококваліфікованих кадрів, здатних свідомо виконувати свої зобов'язання.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – 64 с.
2. Ольховський Є. Проблеми взаємовідносин гілок влади в сучасних умовах / Є. Ольховський, Б. Ольховський // Вісник Академії правових наук України. – Х.: Право, 2007. – № 1(48). – С. 85–91.
3. Словська І. Є. Установчо-номінаційні повноваження Верховної Ради України / І. Є. Словська // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.]; МОМолодосьпорт України, НУ «ОЮА». – Одеса: Юрид. л-ра, 2012. – Вип. 68. – С. 55–60.

4. Тацій В. Я. Проблемы разбудови демократичної правової держави в Україні та завдання юридичної науки // Проблеми правового забезпечення економічної та соціальної політики в Україні: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24–25 травня 2005 р.). – Х.: Нац. юрид. акад. України. 2005. – С. 3–10.

УДК 340.11

ЗАЛЮБОВСЬКА Алла

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Формування правової культури становить собою досить тривалий та не простий процес, характеризується значною кількістю об'єктивних факторів, що не залежать від бажання, поглядів, намірів особистості, тому його не можна швидко вирішити шляхом прийняття лише певних правових актів. Питання щодо чинників, які впливають на формування правової культури громадян є достатньо поширеним та багатоаспектним. Дана проблематика дискутується і до тепер, оскільки її вирішення має не аби яке значення. Саме від факторів, їхніх особливостей залежить правова культура кожної особистості та населення в цілому, а, відповідно, і стан розвитку та функціонування всіх сфер як суспільного, так і державного життя.

Тематика формування правової культури є досить дослідженою, однак потребує подальшого вивчення. Окремими питаннями формування правової культури присвячені праці таких науковців, як Головченко В., Данильян О., Дудченко В., Дзьобань О., Зайчук О., Козлітін В., Смілик А., Требін М. та ін. Процес формування правової культури завжди буде привертати до себе увагу, оскільки у світі все змінюється, відповідно, виникають нові явища, чинники, що впливають на становлення правової культури, правової свідомості кожної особистості.

Впливовими чинниками формування правової культури в умовах сьогодення являється рівень правової свідомості та правового виховання громадян, стан правозаконності й правопорядку в країні, соціальні, духовні, політичні та економічні фактори суспільного життя, правова соціалізація, процеси глобалізації, тощо. На нашу думку, найбільшого значення для становлення правової культури має правове виховання населення, від якого і залежатиме правова свідомість громадян, рівень правового порядку та законності, а також вагомий вплив сьогодні набувають глобалізаційні процеси.

Найважливішим соціальним інститутом у процесі формування правової культури виступає правове виховання. Поняття «правове виховання» є багатоманітним. Так, на думку Н. Оніщенка та О. Зайчука, правове виховання є цілеспрямованою, організованою, послідовною та систем-

ною діяльністю держави, її органів, установ та організацій, а також інших учасників правовиховної діяльності, що має на меті формування в особи належного рівня правосвідомості та правової культури, законслухняності, правомірної поведінки, а також прагнення до соціально-правової активності [3, с. 235].

Досить слушною являється думка вченого В. Маляренка, який зауважує, що чим вище рівень правової культури суспільства, чим природніша та популярніша ідея правослухняності, тим менше правових норм приймається у державі. Він акцентує увагу на тому, що можливо існує певна межа, за якою велика нормотворчість наказового характеру втрачає свій сенс і лише шкодить державі та суспільству [5, с. 339].

Слід пам'ятати, що засвоєння правових цінностей, норм, правової поведінки відбувається впродовж всього життя особистості. Ще у самому ранньому віці людина починає оволодівати першими елементами правової культури. Будучи дитиною ми вже набуваємо певних навичок, засвоюємо зразки належної поведінки, отримуємо перші «юридичні» уявлення із казок, рольових ігор у розумінні поганого та доброго, дозволеного та забороненого. А вже з віком, в наслідок розширення кола спілкування, зайняття певною діяльністю людина збагачується різними правовими знаннями, відбувається інтенсивніший розвиток її правової свідомості.

Тож головним акцентом у підвищенні рівня правової культури є правове виховання, що здійснюється у формі правового навчання, інформування населення про існуючі у державі правові приписи, їх наслідки. Саме правове навчання (освіта) дає змогу отримати необхідні знання про існуюче право, сприяє формуванню ставлення до правових положень держави, спираючись не лише на економічні та політичні особливості, а на ціннісні, етичні, філософські та інші критерії. [1, с. 258]. Особливістю правового виховання є те, що воно ґрунтується на загальнолюдських моральних засадах, гуманістичному підході до взаємовідносин із особистістю, повазі до її прав, свобод та інтересів. Як зазначає Смілик А. С., «принцип цілісності та всебічності виховного процесу передбачає використання засобів, способів та методів правового впливу з метою забезпечення взаємозалежного впливу на основні сфери людської психіки – на свідомість, почуття, інтереси, волю» [6, с. 32].

Одним із найважливіших завдань правового виховання є подолання, виправлення деформацій правової свідомості громадян, що завдає шкоду правовому регулюванню суспільних відносин, спричиняє порушення прав і свобод людини. Слід зазначити, що деформації правової культури пов'язуються не лише з певним спотворенням чи викривленням уявлень про цінність права та конкретні правові цінності, а й з тими ідеями та принципами, які переважають у правовій свідомості громадян, став-

ленням людей до права, відображенням існуючого права у їх емоціях, почуттях, які можуть прямо чи опосередковано впливати на правову поведінку населення. Деформація правової свідомості характеризується зміною її стану, при якому у носіїв формуються певні ідеї, погляди, уявлення, знання, що спотворено відображають юридичну дійсність та викликають негативне ставлення до існуючих правових норм [7, с. 7].

Особливу увагу сьогодні слід зосереджувати саме на правовому вихованні молоді, оскільки вона перебуває на стадії переходу до самостійного життя, до повного виконання соціальних функцій, у їхній поведінці проявляються вікові особливості емоцій, волі, інтелекту та ін. Такі особливості зумовлюють недостатнє вміння визначати істинне значення певного факту або події, надавати правильну оцінку поведінці чи діянні та необхідність здійснення правового виховання молодого покоління в дусі поваги до правових норм та приписів. Основними напрямками правового виховання сучасної молоді є: формування громадянської позиції, навичок правослухняної поведінки; підвищення загального рівня моральності громадян; поширення інформації правового змісту; вироблення таких якостей, як повага до права, почуття законності та правового обов'язку.

Не менш вагомого впливу та значення має правове самовиховання особистості як важлива форма правового виховання, що полягає у систематичній, повсякденній, цілеспрямованій діяльності щодо оволодіння знаннями у правовій сфері, формування навичок правомірної поведінки. Правове самовиховання є складовою цілісного процесу самовиховання особи, що охоплює всі сфери соціального життя. Однак, процес такого правового виховання може мати позитивний результат тільки тоді, коли сама особа має до цього бажання, її не примушують, вона сама має прагнення жити відповідно до загальнолюдських цінностей, положень діючого законодавства, до основних правових засад, поважати права та інтереси кожної людини.

Також на правову культуру, як і на всі сфери суспільного життя, впливає процес глобалізації, що суттєво впливає на зміни, модернізацію державно-правових інститутів, норм, стимулює та оновлює процеси універсалізації у правовій сфері. Особливо чутливими до глобалізаційних впливів є національні правові культури та правосвідомість громадян. Глобалізацію розуміють як об'єктивний процес розвитку людства, який постійно і всесторонньо впливає на суспільство, на національні та світові інститути і процеси. Як зазначає Козлітін В. Д., політико-правова глобалізація характеризується адаптацією національного законодавства до міжнародних норм, пріоритетністю міжнародного законодавства над національним, а також формуванням наднаціональної системи правового регулювання [4, с. 27].

Глобалізаційні процеси суттєво впливають на зміни, модернізацію державно-правових інститутів, норм, стимулюють та оновлюють процеси універсалізації у правовій сфері. Особливо чутливими до глобалізаційних впливів є національні правові культури та правосвідомість громадян. Глобалізація стимулює правову систему до динамічної культурної взаємодії, що в свою чергу сприяє модернізації права, збагаченню новими засадами та юридичними категоріями. Однак, глобалізаційні процеси, зміцнюючи та удосконалюючи одні складові частини правової системи, можуть здійснювати згубний вплив на інші складові цієї системи, що в першу чергу зачепить правову культуру, впливаючи на правову ідеологію – сукупність основних засад, що визначають специфіку функціонування правової системи.

Деякі науковці (Дзьобань О., Бірюков Р., Марченко М.) стверджують, що принципове значення має відмова від «заходоцентризму» і «європоцентризму» у всіх сферах соціального життя. Глобалізаційні проекти держави не повинні перетворюватися на нав'язування західних стандартів, зокрема у сфері правової культури. Дані проекти матимуть успіх лише у разі врахування національних особливостей суспільства, а саме у правовій культурі та культурній сфері в цілому [2, с. 10].

Варто пам'ятати, що й досить значна тенденція щодо глобалістських ідей, концепцій може призвести до знищення національної правової культури, що негативно впливатиме на ефективність функціонування правової системи, яка є залежною від стану національної правової культури. Тож збереження самотності правової культури в умовах глобалізації являється одним з головних завдань попередження та усунення негативних глобалізаційних наслідків на розвиток національної правової системи.

Таким чином, фактори формування правової культури мають важливе значення для громадян, забезпечуючи нормальну життєдіяльність країни. Формування правової культури здійснюється через впровадження у практику принципів верховенства права, законності; характером відношення населення до правових положень; зрозумілістю та доступністю правових актів; рівнем правового виховання (самовиховання) громадян; підвищенням правосвідомості, а також значним впливом глобалізаційних процесів.

Література:

1. Дудченко В. В. Класична юридична освіта у центрі правової культури України / В. В. Дудченко // Наукові праці НУ ОЮА. – 2011. – С. 252–260.
2. Дзьобань О. П. Вплив глобалізаційних процесів на національне право й правову культуру / О. П. Дзьобань // Гілея: наук. вісн. – 2013. – Вип. 72. – С. 1–13.
3. Зайчук О. В. Теорія держави і права (Академічний курс): підруч. / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 685 с.

4. Козлітін В. Д. Основні напрями світових глобалізаційних процесів кінця ХХ – початку ХХІ ст. / В. Д. Козлітін // 36 наук. праць. Серія «Історія та географія». – 2004. – Вип. 17. – С. 26–31.
5. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія / В. Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 514 с.
6. Смілик А. С. Правослухняність як вияв правового виховання й культури особи / А. С. Смілик // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2016. – Вип. 19. – С. 31–34.
7. Требін М. Українська правова культура реалії та перспективи / М. Требін // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук. вісник: зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 47 (5). – С. 1–14.

УДК 343.2.01

КОЦЮБИНСКАЯ Алена

СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ: «УГОЛОВНЫЙ ЗАКОН», «УГОЛОВНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО», «ЗАКОН ОБ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ»

Название статьи указывает на достаточно амбициозную цель научного исследования – проанализировать соотношение трех понятий, которые достаточно часто встречаются как в уголовном законодательстве, так и уголовно-правовой доктрине. Принимая во внимание тот факт, что автор отдает предпочтение категории «уголовный закон», сравнительный анализ указанных категорий будет представлен в парном сочетании, где понятие уголовного закона сравнивается вначале с уголовным законодательством, а затем и с законом об уголовной ответственности.

В первую очередь обратим внимание на соотношение понятий уголовного закона и уголовного законодательства. К сожалению, в уголовно-правовой науке и некоторых нормативно-правовых актах данные понятия рассматриваются как тождественные, как категории синонимического ряда. Так, в частности, в статьях 3 – 8 УК Украины речь идет о «законе об уголовной ответственности», однако в названии и части 1 ст. 3 УК Украины используется понятие «законодательство об уголовной ответственности». Также о деяниях «предусмотренных уголовным законодательством» идет речь в частях 1 и 3 ст. 67 Кодекса торгового мореплавания Украины [1]. Упоминается о «случаях предусмотренных уголовным законодательством Украины» и в ч. 4 ст. 33 Закона Украины «О внешнеэкономической деятельности» [2].

Представляется, что в указанных выдержках из различных законодательных актов не проводится разграничение между понятиями «уголовный закон» и «уголовное законодательство». Таковую позицию нельзя признать обоснованной в силу следующих аргументов.

Во-первых, в теории права на протяжении последних десяти лет ученые отказались от анализа понятия закон в узком и широком смысле, при котором в узком смысле под законом понимают один нормативно-правовой акт, а в широком – совокупность актов регулирующих определенные общественные отношения. Во избежание путаницы в теории права в первом случае речь идет о нормативном акте с именовани-ем его в единственном числе, а во втором, о законодательстве, которое представляет собой совокупность минимуму двух законов. Более того, сегодня к системе законодательства относят и нормативно-правовые акты подзаконного характера, которые в совокупности с законами представляют собой систему национального законодательства.

Во-вторых, аналогичные рассуждения приведены и в решении Конституционного Суда Украины [3], который в частности указал, что «термин законодательство достаточно широко используется в правовой системе в основном в значении совокупности законов и иных нормативно-правовых актов, которые регулируют ту или иную сферу общественных отношений и являются источниками определенной отрасли права... В законах в зависимости от важности и специфики общественных отношений которые регулируются, этот термин используется в разных значениях: в одних имеются ввиду только законы, а в других, в первую очередь кодифицированных, в понятие «законодательство» включаются как законы, так и иные акты Верховной Рады Украины, акты Президента Украины, Кабинета Министров Украины, а в некоторых случаях – также и нормативные акты центральных органов исполнительной власти... Элементом национального законодательства также, в соответствии со ст. 9 Конституции Украины, являются действующие международные договоры, согласие на обязательность которых дала Верховная Рада Украины». Таким образом, Конституционный Суд Украины сформулировал правовую позицию, в соответствии с которой понятие «законодательство» представляет собой определенную совокупность нормативно-правовых актов – или только законов, или к ним присоединяются и иные нормативно-правовые акты, но всегда это более одного нормативно-правового акта.

Однако данные выводы не нашли своего закрепления в действующем УК Украины, поскольку название статьи 3 «Законодательство Украины об уголовной ответственности» свидетельствует об отождествлении целого (законодательство) и части (закон), что не является допустимым ни с точки зрения философии и логики, ни с позиции общепризнанных взглядов на источники права.

В связи с указанным представляются не лишними смысла рассуждения практиков, которые отмечают, что «если в сфере регулирования гражданских правоотношений наравне с Гражданским кодексом дейст-

вуют и другие кодексы и законы, и даже подзаконные акты, то сфере определения преступления и наказания УК имеет монопольное положение. Поэтому, считаем, что для использования термина «уголовное законодательство» нет никаких оснований» [4, с. 55].

Необходимо признать, что использование термина уголовное законодательство не лишено смысла только в том случае, когда помимо уголовного кодекса имеются и иные источники уголовного права. В частности, рассмотрим вопрос отнесения к источникам уголовного права международных договоров ратифицированных Украиной в установленном законом порядке.

По мнению представителей данной позиции существование международных договоров, в которых определяется преступность деяния и уголовная ответственность за его совершение, только внешне противоречит положению Конституции Украины (п. 22 ч. 1 ст. 92) в котором устанавливается, что исключительно законами Украины определяется деяния, которые являются преступлениями и ответственность за них. Поскольку, по мнению авторов, законодатель, указывая на исключительную компетенцию законов решать определенный перечень вопросов, тем самым хотел подчеркнуть, что эти вопросы не должны разрешаться иными нормативно-правовыми актами, имеющими меньшую юридическую силу. В то же время, регулирование их актами, имеющими большую юридическую силу (в частности международными договорами, согласие на обязательность которых дано Верховной Радой Украины и решением Конституционного Суда Украины, которые касаются конституционности уголовных законов) не противоречит Конституции [5, с. 89–90].

В высказанной автором позиции есть свои плюсы, но есть и минусы. В первую очередь, сложно не согласиться с автором, который указывает на то, что в практике формирования международного права достаточно часто используется юридическая техника, в соответствии с которой в текст международных договоров включаются нормы, содержащие указание на то, какие деяния являются преступными, и какая ответственность наступает за их совершение. Так в Конвенции о защите прав и основных свобод человека 1950 года, а точнее в ст. 7 определяется, что преступность деяния может быть установлена не только национальными законами, но и международным правом, в том числе и общими принципами права, признанными цивилизованным обществом. Однако, на наш взгляд, не отрицая тот факт, что в некоторых международных договорах действительно содержатся нормы, за которыми может быть признан уголовно-правовой характер, очень спорным является позиция, в соответствии с которой они подлежат прямому применению. Тем более сложно согласиться с высказанной точкой зрения о более значительной

юридической силе международных договоров по отношению к кодексам.

В своих рассуждениях мы исходим из того, что договоры являются самостоятельным источником права, наравне с прецедентами (речь идет о тех правовых семьях, где прецедент признается самостоятельным источником права), правовым обычаем и конечно нормативно-правовым актом.

В связи с этим представляется нецелесообразным определять юридическую силу различных по своей природе источников права, иначе мы станем перед дилеммой выяснения приоритетности между обычаем и нормативно-правовым актом, особенно учитывая то обстоятельство, что нормативный акт принимает органами государства, а обычай формируется в социальной среде, а значит, в его возникновении принимает непосредственное участие народ, который, как известно, является единственным источником государственной власти. Приведенный пример рассуждений о наличии большей или меньшей юридической силы у тех или иных источников права свидетельствует только о том, что ее замер недопустим, поскольку источники права являются однопорядковыми.

Так может ли рассматриваться международный договор в качестве самостоятельного элемента уголовного законодательства?

Нам представляется, что ответ на данный вопрос отрицательный. Подписание и ратификация международного договора накладывает на Украину обязанность имплементировать положения договора в национальное законодательство, но не признавать в качестве акта, имеющего юридическую силу большую, чем закон. Тем более, когда речь идет об уголовном законе. В качестве положительного примера решения данной проблемы можно привести ситуацию, которая сложилась с ратификацией международных конвенций направленных на борьбу с наркотизмом [6]. Основные обязательства, принятые Украиной были воплощены в УК Украины, сохраняя при этом единственный источник уголовного права. На наш взгляд, многообразие источников (форм) уголовного права недопустимо в силу необходимости обеспечения единообразного применения уголовного закона.

Теперь обратимся к анализу соотношения понятий «уголовный закон» и «закон об уголовной ответственности», которые также встречаются в УК Украины. Так, в Разделе II, который называется «Закон об уголовной ответственности» объединяется группа статей, в которых содержатся правовые предписания о порядке действия УК Украины (выступающий, в соответствии со ст. 3, единственным структурным элементом законодательства об уголовной ответственности) а также некоторые положения определяющие соотношение уголовного права Украины с актами другими государств той же направленности.

Такое использование понятия «закон об уголовной ответственности» вызывает ряд, на наш взгляд, вполне обоснованных возражений.

Во-первых, в Общей части УК Украины решается ряд вопросов, наличие которых не дает возможность отнести их к положениям, касающимся уголовной ответственности. Так, нормы регулирующие порядок применения принудительных мер воспитательного и медицинского характера, принудительного лечения вряд ли можно отнести к формам реализации уголовной ответственности, что достаточно убедительно доказывают криминалисты [7, с. 172–177]. На основании изложенного можно сделать только один логичный вывод о том, что законом об уголовной ответственности можно признать только Особенную часть УК Украины.

Во-вторых, в Особенной части УК Украины, на первый взгляд, действительно содержатся нормы, которые определяют преступность деяния и ответственность за его совершение. Однако и это положение не всегда справедливо. Так в санкциях некоторых статей указываются меры, которые по своей природе не могут быть отнесены к формам реализации уголовной ответственности. Так, в ст. 286 УК Украины «нарушение правил безопасности дорожного движения или эксплуатации транспорта лицами, которые управляют транспортными средствами» законодательством предусмотрено лишение права на управление транспортными средствами, которое не относится к форме реализации уголовной ответственности [8, с. 255]. Таким образом, напрашивается вывод, что даже и об Особенной части УК Украины говорить как о законе об уголовной ответственности, не всегда справедливо.

На основании изложенного можно сделать вывод, что «закон об уголовной ответственности» является своего рода юридической фикцией – искусственно созданным понятием, использование которого не обоснованно и представляется недопустимым с точки зрения содержания, которое ему приписывается. Нагромождения лишних юридических конструкций в данном вопросе только усложняет процесс применения уголовного закона, порождает сомнения в правильности выбора правовой нормы. Следовательно, без ущерба содержательной составляющей нам представляется возможным рекомендовать законодателю заменить используемый в Разделе II термин «закон об уголовной ответственности» на «уголовный закон», что будет полностью соответствовать букве и духу [9, с. 122–124] уголовного права.

Л и т е р а т у р а :

1. Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №47. – Ст. 349.
2. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №29. – Ст. 377.

3. У справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»): Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 1998 року //Офіційний вісник України. – 1998. – №22. – Ст. 1209.
4. Ромоновська З. В. Проект Кримінального кодексу України очима цивіліста / З. В. Ромоновська //Вісник Верховного Суду України. – 1999. – №6. – С. 55.
5. Пономаренко Ю. А. Вплив Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків на національний кримінальний закон України / Ю. А. Пономаренко // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – №7. – С. 88–92.
6. Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога (книга перша): 36. документів укр. та рос. мовами / Упорядники: В. Л. Чубарев, А. С. Мацько. – Київ, 1996. – С. 94–446.
7. Козаченко О. В. Інституційне визначення лікувальних заходів //Вісник прокуратури, 2006, №2. – С. 89–94; Козаченко О. В. Теоретичне визначення поняття та меж застосування кримінально-правових заходів. // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – Одеса, 2005. – С. 172–177.
8. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір: монографія / Олександр Васильович Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2011. – 504 с.
9. Козаченко О. В., Мусиченко О. М. Культуро-антропологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні надбання / Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада: колективна монографія / за заг. ред О. А. Івакіна, І. В. Шамши, Д. В. Яковлева. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 120–135.

УДК 343.2/.7(091)

НІКІТЕНКО Анастасія

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОДАТКОВІ ЗЛОЧИНИ

Аналізуючи історію державотворення та формування правової системи, можемо відмітити, що фінансова система та податки є однією з ознак держави загалом, і дослідженню історії оподаткування в Україні слід приділити особливу увагу. Сплата податків завжди була одним із головних обов'язків людини громадянина. Але також слід звернути увагу і на те, що встановлення податків передбачало також і встановлення певної реакції держави за їх несплату, в тому числі і кримінальну відповідальність. Саме це стало причиною формування категорії податкових злочинів та встановлення кримінальної відповідальності за податкові злочини.

Історія системи оподаткування України розпочинається з часів Київської Русі. Першим податком на території України вважається данина, що сплачувалась насамперед продуктами господарства й була направлена лише на утримання княжого двору. Проте у часи Київської Русі нестабільність розмірів податків, періодичність їх збору та свавілля поборів призводило до зловживання посадовими, уповноваженими особами, що

збирали податки й особисто були заінтересовані у найбільшому доході своїми повноваженнями, і тому реакцією суспільства на це стали заворушення й повстання. Давні літописи розповідають нам про смерть князя Ігоря, якого древляни вбили за те, що князь вимагав виплатити данину повторно. Після хрещення Русі у 988 році було запроваджено обов'язковий церковний податок «десятину» [1, с. 215]. З часом цей платіж став добровільною пожертвою на благо церкви.

Наступним етапом розвитку системи оподаткування стала система податків на Запорізькій Січі. Січ мала свою власну податкову систему, під час формування якої був врахований досвід Київської Русі та Великого Князівства Литовського. Основними елементами системи були мито, військовий оклад, кладове, господарська частини, торговельні акцизи, куфовий збір, податок із шинків, руга та роговщина, подимне [5, с. 117].

Під час перебування українських земель у складі Польщі та Литви незважаючи на дискримінаційний вплив цих держав на українську податкову систему у XIV–XVII ст., вона досить успішно формувалася та розвивалася. В цей час в Україні зміцнювалися економічні зв'язки певних районів, йшов процес утворення податкової системи з ознаками світових та європейських доктрин з цього питання. За Литовськими статутами 1529, 1566 і 1588 років податки були майже відсутні як законодавче поняття, але велика увага приділялась митним злочинам та відповідальності за їх вчинення. Шляхті надавалася *«вольность на дорогах і водах»*. Згідно з Другим Статутом гостро каралися випадки підроблення документів, печаток, золотих і срібних монет. За їх фальшування винні мали бути *«...огнем карані без милосердя»*. Майно таких злочинців мало вилучитися на користь тих, *«кому шкоду учинили»* [4, с. 950].

Отже, можемо сказати, що за розглянутий вище період інститут кримінальної відповідальності за податкові правопорушення існував лише у зародковому вигляді, а правопорушення такого характеру сприймалися державою як непідкорення державній владі.

За правління імператриці Катерини II на українських землях був встановлений податок «подушний», що сплачувався грішми і стягувався у визначених законом розмірах із селянських душ, які значилися у сільських чи міських громадах під час одного з переписів населення, так званих ревізій. Такі переписи проводили нечасто, але непомірна величина цього податку змушувала найбільшії верстви населення, в основному селян, продавати останнє майно для сплати цього податку, адже у іншому випадку покарання передбачало позбавлення волі, відбування заслань, конфіскацію всього майна. Ці основи були передбачені «Наказом» Катерини II, а саме VIII–X його главами, що були присвячені законодавству. Така ситуація на українських землях існувала до створення у 1859 році комісії для перегляду розмірів податків та зборів, які скасували даний податок.

В радянські часи на Україні 20-х років дотримувались теорії колективних потреб, яка панувала саме в західній фінансовій науці. Була поширена думка про те, що податки повинні мати за основну мету саме задоволення суспільних та державних потреб. Але вже в 30-х роках радянська влада відмовилась від податкових методів та перейшла на адміністративний вплив. Таким чином, процес природної еволюції оподаткування в Україні було перервано [5, с. 117–124].

Практично розвиток кримінальної відповідальності за несплату податків розпочався у часи НЕПу (Нової Економічної Політики, яка реалізовувалась на теренах Української радянської республіки у 20-х роках XX століття), під час проведення якої кримінально-правова система охорони оподаткування характеризувалась системним та конкретним підходом: застосовувались заборони з високою деталізацією видів складів податкових злочинів, законодавчі формулювання яких враховували не лише перехід від натуральних податків до податків, сплачуваних виключно у грошовій формі, а й специфіку справляння різних видів обов'язкових платежів.

Внаслідок фактичної заміни системи оподаткування у СРСР на командно-адміністративний розподіл прибутку державних, комунальних підприємств та установ, трансформується наукова оцінка податкових правопорушень. Але майже всі з цих правопорушень на законодавчому рівні продовжують належати до злочинів проти порядку управління – адміністративних, а саме вони починають тлумачитись як посягання на певну сферу економічних інтересів держави, та як різновид господарських злочинів. Велика кількість податкових злочинів призвела до необхідності створення податкових судів. Початок тридцятих років характеризувався поступовим скороченням застосування норм кримінального права в боротьбі з ухиленням від сплати податків.

Починаючи вже з 1931 року, після закінчення НЕПу, основними платниками податків стали державні підприємства. Внаслідок цього з кримінальних кодексів республік Радянського Союзу були виключені статті про кримінальну відповідальність за злочини у сфері оподаткування. Ці нові положення щодо кримінальної відповідальності за податкові злочини стали основою для подальшого історичного та правового розвитку інститутів кримінального права України [3, с. 12].

Кримінальна відповідальність за податкові злочини знову стала актуальною під час реформування економіки (з 1986 року). Держава почала переглядати законодавчі акценти щодо кримінально-правової заборони у сфері оподаткування.

Вперше після переходу країни до ринкових економічних відносин, податкові делікти були криміналізовані законодавцем як окремий склад злочину у 1986 році. У Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 р. було включено нову статтю 148-1. Згідно диспозиції даної статті кримі-

нальна відповідальність наставала за умови, що зазначені в ній діяння вчинені протягом року після накладення адміністративного стягнення за правопорушення, передбачені ст. 164-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х.

Поява даної статті в Кодексі 1960 р. мала на меті врегулювання відносин суб'єктів підприємницької діяльності та держави, а саме контроль за їх обліком та за своєчасним поданням податкових декларацій. В історичних умовах на той момент це було єдиною можливістю контролю фіскальних органів за новою категорією платників податків – фізичних осіб, що не мають постійного місця роботи в установах, підприємствах і організаціях [2, с. 11].

Кодекс 1960 р. був згодом знову доповнений нормою, яка передбачала кримінальну відповідальність за податкові правопорушення. Так, ст. 148-2 КК України, введеною Законом України від 26 січня 1993 р., було криміналізовано ухилення від сплати податків з підприємств і організацій, вчинені службовими особами цих суб'єктів. А Закон України від 5 лютого 1997 р. виклав ст. 148-2 КК України 1960 р. у новій редакції. Ця редакція розширила коло суб'єктів складу злочину на фізичних осіб – платників податків, зборів інших обов'язкових платежів, а також внесла уточнення щодо предмета злочину, запровадила види відповідальності суб'єктів залежно від суми несплачених податків, зборів, інших обов'язкових платежів і доповнила перелік кваліфікуючих ознак складу злочину вчиненням його за попередньою змовою групою осіб тощо.

Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III також запроваджує кримінальну відповідальність за вчинення податкових злочинів у ст.ст. 192, 211, 212, 216, 222, 364, 365 та 367 КК. Аналіз правових норм, які складають теоретичну основу «податкових злочинів» доводить, що однією з найбільших проблем кримінального права залишається кваліфікація суміжних складів злочинів [3, с. 21].

Отже, дослідження еволюції податкової системи повинні використовуватись для створення ефективної системи оподаткування і сьогодні. Бо на практиці часто повторюються ті ж самі помилки і прорахунки, які вже не раз негативно впливали на економічний розвиток. На сьогоднішній день Україна будує свою податкову систему, орієнтуючись на найрозвиненіші країни світу, і податкова реформа вже має свої корисні плоди. Кримінальна відповідальність за податкові злочини в історії нашої держави зазнала вже багато змін, але має в собі великий здобуток української правничої думки та відображає певне поєднання двох галузей права: кримінального та податкового.

Література:

1. Безпалько І. Р. Історія оподаткування населення України / І. Р. Безпалько // Наукові записки. – 2008. – № 1. – С. 214–220.

2. Гревцова Р. Ю. Кримінальна відповідальність за податкові злочини в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук.: 12.00.08 / Р. Ю. Гревцова; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2003. – 18 с.
3. Молодик В. В. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.08 / Молодик Володимир Вікторович; [наук. керівник В. М. Куц]; Ун-т внутрішніх справ МВС України. – Харків, 1999. – 31с.
4. Шевердін М. М. Історико-правовий огляд оподаткування в українських землях у складі Великого Князівства Литовського, Королівства Польського та Речі Посполитої / М. М. Шевердін // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 947–952.
5. Ясеновська Т. Б. Історія становлення оподаткування в Україні: ретроспективна періодизація та національні досягнення / Т. Б. Ясеновська // Наукові записки. Серія «Економіка». Випуск 15. – 2010. – С. 117–124.

УДК 340.134

ПОЛИЩУК Юлія

ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА

У сучасних дослідженнях відзначається, що норма права є первинною відносно норми законодавства. Законодавство ж розглядається як структура, що складається з різних елементів – підгалузеві масиви, надгалузеві масиви, галузі, нормативно-правові акти, а система законодавства розвивається відповідно до розвитку і ускладнення суспільних відносин. Сучасний стан системи законодавства перебуває у процесі постійного реформування, у зв'язку з постійними змінами в державі. Ефективне функціонування не можливо без збалансованої системи законодавства. Характерною рисою функціонування суспільства та держави на сьогодні є зростання національного законодавства як основної форми вираження права в цілому. Питання системи законодавства тісно пов'язано з іншими сферами суспільних відносин тому має не аби яке значення для правового розвитку. Недосконале законодавство є одним із чинників які можуть привести до виникнення загрози підриву правової стабільності держави.

Дана тема є достатньо висвітленою в юридичному сенсі, але потребує подальшого вивчення. Існує багато публікацій вчених з різних питань, які пов'язані з системою законодавства, а саме це детально розкриває Бобровник С., Богінич О., Дудченко В.В., Єфграфова Є., Зайчук О., Лисенкова О., Лилак Д., Оніщенко Н., Оборотов Ю. М. тощо.

Загалом «систему законодавства» та термін «законодавство» розглядають як дуже близькі по змісту і водночас не тотожні. Термін «законодавство» розглядається як зовнішній результат законотворчості держави [6, с. 6]. Систему законодавства визначають як сукупність джерел права, які являють собою форму вираження правових норм та розкриваються як внутрішня структура елементів законодавства за своєю ієрархією. Основними ознаками системи законодавства є її єдність та

структурна узгодженість елементів. Основним елементом системи законодавства є галузь законодавства, яка має норми, що регулюють певний вид суспільних відносин. Первинним елементом системи законодавства є стаття нормативно-правового акту як форма вираження, спосіб викладу правової норми. Саме в законодавстві правові норми отримують свій реальний вираз, тобто зовнішній прояв. Норма права – це логічно завершене правило поведінки, а стаття закону – це форма його викладення. В статті закону може бути частина норми. Норма права може викладатися в ряді статей одного нормативно-правового акту.

Фахівці в галузі права (Скакун О. Ф., Волинка К. Г. та інші) виділяють такі системи законодавства: горизонтальну, вертикальну, федеративну, комплексну [5, с. 290]. Горизонтальна структура законодавства пов'язана з розподілом нормативно правових-актів держави за галузевою ознакою, тобто за предметом правового регулювання. Галузева (горизонтальна) об'єднує нормативно-правові акти з урахуванням їх відповідності певним галузям права. Так, за галузевою ознакою розрізняють: конституційне законодавство; адміністративне законодавство; трудове законодавство; сімейне законодавство та інші [3, с. 56]. При цьому, кожне галузеве законодавство має свою внутрішню структуру.

За обсягом нормативного матеріалу в горизонтальній структурі законодавства виділяють: 1) нормативно-правовий акт; 2) інститут законодавства; 3) підгалузь законодавства; 4) галузь законодавства.

Вертикальна структура законодавства пов'язана з юридичною силою нормативно-правових актів, тобто з їхньою ієрархією. За ієрархічною ознакою нормативно-правові акти України поділяються на: 1) Конституцію України – як Основний Закон держави, що має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ст. 8 Конституції України) [1]; 2) Закони України, які в свою чергу можуть бути: конституційними; органічними; звичайними, які можуть бути кодифікованими і некодифікованими; надзвичайними [7, с. 32]; 3) Підзаконні нормативно-правові акти, які видаються для полегшення виконання законів і не повинні суперечити їм; 4) Локальні нормативно-правові акти. 5) міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України і які стали частиною національного законодавства.

Не завжди нормативно-правовий акт повинен бути у формі закону. Важливо, лише щоб у Конституції вказувалось, що нормативно-правовий акт такий що має силу закону. Тобто, вони повинні бути видані певним законодавчим органом відповідно до Конституції.

Прикладами підзаконних нормативно-правових актів може бути будь-який документ із відповідною назвою. Слід зазначити про унікальність деяких видів підзаконних нормативно-правових актів. Так, Указ

Президента України по своїй суті є унікальним. Деякі вчені вважають, що юридична сила цього нормативного документа набагато нижча за юридичну силу Закону, але його безпосереднім плюсом є той факт, що Президент України своїм Указом може досить оперативно врегулювати ті чи інші відносини. Головним тут є саме оперативність, так як цей нормативний документ може розповсюджувати свою силу навіть на всю територію України і при цьому, він приймається однією особою, що значно прискорює процес його втілення у життя.

Декрети Кабінету Міністрів України є унікальними у зв'язку із тим, що вони взагалі на певний час можуть прирівнятися до законів. Коли ми говоримо на певний час, то маємо на увазі саме час, який визначить Верховна Рада у відповідному законі, яким делегує свої повноваження Кабінету Міністрів України. На час такого делегування, декрет Кабінету Міністрів України має юридичну силу Закону України. Робиться це, знову ж таки для оперативного видання нормативних актів вищої (після Конституції України) юридичної сили. Така ситуація мала місце в Україні у період з 18.11.1992 по 21.05.1993, коли Кабінету Міністрів України тимчасово, строком до 21 травня 1993 року, було делеговано повноваження видавати декрети в сфері законодавчого регулювання з питань, передбачених пунктом 13 статті 97 Конституції України [2]. Прикладом такого декрету може слугувати Декрет «Про державне мито», який було прийнято саме у зазначений період.

Ще одним унікальним підзаконним нормативним документом є рішення органів місцевого самоврядування. Вони не несуть такого масового характеру як попередні нормативні документи, але у зв'язку із тим, що на сьогоднішній день в Україні взято курс на децентралізацію влади в Україні і все більше повноважень надається на вирішення органів місцевого самоврядування, рішення останніх набувають все більшого значення, хоча по масштабам і поширюються лише на певну адміністративно-територіальну одиницю.

Федеративне законодавство відображає структуру держави. Таке законодавство притаманно федеративним державам і воно поділяється на законодавство загально-федеративного значення і законодавство певного суб'єкта федерації.

Комплексне законодавство складається в залежності від об'єкта правового регулювання і системи державного управління (природоохоронне, транспортне законодавство). На підставі комплексного поділу системи законодавства у науковців виникають різні тлумачення цієї категорії. Так, Волинка К. Г. розглядає як окремий вид вертикальної, галузевої та федеративної системи. А, Скакун О. Ф. розглядає як комплекс законодавства, та ділить його на 2 види: внутрішньогалузеве та галузеве [5, с. 216]. Так, нормативно-правові акти можуть містити норми

однієї або декількох галузей права. Це дає підстави для виокремлення галузевого і міжгалузевого (комплексного) законодавства. Міжгалузеве (комплексне) законодавство становлять нормативно-правові акти, які містять норми декількох галузей права, що регулюють окрему сферу суспільного життя (наприклад, комплексне законодавство про освіту утворюють акти, які містять норми адміністративного, цивільного, трудового, фінансового права та ін.).

Також, науковці Комаров С. А. і Малько А. В., крім зазначених вище, виділяють ще один вид – функціональну структуру [4, с. 146]. Функціональна структура законодавства відображає побудову законодавства залежно від призначення нормативно-правових актів. На цій підставі виокремлюють: первинні нормативно-правові акти – це акти, що встановлюють правила регулювання певних сфер суспільних відносин; вторинні нормативно-правові акти – це акти, що вносять зміни до первинних або скасовують їх. Наприклад, Закон України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України».

При цьому, необхідно зазначити, що система законодавства України у своїй структурі, має інститути і галузі. Інститути і галузі законодавства мають таку важливу ознаку – можливість закріплення не в одному нормативному документі, а одразу в цілій низці нормативних документів різного рівня і напрямку. Також, слугують загальним цілям усієї системи законодавства та виконують свою власну ціль.

Не завжди можливо виявити таку систему законодавства, що направлена на правильне функціонування суспільства і держави, та на становлення точного взаємозв'язку різних за своїм змістом суспільних відносин. Важко виявити таку область суспільного життя де б переважав тільки один вид суспільних відносин, що регулюється однією системою. Так і з'являється практична необхідність з'ясувати та охопити усю багатоманітність законодавства, що виникають в житті.

Таким чином, в ході дослідження можемо прийти до висновку, що система законодавства є системою не тільки законів, а взагалі всіх джерел права, що нині діють на території України. Тобто це певна сукупність, група правових норм, які були прийняті законодавцем. Перелік структури законодавства є не вичерпним. Законодавство може будуватись по різним системам, які мають свою певну структуру, яка визначається по інтересами держави, необхідністю правового регулювання, певною узгодженістю і єдністю між ними. До структури системи законодавства можна віднести такі елементи: горизонтальну; вертикальну; федеративну і комплексну будову системи законодавства. Системі законодавства України притаманний поділ за ієрархічною вертикальною ознакою, де найвищу силу має Конституція України. Система законодавства – не просто сукупність таких актів, а їхня диференційована система, заснова-

на на принципах субординації і координації її структурних компонентів. Під час формування системи законодавства застосовується більше суб'єктивний чинник, який потребує більш досконалої правової практики та з врахуванням зміни суспільства.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети в сфері законодавчого регулювання: Закон України від 18.11.1992 № 2796-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 2. – ст. 6.
3. Ємельянова Л. В., Сидоренко О. М. Теорія держави та права: навчально-методичний посібник заочної форми навчання. – Миколаїв: Іліон, 2007 – 148 с.
4. Комаров С. А., Малько А. В. Теория государства и права. Учебно-методическое пособие. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 448 с.
5. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст]: підручник / О. Ф. Скакун; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – К.: Правова єдність, 2011. – 520 с.
6. Бобровник С. В., Богиніч О. Л. Система законодавства України: актуальні проблеми та перспективи розвитку. – К.: Наукова думка, 1994. – 121 с.
7. Євграфова Є. П. Формування системи національного законодавства (деякі питання теорії і практики): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Є. П. Євграфова; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2005. – 184 с.

УДК 340.111.5

РОМАНОВА Ірина

РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВОВІДНОСИН

Сьогодні наукова юридична діяльність, спираючись на багатоаспектне праворозуміння, спроможна остаточно звільнитись від обмежених уявлень і стереотипів, які склалися на ґрунті радянського правознавства, та досягти істотних результатів у дослідженні правовідносин як однієї з найважливіших юридичних категорій. Суспільство – це своєрідна сукупність відносин, які виникають внаслідок взаємодії людей. Особливе місце серед різних за змістом відносин становлять правові відносини. Таким чином, правові відносини є результатом дії вимог норм права щодо відносин між різними суб'єктами.

На сьогодні значною є кількість наукових досліджень – вітчизняних та зарубіжних, – присвячених дослідженню сучасних правовідносин, а саме: Ю. І. Гревцов, В. В. Завальнюк, Ю. М. Оборотов, О. П. Подцерковний, П. М. Рабінович тощо.

Сьогодні в теорії права існують дві основні концепції розуміння правовідносин. Перша точка зору, як зазначає Крижановський В. Я., найбільш яскраво викладена в відомій праці Ю. К. Толстого, яка характеризується тим, що правовідносини розглядаються в якості особливих ідеологічних відносин, через які норми права регулюють фактичні суспільні

відносини [2, с. 180]. В свою чергу Марченко М. Н. вважав, що «правовідносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами права», а, Подцерковний О. П. схилявся до думки про правовідносини як результат упорядкованого впливу норм права на певні суспільні відносини, після чого ці суспільні відносини стають правовими і з цього моменту існують вже як правовідносини [4, с. 65]. У той же час згідно з першою точкою зору регульовані суспільні відносини і власне правовідносини існують одночасно, паралельно один з одним. Подібне визначення правовідносин засноване на визнанні в них як фактично існуючих суспільних відносин, так і специфічної правової складової, привнесеної в результаті правового впорядкування.

Прихильники цієї точки зору особливо підкреслюють, що правовідносини необхідно розглядати як нерозривну єдність його правового аспекти і матеріального змісту.

В силу соціальної спільності люди вступають в найрізноманітніші суспільні відносини для здійснення своїх життєвих потреб та інтересів: сімейні, релігійні, економічні, політичні, правові і тощо. Деякі з них зумовлені соціальними умовами існування, а інші виникають з волі конкретних осіб, що реалізують свої власні інтереси і потреби. Самі по собі ці відносини мають реалістичний характер, представляючи собою фактичну залежність і засновану на ній же фактичну можливість впливати одна на одну. Серед інших соціальних відносин правові відносини мають свою особливу специфіку, яка виражається в наявності у суб'єктів цих відносин взаємних юридичних прав і обов'язків.

Правовідносини – це центральна категорія серед проблематики теорії права. Право в реальному житті – це і є правовідносини. Правовідносини – це особливий вид суспільних відносин, учасники (суб'єкти) яких пов'язані взаємними юридичними правами та обов'язками. Правове відношення завжди передбачає юридичний зв'язок, принаймні, між двома суб'єктами, один з яких є носієм суб'єктивного права, а інший – носієм юридичного обов'язку. Існують і багатосторонні правовідносини. Норму права, яка не породжує правовідносини, прийнято вважати «мертвою». До правовідносин треба підходити так, щоб зрозуміти, що вони беруть участь у генезі права. Але, з іншого боку, є певна частина правовідносин, яка виникає на основі правових норм, і найчастіше це – публічно-правові відносини, які здійснюються на основі публічно-правових норм. Значить певна частина правових відносин визначається фактичними умовами та обставинами, а інша – юридичними нормами. Немає таких правовідносин, які б цілком і виключно визначалися тільки правовими нормами і в яких суб'єкти цих відносин вимагали б один від одного і робили один одному тільки те, на що вони мають повноваження та до чого їх зобов'язує закон.

Той чи інший погляд на природу правових відносин і їх роль в механізмі правового регулювання багато в чому визначається тим типом праворозуміння, який притаманний правовій теорії і юридичній практиці. У вітчизняній теорії права склалися різні теоретичні концепції (моделі) розуміння правовідносин.

Крижановський В. Я. вважає, що в теорії права панувала не тільки етатистська концепція права, а й одночасно етатистська концепція правовідносин [2, с.182]. Відповідно до цієї концепції правовідносини визначалися як особливе ідеологічне відношення, врегульоване нормами права, що видаються державою. У такому розумінні правовідносин, що видаються державою, первинні норми права, а вторинні ті суспільні відносини, які регулюються цими юридичними нормами. В такому розумінні підкреслюється зв'язок з чинним правом, тобто з позитивним законодавством, але й створюється враження, ніби суспільні відносини породжуються законом, правовими нормами. Правовідносини виникли раніше, ніж норми права, що видаються державою. В теорії права поряд з суто етатистським трактуванням з'явилася концепція, згідно з якою правовідносини розглядалися як фактичні суспільні відносини, які мають певну правову форму, правова форма пов'язувалася виключно з діючими юридичними нормами. Позитивним є те, що акцент робився на фактичні суспільні відносини та єдність змісту і форми, однак правова форма пов'язувалася виключно з чинним юридичним законом. Категорія правовідносин в радянській юридичній науці стала гранично широкою, що включала в себе всі врегульовані правом суспільні відносини. Потім, в рамках такого широкого розуміння правовідносин, в юридичній науці поступово виникли три відмінних один від одного підходи до поняття правовідносин, про які Ю.І. Гревцов пише наступне: «Про правові суспільні відносини можна, наприклад, говорити як про досить специфічні і своєрідні зв'язки між суб'єктивним правом і юридичним обов'язком в сенсі їх співвідношення» [1, с.156]. Розуміється, що правовідносини наближені до розуміння співвідношення прав і обов'язків в рамках загальної норми права, оскільки в даному випадку мається на увазі модель правових відносин, що міститься в нормі права. Нарешті, поняттям правовідносини виражається і реальна взаємодія двох конкретних сторін, в ході якого здійснюються певні інтереси суб'єктів права, за допомогою використання суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Таке поняття виражає одну з найважливіших різновидів суспільних відносин, форму якого становить специфічний зв'язок юридичного права і обов'язку, а зміст – реальна взаємодія в рамках приписів загальної норми права. Поряд з цим В. В. Завальнюк, визначає що існує інший підхід до розуміння правовідносин, згідно з яким «... правовідносини є суспільними відносинами особливого роду (правова форма громадських відносин)». На дум-

ку С. Л. Лисенкова правовідносини розглядаються, як стосунки, в яких суб'єкти права виступають контрагентами в процесі виконання ними вимог нормативних приписів і набуття певних прав і обов'язків [3, с. 291]. Поряд з розглянутим підходом до правовідносин як до суспільних відносин, що регулюються нормами права, в юридичній науці інтенсивно розроблялися і інші групи ключових питань теорії правовідносин, які охоплюють, зокрема, проблематику про передумови, учасників, структури і динаміці, класифікації правовідносин.

Отже, роблячи висновок правовідносини, це індивідуалізовані суспільні відносини, так як вони мають соціальний характер. Дані відносини виникають між людьми у процесі складання, розвитку цих відносин коли суб'єкти здійснюють певні діяння, де важливі взаємопов'язані категорії: «відносини», «діяльність», «поведінка».

Література:

1. Гревцов Ю. И. Социология права: Курс лекций. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 265 с.
2. Крижановський В. Я. Конституційно-правові засади судового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні / В. Я. Крижановський // Наук. зап. Міжнар. гуманіт. ун-ту. – 2008. – № 9. – С. 174–190.
3. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник / С. Л. Лисенков. – К.: Юрискон-сульт: КНТ, 2006. – 355 с.
4. Подцерковний О. П. Нормативні, управлінські та міжнародні аспекти розвитку економіки та права: матеріали II наук.-практ. конф., 25 листоп. 2014 р., Одеса / ред.: О. П. Подцерковний, Н. М. Крестовська, М. Д. Василенко; Громад. орг. «Всеукр. центр екон. права». – Одеса: Юрид. літ., 2014. – 127 с.

УДК 340.9

СЕККЕР Крістіна

ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ОСОБЛИВА КАТЕГОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Пошуку сутності права присвячена значна кількість наукових робіт різних епох, починаючи з античності і закінчуючи сьогоденням. Філософи, правознавці, політичні і релігійні діячі усіх часів прагнули визначити витоки права, з'ясувати його природу. Праворозуміння є виразом різноманітних поглядів, суджень і оцінок – підходів щодо пізнання сутності права у вигляді окремих правових концепцій. Але, у вітчизняній юридичній літературі комплексного дослідження проблеми праворозуміння в основних школах права не зроблено. Вирішення цієї проблеми забезпечує прогресивний розвиток юридичної науки. Це і зумовило актуальність теми.

Основою дослідження праворозуміння є наукові праці видатних вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: Б. О. Кістяківський, М. М. Ковалевський, М. І. Козюбра, В. П. Марчук, П. І. Новгородцев, Н. М. Оніщенко та інші.

Філософія, як наука, дає світоглядне пояснення права, формує світоглядно-правову культуру юриста, а отже впливає на ефективність його професійної діяльності. Вона навчає вірно оцінювати неправові ситуації та розмежовувати правові і неправові закони.

Існування проблеми праворозуміння, проблеми сутності права є передумовою існування філософії права, тому «праворозуміння», є центральною категорією цієї фундаментальної юридичної науки. При наявності спільної центральної категорії, кожна з базисних наук досліджує сутність права в межах власної предметної сфери, а тому займає окреме місце в системі юридичних наук, не конкуруючи з іншою.

Оскільки філософія права формувалася під впливом природно-правових вчень (зокрема у XVII–XVIII ст. під впливом вчень В. Золотницького, М. Щербатова, С. Десницького, Я. Козельського, Г. Гроція, Д. Локка, Ш. Л. Монтеск'є, К.А. Гельвеція та ін.), то у XIX – на початку XX ст. в Росії та Україні вона була представлена як наука про природне право. Такої точки зору дотримувалися правознавці і філософи П. Редкін, Б. Чичерін, П. Новгородцев, І. Ільїн, С. Муромцев, І. Михайловський, М. Бердяєв, Б. Кістяківський та багато інших видатних вчених [1, с. 230]. Так, П. Редкін писав: «Предметом і змістом філософії права є природне право». Його підтримував П. Новгородцев, стверджуючи наступне: «Природне право по своїй ідеї це і є сама філософія права» [4, с. 139].

Філософія права – розділ філософії, що займається вивченням змісту права, його сутності й поняття, форм існування й цінності, ролі у житті людини, держави, суспільства [1, с. 154]. При різному визначенні предмету дослідження філософії права, усі вчені (і вітчизняні в тому числі) дотримуються одних і тих же поглядів щодо завдання науки: пізнання природи права як наддержавного явища [5, с. 12]. Тому особливої уваги потребують такі розділи філософії права як гносеологія і антропологія права, які досліджують право розуміння як центральну категорію.

Гносеологія права – вчення про пізнання права. Пізнання складає найглибшу характеристику права [2, с. 105]. Непізнане право є мертвим правом, а мертво право не може бути джерелом справедливості. Неможливо винести справедливий вирок, не дізнавшись істинних обставин справи, неможливо прийняти правовий закон, не проаналізувавши соціальну ситуацію. А прийнявши справедливий закон, неможливо сподіватись на його ефективну дію, якщо не виявити гносеологічні особливості функціонування правосвідомості суб'єктів права.

Гносеологія права тісно пов'язана з антропологією права, адже метою правового пізнання насамперед є забезпечення умов максимальної творчої самореалізації людини. Антропологія права – вчення про право, джерелом якого є сама людина, її особистість. Вона досліджує природу права через природу людини і тим самим визначає надпозитивну сут-

ність права. З однієї сторони вона є складовою методології філософії права, а з іншої – закладає її предметний фундамент, яким є філософія прав людини та легітимація приписів держави [5, с. 13]. Тобто забезпечує людиномірний характер філософсько-правових знань. Антропологія права визнає джерелом права людину як вищу цінність.

Кожна історична епоха виробляє своє розуміння права. Право втрачало б свою регулятивну функцію і цінність, якби в межах одного суспільства розумілось певними суб'єктами по-різному. Різні підходи щодо права узгоджуються з демократизацією суспільного життя, визнанням плюралізму думок, позицій. Важливо розрізняти праворозуміння: як теоретичну категорію (теоретичне праворозуміння), яке властиве суб'єктам – теоретикам (вченим – хористам, філософам, соціологам); як практичну категорію (практичне праворозуміння) властиве юристам-практикам. Для них важливо правильно розуміти волю законодавця, заключену у зміст правової норми. Для практичного використання придатне єдине розуміння права.

Розглянемо окремі категорії праворозуміння у філософії права:

По-перше, це позитивізм (нормативізм) у праві. Мається на увазі нормативне праворозуміння, нормативний підхід щодо розуміння права. Кельзен Г., К.Берг, Д. Остін, М. Коркунов, Г. Шерменевіч тощо розглядали право, як систему норм, що забезпечують соціальний компроміс. Норма є раз і назавжди установлена догма. Джерелом права є державна влада з її примусовим апаратом. Не визнавали природного права, а тільки позитивне, встановлене державою, чим заперечували дуалізм у праві.

Нормативізм (нормативістська концепція) є подальшим розвитком теорії позитивізму. Ідейною основою нормативізму «чистої теорії права» є: а) неокантіанська доктрина природного права; б) позитивізм.

По-друге, соціальна юрисдикція (друга половина XIX ст.), що знайшла своє відображення у соціологічному підході розуміння права, який сформувався в рамках школи вільного, «свободного» права (свободна конкуренція в умовах становлення та розвитку капіталізму). Капіталістичні відносини потребували нового тлумачення законів, що породжувало нові норми шляхом прецедентного права (судова правотворчість). Звідси теза С. Ерліха: «Писаний закон – пустий звук, порожня посудина, яку ще належить наповнити. Право потрібно шукати не в нормах, а в самому житті». Тому, на його думку, наповнювати закони правом зобов'язані судді і адміністратори [3, с. 116].

Виходячи з вище наведеного, можна зробити висновок, що праворозуміння – наукова категорія, яка відображає результат процесу пізнання сутності права, сутності права як внутрішньої цілісності усіх його різноманітних характеристик (властивостей).

Також, праворозуміння як ключова категорія правознавства, обумовлює розуміння сутності усіх інших юридичних категорій та є центральною в теорії права і держави. В той же час існування проблеми праворозуміння, проблеми сутності права є передумовою існування філософії права. Тому вона також визначається центральною категорією такої фундаментальної юридичної науки як філософія права.

Література:

1. Кістяковский Б. А. Философия и социология права / Б. Кістяківський — СПб.: Изд-во Рус. Христиан. гуманит. ин-та, 1998. – 798 с.
2. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / М. С. Горшенюва, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; За заг.ред. В. О. Ріяки. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 544 с.
3. Марчук В. П. Євген Ерліх: сторінки життя і творчості // Ерліхівський збірник. Вип. 1 – Чернівці, 2004. – 456 с.
4. Новгородцев П. И. Введение в философию права: Кризис современного правосознания / П. И. Новгородцев // РАН. Ин-т государства и права. – М.: Наука, 1997. – 269 с.
5. Оніщенко Н. М. Сучасне праворозуміння / Н. М. Оніщенко // Доктринальне бачення проблеми праворозуміння в сучасних умовах – Право. – 2011. – № 3. – С. 12–16.

УДК 340.12

СИДОРЕНКО Олена
БУБЕЛА Анастасія

СІМ'Я ЯК ЦІННІСТЬ ПРАВА

Сучасні тенденції розвитку України надають особливого значення дослідженню цінностей права та досягненню їх особистістю, адже Україна вступила на новий шлях розвитку, суттю якого є органічне поєднання правових і культурних цінностей, авторитарності і демократії, ідеологізації та деідеологізації. Тому розуміння, усвідомлення, повага та формування нових цінностей права веде до усвідомлення його важливості та визначення ролі в суспільних відносинах.

Визначення поняття «цінності права» на сьогоднішній день залишається дискусійним. Доктор юридичних наук, професор Оборотов Ю. М. пропонує під цінностями права розуміти різноманітні матеріальні та нематеріальні блага, які забезпечуються правом (життя, здоров'я, свобода, власність тощо) [1, с. 155]. Цінності права – усталена сфера цінностей, які забезпечуються правом [2, с. 78].

Виходячи із великої сукупності таких цінностей виникає потреба побудови певної ієрархії. Аналізуючи положення Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР стає зрозумілим, що таку ієрархію законодавець вже створив, закріпивши в її положеннях основні цінності нашого народу. Проте, якщо порівняти положення Основного закону, Кримі-

нального кодексу від 05.04.2001 № 2341-III та інших актів, можна прийти до висновку, що їх норми між собою є суперечливими, адже в них завжди на першому місці стоїть держава, хоча, відповідно до ст. 3 Конституції, людина її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Вітчизняні вчені також не залишилися осторонь у вивченні цього питання. Кандидат юридичних наук Горобець К. В. на перший рівень виводить життя кожного члена суспільства, як найвищу загальнолюдську цінність. Другий рівень – свобода, рівність та гідність, третій рівень відводиться правам людини, через які можна самореалізуватись та розвиватись у суспільстві. Останній, четвертий рівень, ієрархії складають блага, які дозволяють людині взаємодіяти з суспільством, правом та державою: власність, освіта, наука, культура, громадянське суспільство тощо [3, с. 75–77].

Юридичні джерела наводять багато варіантів визначення поняття сім'ї. Так, відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу від 10 січня 2002 р. № 21: «Сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки». Що стосується доктринального тлумачення, як зазначає науковець Ворожейкін Є. М.: «сім'я – це спільне життя осіб, що виникло зі шлюбу, близької родинності, усиновлення та інших законних підстав, що має на меті народження і виховання дітей, спільне ведення господарства, встановлення відносин інтимної чи духовної близькості і викликає відповідні до цього особисті і майнові права та обов'язки» [4, с. 13]. Таким чином, порівнюючи законодавче визначення та доктринальне, можна зробити висновок, що в першому випадку акцент робиться саме на юридичних підставах, які необхідні для того, щоб визнати тих чи інших людей сім'єю. В другому – пріоритет має саме моральна складова, адже сім'я створюється не на основі закону, найголовніше – взаємовідносини, які складаються між її членами.

Сім'я, або ж у більш традиційній інтерпретації – родина, для українців є однією з головних традиційних цінностей. На сучасному етапі розвитку науки дане питання досліджене недостатньо, проте, суспільна значимість сім'ї, її стан, тенденції розвитку завжди перебувають у центрі уваги. Сім'я відіграє значну роль у процесі правової соціалізації. Стосовно цього ключова роль інституту сім'ї визначається тією обставиною, що сім'я здатна передавати з покоління в покоління специфічні соціальні, релігійні та етнічні уявлення, зразки поведінки, які не можуть не впливати на правові уявлення і правову поведінку молодих людей. Як правило, правові цінності і норми, які розділяються сім'єю, дитина сприймає не замислюючись, вважаючи їх сталими. Дитина сприймає правові поняття в тій інтерпретації, яку подають їй батьки, через свої власні знання і розуміння (наприклад, про такі поняття як бути повнолітнім, пова-

жати закон, звертатися до суду, платити податки, виконувати свій громадянський обов'язок і т.д.). Дані орієнтації здатні володіти високою стійкістю проти інших соціалізуючих впливів.

Виховання – головне покликання батьків, саме від нього залежить подальша поведінка дитини. Тому, ні юристи, ні педагоги, ні соціологи і навіть психологи не стануть заперечувати, що належне сімейне виховання – запорука процвітання всієї країни, а нехтування батьками своїми обов'язками, значною мірою негативно вплине на формування свідомості дитини і призведе до формування асоціальних поглядів. Як свідчить практика такий світогляд людини є головним детермінантом всіх злочинів. Тому виховна функція родини має бути спрямована на соціалізацію дитини для розвитку її особистості та подальшого співіснування з різними групами. Саме тому, про достойне виховання мова може йти лише тоді, коли батьки усвідомлять, що сім'я, перш за все, має будуватися на моральних засадах.

Нині всі суспільні відносини в Україні зазнають певної трансформації під впливом політичних, соціально-економічних та інших змін, звичайно, вони не можуть оминати і сімейні відносини. Глобальної перебудови у сфері сімейних відносин не відбулося, однак багатьом інституціям довелося пристосовуватися до реалій сьогодення навіть на законодавчому рівні, головною причиною таких змін стала, на жаль, втрата моральності нашого народу. В першу чергу, такі зміни торкнулися інституту сім'ї. Так змінились уявлення про зміст сімейних прав та обов'язків, здебільшого серед молоді, тобто серед потенційно можливих батьків, так чи інакше це вплинуло на класичну форму шлюбу та сім'ї, і зумовило значне поширення такої форми співжиття, як створення сім'ї без реєстрації шлюбу. Тобто, в поняття «сім'я» вкладені зовсім інші складові. Також проблемне питання – існування безбатьківських сімей, коли жінка свідомо народжує дитину будучи вже розлученою або ж відмовляється від реєстрації батьківства. Безспірно, цей момент негативно впливає на сімейні відносини.

Однією з головних проблем сьогодення є виховання осіб поза родиною. Специфіка розвитку правосвідомості цієї категорії молоді характеризується підвищеним хвилюванням, емоційною напруженістю, психічною втомою, підвищеною чутливістю до перешкод, які виникають та страхом перед невідомим. В освітніх відносинах таких підлітків простежується невпевненість, а в правосвідомості відбивається неадекватність самооцінки і оцінки правової поведінки оточуючих. Дана категорія молоді частіше інших будує своє життя на асоціальних засадах, в результаті чого часто вчиняють неправомірні дії. Це відбувається не тільки внаслідок проблемних стосунків підлітка з батьками, але і тому, що дитячі заклади часто не виконують ту функцію, яку б мали виконувати в сімейному соціальному середовищі. Справа в тому, що нерідко в дитячих бу-

динках немає прикладу творчої та конструктивної діяльності, що заважає нормальному розвитку. Також в деяких таких закладах досить низький рівень правового виховання, саме тому підлітки не мають достатніх знань про свої права та обов'язки.

Отже, роль сім'ї в суспільстві важко переоцінити, адже в ній формується первинна соціальна сутність індивіда, а батьки через виховання визначають соціальний статус дитини, її світогляд протягом перших років формування та становлення життя. Правове виховання в сім'ї має бути спрямоване на засвоєння правових знань та цінностей, які необхідні для підготовки індивіда до активної діяльності в соціально-правовій сфері життя суспільства. Сім'я знайомить дитину з правилами поведінки в суспільстві та взаємодії з іншими людьми, а це вже є елементом правової культури, така роль сім'ї зберігається і в період навчання в школі та на стадії його активного спілкування з однолітками. Проте з розвитком суспільства, погляди на цей правовий інститут дещо змінились та це призвело до трансформацій сучасної сім'ї через втрату духовних та моральних цінностей. Вирішувати цю проблему треба спільно, залучаючи спеціалістів із різних галузей знань: юристів, працівників соціальних служб, психологів, медичних працівників тощо. Завдяки такій пильній увазі з різних «боків» можна буде звернути увагу населення на значимість інституту сім'ї та її роль для кожного громадянина.

Література:

1. Оборотов Ю. М. Традиції та новації у правовому розвитку: Монографія. – О.: Юрид. л-ра, 2001. – 160 с.
2. Сидоренко О. М. Догма права як правова цінність / О. М. Сидоренко // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 45. – С. 76–81
3. Горобець К. В. Ієрархія цінностей права / К. В. Горобець // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – Число 2. – С. 75–81. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2012_2_10.
4. Ворожейкин Е. М. Правовые основы брака и семьи [Текст] / Е. М. Ворожейкин. – М.: Юридическая литература, 1969. – 160 с.
5. Мироненко В. П. Сім'я як головний інститут соціалізації дитини / В. П. Мироненко // Юридична наука. – 2013. – № 2. – С. 49–54.

УДК 340.11

СИРМА Анастасія

ВПЛИВ МЕХАНІЗМУ ДІЇ ПРАВА НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ПОВЕДІНКИ ОСОБИ

Розбудова України як правової держави висуває на перший план завдання створити ефективний та дієвий механізм дії права. Особа має розуміти та сприймати регулятивну роль як законів, так й інших нормативних актів, індивідуальних рішень, інших правових засобів в їх взає-

мозв'язку та взаємодії. Важливим та необхідним є розуміння впливу, що здійснює механізм дії права на процес формування поведінки особи.

Окремі аспекти щодо дії права досліджувались вітчизняними та зарубіжними науковцями, про що свідчать праці С. С. Алексєєва, С. В. Бобровник, М. С. Кельмана, Н. М. Крестовської, В. М. Кудрявцева, О. Г. Мурашина, І. Г. Оборотова, Ю. Н. Оборотова, П. М. Рабіновича, Т. І. Тараконич, Ю. С. Шемчушенка тощо. На даний момент не існує єдиного розуміння та тлумачення щодо того як ефективно впливає механізм дії права на поведінку особи. Зазначене вказує на актуальність обраної теми дослідження для процесу наукового пізнання.

Досліджуючи правову дійсність та різноманітні правові явища і процеси, їх ефективність, науковці базуються на фундаментальних правових поняттях, тому, насамперед, треба визначити таке поняття як «механізм», а надалі – «механізм дії права» на поведінку особи.

Багатогранність наукових підходів до розуміння поняття «механізм» надає можливість розглядати цей соціально-правовий інститут з декількох точок зору. Взагалі, механізм – це поняття, яке, в залежності від контексту, може означати пристрій, який передає або перетворює чи відтворює рух, а також сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ. В юридичній літературі пропонують близько двадцяти значень поняття «механізм».

На думку М. С. Кельмана і О. Г. Мурашина, механізм права – це взята в сукупності система правових засобів, за допомогою яких здійснюється впорядкування суспільних відносин і подолання можливих перешкод, що стоять на шляху задоволення інтересів суб'єктів права [2, с. 317].

У свою чергу, В. Н. Хропанюк дає визначення механізму правового регулювання як системи правових засобів, за допомогою яких створюється впорядкованість суспільних відносин у відповідності до цілей правової держави [5, с. 149].

Дія права є змістовно динамічною складовою права, яка характеризує фактичну реалізацію його властивостей надавати регулятивний, інформаційно-психологічний, виховний і соціальний вплив на учасників правовідносин. Таким чином, дія права – це сукупність усіх форм прояву його юридичних властивостей, які висловлюють динаміку права, тобто процес його реального регулятивного впливу на встановлені суспільні відносини.

Механізм дії права здійснює вплив на свідомість і поведінку учасників правовідносин. Така дія має декілька основних граней правового вираження, а саме: інформаційний аспект, ціннісний аспект, стимулюючий аспект та примусовий аспект [1, с. 30].

Інформаційний аспект дії права на поведінку особи можна розглядати зі сторони пізнавальної діяльності, так як право – це один з видів со-

ціальної інформації, під якою мають на увазі знання, відомості, повідомлення про соціальні форми матерії в тій самій мірі, в якій вони охоплені сферою суспільного життя. В свою чергу, це означає, що модель поведінки, яка міститься в нормі права вказує особі на позицію держави по даному питанню, вказує на існування деяких визначень, схвалених суспільством і державою, засобів досягнення тих чи інших цілей, сповіщає про наслідки неправомірної поведінки [6, с. 164].

Ціннісний чи аксіологічний аспект дії права полягає в його впливі саме на переконання особи, на його власні орієнтації та установки, почуття та емоції. Тому цінність, яка виражається в праві, не може встановити юридичну тактику поведінки, але вона може вказати на його стратегію.

Ціннісні подання входять в правову і моральну свідомість особи, стають невід'ємною частиною його психології. Правові цінності можуть впливати на найбільш віддалені ланки причинного зв'язку, з яких складається здійснення поведінки та висловлюються потреби, інтереси, цілі, вибір засобів здійснення вчинку [4, с. 49]. Інформаційний та ціннісний аспекти дії права доповнюють стимулюючий та примусовий. Вони, впливають не лише на інтелект, емоції, але й на волю виконавця.

Примусовий характер полягає в наявності можливості застосування примусових заходів у тих випадках, коли особа не здійснює покладені на неї юридичні обов'язки, коли створюються перешкоди в здійсненні суб'єктивних юридичних прав. Тобто це коли суб'єкт права здійснює покладені на нього обов'язки у примусовому порядку.

Стимулююча дія права, в свою чергу, виражається у юридичному визнанні й в матеріальному, моральному заохоченні до корисних суспільству вчинків. Тобто стимулювання – це посилення спонукань людини до певної діяльності, активності чи поведінки [3, с. 172].

Отже, механізм дії права є одним з основних його аспектів, що одночасно відображає його динаміку, функцію та сутність, яка залишається незмінною в тому, адже відомо, що право завжди було, є і буде владним нормативним регулятором поведінки людей та суспільних відносин.

Так само, як і правова система суспільства, механізм дії права представляє собою цілісність правової реальності, визначається рівнем розвитку економіки і культури та закономірностями еволюції суспільства.

Важливим є те, що центральним елементом механізму соціальної дії права є саме особа як об'єкт правового впливу і як суб'єкт правовідносин.

На основі вище викладеного можна зробити висновок, що призначення права полягає саме у введенні в дію необхідних елементів правової системи конкретної держави. А від механізму дії права залежать як відповідність поведінки учасників суспільних відносин вимогам юридичних норм, так і їх рух до задоволення інтересів суспільства й особистості.

Таким чином, правомірність чи неправомірність поведінки особи багато в чому залежить від соціальних умов, в яких вона живе і реалізовує правові норми, і ефективності етичного, психологічного та інформаційного впливу правової норми.

Література:

1. Алексєєв С. С. Механізм правового регулювання. – М.: «Юрид. лит-ра», 1996. – 187 с.
2. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права Підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома. – Л.: Новий світ, 2007. – 584 с.
3. Кудрявцев В. М. Правова поведінка: норма і патологія / В. М. Кудрявцев. – М.: «Юрид. лит-ра», 1999. – 287 с.
4. Оборотов Ю. М. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права / Ю. М. Оборотов // Право України – 2010. – № 4. – С. 49–53.
5. Хропанюк В. Н. Теорія держави і права. Підручник для Вузів / В. Н. Хропанюк. – М: Омега-Л, 2008. – 384 с.
6. Шемшученко Ю. С. Дія права: інтегративний аспект: Монографія / Ю. С. Шемшученко. – К.: Юридична думка, 2010. – 501 с.

УДК 343.21:34.05

СПИЦЯ Олена

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАДАЧ ТА ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Протягом останнього часу національно-правові системи держав континентальної Європи зближуються. Гармонізація кримінального законодавства цих держав є об'єктивно необхідною для підвищення ефективності боротьби з міжнародними злочинами та злочинами міжнародного характеру. З 1995 року розпочався процес входження України в європейський правовий простір. У цьому ж році Україна приєдналась до Статуту Ради Європи, а в 2004 р. ухвалив Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [8, с. 5–6].

Здійснення порівняльно-правового аналізу кримінального законодавства України та окремих країн Європейського Союзу, зокрема Болгарії, Польщі, Франції та країн Прибалтики, дозволяє визначити як схожі, так і відмінні риси. Дослідженням цього питання займалися деякі вчені, такі як Демченко І., Письменський Є., Хавронюк М., Яцишин М. та інші. Оскільки Україна проходить багаторічний шлях для вступу до Європейського Союзу, тому дослідження даної теми, зокрема, порівняльно-правовий аналіз саме задач та принципів кримінального законодавства

України та деяких країн Європейського Союзу, знаходить свою актуальність.

Як і в Кримінальному кодексі України, так і в Кримінальному кодексі Болгарії, який був прийнятий 1951 році, а саме в ч. 1 ст. 1 цього кодексу зазначено задачі, які поставлені перед ними: «Кримінальний кодекс має своїм завданням захист від злочинних посягань особистості, прав громадян і встановленого в країні правопорядку». КК України, окрім забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, більш повно розкриває, які саме об'єкти взяті під охорону кримінального права – це забезпечення охорони власності, громадського порядку і громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобіганням злочину. В цих двох кодексах зазначається, що для здійснення завдання Кримінальний кодекс визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Але відмінність полягає в тому, що КК Болгарії додає: «...і передбачає випадки, коли замість покарання можуть бути застосовані заходи громадського впливу і виховання» і тим самим більш ширше пояснює, що необхідно визначити для того, щоб завдання Кримінального кодексу були здійснені [1].

Проаналізувавши Кримінальний кодекс Франції 1992 р. можна зробити висновок, що він містить частину принципів, які закріплені і в українському кримінальному законодавстві. Наприклад, в КК Франції, як і в КК України, закріплений принцип визначеності злочинного діяння законом. Так, в ст. 111-2 КК Франції вказано, що «Закон визначає злочини і проступки, а також встановлює покарання, що застосовуються до їх виконавців».

У ст. 131-36-1 КК Франції закріплений принцип, якого немає в українському кримінальному законодавстві, – це принцип соціально-судового спостереження. Соціально-судове спостереження тягне для засудженого обов'язок підкорятися, під контролем судді з виконання покарань і протягом терміну, визначеного судом, заходам нагляду і сприяння, призначеним для попередження рецидиву. Тривалість соціально-судового спостереження не може перевищувати десяти років у разі засудження за проступок або двадцяти років у разі засудження за злочин. Згідно зі ст. 131-36-3 цього ж Кодексу, заходи сприяння, які застосовуються до засудженої особи в порядку соціально-судового спостереження, мають на меті сприяти його зусиллям своєю соціальною реадaptaції [2].

Кримінальний кодекс Республіки Польща від 06 червня 1997 р. – це законодавчий акт, який регламентує питання злочинів і кримінальної відповідальності у Польщі. Набув чинності з 1 січня 1998 р., замінивши «соціалістичний» КК Польщі 1969 р. Кримінальний кодекс Польщі, як і

більшість кодексів різних держав, чітко не окреслені принципи кримінального права, тому їх можна визначити лише проаналізувавши положення відповідного кодексу.

Правові системи постсоціалістичних країн в останнє десятиріччя швидко розвиваються та переходять з соціалістичної на нову правову модель, що побудована на необхідності узгодження власних норм з міжнародними стандартами захисту прав і свобод людини [7, с. 89].

Прибалтика являється областю в Північній Європі, до складу якої входять Литва, Латвія і Естонія – це співвітчизники, які входили до складу колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

На відміну від всіх перерахованих вище Кримінальних кодексів, саме КК Литовської Республіки найбільш повно й широко вказує, що необхідно зробити для здійснення поставлених задач, а саме «Даний Кодекс: 1) визначає, які діяння є злочинами і кримінальними проступками, а також забороняє їх; 2) визначає покарання, а також заходи карального і виховного впливу за діяння, передбачені цим законом, так само як і примусові медичні заходи; 3) визначає підстави і умови кримінальної відповідальності, а також підстави та умови, при яких особи, які вчинили злочинні діяння, можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності або покарання» [3].

У ч. 1 ст. 6 КК Латвійської республіки 1998 р. знайшов своє відображення, відомий українському кримінальному законодавству, принцип визначення діяння злочином лише кримінальним законом. Так, згідно з цим положення: «Злочинним діянням визнається передбачене цим законом діяння (дія або бездіяльність), яке вчиняється абсолютно свідомо (навмисно) або з необережності і за вчинення якого загрожує кримінальне покарання» [6].

Закон про кримінальне судочинство Латвії або, як латиською мовою «Kriminālprocesa likums», закріпив основні принципи як кримінального судочинства, так і виділив деякі принципи кримінального права. Наприклад, стаття 12 цього Закону містить принцип захисту прав людини, а саме в ч. 2 цієї статті вказується, що «Права людини можуть бути обмежені тільки в тих випадках, коли це потрібно для захисту громадської безпеки, і тільки відповідно до закону, характеру злочину та суспільно небезпечного діяння»[5].

Основним джерелом кримінального права Естонії є Кримінальний кодекс (офіційно іменований «Пенітенціарним кодексом»), прийнятий 6 червня 2001 р. і вступив в закону силу з 1 вересня 2002 р.

Завдання кримінального законодавства чітко не сформульовані в КК Естонської Республіки, але в ст. 1 цього Кодексу зазначено, що КК Естонії визначає діяння, карані в кримінальному порядку, і передбачає покарання та інші заходи впливу, які можуть бути застосовані до осіб,

які вчинили ці діяння. У цьому положення сказано про те, що необхідно зробити для досягнення вирішення завдань кримінального кодексу, про які в самому Кодексі не вказано, в цьому проявляється один із недоліків цього нормативно-правового акту. Але, у відповідності з основними положеннями КК Естонії, можна відзначити, що його завданнями є забезпечення захисту права і свобод людини і громадянина, регулювання існуючих в суспільстві відносин та забезпечення правопорядку в державі в цілому [4].

Отже, можна дійти до висновку, що суттєвих відмінностей в кримінальних кодексах досліджуваних країн в частині задач та принципів не існує. Їх основними завданнями є охорона життя, прав і свобод людей, охорона найважливіших суспільних відносин від злочинних посягань, забезпечення та підтримання правопорядку в державі, а також регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з вчиненням злочину або кримінального проступку. Принципи, як в більшості кодексів країн світу, так і в досліджуваних чітко не вказуються, їх можна визначити проаналізувавши відповідні положення. Але кримінальне право, незалежно від країни, повинно ґрунтуватися на загально-правових принципах кримінального права. Тому було би доцільно виділити в усіх кодексах розділ або главу, котра була би присвячена принципам кримінального права.

Література:

1. Кримінальний кодекс Республіки Болгарія від 15.03.1968 року. – Режим доступу: http://www.vks.bg/vks_p04_04.htm.
2. Кримінальний кодекс Франції від 22.07.1992 року. – Режим доступу: <http://www.senat.fr>.
3. Кримінальний кодекс Литовської Республіки від 22.09.2000 року. – Режим доступу: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555>.
4. Кримінальний кодекс Естонської Республіки від 06.06.2001. – Режим доступу: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13260320>.
5. Закон про кримінальне судочинство Латвії від 01.10.2005. – Режим доступу: <https://likumi.lv/doc.php?mode=DOC&id=107820>.
6. Кримінальний кодекс Латвійської Республіки від 01.04.1999. – Режим доступу: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>.
7. Демченко І. М. Загальні норми про призначення покарання у кримінальному законодавстві окремих постсоціалістичних країн Європи [Електронний ресурс] / І. М. Демченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 4. – С. 88–95.
8. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. І. Хавронюк. – К., 2007. – 246 с.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПОВТОРНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Досконале розуміння будь-якого правового явища або інституту права не можливе без звернення до історії їхнього виникнення та розвитку. Не є виключенням й інститут повторності злочинів у кримінальному праві. Загалом актуальність обраної теми дослідження має вагоме значення, оскільки дає об'єктивні підстави стверджувати про необхідність закріплення досліджуваного інституту ще з давніх часів.

Історичний аспект розвитку інституту повторності як окремо, так і у контексті множинності злочинів знайшов своє відображення в працях вітчизняних науковців: І. О. Зінченка, О. І. Кириленка, П. К. Кривошеїна, А. Й. Рогожина, Т. І. Созанського, В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, Н. І. Устрицької, Л. М. Черниченка та інших.

Найбільш загальновідомою історичною пам'яткою права, в тому числі й кримінального права часів Київської Русі є Руська Правда. Оглянувши текст Широкої Руської доречно погодитися з думкою вітчизняного вченого П. К. Кривошеїна, який стверджував, що у положеннях Руської Правди відсутні посилання на повторність злочинів [4, с. 49]. Так, у ст. 59 Широкої Руської Правди передбачено: «Аже господинъ приобидить закупа а въведеть копу его или отарицу то то ему все воротити а за обиду платити ему 60 кунъ» [8]. У наведеному положенні йдеться лише про зобов'язальні відносини, що мають місце у разі пошкодження чи знищення майна закупа господарем. Подібні за своїм змістом положення передбачаються й в інших статтях Руської Правди. Тож доречно зробити висновок про те, що Руська Правда відображає такий етап розвитку держави та права, який ще не містить згадок про повторність злочинів.

Подальші відомі історичні пам'ятки права, які діяли на теренах сучасної України базувалися на положеннях Руської Правди, але як і в останній не містили положення щодо повторності злочинів.

У період Великого князівства Литовського також зберіглися тенденції щодо кодифікації діючого законодавства. Результатом такої роботи став затверджений у 1529 році на віденському сеймі Литовський статут, який базувався на нормах звичаєвого права, великокнязівських привілеях, приписах Руської правди та положеннях римського канонічного права [3, с. 225–227]. У зазначеному кодифікованому документі безпосередньо не згадується про повторність вчинення злочину, проте у арт. 1 Розділу 13 Литовського статуту 1529 року вказано «Если где паробки крадут в околицу, а з лицом их поймают, которое лицо будет стояти полти-

ну грошей, тогда мает каран быти яко злодей. А естли ж полтины лицо стояти не будет, тогда мает з бонды его шкода плачона быти або лицо вернути, а з навязку пугами бити. А повторе естли вкрадет, хотя десети грошей стояти не будет, а з лицом поймают, тогда вжо его на шибеницю выдати мает» [6]. Аналізуючи вказане положення можемо дійти висновку, що у Статуті 1529 року вчинення злочину вдруге розуміється та сприймається з кримінально-правової точки зору в якості обставини, яка обтяжує покарання.

Литовський статут 1566 року має кращу систематизацію та досконаліше викладення правового матеріалу ніж у попередньому статуті. Проте, не зважаючи на його загальну прогресивність, положення щодо регламентації інституту повторності злочинів в ньому все ще відсутні.

Наступним законодавчим актом, дія якого також поширювалася на територію сучасної України був Литовський статут 1588 року, який регулював суспільні відносини на території Великого князівства Литовського найдовше в порівнянні з попередніми Литовськими статутами (1529 та 1566 року). В окремих положеннях Статуту 1588 року вже прослідковуються ознаки розуміння рецидиву в якості окремого різновиду повторності злочину, про що вказано у арт. 22 Розділу 14 Статуту 1588 року «Якщо хто-небудь вкраде щось в государевому дворі, і сума вкраденого буде менше 2 коп грошей, то злодію повинні відрізати одне вухо. При повторній крадіжці, якщо вартість вкраденого не буде коштувати і десяти грошей, злодій карається смертною карою» [7]. Подібні положення, де йдеться про посилення відповідальності за вчинення повторного злочину містяться й у інших положеннях Литовського статуту 1588 року.

Наступний історичний етапом розвитку вітчизняного кримінального права співпадає з добою козацької державності, яка відома своїми старинними, неписаними звичаями, які на превеликий жаль не мали свого писемного вираження. Саме тому даний період не може характеризуватися як період нормативного розвитку інституту повторності злочинів та національного кримінального права в цілому.

Певний внесок у кримінальне право України був зроблений кримінальним законодавством Росії, до складу якої входила переважна більшість українських територій. На початку XIX століття діюче законодавство було систематизовано та спеціально створеною комісією та об'єднано у «Зводі законів Російської імперії», який було видано у 1832 році. Збірник законів вже містив визначення повторності злочинів, яке наводилося у ст. 124 Зводу «Повторением преступления считается то, когда преступник, будучи наказан за преступление, учинил то же самое в другой или третий раз» [4, с. 54]. Під наведеним поняттям повторності злочинів мається на увазі спеціальний рецидив злочинів, який у кримінально-правовому розумінні має наслідком посилення покарання.

Наступним законодавчим актом, який діяв на теренах України було «Уложення про покарання кримінальні та виправні» від 1846 року. Особливістю Уложення було те, що згідно його положень міра покарання збільшувалася у всіх випадках вчинення повторного злочину. Загалом під повторністю вчинення злочинів в цей період розуміли скоєння такого ж або подібного злочину, незалежно від наявності або відсутності судимості за попередній злочин.

У перший період встановлення радянської влади на теренах України розвиток науки кримінального права так як і кримінального законодавства в цілому не відзначився особливими успіхами та досягненнями. Так до моменту прийняття першого Кримінального кодексу УРСР 1922 року, діяли окремі акти законодавства в яких лише згадуються окремі види множинності [5, с. 29].

Важливою політичною подією того часу стало прийняття Кримінального кодексу УРСР 1922 року, проте поняття повторності вчинення злочину в ньому було відсутнє. У кодексі лише зазначалося, що суд при визначенні виду покарання зобов'язаний застосовувати більш сувору, якщо вчинений злочин було скоєно рецидивістом.

Прийнятий у новій редакції КК УРСР 1927 року мав збільшений перелік норм, які містили ознаки повторності злочинів. Так у КК УРСР 1927 року випадки повторного скоєння злочину зазначалися в законі про кримінальну відповідальність за допомогою наступних понять: повторність, неоднократність, промисел, систематичність, проте поняття рецидив було відсутнє, але його значення зберіглося у нормах кодексу.

Прийняттям КК УРСР 1960 року започатковано період формування інституту множинності злочинів. Так, у п. 1 ст. 41 КК УРСР сказано, що вчинення злочину особою, що раніше вчиняла якийсь злочин суд може визнати обтяжуючою обставиною [1]. Отже, у цей період повторність злочинів виступає кваліфікуючою ознакою при кваліфікації злочинів у разі якщо це прямо передбачено законом.

У період незалежності України кримінальне законодавство, як і інші галузі права зазнали суттєвого реформування, що призвело до прийняття нового Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року, який вперше містить в собі поняття повторності злочинів, під якими визнається вчинення двох і більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини Кримінального кодексу України [2].

Отже, проведений нами історичний аналіз розвитку та становлення інституту повторності злочинів на теренах сучасної України в різні періоди дає можливість зазначити, що даний інститут з'явився у період феодальної роздробленості. У законодавчих актах того часу сам термін повторності злочинів не вживається, але розуміння повторності зводилося до

попереднього засудження. Перше легальне визначення повторності злочинів, яке містило ознаки рецидиву містилося у Зводі законів 1832 року.

Вагомий внесок у розвиток інституту повторності та кримінального права в цілому було зроблено в радянський період, який створив суттєві передумови для сучасної нормативної регламентації інституту повторності злочинів. Тож нормативне закріплення інституту повторності у кримінальному праві є об'єктивно необхідним та прийнятним для українського населення та кримінального законодавстві нашої країни в цілому.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 28.10.1960 №2001-05 // Відомості Верховної Ради України. – 1961. – №2. – Ст. 14.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. №2341-14 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25–26. – Ст. 131.
3. Історія держави і права України: Академічний курс: У 2 т.: Підручн. для студ. юридичн. спец. вузів / Ред. В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин; Академія правових наук України, Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. – К.: Ін Юре. – 2000 – Т.1. – 2000. – 646 с.
4. Кривошеин П. К. Повторность в советском уголовном праве: теоретические и практические проблемы / П. К. Кривошеин. – К.: Вища школа, 1990. – 159 с.
5. Устрицька Н. І. Кваліфікація повторності злочинів: монографія / Н. І. Устрицька. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 216 с.
6. Перший (Старий) Статут Великого князівства Литовського 1529 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: constituanta.blogspot.com.
7. Статут Великого князівства Литовського, виданий у Кракові в 1588 році (Витяг) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua>.
8. Текст Широкої Руської Правди. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua>.

УДК 343.121.4(091)

ТУЗОВ Роман

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ ТА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ

Актуальність теми полягає у тому, що процесуальний статус підозрюваного виступає важливою гарантією захисту особи від необгрунтованого процесуального примусу, безпідставного обвинувачення та засудження, питання забезпечення права на захист підозрюваного у кримінальному провадженні сприяє саме цьому.

Дана тема досліджувалася такими вченими, як: Д. П. Вашук, К. Б. Каліновскій, М. С. Пасічник, А. В. Смірнов, К. І. Яблонскис та іншими.

У Київській Русі, формувалася система кримінального судочинства шляхом, яка забезпечувала захист прав та свобод людини, надавала пра-

во захищати себе (підозрюваного чи обвинуваченого) у суді та сприяла становленню правозахисного інституту. Тобто поряд із обов'язком доказування вини підозрюваного (обвинуваченого) активно розвивається функція захисту, що полягає в обов'язку доведення, на основі зібраних доказів та пояснень свідків, безпідставності обвинувачення у формі спростування викладених обвинуваченням тверджень, які слугують на підтримку вини підозрюваного (обвинуваченого).

IX–X ст. на Русі існувала система норм усного звичаєвого права. Найдавнішою історичною пам'яткою першого писаного збірника законів Київської Русі є «Руська Правда» [5, с. 90].

Інститут захисту та писемне право розвиваються в особливих історичних умовах общинного співжиття, тобто захист, обвинувачення, покарання ставали функціями общини. Роль захисників, наприклад, виконували рідні та приятелі сторін, «послухи» та «видоки».

У період Київської роль захисників у судах виконували родичі та добрі знайомі сторін, а в добу зародження писаного систематизованого законодавства і панування звичаєвого права функція захисника зводилася до товариської допомоги, а не професійної діяльності.

У ході судового розгляду позивач повинен був довести висунене проти підозрюваного звинувачення, а відповідач – свою невинуватість. У наявності абсолютно рівні права обох сторін. Адже, «презумпція невинуватості» в сучасному праві свідоцтво того, що «стороні захисту закон надає права не рівні, а дещо «збільшені», пільгові порівняно з правами сторони звинувачення. Згідно презумпції невинуватості обвинувачений не зобов'язаний доводити свою невинуватість, хоча має право це робити» [7, с. 35, 36].

За часів правління Ярослава Мудрого особа, яка, наприклад, підозрювалася у вбивстві, мала сама забезпечити свій захист – чоловік повинен був на суд привести двох свідків, які б підтвердили те, що він не винен. Трохи пізніше, в Розширеній Правді з'являються «послухи» – люди, які не захищають обвинуваченого, але беруть на себе відповідальність за цю особу і своїми одноголосними свідченнями знімають з нього обвинувачення.

«А послушства на холопа не складають, но оже не будеть свободно-го, то по нужи сложити на боярьска тивуна, а на инех не складывати. А в мале тяже по нужи възложити на закупа»[6], холоп не може бути свідком у суді, але якщо не буде вільного (свідка), то у крайньому випадку можна положитися на свідка боярьського тіуна, але не на інших (холопів).

Як видається очевидним, захист від обвинувачення забезпечувався показаннями свідків, які сторона захисту зобов'язувалася представити для оспорювання висунутих обвинувачень.

Наступним періодом реформування правової системи є розвиток правових відносин на українських землях Великого князівства Литовського з другої половини XV ст. набув особливого піднесення. У цей час, а

саме у 1440–1441 рр., з'явилися перші письмові судові збірники [1, с. 5], відомі в історіографії як уставні земські грамоти або обласні привілеї. Це були офіційні законодавчі акти судово-адміністративного, публічно-правового, приватноправового та соціально-економічного характеру.

Важливим елементом системи захисту було так зване «вище право», своєрідний «верховний суд» при великокнязівській канцелярії. Кожен князь, пан або зем'янин, перебуваючи у суді перед старостою чи намісниками, могли заявити про своє право на переведення справи безпосередньо до великого князя литовського, а урядники лише встановлювали термін появи перед господарем: «...который княз або панъ, або землянинъ стоячи у праве перед старостою, або перед наместъники нашими, а отзовет ся до нас, господара, на вышъшее право, ино старосте, и наместъникомъ нашимъ того имъ не забороняти, рок положивши, коли мають перед нами стати» (Ст. 15) [2, с. 34].

Функції «адвокатів» у Великому князівстві Литовському покладалися на прокураторів, юридичні права яких закріплені у 9 артикулі VIII розділу I Литовського статуту [4]. Вони можуть представляти своїх підзахисних у судах у господарських, кримінальних та цивільних справах, а також повинні мати осілість у Великому князівстві Литовському, впливає швидше за все не з причин нерозробленості законодавчої бази, а вже добре уживаної практики ведення захисних дій у судових справах Великого князівства Литовського. У 8 артикулі цього ж VIII розділу («О заступенъе в суда речи одному за другого» [4]) під «адвокатом» ужито ще один синонімічний термін особи, яким позначалися захисні функції у судочинстві ВКЛ – «приятель». Приятель за цим артикулом набував статусу захисника чужих інтересів у суді лише за домовленістю, оформленою між підсудним та його захисником спеціальним письмовим документом. При цьому строго каралися особи, які намагалися сфальшувати указаний документ.

Перші історичні відомості про діяльність адвокатів в Україні відносяться до XVI ст. Такі відомості містяться у редакціях Литовського Статуту: нормами цієї величній юридичній пам'ятки визначались права, обов'язки та відповідальність адвокатів. Зокрема, адвокатів називали «прокуратори» і вони мали право захищати своїх клієнтів у суді. У першій редакції Литовського Статуту (1529 р.), наприклад, діяльності адвокатів був присвячений артикул 13 розділу VI «Про прокураторів». Зокрема, визначались ті справи, в яких могли брати участь адвокати (суперечки за землю, маєтки, справи про спричинення збитків, розбійні напади, приниження честі). Окрім того, перша редакція встановлювала і певні вимоги до особи адвоката. Так, адвокатом міг бути не лише підданий Великого Литовського князя, але й чужоземець. Проте, чужоземцю дозволялось захищати клієнта лише у справах про приниження честі:

«хто б кому честь образив, той може мати прокуратора... хоча б і не осілого у великому князівстві». В інших же справах «не може будь-який чужоземець прокуратором бути».

Друга редакція Литовського Статуту (1566 р.) надає нам набагато більше інформації про правовий статус адвоката. Зокрема, уточнюється коло справ, в яких може брати участь адвокат.

Друга редакція вже чітко розрізняє адвоката («прокуратора») та представника однієї із сторін («заступник», «заступця»), який, якщо погоджується представляти інтереси відповідача, має це робити очно, у присутності суддів. Такому «заступнику», проте, дозволялось користуватись послугами адвоката («повинен бути сам або при собі маючи прокуратора») (артикул 31 розділу IV) [3].

Цікаво, що законодавець деталізує причини, за яких особа могла скористатись послугами адвоката (артикули 32, 33 розділу IV). Такими причинами, наприклад, визнавалися хвороба, невміння кваліфіковано захистити свої права, «інші деякі причини і потреби».

Характерно, що друга редакція Литовського Статуту встановлює порядок наділення «прокураторів» правами адвоката. Зокрема, клієнт мав особисто засвідчити перед судом передачу адвокату ведення своєї справи. Законодавець приділив значну увагу діяльності адвокатів. Про це свідчить, наприклад, артикул 36 розділу IV, в якому встановлювалися причини, за яких «прокуратор» не міг захищати інтереси свого клієнта під час судового засідання. Така причина могла бути лише одна – тяжка хвороба. Причому, адвокат після видужання повинен був засвідчити перед судом під присягою про реальність своєї хвороби.

Уперше у вітчизняному законодавстві встановлювалася і юридична відповідальність адвокатів. В артикулі 35 та 36 розділу IV зазначалося, що адвокати мають бути карані за зраду своєму клієнту. Так, артикул 36 передбачав смертну кару («горлом має бути караний» [3], тобто повішанням) за те, що адвокат скористався печаткою клієнта на користь особи, що хотіла спричинити шкоду підзахисному адвоката; артикул 35 встановлював покарання у вигляді позбавлення честі для шляхтичів-адвокатів та смертної кари – для простолюдинів-адвокатів – за передачу іншій стороні документів свого клієнта (очевидно, йдеться про передачу цінної інформації).

У третій редакції Литовського Статуту (1588 р.) правовий статус адвоката порівняно з нормами Статуту 1566 р. деталізується. Зокрема, уточнюється процедура наділення «прокураторів» правами адвоката (адвокат повинен був мати листа, посвідченого вже не однією печаткою свідка, а двома печатками шляхтичів) (артикул 56 розділу IV) [8].

У третій редакції Литовського Статуту встановлюється кримінальна відповідальність за умисні протиправні дії адвоката. Так, тюремним

ув'язненням на строк у чотири тижні буде покараний адвокат, який умисно своїми діями спричинив шкоду своєму підзахисному.

Отже, внаслідок впровадження письмового законодавства, на території України з'явилися ті члени судового процесу, які поступово перетворилися на адвокатів у сучасному розумінні цього терміну, на яких покладалась функція захисту своїх підсудних. Протягом XVI ст. встановлюється і уточнюється правовий статус адвоката («прокуратора») в Україні. У різних редакціях Литовського Статуту закріплюється і розширюється коло справ, які могли бути у віданні адвокатів; організовується діяльність приватних та державних адвокатів.

Література:

1. Jablonskis K. Archyvinės smulkmenos // Praeitis. – Kaunas, 1933. – Т. II. – Р. 423–427.
2. Ващук Д. П. Адвокатура України у XV – I половині XVI століття // Адвокатура України: історія та сучасність. – Київ; Тернопіль, 2013. – С. 34–36.
3. Другий (Волинський) статут Великого князівства Литовського 1566 року [Електронний ресурс]. – 1566. – Режим доступу до ресурсу: <http://litopys.org.ua/statut2.html>.
4. Перший (Старий) Статут Великого князівства Литовського [Електронний ресурс]. – 1529. – Режим доступу до ресурсу: <http://constituanta.blogspot.com/2012/11/1529.html>.
5. Руська правда як основний законодавчий документ давньої русі // М. С. Пасічник Квалілогія книги. – 2013 / 1 (23). – С. 89–98.
6. Русская Правда [Електронний ресурс] // ИСТОРИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ. – 1072. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.hrono.ru/dokum/1000dok/pravda72.php>.
7. Смирнов А. В. Уголовный процесс / А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский. – СПб.: Питер, 2005. – 699 с.
8. Третій статут Великого князівства Литовського 1588 року [Електронний ресурс]. – 1588. – Режим доступу до ресурсу: <http://litopys.org.ua/statut3.html>.

УДК 343.711(091)

ФІЛАТОВА Наталя

ФОРМИ РОЗКРАДАННЯ ЧУЖОГО МАЙНА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ДОРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

Злочини проти власності мають давню історію, оскільки вони з'явилися з виникненням суспільних відносин.

Староруське законодавство мало диференційований підхід до караності корисливих і некорисливих посягань проти власності, серед яких виділяли крадіжку або пошкодження будь-якого майна (зброї, худоби тощо). Випадки корисливого заволодіння майном зазначалися терміном «тятьба» і хоча його етимологія вказувала на здійснення розкрадання

крадькома, таємно, ненасильницьку під ним мали на увазі будь-яке таємне і відкрите, ненасильницьке викрадення. Разом з татьбою, а пізніше – крадіжкою, грабунком – в староруських джерелах згадується і розбій, проте, як вважають деякі дослідники, спочатку, за часів Руської Правди в більш широкому, ніж викрадення, сенсі: як злочини не майнового, а особистого характеру [1, с. 263].

Законодавче закріплення злочинних посягань на власність можна побачити у статтях 31-37 Правди Ярославичів (Короткої редакції Руської Правди), де детально описувалися склади злочинів проти власності. Так, наприклад, в ст. ст. 35-36 зазначалось: «35. Якщо вкрадуть княжого коня і наявного не буде, то платити за нього 3 гривні, а за інших по 2 гривні. 36. За кобилу – 60 кун, а за вола – гривню, за корову – 40 кун, за третяка – 30 кун, за лошицю – півгривні, за теля – 5 кун, за барана – ногату, за жеребця об'їдженного – гривня кун, а за лоша – 6 ногат, – це плата смердом, що платять князівську продажу» [3]. Як бачимо, розмір штрафу покарання залежав від предмета крадіжки, притому норма про крадіжку деталізує предмет крадіжки.

Руська Правда виділяла найдавніший та розповсюджений вид злочину проти власності – крадіжку. Правда Ярославичів передбачала крадіжку майна феодальної садиби (домашній скарб), робочого коня та іншої домашньої худоби; дров і сіна (статті 21, 28-29, 31, 32, 34-40); Широка Руська Правда (статті 33-46, 63, 69-73, 75-77, 79-84, 121) – також крадіжку холопів [3].

Отже, як бачимо, на той час в Київській Русі вже склалися відносини власності, що забезпечувалися кримінально-правовою охороною. За часів Руської Правди злочини проти власності мали досить поширений характер. Притому саме розкрадання найбільш повно регулювалися у цьому давньому нормативному акті.

Кримінальні норми, спрямовані на охорону власності від злочинних посягань, можна також знайти в законодавчих актах Великого князівства Литовського. У Литовських статутах 1529 р., 1566 р. та 1588 р. відповідальність за злочини проти власності передбачено в окремому розділі. Предметом посягання визнавали рухоме майно. Більшість норм переходить без суттєвих змін з попереднього джерела права у нове. Зміни стосувалися, зазвичай, цін на майно, розмірів покарань. Водночас варто констатувати, що системи злочинів, по суті, не було. Законодавець вживав терміни «крадіжка», «грабунок», «розбій», «пограбування», «зłodийство», однак не визначав їхнього змісту. Термін «крадіжка» підміняли терміном «пограбування». Отже, по суті, можна стверджувати про прототипи викрадення майна з насильством і ненасильницького викрадення майна.

Наголосимо на тому, що в статтях Литовських статутів передбачено значну кількість диференціюючих ознак, якими є предмет посягань

ня, суб'єкт злочину, становість, ознака повторності, місце вчинення посягання.

Головною диференціюючою ознакою можна назвати предмет посягання. В статтях 5-12 розділу 13 Литовського статуту 1588 р. чітко передбачено вартість коня, великої і малої худоби, домашніх птахів, ловчих птахів, збіжжя, сіна, городини, страв, речей домашнього виробництва, собак. Таку ціну враховували під час визначення розміру шкоди, вона безпосередньо могла вплинути на покарання.

Найсуровіше каралося конокрадство. Такий підхід походить ще зі звичаєвого права [5, с. 507]. Однак статут 1529 р. (арт. 4, розд. 12) і Статут 1566 р. (арт. 3, розд. 13) скасували смертну кару за крадіжку коней та замінили її штрафом.

Після укладення Б. Хмельницьким Березневих статей 1654 р. на території України почало поширюватися російське законодавство. Одним з таких актів було Соборне уложення 1649 р., у якому відображено посилення публічного начала, оскільки чітко виділяються злочини проти держави і государя.

Відповідальність за злочини проти власності (розбійні справи і справи по татбї) передбачена у розділі 21 Соборного уложення.

Цікавим є те, що відповідно до норм Соборного уложення, насильницьке захоплення чужого майна менше засуджували, ніж таємне викрадення майна. Таємність свідчила про низькість, боягузтво злодія. Грабежем визнавали насильницьке заволодіння майном, і за вчинення грабежу у винного забирали майно, призначали пеню. Оцінка грабежу зумовлена тим, що суспільство сприймало як норму такі явища, як наїзди, набіги і повольництво.

Від грабежу чітко відрізняли розбій, який визнавали злочином. Розбоєм вважали відібрання майна із застосуванням насильства, небезпечного для життя, вчинене шайкою (ст. 15, 16, гл. XXI, улож.). Поряд з татбою і розбоєм кримінальна відповідальність була передбачена за шахрайство. Зокрема, шахрайством вважали кишенькову крадіжку (ст. 11, гл. XXI улож.).

Отже, у Соборному уложенні 1649 р., значно розширюється кримінально-правова охорона об'єктів власності, проводиться розмежування між грабунком та розбоєм, зароджуються поняття привласнення і шахрайства, встановлюється відповідальність за викрадення з «государева двора», церкви тощо.

Звід законів кримінальних, яке увійшло до 15 тому Зводу законів Російської імперії 1832 р., до майнових злочинів відносив святотатство, розрив могил з метою пограбування, злочини, що завдають збиток казенному майну, викрадення, марнування і втрату казенного майна, розбій, підпал, шахрайство, крадіжку, грабіж тощо.

У ст. 2207 Розділу XII Зводу законів Російської імперії 1832 р. «Про злочини і проступки проти власності приватної особи» чітко визначено можливі форми розкрадання: розбій, грабіж, воровство – крадіжка і воровство – шахрайство [4].

Розбоєм визнавали відкритий напад, учинений із застосування сили або зброї, що супроводжувався вбивством або замахом на вбивство, заподіянням ран, побоїв, інших тілесних пошкоджень або супроводжувався погрозою їхнього спричинення (ст. 2208). Для розбою характерна небезпека для життя чи здоров'я того, хто зазнав нападу.

Грабежем визнавали відібрання майна із застосуванням насильства або погрозою застосування насильства, які не становили небезпеки для життя чи здоров'я, свободи особи або відкрите викрадення будь-якого майна в присутності власника або інших людей (ст. 2218). Таке визначення чітко виділяє види грабежу: насильницький і ненасильницький.

Крадіжкою визнавали таємне, без застосування насильства чи погроз, викрадення чужих речей, грошей або іншого рухомого майна (ст. 2225). Кваліфікованими складами крадіжки є крадіжка, вчинена шайкою під час пожежі, повені, іншого нещасного випадку, крадіжка з вторгненням, із закритих скринь, вчинена слугами чи іншими особами, що живуть в домі, тощо (ст. 2226-2239).

Воровство-шахрайство – це будь-яке заволодіння чужими речами, грошима чи рухомим майном шляхом обману (ст. 2252). Диференціюючою ознакою шахрайств виступає вид обману: обман в особі (ст. ст. 2253-2254), обман у дійсних намірах; (ст. 2255), обман у діях чи подіях (ст. 2256), обман у грі (ст. 2259).

Крім Зводу законів, на території України, що була у той час в складі Російської імперії, діяло Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. Уложення містило два окремі розділи, які передбачали відповідальність за посягання на власність: розділ 7 – «Про злочини і проступки проти майна і доходів казни»; розділ 12 – «Про злочини та проступки проти власності приватних осіб».

В Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. викрадення майна вбачалося лише в діяннях, які розуміються як крадіжка, грабіж, розбій і шахрайство [2, с. 83].

Відповідальність за грабіж і розбій була передбачена у ст. 1627-1643. Така значна кількість статей свідчить про передбачення окремих складів злочинів з врахуванням певних обтяжуючих ознак. Відкрите відібрання чужого майна вважали грабежем. Насильницьке відібрання – залежно від застосованого насильства, було грабежем або розбоєм.

Окремо від шахрайства було передбачено відповідальність за обман для спонукання до дачі зобов'язань (ст. 1665), а шахрайство визначали як викрадення шляхом обману чужих речей чи іншого рухомого майна.

Такий підхід показує, що у складі шахрайства встановлено відповідальність за посягання винятково на речове право власності. Посягання на зобов'язальні відносини містилося в окремій статті.

Отже, проведений історичний огляд дає змогу виділити певні закономірності щодо підходів законодавця до кримінально-правової охорони власності на різних етапах історичного розвитку української держави дорадянського періоду. До таких закономірностей належить те, що: по-перше, у давній період розвитку кримінального законодавства диференціюючою ознакою розкрадань традиційно виступав предмет посягання; по-друге, предметами викрадень визнавали лише рухомі речі, а предметами шахрайства та вимагання – право на майно, майнові вигоди (у вимаганні); по-третє, інтенсивність насильства (насильство, яке є небезпечним для життя чи здоров'я, і насильство, яке таким не є), яке застосовує винний у ході викрадення майна, почали враховувати під час кваліфікації злочинів проти власності лише після прийняття Зводу законів Російської імперії; по-четверте, у Соборному уложенні 1649 р., вперше проводиться розмежування між грабунком та розбоям, виокремлюється шахрайство.

Література:

1. Дорохіна Ю. А. Злочини проти власності: історико-правовий аспект / Ю. А. Дорохіна // Митна справа. – 2013. – №6(90). – Частина 2, книга 1. – С. 263–269.
2. Российское законодательство X–XX веков в 9-ти томах. / Законодательство Древней Руси. Т.1. – М., Юридическая литература. – 1984. – 512 с.
3. Руська правда [Переклад зроблено за виданням: Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склали та підготували до друку проф. С. Юшков. – К.: ВУАН, 1935. – Редакція IV. – С. 137–144. (На основі тексту Архівної комісії АН СРСР, №240, Новгородський 1-й літопис XV ст.).] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>
4. Свод законов Российской империи. Издание 1857 г. – СПб., 1857. – Т15: Законы уголовные: В 2 кн. – Книга первая: Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. – 118 с.
5. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 р. У 2 кн. Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова; [текст староукр. мовою опрац.: С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков; пер. тексту на укр. мову С. Ковальова, П. Музиченко, А. Паньков] – Одеса: Юрид. л-ра, 2004.

Розділ VII

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В МІЖГАЛУЗЕВИХ ЗВ'ЯЗКАХ: ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ ТА ПРИВАТНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

УДК 34(091)(477)

БОЙЧУК Андрій

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСИ ІСНУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1917–1991 рр.)

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що підвищення ефективності юридичної відповідальності в сфері охорони землі є основною вимогою функціонування національної правової системи. Охорона землі від протиправних посягань є одним з основних інструментів демократичних реформ в Україні, проте теоретичні аспекти цієї проблеми потребують своєї більш детальної розробки. На сьогодні в Україні в сфері охорони ґрунтів склалася критична ситуація, пов'язана з тим, що розораність земель складає близько 85%. Майже 50% урожаю сільськогосподарських культур вирощується на ґрунтах, оброблених хімічними добривами та отрутохімікатами. В країні накопичено 12 тис. тон непридатних і заборонених для використання пестицидів. Значної шкоди ґрунтам завдала необґрунтована меліорація. Майже 50 тис. га орних земель підтоплені, 3,7 млн га землі знаходиться в Чорнобильській зоні та в цілому загальна враженість територій складає 22%. Така ситуація призводить до того, що юридична відповідальність за правопорушення в земельній сфері потребує свого подальшого вивчення та дослідження.

Аналіз публікацій показує наявність значної кількості праць фахівців з історії держави і права, екологічного права, вчених-екологів, присвячених питанням правової охорони землі. Незважаючи на значний обсяг праць, проблема юридичної відповідальності розглядалася в контексті дослідження загальних питань охорони природи. До їх числа належать праці таких фахівців, як: В. І. Андрейцев, Ю. О. Вовк, Н. С. Гавриш,

А. П. Гетьман, О. І. Заєць, Т. О. Коваленко, Т. Г. Ковальчук, О. В. Конишева, С. М. Кравченко, М. В. Краснова, А. М. Мірошніченко, В. Л. Мунтян, В. В. Носик, О. О. Погрібний, В. І. Семчик, Н. І. Титова, С. І. Хом'яченко, В. С. Шелестов, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга, В. З. Янчук, та також російських учених: Г. О. Аксеньонка, С. О. Боголюбова, М. М. Бринчука, Б. В. Єрофєєва, Є. М. Жевлакова, М. Д. Казанцева, М. І. Краснова, О. І. Красова, І. В. Павлова, В. В. Петрова. Фрагментарно юридична відповідальність за правопорушення, пов'язані із землею, розглядалися в працях Г. І. Балюка, А. В. Берлача, С. Б. Гавриша, Т. С. Дмитренко, О. В. Ізмайлова, П. Ф. Кулініча, О. С. Мірошніченко, О. О. Погрібного, Т. Б. Саркісова. Ю. С. Шемшученка, А. М. Шульги. У цілому юридична відповідальність за правопорушення, пов'язані із землею, як елемент правової охорони природи не розглядалася та потребує свого подальшого дослідження. Метою роботи є дослідження особливостей юридичної відповідальності за правопорушення, пов'язані із землею, у Радянській Україні з 1917 р. по 1991 р.

Викладення матеріалів дослідження слід розпочати з того, що юридична відповідальність посідає основне місце в системі засобів правового регулювання та боротьби з правопорушеннями. Заходи з її застосування почалися використовуватись з моменту прийняття перших нормативно-правових актів, виданих комуністичною владою стосовно земельних ресурсів. При розгляді особливостей земельного фонду необхідно вказати, що Україна за якісним складом ґрунтів та біопродуктивністю угідь є однією з найбагатших держав світу. Висока природна продуктивність визначає провідну роль земельного фонду як одного з найважливіших видів ресурсів розвитку та найціннішої частини національного багатства.

Розгляд масиву прийнятих у Радянській Україні з 1917-го по 1991 р. актів, які регламентували юридичну відповідальність за правопорушення, пов'язані із землею, дозволяє виділити три періоди. Перший – роки від установаження Радянської влади в Україні та нової економічної політики (1917–1929 рр.); другий – етап тоталітарного, репресивного режиму (1930–1953 рр.); третій – часи будівництва різних моделей соціалізму (1953–1990 рр.).

І. У цей історичний період, а саме з 1917 р. по 1929 р., проводилась націоналізація землі згідно з декретом «Про землю», прийнятим на II Всеросійському з'їзді Рад Робітничих, Солдатських і Селянських Депутатів 1917 р. Згідно з цим актом, уся земля переходила до державної власності та визначалися нові принципи землеволодіння, землекористування та охорони землі. Цей нормативно-правовий акт був поширений на територію Радянської України згідно з рішенням I Всеукраїнського з'їзду Рад, який відбувся 11–12 грудня 1917 р. у Харкові. Основні поло-

ження декрету «Про землю» набули подальшого розвитку і конкретизації в низці законодавчих актів радянської держави, у тому числі й у декреті «Про соціалізацію землі» від 19 лютого 1918 р. Згідно із ст. 53 цього акта, право землекористування припинялося у випадках використання земельної ділянки для цілей, законом недозволених та коли використання землі з боку однієї особи завдавало шкоди сусідньому господарству.

З метою впорядкування земельного законодавства 16 жовтня 1922 р. був прийнятий Земельний кодекс УСРР, згідно з яким запроваджувалась відповідальність земельних громад перед державою за неправильне та недоцільне використання угідь. Згідно зі ст.ст. 3 і 7, установлювався державний контроль за використанням землі та визначався відповідальний державний орган – Народний комісаріат землеробства УСРР. У свою чергу ст. 23 вказувала, що землекористувач не мав права вчиняти на своєму земельному наділі дії, які порушували суттєві інтереси інших землекористувачів, та на нього покладался обов'язок дотримуватись вимог щодо порядку збереження земель.

Наступним нормативно-правовим актом, присвяченим регулюванню земельних відносин, стали «Загальні начала землекористування і землепорядження 1928 р.», затверджені на 4-й сесії ЦВК СРСР IV скликання 15 грудня 1928 р. Основною метою цього нормативно-правового акта було проведення колективізації та правового закріплення позбавлення селян їхніх земельних наділів. Таким чином, у цій постанові знайшла відображення політика радянської верхівки на колективізацію, тобто захоплення селянської землі.

II. Період тоталітарного репресивного режиму. З метою повного контролю за реалізацією планів створення колгоспів, радянські керівники вдалися до репресивних методів стосовно фахівців та керівників сільськогосподарських підприємств. Правовою основою такої політики стала постанова НКЮ «Про відповідальність урядовців, землекористувачів і лісокористувачів, посібників та інших осіб за злочинне ставлення до лісоспоруд, лісонасаджень та деревонасаджень» від 23 грудня 1931 р. Документ містив чотири пункти, що регламентували відповідальність за порушення, пов'язані із землями, зайнятими лісонасадженнями, а також містив процедуру розслідування і судового розгляду справ за даною категорією злочинів. Згідно з п. 1, посадові особи, які працювали в державних, громадських, кооперативних установах, підприємствах, організаціях, за злочинне та недбале ставлення до виконання своїх обов'язків щодо охорони земель, лісонасаджень та деревонасаджень притягувались до відповідальності за ст. 99 КК УСРР 1922 р.

III. Часи будівництва різних моделей соціалізму. Початок 60-х рр. XX ст. ознаменував собою новий період розвитку природоохоронного законодавства, яке включало в себе юридичну відповідальність за пра-

вопорушення, пов'язані із землею. У цей історичний період був прийнятий закон «Про охорону природи Української РСР» від 30 червня 1960 р., який став основою нової політики у сфері захисту та охорони земельних об'єктів [1]. Так, згідно із ст.ст. 5, 6 користувачі зобов'язалися використовувати відведені їм землі, дотримуючись правил раціональної їх експлуатації за призначенням, та запобігати шкідливим процесам водної та вітрової ерозії.

Норми, пов'язані з юридичною відповідальністю за правопорушення у сфері земельних відносин, знайшли своє відображення в таких нормативно-правових актах: указ Президії Верховної Ради СРСР «Про відповідальність за потрапили посівів у колгоспах і радгоспах» від 11 січня 1955 р., постанова Ради Міністрів УРСР «Про заходи по охороні ґрунтів і захисних лісонасаджень на території Української РСР» від 12 вересня 1960 р., постанова Центрального Комітету КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про невідкладні заходи по захисту ґрунтів від вітрової та водної ерозії» від 20 березня 1967 р., указ Президії ВР СРСР «Про адміністративну відповідальність за порушення земельного законодавства» від 14 травня 1970 р. тощо.

Наступним важливим кроком у розвитку юридичної відповідальності за правопорушення в цій сфері стали «Основи земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік», прийняті Верховною Радою СРСР 13 грудня 1968 р. Згідно із ст. 13, для землекористувачів установлювався обов'язок вживати ефективних заходів по підвищенню родючості ґрунтів, здійснювати комплекс організаційно-господарських, агротехнічних, лісомеліоративних і гідротехнічних заходів щодо запобігання вітрової та водної ерозії ґрунтів, не допускати засолення, заболочування, забруднення земель, заростання їх бур'янами та інших процесів, що погіршують їх стан.

На підставі «Оснoв» 8 липня 1970 р. був підготовлений та прийнятий Земельний кодекс УРСР. Згідно із ст. 28 ЗК УРСР, землекористувачі повинні були не допускати засолення, заболочування, засмічення земель, заростання їх бур'янами, а також не допускати інших процесів, які погіршують стан ґрунтів. Згідно із ст. 29, проводилась регламентація заходів, спрямованих на охорону сільськогосподарських угідь, зрошувальних та осушувальних систем. На суб'єктів, які використовували землі сільськогосподарського призначення, покладалася обов'язок щодо охорони, відновлення та підвищення родючості ґрунтів.

У цілому, за даними О. М. Колотинської, за роки радянської влади проведена значна праця з організації охорони ґрунтів та їх раціонального використання, проте в багатьох випадках сільгосппідприємства порушували встановлені сівозміни, зменшували дози добрив, що призводило до зниження родючості та якісного складу ґрунтів [2, с. 29].

Політика «перебудови», що почалася в Радянському Союзі навесні 1985 р., потребувала перегляду земельного законодавства, яке було проведено шляхом прийняття 28 лютого 1990 р. «Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про землю». На підставі цього документа та Декларації про державний суверенітет України, прийнятої Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р., Верховна Рада УРСР 18 грудня 1990 р. прийняла Земельний кодекс УРСР. З метою реалізації положень цього акта, Верховна Рада України 18 грудня 1990 р. прийняла постанову «Про земельну реформу», згідно з якою з 15 березня 1991 р. всі землі України були оголошені об'єктом земельної реформи.

Виходячи зі змісту роботи, можна зробити такі висновки.

Юридична відповідальність в часи існування Радянської України пройшла складну динаміку свого розвитку та може бути подана у вигляді трьох періодів. Перший етап характеризувався несистемністю законодавчості та проведенням першої кодифікації радянського земельного законодавства. Другий етап – правовим регулюванням юридичної відповідальності за порушення норм землекористування, яке проводилось одночасно з колективізацією, а також застосуванням жорстких норм стосовно фахівців, керівників, посадових осіб сільськогосподарських підприємств за невиконання вимог тодішнього земельного законодавства. Третій період – будівництво різних моделей соціалізму – характеризувався прийняттям актів, що встановлювали юридичну відповідальність за порушення правил користування землею, боротьби з ерозією, зниження її родючості та якості та не виконання інших агротехнічних вимог.

Л і т е р а т у р а :

1. Про охорону природи Української РСР: Закон УРСР від 30 червня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. 1960. № 23. Ст. 175.
2. Колотинская Е. Н. Правовая охрана природы в СССР / Е. Н. Колотинская. М.: Изд-во МГУ, 1962. 193 с.

УДК 342.95:339.012.24

КІЯН Олена

ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Механізм адміністративно-правового регулювання є загальноновизнаним інститутом адміністративного права, який безпосередньо впливає на всі аспекти забезпечення прав фізичних і юридичних осіб. В тому числі він є вагомим інститутом адміністративно-правового регулювання відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

В юридичній літературі під механізмом адміністративно-правового регулювання розуміють засоби функціонування єдиної системи адміністративно-правового регулювання з метою забезпечення прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, функціонування громадянського суспільства і держави. [1, с. 251].

До складових елементів адміністративно-правового регулювання в широкому розумінні відносять норми адміністративного права та їх зовнішнє вираження – джерела адміністративного права; публічну адміністрацію; принципи діяльності публічної адміністрації; індивідуальні акти публічної адміністрації; адміністративно-правові відносини; форми адміністративно-правового регулювання; методи адміністративного права; адміністративно-правові режими; тлумачення норм адміністративного права, адміністративні процедури. [1, с. 251].

В умовах сьогодення адміністративно-правові відносини у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності регулюються низкою нормативно-правових актів, джерела адміністративного права, які регулюють зовнішньоекономічну діяльність, складаються з базового Закону від 16 квітня 1991 р. № 959-XII «Про зовнішньоекономічну діяльність» [6], Митного кодексу України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI [5] та інших законів України, норми яких знайшли свій розвиток і уточнення в численних постановах Кабінету Міністрів, указах Президента України, наказах центральних органів виконавчої влади з метою регулювання експорту й імпорту, економічного та науково-технічного співробітництва, спеціалізації і кооперації в галузі виробництва, науки і техніки, економічних міжнародних зв'язків у галузі будівництва, транспорту, експедиторських, страхових, розрахункових, кредитних та інших банківських операцій, надання різноманітних адміністративних послуг суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності.

Адміністративно-правові відносини у сфері адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності характеризуються взаємопов'язаністю всіх її складових компонентів, якими є суб'єкти, об'єкти, зміст правовідносин та юридичні факти.

У цілому під адміністративно-правовими відносинами розуміють соціальну взаємодію публічної адміністрації та об'єктів публічного управління, що виникає на підставі адміністративно-правих норм з метою забезпечення прав та свобод людини і громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства і держави, учасники якої мають суб'єктивні права і несуть юридичні обов'язки.

Суб'єкти правовідносин – це учасники адміністративно-правових відносин, які мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки й наділені специфічними юридичними властивостями. Іншими словами, до суб'єктів адміністративно-правових відносин належать як суб'єкти публічної адміністрації, так і об'єкти публічного управління. [3].

Суб'єктами публічної адміністрації, які здійснюють адміністративно-правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності, є Кабінет Міністрів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, НБУ, Державна фіскальна служба України, Антимонопольний комітет України, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі, Торгово-промислова палата України.

Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, відповідно до ст. 378 ГК, є суб'єкти господарювання, зазначені в пунктах 1, 2 частини другої статті 55 ГК, а саме:

- 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні й інші підприємства, створені відповідно до ГК, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані в установленому законом порядку;
- 2) громадяни України, іноземці й особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. У зовнішньоекономічній діяльності можуть брати участь також зовнішньоекономічні організації, що мають статус юридичної особи, утворені в Україні відповідно до закону органами державної влади або органами місцевого самоврядування. Держава гарантує однаковий захист усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. [4].

Більш широкий перелік суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності визначено в Законі України від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ «Про зовнішньоекономічну діяльність»:

- фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України;
- юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі та консультативні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та інші), в тому числі юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;
- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;
- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії,

відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;

- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;
- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України.

Україна в особі її органів, місцеві органи влади і управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності, а також інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України, діють як юридичні особи згідно з частиною четвертою статті 2 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [6] і законами України.

Отже, відповідно до теорії природного права та соціологічного підходу будь-яка особа, яка на законних підставах в Україні має товар, послуги, капітал, технології, знання на праві інтелектуальної власності, які є витребуваними в інших державах, і навпаки – має аналогічні цінності за кордоном, які можуть бути корисні всередині країни, може бути суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності. Виходячи з позитивізму, усі суб'єкти господарювання незалежно від форм власності та організаційно-правової форми, усі банківські та наукові установи можуть займатися зовнішньоекономічною діяльністю.

Об'єкти правовідносин – це те, на що спрямовані інтереси суб'єктів, з приводу чого останні вступають в адміністративно-правові відносини. Між цими елементами існує нерозривний зв'язок. Суб'єкти адміністративно-правових відносин вступають у них з метою задоволення своїх інтересів і потреб, які опосередковуються об'єктами адміністративно-правових відносин. Виникнення в суб'єктів взаємних прав і обов'язків можливе лише на підставі настання певних юридичних умов, юридичних фактів, закріплених у гіпотезах адміністративно-правових норм. Суб'єкти завжди вступають у правові відносини заради задоволення різних матеріальних, економічних, культурних, політичних або інших інтересів і потреб. Для досягнення цієї мети суб'єкти адміністративно-правових відносин здійснюють певні дії, спрямовані на досягнення корисного для них результату, який і є об'єктом адміністративно-правових відносин. [2].

Зміст адміністративно-правових відносин – це сукупність суб'єктивних публічних прав (публічних правоможностей) та юридичних обов'язків суб'єктів адміністративного права, коли кожному суб'єктивному праву одного суб'єкта адміністративно-правових відносин відповідає (кореспондується) юридичний обов'язок іншого суб'єкта, і навпаки. Ви-

ходячи з того, що адміністративно-правові відносини є поєднанням фактичних суспільних відносин і адміністративно-правових норм, які надають фактичним суспільним відносинам адміністративно-правової форми, розрізняють фактичний і юридичний зміст таких відносин. Фактичний зміст адміністративно-правових відносин – це фактичні соціальні, економічні, культурні, політичні та інші відносини, які отримали через опосередкування адміністративно-правових норм свою юридичну форму. Вони зберегли фактичний зміст, але завдяки адміністративно-правовим нормам набули нових якостей. [2].

У сфері зовнішньоекономічної діяльності фактичний зміст адміністративно-правових відносин полягає в тому, що об'єктивно існують особи (резиденти і нерезиденти), які мають товари, послуги, капітал, технології, знання на праві інтелектуальної власності, які витребувані в інших державах, і навпаки – мають аналогічні цінності за кордоном та хочуть ці цінності продавати (поставляти) за межі країни походження, а публічна адміністрація має сприяти такій діяльності позитивно – шляхом утвердження норм права, надання адміністративних послуг і негативно – застосовувати до порушників законодавства в аналізованій сфері заходи адміністративного впливу.

Юридичний зміст адміністративно-правових відносин – це взаємозв'язок зафіксованих в адміністративному праві суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників адміністративно-правових відносин. Кожному суб'єктивному праву, зафіксованому в адміністративно-правовій нормі права, відповідає певний юридичний обов'язок і навпаки. Суб'єктивне право – це передбачені для уповноваженої особи вид і міра можливої чи дозволеної поведінки, забезпечені відповідними юридичними обов'язками інших (зобов'язаних) осіб. [2].

Таким чином, суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в контексті змісту адміністративно-правових відносини характеризуються правом суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснювати таку діяльність відповідно до закону, без права публічної адміністрації погіршувати умови здійснення такої діяльності, визначені в законах, з обов'язком суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності дотримуватися нечисленних обмежень з метою забезпечення публічного інтересу суспільства.

Четвертим невід'ємним елементом адміністративно-правових відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності є юридичні факти. Юридичний факт – це конкретна життєва обставина, з якою норма адміністративного права пов'яже виникнення, зміну або припинення зазначених відносин. Головне призначення юридичних фактів у процесі адміністративно-правового регулювання – юридично забезпечити виникнення, зміну чи припинення таких відносин. Юридичні факти забезпечують

перехід від загальної моделі поведінки, закріпленої в адміністративно-правовій нормі, до конкретних адміністративно-правових відносин. [2].

Отже, механізм адміністративно-правового регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності містить сукупність засобів функціонування єдиної системи правого регулювання такої діяльності з метою забезпечення права осіб на здійснення експортно-імпортних операцій, переміщення через кордони фінансів, технологій та інтелектуального капіталу, захищеного правом власності тощо. До елементів адміністративно-правового регулювання такої діяльності належать: джерела адміністративного права, які регулюють цю діяльність; адміністративно-правові відносини у сфері такої діяльності; публічна адміністрація, яка здійснює таке регулювання; адміністративно-правові відносини в аналізованій сфері, форми та методи такої діяльності публічної адміністрації у сфері регулювання цієї діяльності та адміністративні процедури.

Література:

1. Адміністративне право України: навчальний посібник // за заг. ред. В. В. Галунька. – Херсон: ХМТ, 2011. – 320 с.
2. Адміністративно-правові відносини: [Електронний ресурс] // LAW-PROPERTY. – 2014. – Режим доступу: <http://law-property.in.ua/articles/featured-articles/435-2014-12-17-08-00-52.html>.
3. Галунько В.В. Адміністративно-правові відносини: [Електронний ресурс] / Валентин Галунько // LAW-PROPERTY. – 2014. – Режим доступу: <http://law-property.in.ua/articles/featured-articles/435-2014-12-17-08-00-52.html>.
4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Голос України від 14.03.2003. – № 49.
5. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44-45, № 46-47, № 48. – Ст. 552.
6. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

УДК 316.774:343.222

КАПЛІЙ Олена

РОЗШИРЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СВОБОДИ СЛОВА ТА ДІЯЛЬНОСТІ ЗМІ ШЛЯХОМ ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЦЕНЗУРУ

Сучасне правове регулювання сфери ЗМІ визначає новий підхід до кримінально-правового забезпечення охорони вказаних правовідносин. Із прийняттям нового КК Україна встановила кримінальну відповідальність за перешкоджання професійній діяльності журналіста, тим самим підтвердивши тезу про свободу слова як основну цінність демократичної, правової держави. Свобода ЗМІ означає здійснення права критики

без політичної цензури, залякування або будь-якого іншого державного тиску [12, с. 158].

В попередніх дослідженнях нами встановлено, що задля ліквідації ряду недоліків у законодавстві 4 лютого 2016 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів», яким статтю 171 було викладено в новій редакції та посилено санкції проти тих, хто перешкоджає працівникам ЗМІ, журналістам доносити до громадськості правдиву інформацію. В результаті цього з диспозиції статті 171 КК України виключено умову умисності.

Крім того, важливою подією стало затвердження Комітетом Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики 27 січня 2016 року Стратегії розвитку законодавства України з питань свободи слова та діяльності ЗМІ відповідно до європейських стандартів, в якій зазначається, що принцип вільного обігу інформації повинен забезпечуватися шляхом усунення будь-яких законодавчих підстав для здійснення цензури (не лише державної), а також вказується про необхідність встановлення відповідальності за цензуру [17].

З набуттям незалежності України велика увага на законодавчому рівні приділялась свободі слова та створенню вільних ЗМІ. Законодавство України за роки незалежності змінювалося в демократичну сторону. Одним із найважливіших надбань демократії стала свобода слова та заборона цензури. Ст. 15 Конституції України декларує: «Цензура заборонена» [9]. Слід підкреслити, що положення про заборону цензури як один з основоположних принципів організації та діяльності ЗМІ закріплюється у конституціях багатьох держав світу.

Погоджуємось з М.В. Савчиним, що ЗМІ є важливим засобом громадського контролю за владою, і належною гарантією цього є конституційні принципи ідеологічного плюралізму та заборони цензури [16, с. 476]. Крім того науковець вказує на необхідність встановлення конституційної відповідальності за фактом цензури [16, с. 226].

Однак, незважаючи на законодавчу заборону цензури продукції ЗМІ, на практиці доволі часто ті чи інші елементи цензури, відображені в національному законодавстві у вигляді правових обмежень, доповнюють межі свободи масової інформації.

В зв'язку з цим погоджуємось з Т.М. Заворотченко, яка в процесі порівняльного аналізу підстав введення цензури в зарубіжних країнах із правовими обмеженнями свободи масової інформації в Україні встановила, що правові підстави обмеження свободи масової інформації в Україні збігаються з підставами застосування цензури в зарубіжних країнах. Причиною тому, на думку автора, є конституційна заборона цензури. Доти, поки стаття Конституції України, присвячена питанню цензури,

залишатиметься в тому ж незмінному вигляді, що й сьогодні, або не буде тлумачення даної статті Конституції Конституційним Судом України на предмет можливості введення наступної цензури продукції ЗМІ, законодавець буде вимушений прикривати фактичне застосування цензури введенням нових підстав обмеження свободи масової інформації [7, с. 226].

Щодо поняття цензури, то найбільш повним та точним, на наш погляд, є визначення запропоноване Р.З. Гусейновою-Чекурдою. Так, вона визначає що цензура у ЗМІ – це діяльність органів влади та окремих політичних й економічних угруповань, що спрямована на всебічний контроль за змістом, на усіх стадіях роботи над інформаційними програмами на телебаченні, радіо та інформацією, розміщеною в мережі Інтернет [6, с. 92].

Не оминули увагою проблему визначення поняття цензури і вітчизняні законодавці. Так, під час парламентських слухань «Проблеми інформаційної діяльності, свободи слова, дотримання законності та стану інформаційної безпеки України», які відбулися 16 січня 2001 р., тодішній голова Верховної Ради І. Плющ заявив, що в Конституції було закладено помилку, внаслідок якої цензура в Україні трактується суто як втручання держави в ідеологічний зміст інформації, оприлюднюваної через ЗМІ. Спікер зазначав, що «на сьогоднішньому етапі цензура повинна трактуватися як будь-яка перешкода для отримання громадянами об'єктивної повної інформації. І саме в такому значенні повинна бути заборонена» [10, с. 1].

За часи незалежності України багато разів журналісти звертали увагу громадськості на прояви цензури у ЗМІ. Тетяна Федорів, заступник головного редактора ТСН студії 1+1 у період з 1999 до 2005 року, у своєму дисертаційному дослідженні описує прояви цензури, з якими довелось стикнутися багатьом представникам ЗМІ: «Реалією функціонування українських теленовин стали спеціальні інструкції, так звані «темники» з рекомендаціями чи прямими вказівками, як висвітлювати ту чи іншу подію, яку новину замовчати, кого із дійових осіб можна показувати, кого ні, тощо» [18, с. 52]. Наслідком публічної заяви про практику цензури в Україні стало законодавче визначення поняття «цензура». 3 квітня 2003 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова» [14]. Зокрема, Закон України «Про інформацію» було доповнено статтею 45-1, в якій чітко сформульовано визначення цензури.

В зв'язку з цим погоджуємось з думкою І. Гавради, що шлях до нормативно-правового визначення цензури був досить непростим і невинправдано довгим, що, поза сумнівом, вплинуло на систему вітчизняних ЗМІ. На думку автора, у випадку прийняття такого закону на початку 1990-х років вдалося б якщо не уникнути, то, принаймні, мінімізувати дію тих факторів і процесів, які негативно вплинули на ситуацію з рівнем свободи слова у нашій країні [5, с. 98].

13 січня 2011 р. Закон України «Про інформацію» було викладено у новій редакції, однією з новел якого стало оновлене визначення поняття цензури. Так, відповідно до ст. 45-1 Закону України «Про інформацію» (у попередній редакції) цензура поширювалася винятково на обмежене коло осіб – журналістів і ЗМІ – і жодним чином не стосувалася, наприклад, науковців, авторів праць, письменників та інших осіб.

З метою ліквідації цієї прогалини законодавець закріпив оновлене поняття цензури. Так, відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону України «Про інформацію» в редакції від 13 січня 2011 р. під цензурою розуміється будь-яка вимога, спрямована, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання у будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації [16]. Отже, раніше цензура могла стосуватися лише журналістів і ЗМІ, але стало зрозуміло, що її можуть зазнавати й інші особи. Тому, шляхом оновленого викладення поняття цензури, де законодавець використовує слово «зокрема», законодавчі гарантії відтепер поширено і на зазначених осіб. Крім того, важливим є те, що законодавець відтепер розмежовує і забороняє «цензуру», «умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» та «втручання у професійну діяльність журналістів».

Таким чином, виходячи з аналізу Закону України «Про інформацію», ми дійшли висновку, що цензура може бути попередньою і каральною. Попередня цензура здійснюється на стадії підготовки продукції ЗМІ до випуску; каральна (або наступна) – після виходу продукції ЗМІ в ефір і полягає в перешкодженні її розповсюдження (у судовому, адміністративному або кримінальному порядку).

Професія журналіста в Україні за останнє десятиріччя стала однією із найнебезпечніших, так за 2014 р. Інститут масової інформації (далі – ІМІ) зафіксував 138 випадків цензури [1]. В 2015 р. ІМІ зафіксував 12 випадків цензури [2]. За 2016 р. ІМІ зафіксував 7 випадків цензури [3]. З початку 2017 р. по березень 2017 р. ІМІ вже зафіксував 1 випадок цензури [4]. Отже, дані ІМІ свідчать про стійкі негативні тенденції у зазначеній сфері, розповсюдженою формою порушення свободи слова в Україні залишається цензура. В зв'язку з цим, простежується тенденція щодо значних порушень прав журналістів, а питання захисту професійної діяльності журналістів в Україні залишається резонансним і досі [8].

Виникає цілком логічне запитання: чи відповідатимуть особи, які вчинили дії, визначені як цензура? І яка це буде відповідальність? Однак попри те, що Законом України «Про інформацію» передбачено, що відповідальність за порушення законодавства про інформацію несуть особи, винні в цензурі, ані адміністративної, ані кримінальної відповідальності

за цензуру прямо не передбачено. Хоча «цензорів» теоретично можна притягнути до кримінальної відповідальності за зловживання (перевищення) владою або службовим становищем та за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів [11].

Слід зазначити, що проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення гарантій свободи слова в Україні та протидії цензури)», який було зареєстровано народним депутатом О.К. Кондратюком 10 червня 2010 р. (№ 6447-1) [13] та 6 жовтня 2010 р. прийнято в першому читанні, пропонується визначити, що до цензури належать, зокрема, редагування органами державної влади та місцевого самоврядування журналістського матеріалу поза редакціями ЗМІ, що на наш погляд розширює поняття цензури, та доповнити Кримінальний кодекс України положеннями, котрі передбачають кримінальну відповідальність за цензуру.

Таким чином, вважаємо, що необхідно внести доповнення до Кримінального кодексу України, де передбачити кримінальну відповідальність за цензуру у ЗМІ, та таким чином розширити кримінально-правову охорону права людини на вільне вираження своїх поглядів і переконань, посягання на свободу слова.

Література:

1. Барометр свободи слова за березень 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barometr/57001-barometr-svobodi-slova-za-berezen-2017-roku.html>.
2. Барометр свободи слова за грудень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barometr/47236-barometr-svobodi-slova-za-gruden-2014-roku.html>.
3. Барометр свободи слова за грудень 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barometr/51833-barometr-svobodi-slova-za-gruden-2015-roku.html>.
4. Барометр свободи слова за грудень 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/barometr/56084-barometr-svobodi-slova-za-gruden-2016-roku.html>.
5. Гаврада І. Цензура як прояв недемократичності державної політики України у сфері засобів масової інформації / І. Гаврада // Політичний менеджмент. – 2006. – № 5. – С. 95–106.
6. Гусейнова-Чекурда Р.З. Перспективи впровадження кримінальної відповідальності за цензуру у електронних ЗМІ / Р.З. Гусейнова-Чекурда // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали II-ї міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 жовтня 2010 р.). У 2 т. Т. 1. – Одеса, 2010. – С. 89–92.
7. Заворотченко Т. М. Історичні умови розвитку політичного суб'єктивного права на свободу масової інформації / Т. М. Заворотченко // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2013. – Вип. 4. – С. 22–29. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2013_4_6.
8. Каплій О. В. Посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти журналістів у світлі адаптації законодавства України про діяльність ЗМІ до європейських стандартів / О. Каплій // Новітні кримінально-правові

- дослідження – 2016: зб. наук. праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. – Миколаїв: Іліон, 2016. – С. 74–78.
9. Конституція України: затверджена Законом України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змін, внесеними згідно із Законами України від: 8 грудня 2004 р. № 2222-IV; 1 лютого 2011 р. № 2952-VI; 19 вересня 2013 р. № 586-VII; 21 лютого 2014 р. № 742-VII; 2 червня 2016 р. № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; 2005. – № 2. – Ст. 44; 2011. – № 10. – Ст. 68; 2014. – № 11. – Ст. 142; 2014. – № 11. – Ст. 143; 2016. – № 28. – Ст. 532.
 10. Лігачова Н. Відлуння несвободи / Н. Лігачова // День. – 2001. – 17 січня. – № 9. – С. 1.
 11. Марущак А. Якими є ознаки цензури і чи передбачена сьогодні відповідальність за такі діяння? Правовий аналіз [Електронний ресурс] / А. Марущак // Телекритика – Режим доступу: <http://ru.telekritika.ua/yuridichna-consultaciya/2008-05-07/38232>.
 12. Павликівський В. І. Правова регламентація та кримінально-правове забезпечення свободи слова та діяльності журналістів в мережі Інтернет / В. І. Павликівський // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 2. – С. 204–207.
 13. Проект закону «Про державно-правові гарантії захисту професійної діяльності журналістів» від 16 травня 2008 р. № 2508 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=32518.
 14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова: Закон України від 3 квітня 2003 р. № 676-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 28. – Ст. 214.
 15. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
 16. Савчин М. В. Конституційне право України: підручник / відп. ред. проф., д.ю.н. М. О. Баймуратов. – К.: Правова єдність, 2009. – 1008 с.
 17. Стратегія розвитку законодавства України з питань свободи слова та діяльності ЗМІ відповідно до європейських стандартів: Схвалено на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики 27.01.2016 р. – 27 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://komsvobslova.rada.gov.ua/komsvobslova/control/>.
 18. Федорів Т. В. Телевізійні новини в політичній комунікації України: жанрова типологія, технологія виробництва, взаємодія з аудиторією: дис. ... кандидата філол. наук: 10.01.08 / Т. В. Федорів; Київський Національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 256 с.

УДК 340.12

**СИДОРЕНКО Олена
СНЕГОВИЙ Владислав**

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В ЗАКРІПЛЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Протягом багатьох років у світовій та вітчизняній юридичній науці можна простежити інтерес до антропологічної проблематики права. Виходячи з ідей юриспруденції, ці питання торкаються сенсу та цінності права для людини, місця людини в правовій діяльності, пізнання нею цієї реальності, співвідношення політичних та юридичних ідеалів, формування таких цінностей, як свобода, рівність та права людини. Спроби

дати відповідь на дані питання в світовій та вітчизняній юридичній антропології неминуче призводять до пошуку нових підходів до права, його пізнання та розуміння.

Права людини є сьогодні однією з головних тем не тільки в гуманітарній сфері, а й в повсякденній державно-правовій реальності. Ця обставина має глибокий філософський і світоглядний сенс, але теорія прав людини потребує адекватного науково-теоретичного обґрунтування.

Значну роль в розвитку уявлень про права людини завжди відігравала модель людини, яка складалась на тому чи іншому історичному етапі розвитку.

Значення прав людини як найважливішого легітимізаційного принципу сучасного правопорядку вимагає більш глибокого дослідження та філософсько-антропологічного обґрунтування. Адже необхідно розглянути їх з позиції невід'ємних природних прав людини і як умову людських дій.

Антропологія в праві має безпосереднє відношення до з'ясування того, що таке права людини. Вона включає в себе три основні моменти: 1) опис феномена прав людини як такого (аналітична задача); 2) з'ясування статусу прав людини (легітимаційна задача); 3) обґрунтування ідеї прав людини (нормативна задача).

XX століття стало періодом, коли права людини стали визнаватися найвищою соціальною цінністю: вони стали критерієм виміру складних, що відбуваються донині процесів (наприклад, процес глобалізації права).

З моменту закріплення міжнародно-правових гарантій прав людини в Загальній декларації прав людини 1948 року, Європейській концепції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року, Заключному акті Наради з безпеки і у Європі 1975 року, Конвенції СНД про права та основні свободи людини 1995 року і в інших міжнародно-правових актах громадянин будь-якої з існуючих держав, вичерпавши всі можливі способи захисту, що надаються національним правом, може звернутися до міжнародних, наддержавних органів захисту, в тому числі не виключається можливість звернутися з позовом проти своєї держави.

Так, відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Виходячи з вище сказаного, правовий статус людини виходить за рамки національного законодавства, має інтернаціональний глобальний вимір. Держава ж, визнаючи і гарантуючи права і свободи громадян, встановлює зв'язок з людиною, так як право виконує роль засобу, за допомогою якого людина самореалізується в громадянському суспільстві з урахуванням гармонійного співвідношення приватного і публічного інтересу.

Початковою антропологічною думкою, яка обґрунтовувала права людини є ідея Арістотеля про те, що людина виступає як політична істота. Це означає, що вона живучи спільно з іншими людьми, не зливається з ними, а існує автономно. Таке положення людини в співтоваристві людей зумовлює можливість подвійного прояву соціальності «як позитивної соціальної істоти», що допомагає іншим людям та доповнює їх, з якої походить необхідність прав людини [1, с. 128].

Проблема першооснов прав людини є досить актуальним та непростим питанням. На сучасному етапі існує дві концепції таких першооснов: одна з них, у своїй основі має природно-правову традицію, відповідно до якої, природа людини є основою її прав, тому державний розвиток права лежить поза джерела прав людини. Природно-правова доктрина, ставить права людини вище держави, протистоїть тоталітарним домаганням з боку держави.

Суть іншого підходу зводиться до традицій юридичного позитивізму та підкреслення такої характеристики права як встановленості та гарантованості державою, оскільки саме особливістю даної точки зору є систематизація чинного права, а джерелом останнього та прав людини визнається держава, яка забезпечує своїх громадян правами, стоїть вище суспільства і формує загальнообов'язкові закони.

Слід зазначити, що на сучасному етапі фундаментальна філософсько-правова розробка прав людини та їх гарантій, а також конституційна практика пом'якшили значною мірою протистояння вище перелічених підходів до проблеми прав людини. Основним завданням конституційної практики є зменшення ролі імперативних приписів та надання переваги – диспозитивним на основі конституційного закріплення прав людини. Закріплення природних прав людини, є позитивною тенденцією, яка знімає протистояння цих доктрин, а також унеможливорює незахищеність прав людини поза державним закріпленням.

Відомий вчений-юрист А. Х. Саїдов зауважує, що все зростаюче значення антропологічного підходу обумовлено цілим рядом об'єктивних передумов: по-перше, збільшується значенням гуманізації правознавства; по-друге, буття людини в сфері права та утвердження свободи людини, породжує свободу виникнення правових культур, в сучасних правових системах, національних, етнічних, релігійних та культурних спільнотах; по-третє, розвитком інституційних елементів правової держави та громадянського суспільства; по-четверте, зростаючою роллю держав, що розвиваються і традиційних правових систем, яка характеризується багатьма подібними рисами і тенденціями; по-п'яте, розширенням економічних і культурних, науково-технічних і правових зв'язків між державами [2, с. 65].

Виходячи з вищесказаного сучасна теорія прав та свобод людини базується на трьох основних положеннях:

- 1) кожна людина вільна з моменту народження, і жоден не має права відчужувати їх власні права. Забезпечення і охорона цих прав – головне завдання держави;
- 2) свобода полягає в можливості робити все, що не завдає збитку іншим та загальному благу. Саме тому свобода людини не може бути абсолютною, вона обмежується правами та свободами інших людей, принципами моралі, інтересами загального правопорядку;
- 3) лише закон встановлює межі свободи, який і являється мірою свободи. Все, що не заборонено, те дозволено. Закріплення прав потрібно для того, щоб допомогти людині усвідомлювати свої можливості. Обмеження прав можливе лише на підставі закону, який забезпечує загальний правопорядок в демократичному суспільстві [3, с. 218].

Сьогодні кожна людина усвідомлює свої права як особливу цінність. Сучасна теорія прав людини, стає все більш змістовнішою і в силу цього являє собою засіб закріплення цих прав. Обумовлено це в значній мірі саме антропологічними знаннями, які продовжують збагачувати та розвивати теорію прав людини.

Отже, права людини визначаються її природою. Антропологія права як наука представляє собою фундамент теорії природного права, яка в свою чергу, є основою теорії прав людини. Антропологічний підхід може бути корисний для подолання етноцентристського погляду на соціальний розвиток людини і суспільства. Використання даного підходу є обов'язковою підставою для усунення протиріч між цивілізаціями, правовими системами, державами і людьми, які є представниками різних правових культур. Розвиток антропологічних знань є надзвичайно цінними для механізму дії права, на сучасному етапі, адже саме антропологія виступає певним фундаментом, становить собою ядро раціоналізації та ідеологізації культури. Юридична антропологія є продуктом діяльності людини, оскільки надає можливість вивчити певні суспільні процеси і впливати на них, а також використовувати її потенціал у формуванні правової реальності [4, с. 312].

Таким чином, людина інтегрується в предметне поле юридичної науки і практики. Збільшуються межі антропологічних досліджень. Міжнародне право стало повноцінним об'єктом антропології права. Раніше сфера досліджень базувалася виключно в межах матеріалів національних правових систем. Тобто вищезазначені тенденції розвитку антропології права слугують підвищенню рівня юридичної науки, сприяють формуванню оптимальних напрямків, засобів та способів вирішення складних питань правового регулювання [5, с. 115]. Отже, головною заслугою правової антропології є прагнення зрозуміти сутність людини, її якості з точки зору основ людського існування, створення інтегративної концепції буття людини у правовому полі, тому що право та людина – це пов'я-

зані явища. Таким чином, антропологічний підхід до прав людини надає можливість визначити права саме як людські якості, такі як свобода, рівність, відповідальність, суб'єктність.

Література:

1. Максимов С. І. Методологічні засади правової антропології / Методологічні проблеми правової науки: мат. міжн. наук. конф., Харків, 2002 р. – Харків: Право, 2003. – С. 126 – 128.
2. Саидов А. Х. О предмете антропологии права / А. Х. Саидов // Государство и право. – 2004. – № 32. – С. 63-69
3. Бессонова М., Бірюков О. Основи демократії / М. Бессонова, О. Бірюков – К.: вид-во Ай Бі, 2002. – 648 с.
4. Завальнюк В. В. Роль юридичної антропології у сучасному правовому розвитку / В. В. Завальнюк // Актуальні проблеми держави і права. – 2013. – С. 309–312.
5. Пуховська А. С. Права людини в контексті правової антропології / А. С. Пуховська // Теорія та історія держави і права. – 2014. – С. 109–115.

УДК 342.95

ТКАЛЯ Олена

СУСПІЛЬНА ШКІДЛИВІСТЬ ЯК ОЗНАКА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

В сучасних умовах невідкладною потребою постає реформа законодавства про адміністративні правопорушення, що не можливо без існування чіткої загальноприйнятої термінологічної бази, яка гарантує однозначність розуміння юридичних явищ, а також забезпечить якість нормативно-правового матеріалу. Важливим є необхідність переосмислення усталеного сприйняття щодо ознак адміністративного правопорушення. Оскільки вирішення проблеми понятійно-теоретичного аспекту адміністративного делікту неможливо без визначення категорійно-понятійного апарату. Особливу проблему в даному контексті становить визначення поняття суспільної шкідливості, її змісту та співвідношення з поняттям суспільної небезпеки.

Пошуку розуміння даних питань були присвячені в тій чи іншій мірі роботи таких вчених, як В. А. Бабиц, О. М. Бандурка, Д. Н. Бахрах, І. П. Голосніченко, Р. А. Калюжний, С. В. Ківалов, Л. В. Коваль, Т. О. Коломоець, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, В. І. Олефір, О. П. Рябченко, М. А. Самбор, М. М. Тищенко, В. К. Шкарупа тощо.

Відповідно до ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) «адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку передбачено

адміністративну відповідальність» [6, с. 35]. Проступки-делікти (лат. *delictum* – «проступок») – порушення, які завдають шкоду особистості, суспільству, державі та є підставою притягнення порушника до передбаченої відповідальності. Отже, розглядаючи адміністративний проступок у загально соціальному значенні слід розуміти його як антисоціальне або шкідливе для суспільства діяння, що спрямовано на знищення або посягання основ цивілізованого життя та порушує адміністративні норми. Тому значимою ознакою адміністративного правопорушення є суспільна шкідливість (небезпека).

У КУпАП законодавець оперує поняттям шкідливості лише щодо наслідків правопорушення, проте на теоретичному рівні виникає питання про визначеність цієї категорії та її співвідношення з поняттям суспільної небезпеки. Дана проблематика є ключовою в адміністративно-деліктному праві протягом десятиліть.

У середині XX ст. щодо цього виникає дискусія, на основі якої формується дві основні концепції. Як зазначає Копачов В. К., перша концепція (суспільної небезпеки проступку) базується на генетичних зв'язках адміністративного проступку і злочину і має історичне коріння (М. Таганцев, А. Єлістратов). Сучасні представники концепції суспільної небезпеки адміністративного проступку виходять з матеріальної єдності всіх правопорушень. Тому суспільна небезпека – це ознака, яка властива їм усім без винятку. Відмінність полягає лише в ступені суспільної небезпеки. Друга концепція (шкідливості адміністративних проступків) полягала у доведенні того, що адміністративні проступки є новим і особливим видом правопорушень; що вони мають лише їм притаманні властивості; що вони не мають (або остаточно втратили) генетичні зв'язки зі злочинами (М. Д. Дурманов) [7, с. 94].

Деякі сучасні науковці (Д. М. Бахрах, І. А. Галаган, Є. С. Герасименко, А. Е. Луньов та ін.) притримуються іншого погляду на це, зазначаючи, що тільки окремі проступки (наприклад, проти громадського порядку) мають таку ознаку як суспільна небезпека [3, с. 123]. Крім того, існує точка зору (Коломоець Т.О.) за якою поняття «суспільна небезпека» та «суспільна шкідливість» отожднюються [1, с. 83]. Л.В Коваль зазначає, що КУпАП прямо не відносить до ознак проступку «суспільну небезпечність», але й не закриває шлях до цього [5, с. 30]. В свою чергу С.В. Ківалов вважає, що «всі протиправні діяння, в тому числі і адміністративні проступки, є суспільно небезпечними, оскільки небезпечність проявляється вже в самій протиправності діяння» [2, с. 129].

Законодавець взагалі не вживає такий термін як суспільна небезпека при визначенні адміністративного проступку, на відміну від визначення злочину (ст. 11 Кримінального кодексу України), даючи зрозуміти лише застосування суспільної шкідливості.

Суспільна шкідливість дії чи бездіяльності означає, що вона заподіює або створює загрозу заподіяння шкоди об'єктам адміністративно-правової охорони. Суспільний означає такий, що виражає соціальні відносини, становище людей у суспільстві, тому наявність шкоди оцінюється з позиції всього суспільства.

Поняття «шкідливість», на думку І.П. Голосніченко, виступає в ролі родового щодо поняття «небезпечність». Проступки мають різний ступінь шкідливості, який може підвищуватись і сягати нової якості – суспільної небезпечності [4, с. 135]. Наявність шкоди встановлюється шляхом опису, який самостійно вже виступає шкоди відповідного діяння. Суспільна небезпека – це гносеологічна категорія, її не можливо встановити шляхом онтологічного опису того, що відбулося.

Правопорушенням має заподіюватись певна шкода іншим особам, тобто воно можливе виключно за умови наявності потерпілої сторони, під якою можна розуміти як окрему особу (фізичну чи юридичну), так і суспільство чи державу в цілому. Це фактично й деталізує таку ознаку як суспільна шкідливість, тобто не сприйняття такої поведінки суспільством, що відображається в існуванні певних заборон на її реалізацію.

Суспільна шкідливість поняття більш конкретне, що свідчить про шкоду, яка вже настала, а суспільна небезпека передбачає можливість настання шкоди у майбутньому. Тому «шкода» не може підмінятись поняттям поняттям «суспільна небезпека», оскільки одна визначає іншу. Суспільна небезпека може виражати реальну, фактичну заподіяну шкоду для інтересів суспільства або тільки можливість настання вказаних антисоціальних наслідків. Отже суспільна шкідливість нерозривно пов'язана з суспільною небезпекою, тому що адміністративні проступки і є небезпечними в силу своєї шкідливості. Тому суспільною небезпекою наділені всі правопорушення. Але окремо взяте адміністративне правопорушення не може становити небезпеки для суспільства в цілому, хоча певної шкоди вони дійсно завдають. З огляду на законодавець вважає більш прийнятним термін «суспільна шкідливість» щодо адміністративного правопорушення. Саме тому, про суспільну шкідливість мова йде при визначенні вини в ст. 10 та 11 КУпАП, а не про антигромадську спрямованість діяння, не про його суспільну небезпечність вказуючи на шкідливі наслідки [6, с. 44].

Такі категорії як суспільна шкідливість та суспільна небезпека (а саме, їх ступінь, розмір) є критерієм відмежування проступків від злочинів. Так наприклад, ст.. 155-2 КУпАП «Обман покупця чи замовника» передбачає, що під дію цієї статті підпадає «обман споживача, якщо заподіяна матеріальна шкода, не перевищує три неоподаткованих мінімуми доходів громадян», якщо ж збитки спричинені на більшу суму, то настає кримінальна відповідальність, передбачена ст.. 226 КК України. Так

само, через розмір заподіяної шкоди визначається поняття дрібного викрадення чужого майна (ст. 51 КУпАП) [6, с. 214]. У свою чергу у ч. 2 ст. 11 КК України закріплює, що не є злочином діяння, яке не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяло і не могло заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Враховуючи сучасні тенденції реформування адміністративного права в цілому та адміністративно-деліктного зокрема, а також реформування кримінальної юстиції, важливим є нормативне закріплення таких понять як «суспільна шкідливість» та «суспільна небезпека». Це дасть можливість чітко відмежувати адміністративний проступок від злочину, суттєво підвищити ефективність застосування правових норм.

Отже, суспільна шкідливість це оціночна категорія, що характеризується завданням шкоди в наслідок адміністративного правопорушення або є небезпечою для тих суспільних відносин, що охороняються адміністративним правом. Суспільна шкідливість та суспільна небезпека можуть бути співставлені як дійсне та можливе. Соціальна шкідливість – це втілення ціннісного контексту, а суспільна небезпека – оцінювального, тому між даними категоріями можуть бути встановлені лише системна відповідність і відносна пропорційність, але не точне розмірне співвідношення.

Література:

1. Адміністративне право України: Навч. посібник / За заг. ред. Т. О. Коломоєць. – К.: Видавництво «Юрінком», 2007. – 345 с.
2. Адміністративне право України / ред. кол.: за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса: Вид-во «Одеська національна юридична академія», 2003. – 543 с.
3. Бахрах Д. Н. Административное право России: учебник для вузов / Д. Н. Бахрах. – М.: НОРМА, 2002. – 543 с.
4. Голосніченко І. П. Попередження корисливих проступків засобами адміністративного права: навч. посіб. / І. П. Голосніченко. – Київ: Вид-во «Вища школа», 1991. – 304 с.
5. Коваль Л. В. Адміністративне право України: навч. посіб. / Л. В. Коваль. – К.: Вид-во «Юрінком», 1994. – 344 с.
6. Кодекс Украины об административных правонарушениях: научно-практический комментарий / [А. С. Васильев, Е. В. Додин, О. П. Подцерковный и др.; под общей ред. А. С. Васильева, А. И. Миколенко]. – Харьков: Изд. «Одиссей», 2008. – 656 с.
7. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навчальний посібник. / В. К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.

НАШІ АВТОРИ

Адаменко Катерина Андріївна – студентка 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Асаула Олена Юріївна – студентка 611 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Баланенко Анастасія Олегівна – студентка 501 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Бельська Людмила Ігорівна – студентка магістратури 506 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Биков Клим Геннадійович – аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Харченко Вадим Борисович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

Білічак Олена Анатоліївна – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Національної академії Служби безпеки України

Бойчук Андрій Юрійович – кандидат юридичних наук, суддя Приморського суду м. Одеси

Борисова Олена Сергіївна – студентка 611 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Бубела Анастасія Сергіївна – студентка магістратури 506 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Чорнозуб Лариса Василівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Бура Тетяна Вадимівна – студентка 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Бусора Олександра Василівна – студентка 511 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Валюшок Денис Ігорович – студент магістратури 506 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Чорнозуб Лариса Василівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Вотріна Олена Олександрівна – студентка 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Галицький Сергій Олександрович – студент 501 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Галушко Анастасія Олександрівна – студентка 401 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Глібко Наталія Сергіївна – студентка 501 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Греков Олексій Вікторович – студент 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Гречана Анастасія Дмитрівна – студентка 511 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Гуртовенко Олег Леонтійович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»

Давиденко Ірина Олександрівна – студентка 611 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Давиденко Микола Миколайович – студент 611 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Дідківська Галина Василівна – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права кримінології, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Університету державної фіскальної служби України

Догарева Юлія Сергіївна – студентка 511 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Донченко Владислав Валерійович – студент 401 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Дрозденко Анастасія В'ячеславівна – студентка 511 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Дубовенко Володимир Володимирович – студент 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Євдокименко Євгеній Валерійович – студент 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Євдокимов Юрій В'ячеславович – студент 401 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Єрменчук Владилена Валеріївна – студентка 401 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Жегунова Аліна Сергіївна – студентка магістратури 506 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Жолонко Сергій Сергійович – студент 401 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Жук Діана Валеріївна – студентка магістратури 506 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Чорнозуб Лариса Василівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Загляда Вікторія Володимирівна – студентка 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Залюбовська Алла Віталіївна – студентка 501 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Іванов Микита Олександрович – студент 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Крецул Віктор Іванович – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Ільченко Анастасія Павлівна – студентка 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Каплій Олена Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кіян Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Клапчук Анна Павлівна – студентка 511 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кльован Ірина Ігорівна – студентка 511 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Книженко Оксана Олександрівна – доктор юридичних наук, професор, старший викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях Національної академії прокурори України, м. Київ

Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Коломієць Юлія Юрійвна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»

Конченко Неля Миколаївна – студентка 3 курсу Ірпінського державного коледжу економіки та права

Науковий керівник: Лазебна Олена Олександрівна – старший викладач кафедри кримінального права та кримінології Ірпінського державного коледжу економіки та права

Корінна Оксана Вадимівна – студентка 511 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Терентьєв Віктор Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Коцюбинська Альона Олександрівна – студентка 511 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кошель Дар'я Юрійвна – студентка 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кривобородов Костянтин Сергійович – студент 401 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Лемещенко Анастасія Павлівна – студентка 501 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Летучий Микита Олексійович – студент 401 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Крецул Віктор Іванович – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Лихова Софія Яківна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Лобода Юлія Валентинівна – студентка 1 курсу магістратури Навчально-наукового Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Науковий керівник: Лихова Софія Яківна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Молдованенко Ірина Олександрівна – студентка 501 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Молодецька Аліна Сергіївна – студентка 511 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Нікітенко Анастасія Володимирівна – студентка 401 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Одінцов Олександр Ігорович – студент магістратури 506 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Орловська Наталя Анатоліївна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

П'яненко Яніна Борисівна – студентка магістратури 506 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Чернозуб Лариса Василівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Перебийніс Світлана Валеріївна – студентка магістратури 506 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Покрасов Максим Олександрович – студент 401 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Полінкевич Карина Геннадіївна – студентка 401 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Поліщук Юлія Дмитрівна – студентка 501 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Попович Анастасія Геннадіївна – студентка 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Потриваєва Світлана Андріївна – студентка 511 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Пустовойтенко Тетяна Сергіївна – студентка 401 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Романова Ірина Дмитрівна – студентка 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Секкер Крістіна Сергіївна – студентка 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Сидоренко Олена Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Сирма Анастасія Сергіївна – студентка 501 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Смирнова Марина Дмитрівна – студентка магістратури 506 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Чорнозуб Лариса Василівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Снеговий Владислав Віталійович – студент магістратури 506 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права

та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Спиця Олена Геннадіївна – студентка 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Спінатій Володимир Валерійович – студент 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Таран Зінаїда Вікторівна – студентка 402 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Наукові керівники: Чорнозуб Лариса Василівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Таран Маргарита Олегівна – студентка 501 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Терентьєв Віктор Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Тімохіна Наталя Олександрівна – студентка 511 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Чорнозуб Лариса Василівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та

інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Топчий Василь Васильович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права кримінології, директор навчально-наукового інституту права Університету державної фіскальної служби України

Тузов Роман Олександрович – студент 401 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Філатова Наталя Олексіївна – студентка 511 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Фріс Павло Львович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Харченко Вадим Борисович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

Хомич Дмитро Олегович – аспірант II курсу навчання СНУ ім. Лесі Українки

Науковий керівник: Гусак Андрій Петрович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу СНУ ім. Лесі Українки

Храмцов Олександр Миколайович – доктор юридичних наук, доцент професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна

Хряпінський Петро Васильович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології Юридичного факультету Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет», м. Дніпро

Цуркан Тетяна Миколаївна – студентка 501 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Чорнозуб Лариса Василівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Черняк Наталя Анатоліївна – студентка 401 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Чорнозуб Лариса Василівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Чорнорот Наталя Вікторівна – студентка 611 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Швець Георгій Аркадійович – студент 611 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Шпіляревич Вікторія Вікторівна – кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Ярмоленко Анжела Олександрівна – студентка магістратури 506 групи спеціалізації «Кримінальна юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

З М І С Т

Р О З Д І Л І

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Білічак О.	Актуальні проблеми судової реформи в Україні	9
Книженко О.	До питання відповідальності за злочини проти основ національної безпеки.....	13
Козаченко О.	Спеціальні кримінально-правові заходи в системі примусових заходів впливу на поведінку правопорушника	17
Лихова С., Лобода Ю.	Особливості кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів за Кримінальним кодексом Литовської Республіки (порівняльно-правовий аспект).....	21
Орловська Н.	Кримінально-правове заохочення в контексті запровадження відновного правосуддя	23
Топчій В.	Впровадження кримінального проступку в кримінальне законодавство як декриміналізація діянь	26
Фріс П.	Кримінально-правова ідеологія (до питання про поняття)	29
Харченко В.	Кримінально-правове забезпечення охорони права власності українського народу	32
Храмцов О.	Щодо затримання особи, що вчинила злочин, як обставини, що виключає злочинність діяння.....	37
Хряпінський П.	Щодо об'єкта складу правомірною, суспільно-корисного діяння у кримінальному праві України	41

Р О З Д І Л І І

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЙНИХ (ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЙНИХ) ПРОЦЕСІВ

Гуртовенко О.	Позитивно-правова криміналізація в світлі принципу збалансованості положень кримінального права	46
----------------------	---	----

Дідківська Г.	Соціально-психологічні історичні чинники криміналізації та декриміналізації діянь	50
Биков К.	Привласнення та розтрата майна як способи вчинення корупційного злочину (ч. 2 ст. 191 КК України)	52
Бельська Л.	Мета як конструктивна ознака злочинної торгівлі людьми: порівняльно-правовий аналіз	56
Давиденко М.	Кримінальна відповідальність за вчинення статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості	60
Давиденко И.	Уголовная ответственность за притоносодержание в законодательстве европейских государств (выборочный анализ)	65
Іванов М.	Зворотна дія кримінального закону в часі	70
Конченко Н.	Кримінальні правопорушення: поняття та значення	73
Корінна О.	Загальна характеристика бандитизму	76
Кривобородов К.	Порівняльно-правова характеристика некорисливих посягань проти власності за законодавством іноземних держав	79
Летучий М.	Порівняльний аналіз обставин, що виключають злочинність діяння, за законодавством зарубіжних країн	82
Покрасов М.	Проблеми кваліфікації умисного вбивства з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості	85
Потриваєва С.	Дитина як об'єкт кримінально-правової охорони	90
Пустовойтенко Т.	Питання розмежування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту з іншими злочинами	93
Снеговий В.	Порівняльно-правовий аналіз законодавства щодо протидії наркотичній злочинності в Україні та окремих країнах Європи	97

РОЗДІЛ ІІІ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

ТА ІНШІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ:

ПРОБЛЕМИ ПЕНАЛІЗАЦІЇ (ДЕПЕНАЛІЗАЦІЇ)

Терентьев В.	Квалификация преступления и ее значение	102
Шпіляревич В.	Кримінально-правові заходи безпеки та «небезпечний стан» особи у поглядах представників соціологічної школи кримінального права	106

Мусиченко О.	Оцінні поняття в Кримінальному кодексі України: до постановки проблеми.....	109
Борисова О.	Поняття та ознаки звільнення від покарання як особливого виду кримінально-правового заходу .	112
Баланенко А.	Порівняльно-правовий аналіз звільнення від покарання неповнолітніх за кримінальним законодавством України та окремих країн Європи....	116
Галушко А.	Порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства України та європейських держав щодо співучасті та відповідальності за неї.....	120
Єрменчук В.	Примирення винного з потерпілим у кримінальному праві України.....	124
Жегунова А.	Місце інституту примусових заходів виховного характеру в правовій системі України: проблемні питання	127
Кошель Д.	Покарання неповнолітніх: аналіз та пропозиції щодо вдосконалення системи	130
Молдованенко І.	Примусові роботи як вид покарання в кримінальному праві України.....	133
Полінкевич К.	Міжнародний досвід призначення покарання за незакінчений злочин.....	137
Попович А.	Теоретичний аспект поняття штрафу як юридичної категорії.....	141
Таран М.	Щодо суттєвої ознаки кримінальної відповідальності.....	144
Черняк Н.	Актуальні проблеми інституту спеціальної конфіскації в кримінальному праві України.....	147
Чорнорот Н.	Кримінальна відповідальність медичних працівників: порівняльно-правовий аспект	151
Швець Г.	Мета чи цілі покарання: як правильно?.....	155
Ярмоленко А.	Конфіскація майна у кримінальному праві	157

Р О З Д І Л І V

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ТА УЗГОДЖЕНОСТІ

КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Дубовенко В.	Види пред'явлення для впізнання	161
Ільченко А.	Особливості предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.....	165
Загляда В.	Повноваження прокурора в процесі здійснення нагляду за досудовим розслідуванням	168

Одінцов О.	Роль предмета доказування в кримінальному провадженні.....	172
Перебийніс С.	Інститут медіації у кримінальному процесі: зарубіжний і національний виміри.....	175

Р О З Д І Л V

СУЧАСНІ ФОРМИ ПРОТИДІЇ ДЕВІАНТНИМ ПРОЯВАМ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИЙ І КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Чорнозуб Л.	Загальні правові засади попередження та боротьби зі злочинністю в Європейському Союзі	180
Чорнозуб Л., Таран З.	Основоположні аспекти насильницької злочинності неповнолітніх	184
Кіян Т.	Про деякі загальні положення теорії криміналістичної ідентифікації, групування та діагностики	187
Адаменко К.	Особливості позбавлення волі в окремих зарубіжних країнах.....	191
Асаула О.	Застосування сучасних технічних засобів у судовій фотографії.....	194
Бубела А.	Корупція в сфері охорони здоров'я	198
Валюшок Д.	Детермінанти транснаціональної злочинності	202
Кльован Н., Вотріна О.	Соціологічний підхід у визначенні злочинності.....	205
Кльован Н., Молодецька А.	Класифікація факторів повторної криміналізації рецидивного злочинця	209
Хомич Д.	Основні шляхи протидії девіантній поведінці особи	212
Галицький С.	Євроінтеграція та її вплив на гуманізацію виконання і відбування покарань в Україні.....	216
Греков О.	Особливості побудови та перевірки криміналістичних версій.....	219
Дрозденко А.	Значення судового почеркознавства в розкритті і розслідуванні кримінальних правопорушень.....	223
Жолонко С.	Розвиток криміналістичної реєстрації у XVIII-XIX ст.	227
Жук Д.	Протидія транснаціональній організованій злочинності.....	230

Клапчук А.	Роль мікроб'єктів в розкритті і розслідуванні кримінальних правопорушень	234
Кльован І.	Сучасні функції кримінологічної науки.....	237
Лемещенко А.	Роль техніко-криміналістичних засобів в кримінальному процесі	241
П'яненко Я.	Фонові явища у детермінації злочинності	244
Смирнова М.	Теоретико-правові основи поняття корупції як негативного соціально-правового явища	247
Кіян Т., Таран З.	Основні дефініції та властивості криміналістичної методики	251
Тімохіна Н.	Особливості системи методів кримінологічного дослідження	254
Цуркан Т.	Заходи щодо запобігання необережним злочинам	257

РОЗДІЛ VI

ЛЮДСЬКИЙ ФАКТОР І КРИМІНАЛЬНИЙ ЗАКОН В ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ, ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ І ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Коломиец Ю.	Уголовно-правовая идеология: чьи интересы выражаются?.....	261
Сидоренко О., Бельська Л.	Аксіологічне розуміння прав людини	264
Бура Т.	Історія формування структури закону України про кримінальну відповідальність.....	268
Бусора О.	Поняття та сутність демократії.....	271
Глібо Н.	Фактори формування і розвитку громадянського суспільства.....	275
Гречана А.	Правові проблеми забезпечення ефективності права.....	279
Донченко В.	Історія виникнення інституту примусових заходів медичного характеру в Україні	282
Ткаля О., Догарєва Ю.	Проблеми вдосконалення законотворчого процесу ..	287
Євдокименко Є.	Зброя як предмет злочину: історичний аспект	291
Євдокимов Ю.	Проблеми взаємодії основних інститутів держави.....	295
Залюбовська А.	Фактори формування правової культури.....	299
Коцюбинская А.	Соотношение понятий: «уголовный закон», «уголовное законодательство», «закон об уголовной ответственности»	303

Нікітенко А.	Історія становлення кримінальної відповідальності за податкові злочини.....	308
Поліщук Ю.	Елементи системи законодавства.....	312
Романова І.	Розуміння поняття правовідносин.....	316
Секкер К.	Праворозуміння як особлива категорія філософії права.....	319
Сидоренко О., Бубела А.	Сім'я як цінність права.....	322
Сирма А.	Вплив механізму дії права на процес формування поведінки особи	325
Спиця О.	Порівняльно-правовий аналіз задач та принципів кримінального законодавства України та окремих країн Європейського Союзу	328
Спінатій В.	Історія розвитку інституту повторності у кримінальному праві на теренах України	332
Тузов Р.	Історія розвитку права на захист за Руською Правдою та Литовськими Статутами	335
Філатова Н.	Форми розкрадання чужого майна за кримінальним законодавством дорадянського періоду	339

РОЗДІЛ VII

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В МІЖГАЛУЗЕВИХ ЗВ'ЯЗКАХ: ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ ТА ПРИВАТНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

Бойчук А.	Юридична відповідальність за правопорушення земельного законодавства в часи існування Радянської України (1917–1991 рр.)	344
Кіян О.	Поняття та елементи механізму адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності	348
Каплій О.	Розширення кримінально-правової охорони свободи слова та діяльності ЗМІ шляхом встановлення відповідальності за цензуру.....	353
Сидоренко О., Снеговий В.	Антропологічний підхід в закріпленні прав людини	358
Ткаля О.	Суспільна шкідливість як ознака адміністративного правопорушення	362
НАШІ АВТОРИ	366

Наукове видання

НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ · 2 0 1 7 ·

Збірник наукових праць

Відповідальний редактор
О. В. Козаченко

Формат 60×84¹/₁₆. Ум. друк. арк. 22,4. Тираж 300 пр. Зам. № 534-__.

В И Д А В Е Ц Ї В И Г О Т О В Л Ю В А Ч
Товариство з обмеженою відповідальністю фірма «Іліон».
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1506 від 25.09.2003 р.